

Ministerie van Buitenlandse Zaken

men en vrouwen dezelfde rechten, is kindersterfte sterk afgenomen, sterven minder vrouwen door zwangerschap
er eerlijke handel, schuldenverlichting en hulp. In 2015 zijn extreme armoede en honger uitgebannen, gaan alle me
sterven minder vrouwen door zwangerschap, is de verspreiding van ziektes als AIDS en malaria gestopt, leven me
armoede en honger uitgebannen, gaan alle meisjes en jongens naar school, hebben alle mannen en vrouwen dezelf
tes als AIDS en malaria gestopt, leven meer mensen in een duurzaam leefmilieu, is er meer eerlijke handel, schulde
l, hebben alle mannen en vrouwen dezelfde rechten, is kindersterfte sterk afgenomen, sterven minder vrouwen do
milieu, is er meer eerlijke handel, schuldenverlichting en hulp. In 2015 zijn extreme armoede en honger uitgebann
afgenomen, sterven minder vrouwen door zwangerschap, is de verspreiding van ziektes als AIDS en malaria gesto

Resultaten in ontwikkeling 2009-2010

Bijdrage van de Nederlandse hulp aan
internationale ontwikkelingsdoelen

zwangerschap, is de verspreiding van ziektes als AIDS en malaria gestopt, leven meer mensen in een duurzaam leef
n, gaan alle meisjes en jongens naar school, hebben alle mannen en vrouwen dezelfde rechten, is kindersterfte ste
c, leven meer mensen in een duurzaam leefmilieu, is er meer eerlijke handel, schuldenverlichting en hulp. In 2015 z
wen dezelfde rechten, is kindersterfte sterk afgenomen, sterven minder vrouwen door zwangerschap, is de verspre
ndel, schuldenverlichting en hulp. In 2015 zijn extreme armoede en honger uitgebannen, gaan alle meisjes en jong
r vrouwen door zwangerschap, is de verspreiding van ziektes als AIDS en malaria gestopt, leven meer mensen in e
onger uitgebannen, gaan alle meisjes en jongens naar school, hebben alle mannen en vrouwen dezelfde rechten
s en malaria gestopt, leven meer mensen in een duurzaam leefmilieu, is er meer eerlijke handel, schuldenverlicht
alle mannen en vrouwen dezelfde rechten, is kindersterfte sterk afgenomen, sterven minder vrouwen door zwang
is er meer eerlijke handel, schuldenverlichting en hulp. In 2015 zijn extreme armoede en honger uitgebannen, ga
nomen, sterven minder vrouwen door zwangerschap, is de verspreiding van ziektes als AIDS en malaria gestopt, lev
extreme armoede en honger uitgebannen, gaan alle meisjes en jongens naar school, hebben alle mannen en vrouwe
g van ziektes als AIDS en malaria gestopt, leven meer mensen in een duurzaam leefmilieu, is er meer eerlijke hand
aar school, heb In 2015 zijn extreme armoede en honger uitgebannen, gaan alle meisjes en jongens naar school, he
zwangerschap, is de verspreiding van ziektes als AIDS en malaria gestopt, leven meer mensen in een duurzaam leef
n, gaan alle meisjes en jongens naar school, hebben alle mannen en vrouwen dezelfde rechten, is kindersterfte ste
c, leven meer mensen in een duurzaam leefmilieu, is er meer eerlijke handel, schuldenverlichting en hulp. In 2015 z
wen dezelfde rechten, is kindersterfte sterk afgenomen, sterven minder vrouwen door zwangerschap, is de verspre
ndel, schuldenverlichting en hulp. In 2015 zijn extreme armoede en honger uitgebannen, gaan alle meisjes en jong

Resultaten in ontwikkeling 2009-2010

Bijdrage van de Nederlandse hulp aan
internationale ontwikkelingsdoelen

Inhoud

Voorwoord	7
Inleiding	8
Millenniumdoel 1: Uitbannen van armoede en honger	13
1.1 Overzicht	14
1.2 Welke resultaten wilden we bereiken en hoe?	15
1.2.1 Resultaatketen privatesectorontwikkeling en armoedebestrijding	17
1.3 Wereldwijde ontwikkelingen	18
1.4 Resultaten Nederlandse bijdrage	19
1.5 Landenvoorbeeld Mozambique	23
1.6 Conclusies	24
Millenniumdoel 2: Alle meisjes en jongens naar school	25
2.1 Overzicht	26
2.2 Welke resultaten wilden we bereiken en hoe?	27
2.2.1 Resultaatketen onderwijs	29
2.3 Wereldwijde ontwikkelingen	30
2.4 Resultaten Nederlandse bijdrage	32
2.5 Landenvoorbeeld Ethiopië	36
2.6 Conclusies	37
Millenniumdoel 3: Gelijke rechten en kansen voor vrouwen en mannen	39
3.1 Overzicht	40
3.2 Welke resultaten wilden we bereiken en hoe?	41
3.2.1 Resultaatketen gelijke rechten en kansen voor vrouwen	43
3.3 Wereldwijde ontwikkelingen	44
3.4 Resultaten Nederlandse bijdrage	46
3.5 Landenvoorbeeld Bangladesh	49
3.6 Conclusies	50
Millenniumdoelen 4, 5 en 6: De gezondheidsmillenniumdoelen	51
4.1 Overzicht	52
4.2 Welke resultaten wilden we bereiken en hoe?	54
4.2.1 Resultaatketen gezondheid	56
4.3 Wereldwijde ontwikkelingen	57
4.4 Resultaten Nederlandse bijdrage	61
4.5 Landenvoorbeeld DR Congo	67
4.5 Landenvoorbeeld Burkina Faso	68
4.6 Conclusies	69

Millenniumdoel 7: Het waarborgen van een duurzame leefomgeving	71
Introductie	72
5A Milieubeheer, energie en klimaatverandering	73
5A.1 Overzicht	73
5A.2 Welke resultaten wilden we bereiken en hoe?	74
5A.2.1 Resultaatketen milieu, energie en klimaatverandering	76
5A.3 Wereldwijde ontwikkelingen	77
5A.4 Resultaten Nederlandse bijdrage	78
5A.5 Voorbeeld Oost-Afrika en West-Afrika	80
5A.6 Conclusies	81
5B Geïntegreerd beheer van bossen, biodiversiteit en water	82
5B.1 Overzicht	82
5B.2 Welke resultaten wilden we bereiken en hoe?	83
5B.2.1 Resultaatketen geïntegreerd beheer bossen, biodiversiteit en water	84
5B.3 Wereldwijde ontwikkelingen	85
5B.4 Resultaten Nederlandse bijdrage	87
5B.5 Landenvoorbeeld Bolivia	89
5B.6 Conclusies	90
5C Drinkwater en sanitatie	91
5C.1 Overzicht	91
5C.2 Welke resultaten wilden we bereiken en hoe?	92
5C.2.1 Resultaatketen drinkwater en sanitatie	94
5C.3 Wereldwijde ontwikkelingen	95
5C.4 Resultaten Nederlandse bijdrage	96
5C.5 Landenvoorbeeld Ghana	98
5C.6 Conclusies	99
Millenniumdoel 8: Een mondiaal partnership voor ontwikkeling	101
6.1 Overzicht	102
6.2 Welke resultaten wilden we bereiken en hoe?	103
6.3 Wereldwijde ontwikkelingen en resultaten bijdrage Nederland	105
6.4 Landenvoorbeeld Peru	109
6.5 Conclusies	110

Goed bestuur en maatschappijbouw	111
7.1 Overzicht	112
7.2 Welke resultaten wilden we bereiken en hoe?	114
7.2.1 Resultaatketen goed bestuur	116
7.3 Wereldwijde ontwikkelingen	117
7.4 Resultaten Nederlandse bijdrage	118
7.5 Landenvoorbeeld Rwanda	121
7.6 Conclusies	122
Veiligheid en ontwikkeling in fragiele staten	123
8.1 Overzicht	124
8.2 Welke resultaten wilden we bereiken en hoe?	125
8.2.1 Resultaatketen veiligheid en ontwikkeling in fragiele staten	127
8.3 Wereldwijde ontwikkelingen	128
8.4 Resultaten Nederlandse bijdrage	130
8.5 Conclusies	134
Humanitaire hulp	135
9.1 Overzicht	136
9.2 Welke resultaten wilden we bereiken en hoe?	137
9.2.1 Resultaatketen humanitaire hulp	139
9.3 Wereldwijde ontwikkelingen	141
9.4 Resultaten Nederlandse bijdrage	143
9.5 Landenvoorbeeld Haïti	145
9.6 Conclusies	146
Afkortingen	148
Dankwoord	150
Colofon	152

Voorwoord

Voor u ligt de ResultatenRapportage 2009-2010. In deze tweejaarlijkse publicatie doet het kabinet verslag van de Nederlandse inzet op de millenniumdoelen. Daarnaast komen nog drie thema's aan de orde: goed bestuur en maatschappijopbouw, veiligheid en ontwikkeling in fragiele staten en humanitaire hulp. Niet alleen de bijdragen van de Nederlandse overheid worden besproken, ook inspanningen van maatschappelijke organisaties en bedrijven zijn in de analyse meegenomen.

Het kabinet vindt transparantie belangrijk. Het openbaren en toegankelijk maken van actuele gegevens stelt overheden in ontwikkelingslanden in staat beter te plannen en te sturen. Het maakt dat burgers van ontwikkelingslanden hun regeringen kunnen aanspreken op de besteding van ontvangen hulp. En ook het Nederlandse publiek krijgt zo beter zicht op de besteding van hulp gelden.

De ResultatenRapportage – een open samenwerking tussen overheid, maatschappelijke organisaties en bedrijven – is een goed middel om de transparantie te vergroten. Maar het kabinet wil meer. Verschillende donoren (waaronder Nederland) en ontwikkelingslanden hebben in februari van dit jaar overeenstemming bereikt over een internationale standaard voor het publiceren van gegevens over ontwikkelingssamenwerking. Er is afgesproken dat de nieuwe standaard, die de vergelijkbaarheid van hulp vergroot, in twee fases wordt ingevoerd. In oktober van dit jaar rondt Nederland de eerste fase af.

Nederland is daarmee de eerste donor na het Verenigd Koninkrijk die overgaat tot het volgens de nieuwe standaard publiceren van actuele gegevens over budgetten en projecten. Zo voldoen wij aan de internationale afspraak om voor het begin van de High Level Forum on Aid Effectiveness in

Busan (november 2011) een belangrijk deel van alle gegevens over ontwikkelingssamenwerking beschikbaar te stellen aan het publiek. Om deze gegevens toegankelijk te maken voor een breed publiek, ontwikkelt een Nederlandse ontwikkelingsorganisatie (AKVO) in samenwerking met het ministerie van Buitenlandse zaken een publieksvriendelijk website. Het kabinet doet zijn uiterste best om ook de tweede fase, waarin moeilijk toegankelijke informatie wordt gepubliceerd, zo snel mogelijk af te ronden.

Maar eerst is er de ResultatenRapportage. Deze digitale publicatie is bedoeld als verdieping van het jaarverslag van het ministerie van Buitenlandse Zaken en geeft gedetailleerde, landenspecifieke informatie. Bovendien wordt u geïnformeerd over de manier waarop ontwikkelingssamenwerking in de twee voorgaande jaren gestalte heeft gekregen, welke resultaten zijn behaald en tegen welke problemen we zijn aangelopen. Het kabinet hoopt zo een positieve bijdrage te leveren aan het maatschappelijk debat over ontwikkelingssamenwerking. Want elk goed debat begint met feiten.

**Staatssecretaris van Buitenlandse Zaken
Ben Knapen**

Inleiding

Wat is de Resultaten Rapportage?

Ontwikkelingssamenwerking heeft als doelstelling armoedevermindering en verbetering van het welzijn van vrouwen, mannen en kinderen. In het publieke debat wordt vaak de vraag gesteld: welke resultaten behaalt Nederland (samen met partners, zoals maatschappelijke organisaties, internationale organisaties en regeringen) in ontwikkelingslanden? De Resultaten Rapportage 2009-2010 probeert een antwoord te geven op die vraag. Er zijn vele externe factoren van invloed op ontwikkeling. De stand van de wereldeconomie, vrede en veiligheid maar ook natuurrampen, (burger)oorlogen en geweld hebben grote invloed op welvaart en welzijn. Binnen die context speelt de hulp zich af.

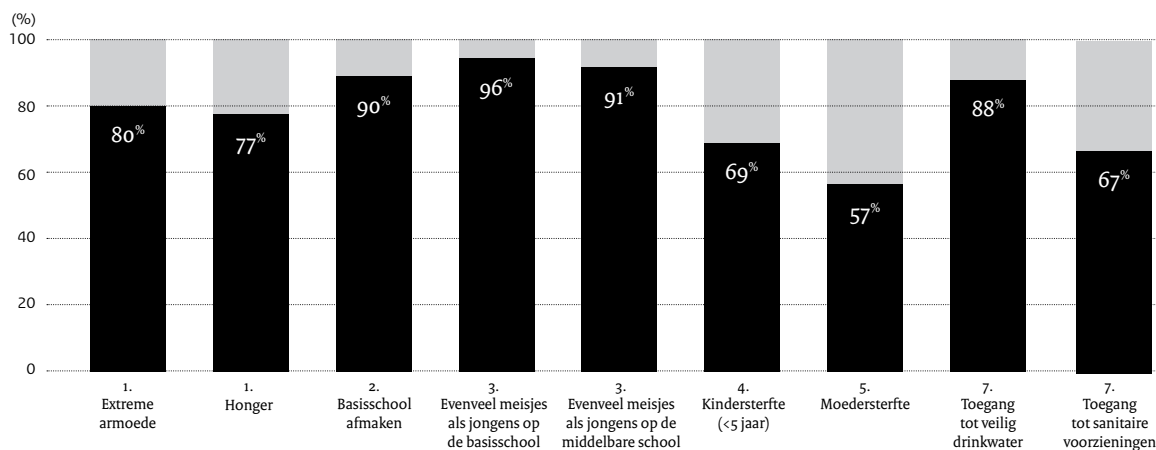
De Resultaten Rapportage biedt inzicht in de geldstromen en resultaten van de officiële, dat wil zeggen met belastinggeld gefinancierde, Nederlandse ontwikkelingsamenwerking in 2009 en 2010. De rapportage is een toelichting op de officiële jaarverslagen over 2009 en 2010, die als verantwoording over de bestede begrotingsmiddelen aan de Tweede Kamer zijn aangeboden. Deze rapportage is geen

verantwoording maar is bedoeld om leden van de Tweede Kamer, de media en het publiek inzicht te geven op welke wijze Nederlandse ontwikkelingssamenwerking wordt uitgevoerd, welke resultaten zijn behaald, maar ook wat er minder goed ging en welke lessen daaruit zijn getrokken. De Millennium Ontwikkelingsdoelen – internationale afspraken over ontwikkeling gemaakt in 2000 door de Verenigde Naties – zijn leidraad voor deze rapportage.

Dit is de vierde keer dat er een Resultaten Rapportage over de Nederlandse ontwikkelingsamenwerking wordt uitgebracht. Naast een PDF-bestand met daarin links naar achtergrondinformatie is er ook een samenvattende brochure gemaakt. Tevens heeft het ministerie van Buitenlandse Zaken een begin gemaakt met Open Data. Actuele financiële gegevens van in uitvoering zijnde activiteiten zijn conform een internationaal afgesproken standaard online gezet. Ook zijn 150 interne voortgangsverslagen van ambassades in de partnerlanden over de samenwerking in sectoren en programma's beschikbaar gemaakt op het web. Per millenniumdoel zijn er filmpjes te zien die de ontwikkelingspraktijk in beeld brengen.

De Resultaten Rapportage is een gezamenlijk product van het ministerie van Buitenlandse Zaken en de Neder-

Figuur 1 Wereldwijde voortgang op het bereiken van de millenniumdoelen (percentage van het doel voor 2015 dat al bereikt is)

Bron: Global Monitoring Report 2011, World Bank en IMF, <http://go.worldbank.org/SUEMHZMEW0>

Box 1 Hoe zijn resultaten van de hulp voor deze rapportage gemeten?

De informatie over resultaatbereiking is grotendeels gebaseerd op internationale databases aangevuld met interne voortgangsverslagen van het ministerie van BZ (met name van ambassades), maatschappelijke organisaties, multilaterale instellingen en bedrijven. Ook is nadrukkelijk gebruik gemaakt van alle recente studies naar de impact van de Nederlandse hulp van de onafhankelijke evaluatiedienst van het IOB. Deze studies richten zich op het aantonen van een causale relatie tussen de Nederlandse hulp en armoede vermindering. Niet alle beschikbare informatie is in deze rapportage verwerkt. Een rapportage in deze vorm is dan ook niet volledig. Wel is alle achtergrondinformatie over de bilaterale hulp online beschikbaar.

In deze rapportage ligt de nadruk op de concrete veranderingen die mede dankzij Nederland in gang zijn gezet, bijvoorbeeld in de vorm van het verbeteren van beleid en regelgeving of het versterken van de institutionele capaciteit van ministeries, lagere overheden of maatschappelijke organisaties. Ook is gekeken of mensen daar uiteindelijk van hebben geprofiteerd.

Niet alle resultaten zijn onmiddellijk zichtbaar te maken. Directe meetbare/toetsbare verbanden tussen de Nederlandse inzet en de effecten daarvan zijn vaak lastig aan te tonen. Nederland is slechts één van de spelers die

in landen betrokken zijn bij het uitvoeren van ontwikkelingsprogramma's. En als Nederland bijvoorbeeld de Algemene Rekenkamer in een land ondersteunt kan het soms even duren voordat deze ook daadwerkelijk beter functioneert en dit vervolgens tot betere prestaties van de lokale overheid leidt. En dit laatste hangt weer van vele andere factoren af die we niet in de hand hebben. Hetzelfde geldt voor het trainen van journalisten in het ter verantwoording roepen van de overheid. Dat is uiteindelijk slechts een bijdrage aan het beter functioneren van regeringsinstanties. Ontwikkelingssamenwerking is een zaak van de lange adem. Daarnaast is het nog moeilijker om te bepalen of mensen ook daadwerkelijk gebruik maken van een dienst en hun gedrag veranderen. Indicatoren als inkomensarmoede, moedersterfte of condoomgebruik zijn kostbaar en niet eenvoudig meetbaar en daarom zijn deze gegevens in veel landen niet altijd actueel, volledig en betrouwbaar. De informatie over de uitgaven per MDG+ van alle maatschappelijke organisaties over 2006-2010 is afgeleid van een verdeelsleutel gebaseerd op geschatte uitgaven per MDG+ van Hivos, Oxfam-Novib, ICCO en Cordaid gedurende 2009-2010. In 2007-2008 waren hiervoor alleen gegevens van ICCO en Hivos gebruikt. Resultaten van algemene begrotingssteun zijn in deze rapportage slechts beperkt meegenomen, omdat de Inspectie Ontwikkelingssamenwerking en Beleids-evaluatie in 2012 een brede evaluatie van begrotingssteun zal publiceren.

landse particuliere ontwikkelingsorganisaties vertegenwoordigd door brancheorganisatie Partos. Ook het bedrijfsleven dat betrokken is bij ontwikkelingsprogramma's heeft actief bijgedragen aan deze rapportage, dat dus een gezamenlijk product is van de belangrijkste Nederlandse spelers. Zij willen door het belichten van de context, doelen en resultaten van de met overheidsmiddelen gefinancierde Nederlandse hulp een realistisch beeld geven over ontwikkelingssamenwerking anno 2011. De lezer kan zich zo een geïnformeerde mening vormen over de Nederlandse ontwikkelingssamenwerking.

Hoe is het rapport opgebouwd?

De millenniumdoelen vormen de basisstructuur voor de hoofdstukken in de rapportage. Ze zijn aangevuld met drie extra hoofdstukken: goed bestuur, fragiele staten en humanitaire hulp. Per hoofdstuk wordt eerst een overzicht gegeven van de belangrijkste bevindingen. Vervolgens wordt aangegeven hoe Nederland concreet dacht bij te dragen aan het bereiken van deze mondiale doelen. Dit wordt in beeld

gebracht door zogenaamde resultaatketens. Vervolgens worden de wereldwijde trends voor 2009 en 2010 gepresenteerd en laten we zien of de landen op koers liggen om de internationaal afgesproken doelen te halen. Hierna wordt de bijdrage die Nederland heeft geleverd aan het bereiken van deze doelen besproken, inclusief wat daarbij minder goed ging en wat daarvan is geleerd. Elk hoofdstuk sluit af met conclusies. De resultaten zoals in dit rapport weergegeven zijn op verschillende manieren gemeten (zie box 1).

Worden de millenniumdoelen gehaald?

Aangewakkerd door hoge economische groei is wereldwijd de armoede afgenomen. Maar door de financieel-economische crisis en de stijging van voedselprijzen is gedurende 2009-2010 de afname van de armoede in de wereld vertraagd. Veel Afrikaanse landen hebben de afgelopen 15 jaar een gemiddelde economische groei van 5%¹ per jaar gekend. Vooral daarom neemt ook in Afrika de armoede met gemiddeld 1%² per jaar af. Goed overheidsbeleid en de bijdrage van internationale samenwerking spelen hierbij een be-

langrijke rol.³

De voortgang op alle millenniumdoelen varieert behoorlijk per doel (zie figuur 1) en per land. Landen met een hogere economische groei en betere instituties en beleid zijn meer succesvol bij het behalen van de millenniumdoelen.⁴ Veel landen die niet op schema liggen worden geplaagd door conflict en onveiligheid (fragiele staten). In die landen wordt vrijwel geen enkel millenniumdoel gehaald. In deze landen zijn de problemen groot en de oplossingen moeizaam en traag te bewerkstelligen. Het aantal landen dat in dergelijke crisissituaties verkeert neemt gelukkig af.

In 2015 zal wereldwijd de armoede gehalveerd zijn (millenniumdoel 1) en is de toegang van meisjes tot het basisonderwijs en voortgezet onderwijs flink toegenomen (millenniumdoel 3). Ook is er een flinke toename van het deel van de bevolking met toegang tot veilig drinkwater (deel van millenniumdoel 7). De voortgang is echter te traag op de gezondheidsmillenniumdoelen (millenniumdoel 4/5/6 en ook 7, sanitaire voorzieningen).

Impactevaluaties laten zien dat de kwantiteit van de dienstverlening op het gebied van onderwijs (millenniumdoel 2) en gezondheid (millenniumdoelen 4/5/6) is toegenomen, maar dat de kwaliteit is achtergebleven. Zie bijvoorbeeld enkele recente evaluaties van de Inspectie Ontwikkelingssamenwerking en Beleidsevaluatie (IOB)⁵ en ook het recente boek van Banerjee en Duflo (2011).⁶ Dit wijst op het belang van beter beleid en het functioneren van instituties. Ook moeten burgers beter in staat worden gesteld aanbieders van onderwijs en gezondheidsdiensten ter verantwoording te roepen. Op dit terrein is momenteel een aantal experimenten gaande, gebaseerd op het gebruik van mobiele technologie. Deze stelt de burger in staat direct feedback te geven op de kwaliteit van deze diensten.

Rijke landen hebben beloofd producten van arme landen een betere toegang tot hun markten te geven en meer en effectievere ontwikkelingshulp te verlenen. Hierover gaat millenniumdoel 8. Internationale afspraken op dit terrein worden niet goed nagekomen. Zo liggen de onderhandelingen over de wereldhandel al een hele tijd stil.

Toekomstige rapportages: Open Data

Dit is de laatste Resultaten Rapportage in deze vorm. In de toekomst wil het ministerie samen met de partners uit het maatschappelijk middenveld en het bedrijfsleven, met gebruikmaking van Open Data en nieuwe elektronische technologieën, transparantie bieden over de actuele praktijk van ontwikkelingssamenwerking. In september 2011 zijn actuele financiële gegevens van in uitvoering zijnde activiteiten van de bilaterale ontwikkelingssamenwerking online gezet. De media kunnen nu in samenwerking met ICT-ontwikkelaars zelf applicaties bouwen om deze gegevens toegankelijk te maken voor het publiek. Ook zal via Open Data en het internet maximale transparantie worden geboden over de mate waarin Nederland slaagt een bijdrage te leveren aan armoedevermindering en verbeteren van menselijk welzijn op deze wereld.

- 1 Steve Radelet (2010) *Emerging Africa: How 17 Countries Are Leading the Way*, Center for Global development <http://www.cgdev.org/content/publications/detail/1424378/>
- 2 *Global Monitoring Report 2011*, World Bank en IMF, <http://go.worldbank.org/SUEMHZMEW0>
- 3 Maar voor Afrika om het millenniumdoel 1 te halen had de groei 3% moeten zijn.
- 4 *Global Monitoring Report 2011*, World Bank en IMF <http://go.worldbank.org/SUEMHZMEW0>
- 5 *Impact Evaluation Primary Education Zambia en Uganda*. IOB, Inspectie Ontwikkelingssamenwerking en Beleidsevaluatie. <http://www.minbuza.nl/dsresource?objectid=buzabeheer:183918&type=org>, <http://www.minbuza.nl/dsresource?objectid=buzabeheer:183916&type=org>
- 6 Banerjee, Abhijit en Esther Duflo (2011). *Poor economics: a radical rethinking of the way to fight global poverty*, <http://pooreconomics.com>

Assurance-rapport over de totstandkoming van de Resultaten Rapportage 2009-2010

Aan: De staatssecretaris voor Ontwikkelingssamenwerking

Opdracht

Wij hebben de totstandkoming van de Resultaten Rapportage 2009-2010 onderzocht. Deze Resultaten Rapportage is opgesteld onder verantwoordelijkheid van de staatssecretaris voor Ontwikkelingssamenwerking. De ACD is gevraagd een onderzoek te doen naar de deugdelijkheid van het totstandkomingsproces.

Criteria en Werkzaamheden

In ons onderzoek naar de ordelijke, controleerbare en deugdelijke wijze van totstandkoming van de Resultaten Rapportage hebben wij de volgende aspecten betrokken:

- Zijn de verantwoordelijkheden en bevoegdheden voor de totstandkoming goed in het proces belegd en gedocumenteerd?
- Is het totstandkomingsproces duidelijk gedocumenteerd zodat het achteraf reconstrueerbaar is?
- Is de financiële informatie in de Resultaten Rapportage op een juiste wijze afgeleid uit de financiële administratie?
- Zijn in de Resultaten Rapportage duidelijk de bronnen aangegeven waarop de gegeven informatie is gebaseerd?

Deze aspecten betrekken wij in onze conclusie over de totstandkoming van de informatie in de Resultaten Rapportage. Wij geven daarmee geen oordeel over de juistheid van de informatie zelf.

Reikwijdte

De Resultaten Rapportage 2009-2010 is gepubliceerd op een website. De overige informatie op deze website valt niet onder de reikwijdte van deze verklaring.

Conclusie

Op grond van onze werkzaamheden komen wij tot de conclusie dat de Resultaten Rapportage 2009-2010 op een ordelijke, controleerbare en deugdelijke wijze tot stand is gekomen.

Den Haag, 24 augustus 2011

Directeur Auditdienst

Drs. J.W. van Wingerde RA

Senior Audit Manager

Drs. W.A. Slot RA MGA

Uitbannen van armoede en honger

Belangrijkste wereldwijde trend

- Wereldwijd is de doelstelling om armoede te halveren haalbaar mede dankzij hoge economische groei in ontwikkelingslanden. Ook in Afrika neemt de armoede af, zij het minder snel dan in de rest van de wereld. De bestrijding van honger stagneert

Belangrijkste resultaat Nederlandse hulp

- Samenwerking tussen overheid, bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties heeft geleid tot innovatie, verduurzaming van de productie en verbeterde afzetmogelijkheden voor lokale (boeren)bedrijven in een aantal ontwikkelingslanden

De Nederlandse aanpak in Mozambique

1.1

Overzicht

Millenniumdoel 1: Uitbannen van armoede en honger

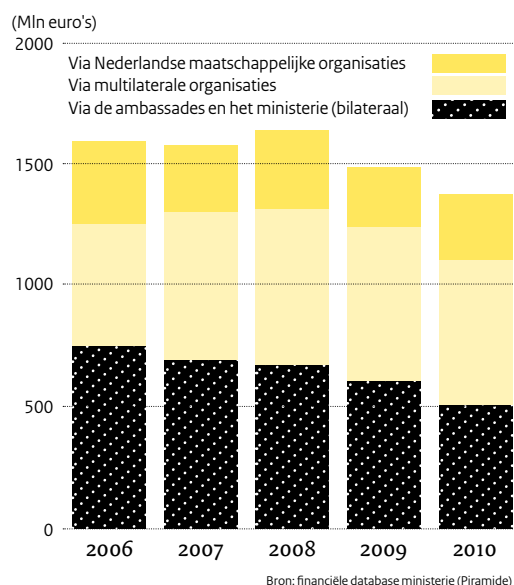
Doel: in 2015 moet het percentage mensen dat moet rondkomen van minder dan \$ 1,25 per dag tot de helft zijn teruggebracht ten opzichte van 1990. Ook het percentage mensen dat honger lijdt moet in 2015 tot de helft teruggebracht zijn ten opzichte van 1990.

Belangrijkste wereldwijde trends

- Hoewel er wereldwijd en vooral in Azië grote sprongen werden gemaakt in de bestrijding van armoede, blijft de armoede in Afrika beneden de Sahara groot, al loopt deze ook hier terug.
- De halvering van het percentage ondervoede mensen in de wereld verliep langzaam; vandaag de dag lijden nog bijna 1 miljard mensen aan chronische ondervoeding.

Figuur 1.1 Uitgaven Nederlandse hulp aan privatesectorontwikkeling en armoedebestrijding

Uitgaven voor millenniumdoel 1 zijn in de periode 2009–2010 enigszins teruggelopen, vooral in het bilaterale kanaal. Dit kwam voornamelijk door schommelingen in de uitgaven van het OREI-programma en vertraging in de uitvoering van bestaande en nieuwe activiteiten.

Belangrijkste resultaten Nederlandse hulp

- Mede dankzij de Nederlandse hulp is er de afgelopen jaren via publiek-private partnerschappen, zoals het Initiatief Duurzame Handel, aandacht gegeven aan privatesectorontwikkeling en verduurzaming van lokale en internationale handelsketens. Op die manier zijn de ervaring en kennis van Nederlandse burgers, bedrijven, maatschappelijke organisaties en kennisinstellingen benut. Samenwerking van betrokkenen heeft het uitzicht op resultaat verbeterd. Een groeiend aantal Nederlandse bedrijven zet in de bedrijfsstrategie expliciet in op de drie elementen van duurzaamheid (*people, planet, profit*).
- Miljoenen mensen in ontwikkelingslanden hebben toegang gekregen tot financiële diensten.

Belangrijkste geleerde lessen van de Nederlandse hulp

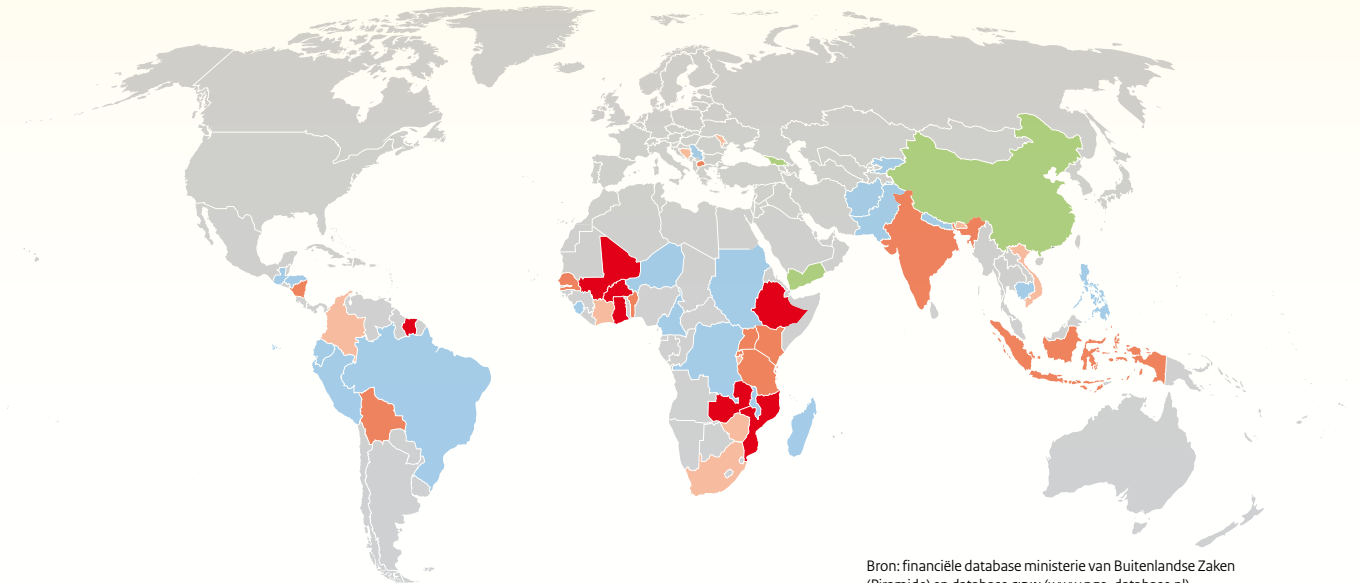
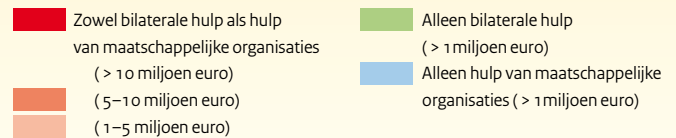
- Vergroting van de weerbaarheid van de zwakste groepen vereist landenspecifieke inzet. Voldoende en verantwoorde voeding voor jonge kinderen, voor de geboorte, in de eerste levensjaren en tijdens de eerste schooljaren heeft voorrang. Gebrek aan aandacht voor productie van voedsel en distributie is in sommige landen politiek gemotiveerd.
- De beleidsdialoog met overheden van partnerlanden dient zich te richten op concrete hervormingsmaatregelen in wet- en regelgeving om knelpunten voor privatesectorontwikkeling weg te nemen.
- Bij financiering voor infrastructuurontwikkeling door de private sector moet rekening gehouden worden met de lange periode die nodig is voor projectrealisatie.

1.2

Welke resultaten wilden we bereiken en hoe?

Waar draagt Nederland bij aan privatesectorontwikkeling en armoedebestrijding

De bedragen zijn gemiddelden over 2009 en 2010.
Opmerking: Nederlandse hulp via multilaterale organisaties (o.a. Wereldbank en VN-instellingen) is hierin niet meegenomen.

Bron: financiële database ministerie van Buitenlandse Zaken (Piramide) en database CIDIN (www.ngo-database.nl)

Hoe draagt Nederland bij

Het terugdringen van armoede en honger is de centrale doelstelling van het Nederlandse ontwikkelingsbeleid. Het vraagt een effectief antwoord op een veelheid van terreinen. Zo zijn economische groei en macro-economische stabiliteit van belang, maar ook het creëren van productieve werkgelegenheid, goed milieubeheer, effectief onderwijs en een goede gezondheidszorg. HIV/AIDS en malaria veroorzaken, naast menselijk lijden, ook omvangrijke economische schade.

Om bij te dragen aan het bereiken van millenniumdoel 1 heeft Nederland gekozen voor een accent op de ontwikkeling van de private sector, zowel in als buiten landbouw, als middel om inkomens te verhogen en honger te verminderen. Ook directe bestrijding van armoede en honger is een

belangrijk aandachtspunt voor Nederland. De resultaatketen (zie 1.2.1) geeft een overzicht van de beoogde langetermijndoelen en verbeteringen in het leven van mensen (outcomes), wat de landen hier zelf aan doen om dit te realiseren (landenoutputs) en welke bijdrage Nederland levert om hen hierbij te helpen (outputs Nederland). Resultaten op outputniveau leiden niet automatisch tot de gewenste effecten. Externe factoren en de landenspecifieke context spelen altijd een rol maar deze blijven hier buiten beschouwing.

Impact en effecten (outcomes)

Het uiteindelijke doel is dat mensen een inkomen kunnen verwerven waarmee onder andere voedsel kan worden gekocht. Dit gebeurt door bedrijvigheid te stimuleren en

daarmee economische groei, hogere landbouwproductie, productieve werkgelegenheid en hogere inkomens. Daarnaast gaat het erom dat de meest kwetsbaren bereikt worden en, bijvoorbeeld via sociale vangnetten directe ondersteuning ontvangen ter bestrijding van hun honger en armoede.

Output van het land

Om bedrijvigheid te bevorderen verbeteren landen het ondernemingsklimaat. Dit omvat het wegnemen van belemmeringen waar ondernemers in ontwikkelingslanden – individuele boeren, boerencoöperaties, het midden- en kleinbedrijf (МКВ), de informele sector, vrouwelijke ondernemers, maar ook multinationale ondernemingen – zich voor geplaatst zien. Belemmeringen die economische groei en het scheppen van productieve werkgelegenheid tegenhouden. Voor de allerarmsten die niet van toegenomen bedrijvigheid kunnen profiteren is verbetering van hun weerbaarheid nodig. Allereerst door bevordering van organisatie en mondigheid. Maar ook door de kwetsbaarste en armste mensen via sociale, productieve of voedselvangnetten een tijdelijke overbrugging te bieden.

Bijdrage (output) Nederland

Nederland geeft prioriteit aan het bevorderen van duurzame economische groei. Om dat te bereiken ondersteunt het de ontvangende landen bij het scheppen van de randvoorwaarden voor de ontwikkeling van de private sector: verbeteren van wet- en regelgeving, beschikbaarheid van publieke infrastructuur, toegankelijke financiële dienstverlening, opbouw van kennis en vaardigheden en verbetering van afzetmarkten dan wel waardeketens. Het Nederlandse bedrijfsleven speelt hierin een belangrijke rol, ook via investe-

ringen in lokale ondernemingen. Daarnaast helpt Nederland de landen om de weerbaarheid van hun allerarmsten die niet van de groei kunnen profiteren te verbeteren. Soms door bevordering van organisatie en mondigheid en soms door direct bij te dragen aan sociale vangnetten.

De Nederlandse inzet op al deze terreinen is gerealiseerd via diverse kanalen: programma's van Nederlandse ambassades in 22 partnerlanden, programma's met multilaterale organisaties, programma's van Nederlandse maatschappelijke organisaties en activiteiten van het Nederlandse bedrijfsleven. De bilaterale en multilaterale inzet is gebaseerd op de notitie privatesectorontwikkeling (pso) en de landbouwnotitie.¹ De hulp vond plaats via financiële steun aan specifieke programma's en een actieve dialoog met lokale overheden. Wet- en regelgeving werd vooral opgepakt via de Wereldbank, internationale organisaties en ambassades in partnerlanden. Infrastructuur en ontwikkeling van de financiële sector kregen voornamelijk aandacht van de Wereldbankgroep en ontwikkelingsbanken, maar ook van de uitvoerders van het Nederlandse pso-beleid. Aan de overdracht van kennis en vaardigheden droegen vele maatschappelijke organisaties, uitvoerders van het pso-beleid en bedrijven bij. Nederland was een voortrekker bij de ontwikkeling van waardeketens waarin voornamelijk bedrijven en maatschappelijke organisaties actief waren. Ten slotte was Nederland bij de directe bestrijding van armoede en honger bilateraal actief via ambassades en maatschappelijke organisaties maar ook via bedrijven en multilaterale organisaties.

Het totaal aan Nederlandse uitgaven voor millenniumdoel 1 bedroeg in de periode 2009-2010 bijna € 3 miljard (figuur 1.1).

Wie dragen bij

Categorie	Actoren
Bilateraal	De Nederlandse ambassades in o.a.: Afghanistan, Bangladesh, Benin, Bolivia, Colombia, Ethiopië, Indonesië, Jemen, Kaapverdië, Kenia, Kosovo, Mali, Moldavië, Mozambique, Nicaragua, Rwanda, Senegal, Suriname, Tanzania, Vietnam, Zambia en Zuid-Afrika
Multilateraal	O.a. CAADP, CGIAR, EU, FAO, Fair Wear Foundation, FARA, HIF, ICARDA, IFAD, IFC, IFDC, IFPRI, ILC, ILO, IMF, ITC, UNCTAD, UNIFEM, UNDP, VN, Wereldbank, WFP, WTO
Maatschappelijke organisaties, kennisinstellingen en overige	O.a. Agentschap NL, Agri-ProFocus, Agritererra, Agro Eco, BiDNetwork, Both ENDS, CARE, CBI, CMC Mensen met een Missie, CIDIN, CNV, Connect International, Dokters van de Wereld, Dorcas Hulp, Child Helpline International, Cordaid, etc, Fairfood, Fair Trade Original, FNV, Friends of the Earth, Free Voice, GPPAC, HasdenBosch, Heifer Nederland, Het Nederlandse Rode Kruis, Hivos, icco & Kerk in Actie, IDH, IUCD, ILEIA, International Child Support, IUCN, KIT, MDF, Maastricht School of Management, Niza, Oikos, Oxfam Novib, PLAN, PSO, Prisma, PUM, Save the Children, sos Kinderdorpen, snv Netherlands Development Organisation, Solidaridad, SPARK, Stichting Doen, Stichting Humana, Stichting Vluchteling, Terre des Hommes, vso, War Child, Wemos, Women in Europe for a Common Future (wecf), Woord en Daad, World Vision, wur, zoA Vluchtelingen zorg
Bedrijfsleven & partnerschappen	O.a. Ahold, ASN Bank, decp, DSM, FMO, Heineken, Hivos-Triodos Fonds, MicroNed (=samenwerkingsverband van icco, Cordaid, Hivos, Oxfam Novib en de Rabobank), Oikocredit, Rabo Development, sns Bank, Stichting sign, Triodos, Unilever

NB: Dit overzicht geeft een beeld van de verscheidenheid aan organisaties en samenwerkingsverbanden die zich, gedeeltelijk of geheel met inzet van ODA-gelden, bezighouden met millenniumdoel 1. Enkele van deze actoren zullen verder aan bod komen in dit hoofdstuk. Dit overzicht betreft geen exclusieve lijst.

1.2.1

Resultaatketen privatesectorontwikkeling en armoedebestrijding

Impact

Uitbannen extreme armoede en honger

- Halvering inkomensarmoede
- Halvering honger

Outcome

Ondernemingsklimaat

- Gebruik overheidsdiensten door ondernemers
- Gebruik infrastructuur door bedrijven
- Kostenbeheersing door bedrijven

Outcome

Resultaat bedrijven

- Ontwikkeling aantal bedrijven en werkgelegenheid
- Productie en kwaliteit producten en diensten verhoogd
- Lagere kosten bedrijfsvoering, w.o. financiering

Outcome

Weerbaarheid

- Bestaanszekerheid door betaald werk
- Beschikbaarheid voedsel vergroot
- Kwaliteit voeding verbeterd

Output van het land

Partnerland Overheid

- Aanbod overheidsdiensten en wegnemen hindernissen voor ondernemers
- Versterkte capaciteit beleidsmakers w.b. wet- en regelgeving (incl. verdeling en gender)
- Betere ondersteuning ondernemers, ook w.b. planning infrastructuur

Output van het land

Partnerland Infrastructuur

- Publieke infrastructuur operationeel ter ondersteuning productie en handel (o.a. telecom, wegen, bruggen en havens)

Output van het land

Partnerland Financiële sector

- Aanbod financiële diensten vergroot
- Toegang tot financiële diensten verbeterd

Output van het land

Partnerland Kennis/vaardigheden

- Verbeterd management bedrijfsleven
- Versterkte capaciteit bedrijfsorganisaties
- Beter inzicht in exportdevelopment

Output van het land

Partnerland Waardeketens

- Nationale ketens
- Internationale ketens
- Betere verdeling van de opbrengst in de keten
- Duurzame productie

Output van het land

Partnerland Weerbaarheid

- Kansen betaald werk
- Bevorderen zelfredzaamheid (w.o. toegang tot land)
- Monitoring voedseltoesituatie en inspelen op tekorten
- Bijstand in tijden van tekort

Output Nederland

Ministerie en ambassades

- Politieke beïnvloeding overheids-hervormingen, m.n. ondernemingsklimaat
- Partnerschappen en marktketens gestimuleerd (bedrijfsleven, maatschappelijke organisaties en overheid)
- Output van gefinancierde activiteiten

Output Nederland

Maatschappelijke organisaties

- Samenwerking Nederlandse en lokale maatschappelijke organisaties gericht op beïnvloedings- en uitvoeringspartnerschappen (incl. ketenontwikkeling)
- Samenwerking met private sector in Nederland en ontwikkelingslanden

Output Nederland

Multilaterale organisaties

- Beïnvloeding beleid multilaterale organisaties w.b. versterking privatesectorontwikkeling
- Uitvoering gezamenlijk met multilaterale organisaties ter bereiking van gedeelde ontwikkelingsdoelen

Output Nederland

Bedrijfsleven

- Investeren in en capaciteitsopbouw van private sector
- Samenwerking met andere bedrijven, maatschappelijke organisaties en overheid ter bevordering van productie

Input

Financiële steun, kennis, expertise en technische assistentie, netwerkinformatie

1.3

Wereldwijde ontwikkelingen

Economisch herstel zorgt voor armoedevermindering

Ondanks de financieel-economische en de voedsel- en energiecrisis is de armoede verder teruggedrongen. De crisis lijkt de armste landen namelijk minder hard geraakt te hebben dan voorspeld. De minst ontwikkelde landen groeiden in 2009 en 2010 met 4,7% en 5,2%, terwijl deze cijfers voor de rijke landen respectievelijk -3,4% en 3,0% waren.² Inkomensongelijkheid is in de meeste landen niet verminderd.

Het aandeel van de wereldbevolking dat moet rondkomen van minder dan \$ 1,25 per dag is van 42% in 1990 naar verwachting afgenomen tot 15% in 2015, ofwel minder dan 900 miljoen mensen. Daarmee ligt het halveren van de armoede in 2015 op wereldschaal binnen bereik.³ Deze resultaten zijn voornamelijk te danken aan de economische groei in Azië.

Ook in Afrika beneden de Sahara is het percentage van de bevolking dat onder de armoedegrens leeft teruggelopen, van 50,9% in 2005 tot 43,3% in 2010 (zie figuur 1.2).⁴ De belangrijkste reden is de aanzienlijke economische groei van 8% of hoger in landen als Nigeria, Ethiopië, en Rwanda en van 5% of hoger in bijvoorbeeld Ghana, Tanzania en Uganda. Maar het absolute aantal mensen dat leeft van minder dan \$ 1,25 per dag liep in deze regio vanaf 2000 slechts langzaam terug vanwege de hoge bevolkingsgroei.⁵ De vanaf medio 2010 opnieuw gestegen voedselprijzen remmen de armoedeafname waarschijnlijk af.

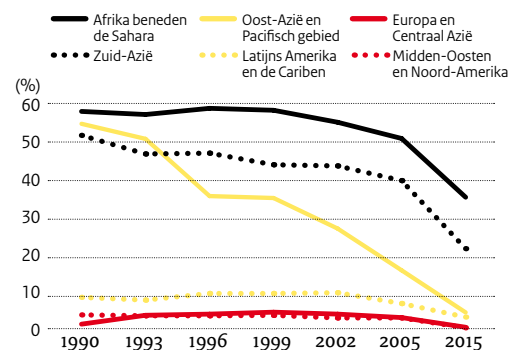
Doelstelling hongerbestrijding stagneert

De afgelopen vijf jaar zijn de wereldvoedselprijzen sterk gestegen. Oorzaken aan de vraagzijde van de markt zijn bijvoorbeeld dieetveranderingen in China, India en andere opkomende landen en de vraag naar biobrandstoffen. Aan de aanbodzijde zijn oorzaken onder meer: onvoldoende aandacht voor landbouw in ontwikkelingslanden in het verleden en incidentele droogte in onder meer Australië en Rusland.

Honger neemt pas af wanneer mensen in staat zijn meer en beter voedsel te kopen. De afgelopen jaren steeg welis-

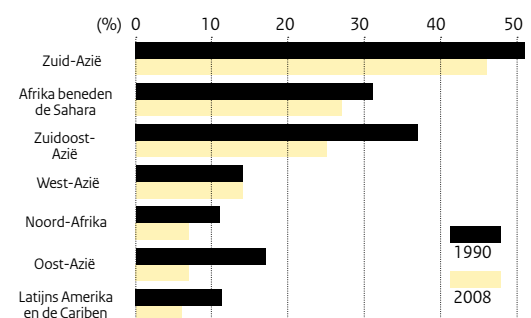
waar de wereldwijde voedselproductie en zou deze voldoende geweest zijn om aan de vraag te voldoen. Door hoge voedselprijzen konden de allerarmsten echter onvoldoende toegang krijgen tot dat beschikbare voedsel. Vandaag de dag lijden nog bijna 1 miljard mensen, waarvan 63% in Azië en 26% in Afrika beneden de Sahara, aan chronische ondervoeding.⁶ Extra aandacht is vereist voor het percentage ondervoede kinderen onder de 5 jaar. Dit is tussen 1990 en 2008 wereldwijd gedaald van 31 tot 26%.⁷ De afname verschilt per regio (zie figuur 1.3) maar is onvoldoende om wereldwijd dit deel van millenniumdoel 1 te halen.

Figuur 1.2 Percentage bevolking dat leeft van minder dan \$ 1,25 per dag

Bron: Wereldbank, The Millennium Development Goals and the Road to 2015 <http://go.worldbank.org/SWM55794F1>

Figuur 1.3 Percentage kinderen onder 5 jaar met ondergewicht 1990-2008

Bron: MDG-rapport 2010, http://www.un.org/millenniumgoals/1/1_MDG%20Report_EN.pdf

Resultaten Nederlandse bijdrage

Ondernemingsklimaat: ondersteuning overheid, infrastructuur en financiële diensten

Overheid

Bedrijven in ontwikkelingslanden hebben vaak last van onnodig ingewikkelde en kostbare administratieve procedures. Vereenvoudiging van wet- en regelgeving maakt het voor informele bedrijfjes makkelijker toe te treden tot de formele sector en het verlaagt de drempel voor buitenlandse investeringen. Mede door gevestigde belangen pakt overheden in ontwikkelingslanden de uitdagingen ter bevordering van bedrijvigheid, werkgelegenheid en inkomen in het verleden onvoldoende daadkrachtig aan. Namens de donorgemeenschap werd daarom een beleidsmatige inzet geleverd door internationale ontwikkelingsbanken en multilaterale organisaties, zoals de Wereldbankgroep,⁸ waar IFC⁹ deel van uitmaakt, WTO¹⁰ en ITC.¹¹ Zij kregen daarvoor financiële steun, ook van Nederland. De jaarlijkse *Doing Business Reports*¹² van de Wereldbankgroep zijn in de beleidsdiscussies over wet- en regelgeving maatgevend. Ze geven inzicht in de wet- en regelgeving en hoe deze wordt uitgevoerd.

Volgens dit rapport heeft 85% van de economieën in de wereld het makkelijker gemaakt voor ondernemers om zaken te doen door aanpassing van de wet- en regelgeving. In 2010 behoorden drie Afrikaanse landen tot de top-10 van hervormers op dit terrein: Rwanda, Kaapverdië, en Zambia. En van de top-30 kwam een derde uit Afrika beneden de Sahara.¹³ Echter, niet in alle landen ging het even voorspoedig. Mede door gebrek aan politieke wil van lokale overheden, corruptie en de economische crisis verliepen onderhandelingen vaak moeizaam en zijn resultaten in bijvoorbeeld Senegal en Tanzania tot nog toe beperkt.

→ Geleerde les

Hervormingen in wet- en regelgeving verlopen over het algemeen langzaam en mede daarom dient de dialoog met de overheid minder procesgericht en meer resultaatgericht te zijn. Daarbij is de politieke wil van de overheid doorslaggevend.

Box 1.1 Ondernemingsklimaat Rwanda

Het ondernemingsklimaat in Rwanda is de afgelopen jaren aanzienlijk verbeterd. De Nederlandse ambassade heeft zich, samen met andere donoren,¹⁴ onder meer ingezet voor het vereenvoudigen van de registratie van eigendom, dat van belang is als onderpand bij het verkrijgen van een lening. Dit proces is teruggebracht van een jaar in 2005 tot twee maanden in 2010 en de kosten zijn verlaagd van 9,8% naar 0,4% van de waarde van het eigendom. In 2009 werd een nieuwe wet aangenomen die investeerders meer zekerheden biedt. Het verbeterde ondernemingsklimaat heeft geleid tot een verdubbeling van binnenlandse investeringen in 2010. Op de *Doing Business*-ranglijst is Rwanda gestegen van plaats 150 in 2007 naar plaats 58 in 2010.¹⁵

Bron: Resultatenrapport 2009-2010 Nederlandse ambassade Rwanda

Infrastructuur

Effectieve ontwikkeling van de private sector is ondenkbaar zonder goede infrastructuur. Toegang tot water, energie, telecommunicatie, wegen en (lucht)havens, waarmee toegang tot markten wordt verkregen, is een vereiste voor economische groei. Infrastructuur ondersteunt verder het behalen van andere millenniumdoelen, zoals onderwijs en (preventieve) gezondheidszorg. Zo is het ontbreken van een goed wegennet een belangrijke uitdaging in het terugdringen van moedersterfte.

Infrastructuurontwikkeling wordt voornamelijk door overheden van partnerlanden gefinancierd, vaak bijgestaan door internationale ontwikkelingsbanken, bilaterale donoren en publiek-private partnerschappen (PPP's). Via onder meer de Private Infrastructure Development Group (PIDG)¹⁶ en het Infrastructure Development Fund bij ontwikkelingsbank Financieringsmaatschappij Ontwikkelingslanden (FMO) draagt Nederland bij aan het versnellen van private investeringen in infrastructuur in ontwikkelingslanden. Omdat investeringen in infrastructuur door de crisis sterk terugliepen, heeft de Wereldbank een multidonorinitiatief opgezet om deze op peil te houden.

Box 1.2 Hivos-Triodos Fonds

In 2010 heeft Triodos Bank in samenwerking met Hivos 51 microfinancieringsinstellingen ondersteund via kapitaalverstrekking en managementondersteuning. Deze microfinancieringsinstellingen verschaften leningen aan in totaal 8 miljoen klanten, waarvan 87% vrouw is. Bij Triodos Bank staat niet de hoogste spaarrente voor

tegoedhouders centraal, maar de bestemming van toevertrouwde spaargelden. Deze worden uitgeleend aan microfinancieringsinstellingen in ontwikkelingslanden. Het totale spaarbedrag dat Nederlanders via deze Noord-Zuid Spaarrekening bijdroegen groeide van € 80,1 miljoen in 2009 naar € 89,7 miljoen in 2010.

Bron: Hivos www.hivos.nl

Bilaterale donoren als Nederland waren relatief kleine spelers op het terrein van infrastructuur verbetering. In het verleden bood het ORET- (Ontwikkelings Relevante Export Transacties) programma zachte financiering voor exporttransacties waar een Nederlands bedrijf bij betrokken was. De opvolger, het ORIO- (Ontwikkelingsrelevante Infrastructuurontwikkeling) programma,¹⁷ is gericht op openbare infrastructuur, waaronder sociale infrastructuur, waar juist kwetsbare bevolkingsgroepen profijt van hebben.

Een IOB-evaluatie¹⁸ van het fonds voor infrastructuurontwikkeling door de private sector, beheerd door de Nederlandse FMO, liet zien dat de meeste projecten een belangrijk positief effect hadden op de verbetering van de infrastructuur. Wel bleek het moeilijk om privatesectorprojecten in infrastructuur te vinden, omdat die voornamelijk door de publieke sector worden ontwikkeld. Ook bleek dat de opstarttijd van de projecten lang was en er behoorlijke vertragingen waren.

→ Geleerde les

De financiering van infrastructuurprojecten moet gebaseerd zijn op een realistisch plan, gezien de lange periode die nodig is voor projectrealisatie.

Financiële dienstverlening

Een goed functionerende financiële sector is een randvoorwaarde gebleken voor een goed ondernemingsklimaat. In het verleden lag het accent vaak op toegang tot krediet, tegenwoordig op toegang tot een breder palet aan financiële diensten, te beginnen met betaal- en spaardiensten. De toegang van het MKB tot financiële dienstverlening was de afgelopen twee jaar een prioriteit, bijvoorbeeld in het kader van de Nederlandse inzet in de G20. Door niet aflatende inspanningen van het IMF¹⁹ en de door Nederland ondersteunde Wereldbank is de regelgeving voor en toezicht op de sector in veel landen verbeterd. Veel huishoudens en het midden- en kleinbedrijf zijn echter nog steeds verstoken van aansluiting op het financiële systeem, in het bijzonder op het platteland. Maar beschikbaarheid van informatie- en communicatietechnologie heeft grote aantallen mensen in Afrika al toegang gegeven tot een betaalsysteem gebaseerd op mobiele telefonie, waardoor financiële diensten beter

toegankelijk zijn, ook buiten de grote steden. In Tanzania werd dit mede door Nederlandse steun ingevoerd.

De FMO is het Nederlandse loket op het gebied van privatesectorfinanciering in ontwikkelingslanden, waar zij samenwerkt met een netwerk van ongeveer honderd lokale banken. Via een fonds voor hogerisicofinanciering²⁰ heeft FMO de toegang tot financiering voor het MKB in ontwikkelingslanden vergroot. Nederlandse ambassades en maatschappelijke organisaties zijn reeds lang betrokken bij de vergroting van de toegang tot financiering. Daarnaast zijn private instellingen als Triodos Bank²¹ en Rabo Development²² de afgelopen jaren actiever geworden in ontwikkelingslanden. Deels vanuit een strategische visie die noopt tot wereldwijde aanwezigheid, deels vanuit een visie op duurzame ontwikkeling.

Nederlandse instellingen die actief zijn in microfinanciering, verenigd in MicroNed,²³ hebben zich de afgelopen jaren ingezet om de sociale invloed en effecten van microfinanciering beter te meten, met meer aandacht voor de allerarmsten. Ook heeft MicroNed ingezet op het verbreden van het financiële dienstenpakket en het bereiken van andere klantengroepen. Verder heeft MicroNed zich uitdrukkelijker gericht op de noodzaak om klanten beter te beschermen tegen een te grote schuldenlast. De door Partos uitgevoerde evaluatie van microfinancieringsprogramma's²⁴ bevestigde de noodzaak van deze aandachtspunten. De IOB-evaluatie over microfinanciering in Nicaragua²⁵ concludeerde dit ook.

→ Geleerde les

Verleners van mikrokrediet moeten scherper letten op de draagkracht van kredietnemers.

Waardeketens: markttoegang/marktontwikkeling en kennis en vaardigheden

Om toegang te krijgen tot internationale markten is versterking van de concurrentiepositie van belang. Hiertoe dienen ondernemers in ontwikkelingslanden te beschikken over kennis en vaardigheden op terreinen als exportprocessen en -procedures, verdeling van opbrengsten in een handelsketen, uitvoering en verbetering van productieprocessen en technische kennis en managementvaardigheden. Een breed

scala aan hierop gerichte activiteiten wordt gezamenlijk aangeduid als *Aid for Trade*, waarvoor in 2009 en 2010 door Nederland ruim € 600 miljoen werd besteed.

De activiteiten richten zich op toegang tot en ontwikkeling van regionale en nationale markten. Bedrijven hebben kennis nodig van de eisen die overheden stellen in het kader van de wro en waarop toezicht wordt uitgeoefend aan de grens. Dit betreft technische standaarden en eisen ter bescherming van gezondheid van plant, dier en mens (de sps-standaarden). Voor naleving hiervan hebben ontwikkelingslanden capaciteit nodig, zoals bijvoorbeeld laboratoria. Daarnaast zijn inmiddels vrijwillige standaarden opgekomen, gericht op eerlijke, duurzame handel. Met die standaarden wordt gestreefd naar betere werkomstandigheden, redelijke beloning, tegengaan van kinderarbeid, behoud van biodiversiteit en tropisch regenwoud. Deze duurzaamheidsstandaarden bieden de westerse consument keuzes en spreken bedrijven aan op hun maatschappelijke verantwoordelijkheid in de keten.

Internationale organisaties en bilaterale donoren ondersteunen *Aid for Trade*. In het geval van Nederland omvat dit, naast ondersteuning door organisaties als CBI,²⁶ SNV,²⁷ PUM²⁸ en maatschappelijke organisaties, uitwisseling van kennis en ervaring tussen vakbonden en werkgeversverenigingen in Nederland en die in ontwikkelingslanden.

Verder kunnen ontwikkelingslanden via de Match-making Facility van Agentschap NL²⁹ of het exportcoaching-programma van het CBI³⁰ hulp krijgen op het gebied van export en duurzaam ondernemen. In 2009 en 2010 hebben tweehonderd bedrijven uit partnerlanden een coachings-traject afgerond dat hen in staat stelt naar de Europese Unie te exporteren. In 2009 resulteerde dit in een exporttoename met een totale waarde van € 56 miljoen en 3.319 nieuwe banen. Daarnaast zijn zeventien handelsorganisaties ondersteund in hun dienstverlening aan exporteurs door middel van institutionele opbouwtrajecten, waarbij verduurzaming van de handel uitgebreid aandacht kreeg.

Om te bereiken dat producten toegankelijke afzetmarkten vinden waar goede prijzen gelden, houden deze tegenwoordig meer rekening met de behoeften van consumenten. Ook worden relaties gelegd met andere schakels in de keten, waaronder donoren en kredietinstellingen die de primaire processen ondersteunen. Een voorbeeld hiervan is het International Centre for Soil Fertility and Agricultural Development (IFDC)³¹ programma *From Thousands to Millions*. Dit wordt onder meer uitgevoerd door boerenfederatie Roppa en Agriterra in zeven West-Afrikaanse landen waar zeer positieve resultaten behaald zijn.³² Ongeveer 373.000

Box 1.3 Privatesectorinvesteringsprogramma – Bloementeel in Ethiopië

Het PSI-programma³³ bood de mogelijkheid tot subsidieverlening aan investeringsplannen die door bedrijven uit ontwikkelingslanden en hun buitenlandse partner werden ingediend. Een voorbeeld hiervan was samenwerking rondom de bloementeel in Ethiopië, die zich de afgelopen jaren sterk ontwikkelde. Er waren meer dan tachtig tuinbouwbedrijven bij betrokken. De beschikbaarheid van land en water, een aantrekkelijk investeringsklimaat en ondersteuning door de Nederlandse en Ethiopische overheid hebben aan het succes bijgedragen.

Een Nederlands tuinbouwbedrijf kon op basis van gesubsidieerde aanvangsactiviteiten in de periode van eind 2003 tot heden groeien van 3 naar ruim 50 hectare. Het aantal werknemers nam toe van een kleine tweehonderd naar ruim duizend. Dit bedrijf heeft een voorbeeldfunctie gehad voor tientallen andere tuinders die naar Ethiopië zijn gegaan. Over de arbeidsomstandigheden en het watergebruik is met de tuinbouwsector een gedragscode afgesproken.

Bron: PSI-Private Sector Investeringsprogramma, Agentschap NL, <http://www.agentschapnl.nl/programmas-regelingen/private-sector-investeringsprogramma-psi>

Box 1.4 Agri-ProFocuspartnerschap

De Agri-ProFocus Learning Alliance, een samenwerkingsverband van ICCO,³⁴ SNV, KIT,³⁵ Cordaid³⁶ en Agriterra, is in 2007 in Ethiopië van start gegaan om een betere aansluiting op de markt te creëren voor voedselgewassen. In totaal zijn er 4.500 boeren (waarvan 30% vrouwen) met hun boerenorganisaties en maatschappelijke organisaties bij betrokken. Zij werkten aan beter zaaizaad, productkwaliteit, opslagcapaciteit, verwerking en lokaal transport. Zo werkten bijvoorbeeld vijf producentenorganisaties (889 leden, waarvan 12% vrouwen) samen met een bedrijf en een lokale bank in bonen- en maïsketens. In

2008 realiseerden zij met verbouw en handel een nettowinst van ongeveer € 200.000, die voor 70% aan de leden als dividend werd uitgekeerd, terwijl de rest werd gebruikt als werkkapitaal voor het volgende seizoen.

Leden van Agri-ProFocus, snv, Cordaid en Hivos werkten in Zambia aan capaciteitsopbouw en ketenfinanciering in de honingketen. Het aantal betrokken producenten is gestegen van 6.504 in 2006 naar bijna 10.000 in 2010. Zij produceren nu rond de 4.000 ton (was 150 ton in 2006), waarvan 30% voor de export.

Bron: Agri-ProFocus <http://www.agri-profoc.nl>

Box 1.5 Ghana School Feeding Programme

Het *Ghana School Feeding Programme* (GSFP) is een nationaal programma gericht op het terugdringen van chronische honger, het stimuleren van lokale ontwikkeling, het verhogen van schooldeelname en schoolprestaties en de gezondheid van schoolkinderen. Het multi-stakeholder platform SIGN (Schoolfeeding Initiative Ghana Netherlands), waarin bedrijfsleven, maatschappelijke organisaties en kennisinstituten vertegenwoordigd zijn, heeft een belangrijke bijdrage geleverd aan het tot stand komen en de ontwikkeling van dit schoolvoedingsprogramma. Het is in de tweede helft van 2005 gestart met deelname van tien scholen en is erin geslaagd het aantal schoolgaande meisjes en jongens te verhogen. Het GSFP verzorgde medio 2010 op 1.698 basisscholen in Ghana één warme maaltijd per dag. Bijna 700.000 leerlingen, ofwel

ongeveer 20% van alle Ghanese basisschoolleerlingen, hebben hier profijt van gehad.

Het GSFP slaagde er echter onvoldoende in om de lokale economie te stimuleren, omdat de leveranciers van de maaltijden de ingrediënten op de voordeligste markten inkochten en niet bij lokale boeren. In de periode 2007-2010 heeft Nederland 50% van de kosten van de maaltijden gefinancierd, de Ghanese overheid droeg de andere helft bij. De Ghanese overheid is van plan in 2011 90% van de kosten op zich te nemen. De Nederlandse bijdrage liep tot eind 2010 en is niet voortgezet. Inmiddels is er internationale belangstelling voor dit type schoolvoedingsprogramma's en wordt dit nu in een aantal buurlanden gestimuleerd.

Bron: Resultatenrapport 2009-2010 Nederlandse ambassade in Ghana en sos-Kinderdorpen <http://www.sign-schoolfeeding.org>

deelnemende boeren zagen een inkomens- en productiviteitsstijging.

In het Initiatief Duurzame Handel (IDH)³⁷ werken sinds 2008 ruim honderd Nederlandse en internationale bedrijven, 24 maatschappelijke organisaties en vakbonden samen met lokale overheden, maatschappelijke organisaties, kennisinstellingen en bedrijven in ontwikkelingslanden. Het initiatief richt zich op de eerste schakels van bestaande handelsketens om duurzaamheidsproblemen – zoals grondwatervervuiling, het kappen van bossen of het gebruik van kinderarbeid – op te lossen. In de cacaosector is dat van groot belang omdat de komende jaren een structureel tekort aan aanbod wordt verwacht als kleine boeren hun productie niet verhogen en verbeteren. In enkele ketens zijn in samenwerking met IDH veelbelovende processen in gang gezet. Het is echter te vroeg om al uitspraken te doen over de impact hiervan.

Box 1.6 Unilever – Theecertificering

Unilever, de grootste thee-inkoper ter wereld, heeft een inkoopbeleid gericht op duurzaamheid. Dit heeft een grote invloed gehad op inkomens- en werkomstandigheden van boeren en hun families. Voor de certificering van thee werkt Unilever samen met Rainforest Alliance. Meer dan 38.000 theeplantages in Kenia, India, Indonesië, Argentinië, Malawi, Tanzania en Sri Lanka zijn inmiddels gecertificeerd. De 16.000 werknemers van de plantage in Kenia, waarvan 65.000 familieleden afhankelijk zijn, verdienen nu drie keer meer dan het lokale minimumloon.

Bron: Unilever <http://www.unilever.nl/duurzaamheid/milieu/landbouw/thee/>³⁸

Weerbaarheid

Het is van groot belang dat arme mensen niet vervallen in acute armoede en honger door incidenten zoals ziekte of droogte. Verbetering van de voedselproductie is essentieel, waarbij toegang tot land en water van belang is. Investeren in verbetering van landbouwgrond, zodat die productiever wordt, draagt bij aan weerbaarheid. Ook door diversificatie van productie kan weerbaarheid worden vergroot, zowel door gevarieerdere voeding uit eigen productie als door stabilisering van inkomen uit verkoop van – een meer gevarieerd – overschot. Risicomanagement, bijvoorbeeld door verzekeren, kan ook bijdragen.

Het vergroten van weerbaarheid en het voorkomen van acute honger worden door de internationale donorgemeenschap gezamenlijk aangepakt. Ook op dit terrein zijn de Wereldbank en de VN – de laatste zowel voor structurele verbeteringen als voor humanitaire hulp – alsook internationale maatschappelijke organisaties belangrijke spelers. Nederland droeg financieel bij aan hun werk.

Ten aanzien van bevordering van weerbaarheid van arme mensen hebben ambassades activiteiten ontplooid in onder meer Rwanda, Zimbabwe, Ethiopië, Mozambique, Ghana, Egypte en Jemen. Ook heeft Nederland bijgedragen aan evenwichtige voeding voor met name vrouwen en kinderen door het aanbrengen van variatie in het dieet en waar nodig aanvulling door vitaminen en mineralen. Zo heeft Nederland bijgedragen aan het *Amsterdam Initiative against Malnutrition*³⁹ en aan voeding voor schoolkinderen via het *Ghana School Feeding Programme*⁴⁰ (zie box 1.5).

1.5

Landenvoorbeeld Mozambique

In Mozambique groeide de economie de afgelopen drie jaar met 7,8% per jaar. De armere huishoudens hebben hier echter nagenoeg niet van geprofiteerd. De landbouwsector heeft een aandeel van ongeveer 22% in het bruto nationaal product, terwijl 80% van de bevolking in de sector werkzaam is. Slechts 8% van de landbouwgrond is in gebruik, maar het agrarisch potentieel en daarmee ook het potentieel voor armoedevermindering is veel groter. Om rurale bedrijvigheid te bevorderen helpt Nederland bij het op orde brengen van de landgebruiksrechten. Daarnaast richten de Nederlandse ambassade en maatschappelijke organisaties zich op verbeterde toegang tot de lokale markt, financiële dienstverlening en het versterken van exportcapaciteiten.

De Nederlandse ambassade heeft in 2006 samen met Oxfam Novib, de Mozambikaanse overheid en een lokale financiële organisatie een publiek-privaat partnerschap opgericht ter ondersteuning van een nieuwe bank met een rurale en agrarische focus. Met financiële hulp en gebruikmaking van het netwerk van deelnemers in het samenwerkingsverband is in 2008 Banco Terra geopend, met Rabobank als een van de strategische investeerders. Banco Terra omvat thans acht filialen en bedient 16.000 klanten. De leningenportefeuille van € 18,5 miljoen (maart 2011) is voor ongeveer 40% gericht op bedrijven in de agrarische sector.⁴¹ Banco Terra weet alle segmenten in de waardeketen te bedienen om lokale boeren en coöperaties rendabel en kredietwaardig te krijgen, vaak met hulp van maatschappelijke

lijke organisaties, garantieschema's en de private sector.

Nederland investeert in de bevordering van export van Mozambikaanse producten, waaronder ananassen, naar Europese markten via de verbetering van bedrijfs ondersteunende infrastructuur van het Mozambikaanse instituut voor exportpromotie. De Nederlandse ambassade financiert deze activiteit in samenwerking met het CBI, SNV en PUM. Deze organisaties richten zich op vergroting van kennis en vaardigheden voor het verbeteren van de verwerking van producten in Mozambique en het vinden van klanten in Europa. Banco Terra en Rabobank bieden de mogelijkheid tot exportfinanciering. De ananassen uit het district Muxungu (provincie Sofala) worden nu op organische wijze verbouwd. Deze organische productie is onlangs gecertificeerd, waardoor de ananasproducenten hun producten tegen een hogere prijs kunnen verkopen.

Nederland biedt ook steun gericht op directe hongerbestrijding. In 2009 droeg de Nederlandse ambassade bij aan het voedselsubsidieprogramma van de overheid⁴² dat kleine vergoedingen geeft aan de allerarmsten en hun familieleden. In 2010 heeft het programma 217.000 mensen kunnen ondersteunen, een verdubbeling ten opzichte van 2007. Een evaluatie heeft aangetoond dat het programma een positief effect heeft gehad op het dagelijkse aantal maaltijden voor ouderen en kinderen. Het programma heeft echter weinig effect gehad op het voedselpatroon van kinderen onder de 5 jaar.⁴³

Foto: Oxfam Novib, Banco Terra

Conclusies

Het wereldwijde perspectief voor het terugdringen van inkomensarmoede is positief, vooral dankzij de snelle vermindering van armoede in Azië. Dit is met name veroorzaakt door een hoge economische groei. Ook in Afrika vond gedurende 2005-2010 mede dankzij een goede economische groei (gemiddeld 5%) een afname plaats van armoede. Wel hebben de sinds juli 2010 opnieuw gestegen voedselprijzen dit waarschijnlijk deels tenietgedaan.

De terugval in economische groei in de armste landen door de crisis bleek slechts tijdelijk. Een verdere afname van armoede de komende jaren is dus waarschijnlijk, ook in Afrika, al neemt het aantal armen daar slechts langzaam af. Dit komt mede door de bevolkingsgroei, die weliswaar afneemt maar nog steeds hoog is. De bestrijding van armoede en honger blijft daar een uitdaging.

Economische groei in ontwikkelingslanden is een belangrijke voorwaarde voor het terugdringen van armoede. Nederland droeg hieraan bij. In 2009 en 2010 ging respectievelijk 31% en 29% van de Nederlandse hulp naar het bereiken van millenniumdoel 1. Het versterken van de private sector is een belangrijk aandachtspunt.

De afgelopen jaren is er een groeiende betrokkenheid van het Nederlands en internationaal bedrijfsleven bij het thema privatesectorontwikkeling in ontwikkelingslanden. Die is met name gericht op waardeketens en de financiële sector. Steeds meer Nederlandse bedrijven zetten, mede vanuit het oogpunt van maatschappelijk verantwoord ondernemen, in hun bedrijfsstrategie expliciet in op de drie elementen van duurzaamheid (people, planet, profit), zowel nationaal als internationaal. Maatschappelijke organisaties spelen hierbij een belangrijke rol. Nu landbouwproducten en grondstoffen wereldwijd schaarser en duurder worden, is deze trend sterker geworden, ook bij banken.

Ontwikkelingslanden moeten zelf blijven investeren in verbetering van productie en afzet. *Aid for Trade* is daarbij essentieel. Publiek-private partnerschappen, samenwerking tussen het bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties, en waardeketens hebben zich de afgelopen jaren geprofileerd als veelbelovende benaderingen.

- 1 Landbouw, rurale bedrijvigheid en voedselzekerheid, mei 2008, Gezamenlijke notitie van de ministeries van Landbouw Natuurbeheer en Visserij en Ontwikkelingssamenwerking. <http://www.rijksoverheid.nl/bestanden/documenten-en-publicaties/notas/2008/05/08/landbouw-rurale-bedrijvigheid-en-voedselzekerheid/08052008-landbouw-rurale-bedrijvigheid-en-voedselzekerheid.pdf>
- 2 *Global Monitoring Report 2011*, World Bank and IMF. <http://go.worldbank.org/SUEMHZMEW0>

- 3 *Millennium Development Goals Report 2010*, United Nations, p. 7. <http://www.un.org/millenniumgoals/pdf/MDG%20Report%202010%20En%2015%20-low%20res%2020100615%20-.pdf>
- 4 *Global Monitoring Report 2011*, World Bank and IMF. <http://go.worldbank.org/SUEMHZMEW0>
- 5 *Global Monitoring Report 2011*, World Bank and IMF. <http://go.worldbank.org/SUEMHZMEW0>
- 6 *Human Development Report 2010*, p.35. <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2010/>
- 7 *The Millennium Development Goals Report 2010*, United Nations, p.13. <http://www.un.org/millenniumgoals/pdf/MDG%20Report%202010%20En%2015%20-low%20res%2020100615%20-.pdf>
- 8 Wereldbank, <http://www.worldbank.org>
- 9 International Finance Corporation IFC, <http://www.ifc.org>
- 10 World Trade Organisation WTO, <http://www.wto.org>
- 11 International Trade Centre. The development partner for small business export success in developing countries, <http://www.intracen.org>
- 12 *Doing Business 2011*, <http://www.doingbusiness.org/reports/global-reports/doing-business-2011>
- 13 *Doing Business 2011*, <http://www.doingbusiness.org/reports/global-reports/doing-business-2011>
- 14 Onder meer: de Investment Climate Facility for Africa: <http://www.icfafrica.org>
- 15 *Doing Business 2011*, <http://www.doingbusiness.org/reports/global-reports/doing-business-2011>
- 16 Private Infrastructure Development Group. <http://www.pidg.org>
- 17 orio – Ontwikkelingsrelevante Infrastructuurontwikkeling, Agentschap nl, Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie. <http://www.agentschapnl.nl/programmas-regelingen/ontwikkelingsrelevante-infrastructuurontwikkeling-orio>
- 18 *Investing in Infrastructure. Evaluation of the LDC Infrastructure Fund*. IOB Evaluation 2009, <http://www.minbuza.nl/dsresource?objectid=buzabeheer:194667&type=org>
- 19 Internationaal Monetair Fonds, <http://www.imf.org>
- 20 MASSIF. Financial services for small businesses and micro-entrepreneurs (SMEs). <http://www.fmo.nl/smartsite.dws?id=394>
- 21 <http://www.triodos.nl>
- 22 http://overons.rabobank.com/content/profiel/organisatie/rabo_development/
- 23 MicroNed is een samenwerkingsverband van icco, Cordaid, Hivos, Oxfam Novib en Rabobank. <http://www.microned.nl/>
- 24 *Joint Evaluation of the contribution of co-financing agencies to the microfinance Sector, 2003-2007*. Synthesis Report. Partos: Cordaid, Hivos, ICCO and Oxfam Novib. http://www.partos.nl/uploaded_files/Rapport_compleet_HR5.pdf
- 25 IOB-evaluatie microfinanciering in Nicaragua. http://www.minbuza.nl/nl/Producten_en_Diensten/Evaluatie/Afgeronde_onderzoeken/2010/12/IOB_Evaluatie_van_de_Nederlandse_steuu_aan_Nicaragua_2005_2008_en <http://www.minbuza.nl/dsresource?objectid=buzabeheer:278496&type=org>
- 26 Centrum voor de Bevordering van Import uit Ontwikkelingslanden, CBI, <http://www.cbi.eu>
- 27 snv Netherlands Development Organisation. <http://www.snvworld.org>
- 28 PUM, Netherlands Senior Managers, <http://www.pum.nl>
- 29 Matchmaking Facility, Agentschap NL, Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie. <http://www.agentschapnl.nl/en/node/49174>
- 30 Export coachingsprogramma, Centrum voor de Bevordering van Import uit Ontwikkelingslanden, <http://cbi.eu/?pag=3>
- 31 Bijdrage Agriterria aan Resultaten Rapportage 2009-2010. <http://www.agriterra.org>
- 32 Local entrepreneurship, agribusiness cluster formation and the development of competitive value chains. Evaluation of the Strategic Alliance for Agricultural Development in Africa (SAADA program) 2006-2009. Fons de Zeeuw et al. (Berenschot)
- 33 Private sector investeringsprogramma, Agentschap NL, Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie. <http://www.agentschapnl.nl/programmas-regelingen/private-sector-investeringsprogramma-psi>
- 34 <http://www.icco.nl>
- 35 <http://www.kit.nl>
- 36 <http://www.cordaid.nl>
- 37 <http://www.duurzamehandel.com>
- 38 http://www.duurzamehandel.com/nl/thee_en
- 39 <http://www.unilever.nl/duurzaamheid/milieu/landbouw/thee>
- 40 <http://www.gainhealth.org/partnerships/amsterdam-initiativeagainst-malnutrition-aim>
- 41 <http://www.sign-schoolfeeding.org>
- 42 Gezamenlijke bijdrage Nederlandse ambassade in Mozambique, Oxfam Novib en Rabo Development.
- 43 Resultatenrapport 2009-2010 Nederlandse ambassade Mozambique. <http://www.ipc-undp.org/pub/IPCPolicyResearchBrief7.pdf>

Alle meisjes en jongens naar school

Belangrijkste wereldwijde trend

→ Vooruitgang in onderwijs stagneert

Belangrijkste resultaat Nederlandse hulp

- Meer kinderen naar school in Zuid- en West-Azië en Afrika beneden de Sahara
- Verbeterde schoolvoorzieningen in Afrika en Azië; kinderen in crisisgebieden terug in de klas

De Nederlandse aanpak in Ethiopië

2.1

Overzicht

Millenniumdoel 2: Onderwijs voor alle meisjes en jongens

Doel: in 2015 moeten alle meisjes en jongens in alle landen de mogelijkheid hebben naar school te gaan en hun basisonderwijs af te ronden. Kwalitatief goed en relevant onderwijs moet jongeren aansluiting bieden op de arbeidsmarkt. Het grote aantal analfabeten, onder wie veel vrouwen, moet worden teruggedrongen.

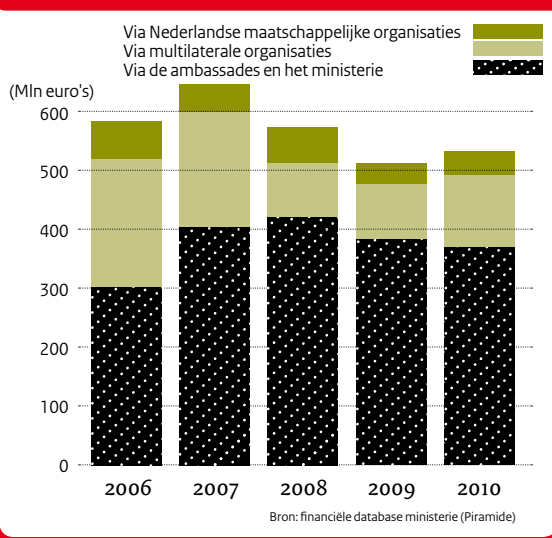
Belangrijkste wereldwijde trends

- Wereldwijde financiële crisis en lagere prioriteit voor onderwijs leiden tot stagnatie van investeringen in onderwijs.
- Gewapende conflicten brengen de scholing en de toekomst van minstens 28 miljoen kinderen in gevaar.
- Meer meisjes naar de basisschool, maar achterstand op jongens is nog groot.
- Steeds meer kinderen gaan wel naar school, maar leren daar vaak nog te weinig.

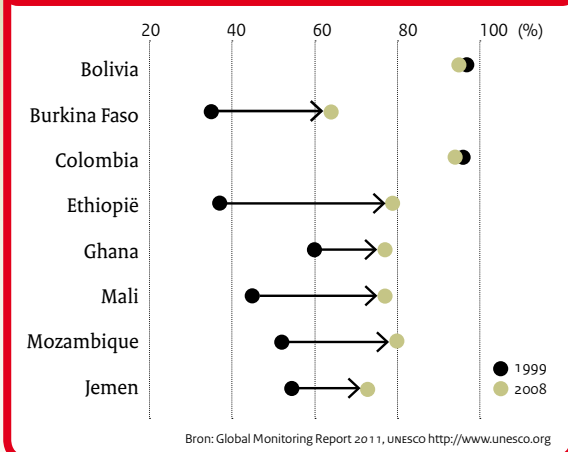
Belangrijkste resultaten Nederlandse hulp

- Sinds 2000 is het aantal kinderen op de wereld dat niet naar school gaat afgenomen van 106 naar 67 miljoen. In Afrika beneden de Sahara nam de deelname aan onderwijs met 50% toe.

Figuur 2.1 Uitgaven Nederlandse hulp aan onderwijs

Figuur 2.2 Percentage kinderen van basisschoolleeftijd dat onderwijs volgt in landen waar Nederland onderwijs steunt 1999-2008

- De ontwikkelingen in de leerprestaties fluctueren van land tot land. De absolute niveaus van de leerprestaties in veel ontwikkelingslanden zijn uitzonderlijk laag.¹
- In zeker 13 bilaterale partnerlanden heeft Nederland een waardevolle bijdrage geleverd aan een beter functionerend onderwijsstelsel en het terugdringen van de ongelijkheid tussen meisjes en jongens.
- Met de financiering van een groot UNICEF-programma voor het herstel van onderwijs in crisisgebieden konden miljoenen kinderen in o.a. Sudan, Angola, Irak, Liberia en Haïti weer lessen volgen.

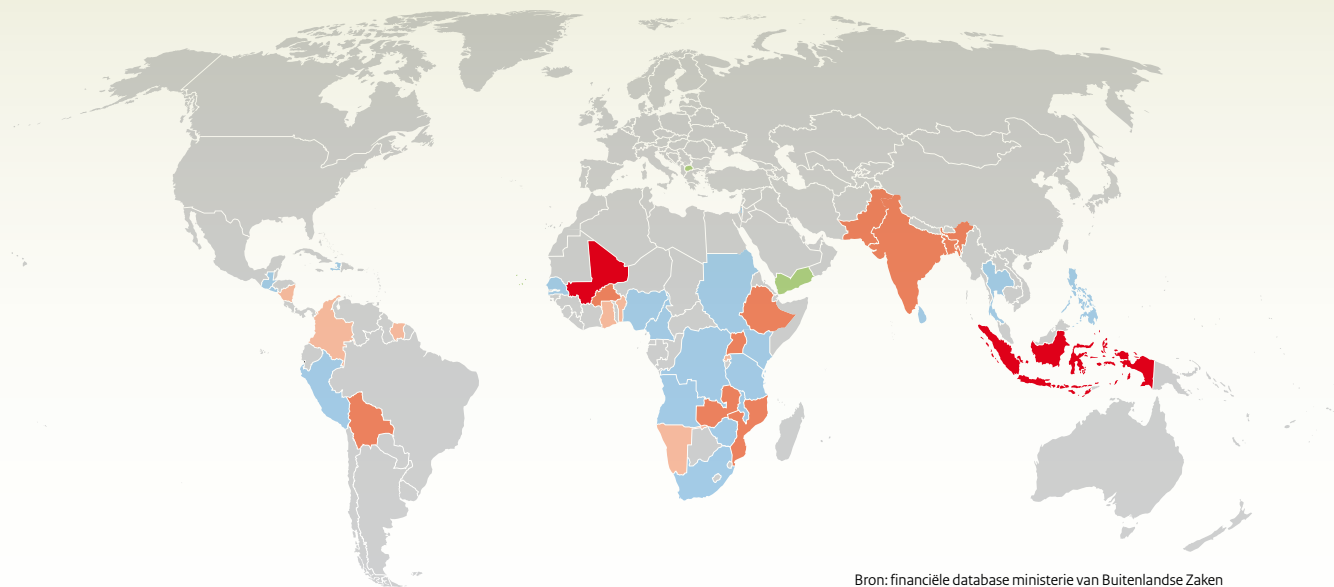
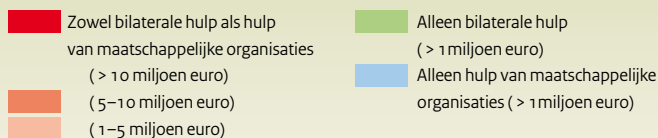
Belangrijkste geleerde lessen van de Nederlandse hulp

- Vergroting van de toegang tot (basis)onderwijs moet gepaard gaan met verbetering van de onderwijskwaliteit. Zonder relevante kennis en praktische vaardigheden missen kinderen en jongeren de boot.
- Goede voorzieningen voor meisjes (bijvoorbeeld aparte toiletten) kunnen schooluitval beperken.
- De miljoenen kinderen die nu basisonderwijs volgen moeten kunnen doorstromen naar vervolgonderwijs dat kansen biedt op fatsoenlijk werk.
- De combinatie van conflict, sterke bevolkingsgroei, analfabetisme, slecht of onvoldoende onderwijs en werkloosheid vormt een bedreiging die dringend aandacht van de internationale gemeenschap vraagt.

Welke resultaten wilden we bereiken en hoe?

Waar draagt Nederland bij aan onderwijs

De bedragen zijn gemiddelden over 2009 en 2010.
Opmerking: Nederlandse hulp via multilaterale organisaties (o.a. Wereldbank en vn-instellingen) is hierin niet meegenomen.

Bron: financiële database ministerie van Buitenlandse Zaken (Piramide) en database CIDIN (<http://www.ngo-database.nl>)

Hoe draagt Nederland bij

De resultaatketen (zie 2.2.1) geeft een overzicht van het uiteindelijke langetermijndoel van de wereldwijde aanpak op het gebied van onderwijs en hoe de mensen hiervan profiteren (impact en outcome), wat de landen hier zelf voor moeten leveren (outputs land), en welke concrete bijdrage Nederland via verschillende kanalen levert (outputs Nederland). Resultaten op outputniveau leiden niet automatisch tot de gewenste effecten. Externe factoren en de landenspecifieke context spelen altijd een rol.

Impact

Goedopgeleide burgers nemen deel aan de maatschappij en hebben meer kansen op de arbeidsmarkt.

Effecten (outcome)

Om die impact te bereiken gaan meer jongens én meisjes naar school en ronden die ook af. Ze doen daar relevante vaardigheden en kennis op die aansluiten bij vervolgonderwijs en de arbeidsmarkt.

Output van het land

Om die effecten te bereiken moet het land een aantal zaken op orde brengen. Daarbij gaat het bijvoorbeeld om een betere organisatie van het onderwijs en beter onderwijsbeleid en financiering, verantwoording aan de bevolking en aan ouders, overlegstructuren met het bedrijfsleven, maatschappelijk middenveld en kennisinstellingen.

Bijdrage (output) Nederland

Via verschillende kanalen draagt Nederland bij aan het verbeteren van de landenoutputs. Dat gebeurt door het financieren van onderwijsprogramma's, maar ook door het leveren van goed beleidsadvies op het gebied van de aansluiting van school en werk, onderwijs in crisissituaties en verbetering van onderwijskwaliteit met specifieke aandacht voor meisjes (zie ook millenniumdoel 3). Ook worden maatschappelijke organisaties mondiger gemaakt zodat zij de regering beter ter verantwoording kunnen roepen.

Nederland was het afgelopen decennium een van de voornaamste donoren op het gebied van onderwijs. In 2009 en 2010 bedroegen de Nederlandse investeringen in onderwijs respectievelijk € 522 en € 545 miljoen. Investeringsen werden gedaan door Nederlandse ambassades in vijftien partnerlanden (bilateraal), via multilaterale organisaties en door internationale en Nederlandse maatschappelijke organisaties en kennisinstellingen. De resultaatketen laat zien dat veel betrokken partijen elkaar op verschillende onderdelen aanvullen.

Wie dragen bij

Categorie	Actoren
Bilateraal	De Nederlandse ambassades in o.a. Bangladesh, Indonesië, Pakistan, Jemen, Bolivia, Mali, Mozambique, Zambia, Zuid-Afrika, Uganda, Rwanda, Suriname, Afghanistan, Kaapverdië, Benin, Nicaragua, Burkina Faso, Ethiopië
Multilateraal	O.a. UNICEF, UNESCO, Wereldbank, ILO, FTI
Maatschappelijke organisaties, kennisinstellingen en overige	O.a. APS, Bernard van Leer Foundation, Butterfly Works, CARE Nederland, CINOP, Cordaid, Education International, Edukans, Global Campaign for Education, Hivos, icco & Kerk in Actie, International Child Support, International Institute for Communication and Development, Liliane Fonds, Oxfam Novib, Nuffic, PLAN, Stichting Humana, Save the Children, sos Kinderdorpen, Spark, stichting Red een Kind, Stichting Dark & Light Blind Care, Stichting Vluchteling, Terre des Hommes, Vluchtelingenzorg, War Child, World Vision, Tear, Woord en Daad, ZOA-Vluchtelingenzorg & universiteiten, hogescholen en roc's
Bedrijfsleven & partnerschappen	O.a. Stichting SCA (samenwerking van Libresse, Edet, TENA, TORK en Oxfam Novib) en Stichting SIGN

NB: Dit overzicht geeft een beeld van de verscheidenheid aan de organisaties en samenwerkingsverbanden die zich, gedeeltelijk of geheel met inzet van ODA-gelden, bezighouden met millenniumdoel 2. Enkele van deze actoren zullen verder aan bod komen in dit hoofdstuk. Dit overzicht betreft geen exclusieve lijst.

Resultaatketen onderwijs

Impact

Een opgeleide bevolking zodat vrouwen, mannen en jongens en meisjes beter in staat zijn om goed te kunnen functioneren in de maatschappij en meer kans hebben op de arbeidsmarkt

Outcome

Onderwijsorganisatie + beleid

- Beleid en organisatie van onderwijsstelsels zijn duurzaam herverm

Outcome

Van school naar werk

- Meer meisjes en jongens volgen beroepsonderwijs en stages
- Onderwijs en arbeidsmarkt sluiten beter op elkaar aan

Outcome

Leren in crisissituaties

- Meer kinderen in en na crisissituaties volgen onderwijs
- Onderwijs draagt bij aan verzoening en voorkomen van nieuwe crisis

Outcome

Van kwantiteit naar kwaliteit

- Meer kinderen die school afronden
- Meer relevante kennis en vaardigheden van leerlingen
- Meisjes en jongens worden gelijk behandeld in onderwijs

Output van het land

Onderwijsorganisatie + beleid

- Ontwikkeling, uitvoering en duurzaamheid van onderwijsbeleid is verbeterd
- Beter opgeleid overheidspersoneel
- Verhoogde kostenefficiëntie
- Transparantie van beleid en uitgaven
- Voldoende middelen beschikbaar gesteld om onderwijsdoelstellingen te halen
- Afstemming tussen donoren
- Maatschappelijk middenveld spreekt overheden aan op transparantie van beleid en uitgaven
- Resultaatgerichte monitoring en evaluatie

Output van het land

Van school naar werk

- Meer en betere beroepsopleidingen
- Certificeringssystemen voor beroepsgroepen verbeterd
- Functionerende overlegstructuren tussen onderwijs en bedrijfsleven
- Overheden, maatschappelijke organisaties, kennisinstellingen, bedrijfsleven bundelen kennis/capaciteit voor beroepsonderwijs

Output van het land

Leren in crisissituaties

- Onderwijsbeleid en financiering zijn aangepast aan nood- en crisissituaties
- Herstel scholen
- Voorziening leermiddelen en leerkrachten
- Veilige schoolomgeving gecreëerd
- Traumabestrijding geïntegreerd in leerplannen

Output van het land

Van kwantiteit naar kwaliteit

- Veilige schoolomgeving gecreëerd
- Meer en beter gekwalificeerd personeel, relevante leerplannen en leermiddelen
- Effectieve ouder- en lerarenraden opgezet

Output Nederland

Ministerie en ambassades

- Goed beleidsadvies gegeven, succesvol gelobbyd, bijv. op gebied van aandacht voor meisjes en aansluiting arbeidsmarkt
- Advies en onderzoek voor beleidsontwikkeling (kennismakelaar)
- In afstemming met andere actoren financiële bijdragen aan onderwijsbegrotingen

Output Nederland

Maatschappelijke organisaties

- Nieuwe en versterkte partnerschappen tussen maatschappelijk middenveld, bedrijfsleven, kennisinstellingen en overheid
- Versterkte inzet op lobby en beleidsbeïnvloeding
- Capaciteitsversterking maatschappelijke organisaties en onderwijsinstellingen in ontwikkelingslanden

Output Nederland

Multilaterale organisaties

- Multilateraal*
- Bijdrage aan de rehabilitatie van onderwijssystemen en schoolomgeving in fragiele staten
 - Nieuwe en bestaande beroepsopleidingen gefinancierd
 - Goedgekeurde onderwijsplannen gefinancierd
 - Monitoring en dataverzameling in onderwijs

Internationale maatschappelijke organisaties

- Bijdrage aan verbetering kwaliteit en gendergelijkheid
- Onderwijspersoneel via onderwijsbonden getraind
- Versterkte capaciteit van maatschappelijke organisaties op gebied van lobby en beleidsbeïnvloeding

Output Nederland

Bedrijfsleven

- Kennis, advies & training
- Verbindingen met internationale kenniscentra gelegd
- Beurzenprogramma's ondersteund
- Capaciteitsversterking instellingen hoger beroepsonderwijs

Input

Financiële steun, kennis, expertise en technische assistentie, netwerkinformatie

2.3

Wereldwijde ontwikkelingen

Na successen een terugval

In 2000 werden millenniumdoel 2 en het internationale actieplan voor onderwijs *Education for All*² aanvaard. Sindsdien geven ontwikkelingslanden en de internationale gemeenschap meer aandacht aan de verbetering van onderwijs. Het ene land was daarin succesvoller dan het andere, afhankelijk van de prioriteit die onderwijs kreeg en het budget dat ervoor werd vrijgemaakt.

In lage-inkomenslanden steeg het aandeel van het nationaal inkomen bestemd voor onderwijs van 2,9% in 1999 naar 3,8% in 2008. In een aantal landen (zoals Mozambique, Ghana en Tanzania) stegen de budgetten voor onderwijs sneller dan de economische groei door de inzet van hogere belastinginkomsten.³ In Bangladesh verliep de vooruitgang minder snel omdat de overheid een kleiner aandeel van haar nationale begroting aan onderwijs besteedde als gevolg van lage belastinginkomsten.⁴ Het merendeel (70%) van de kinderen die niet naar school gaan woont nog altijd in Zuidwest-Azië en Afrika beneden de Sahara.⁵

Donoren leverden uiteenlopende bijdragen. Sommige gaven financiële steun aan de onderwijsbegroting van een land, andere zetten projecten op of verstrekten studiebeurzen aan hoger opgeleiden.

Resultaten

Er is de afgelopen jaren enorme vooruitgang geboekt in de toegang tot onderwijs. Sinds begin deze eeuw is het aantal kinderen op de wereld dat niet naar de basisschool gaat afgenomen van 106 naar 67 miljoen. Het aantal kinderen dat in Zuid- en West-Azië niet naar de basisschool gaat is gehalveerd en Afrika beneden de Sahara toonde in diezelfde periode een groei van 50% in de deelname aan onderwijs van 82 naar 128 miljoen leerlingen.⁶

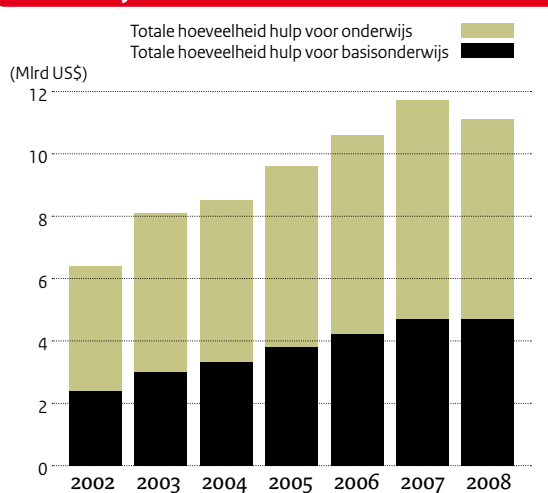
Voorals meisjes profiteren van deze trend; de verhouding tussen het aantal meisjes en jongens op school is gestegen van 93% naar 97%. Meer meisjes gaan na de basisschool naar vervolgonderwijs. Er is vooral veel vooruitgang in Arabische landen, Zuid-Azië en Afrika beneden de Sahara, in 2000 nog de regio's met de grootste achterstand op dit terrein.

Box 2.1 Een wereldwijd partnerschap

Nederland is medeoprichter van het Fast Track Initiative. Dit partnerschap investeert in de ontwikkeling en uitvoering van goede onderwijsplannen van ontwikkelingslanden die hiervoor niet genoeg eigen middelen hebben. FTI-partners zijn de grote multilaterale instellingen (Wereldbank, Unicef, UNESCO, EU, achttien donorlanden, maatschappelijke organisaties en bedrijfsleven), die gezamenlijk meer dan \$ 2 miljard hebben opgebracht, waarmee 37 ontwikkelingslanden worden ondersteund. Met FTI-fondsen zijn ruim 30.000 klaslokalen gebouwd, 337.000 leerkrachten opgeleid en 203 miljoen tekstboeken gedistribueerd. In FTI-partnerlanden gaan nu 19 miljoen meer kinderen naar school dan acht jaar geleden. De Nederlandse bijdrage bedroeg in 2009 en 2010 € 30 miljoen.

Bron: Education For All Fast Track Initiative www.educationfasttrack.org

Figuur 2.3 Wereldwijde hulp voor onderwijs

Bron: Global Monitoring Report 2011, UNESCO <http://unesdoc.unesco.org/images/0019/001907/190743e.pdf>

Box 2.2 Inhaalrace van meisjes nog niet voltooid

Jemen, een van de landen met de minste meisjes op school, heeft grote vooruitgang geboekt: ruim 65% van de meisjes volgt basisonderwijs (2009). Hun inhaalrace wordt echter onder meer gehinderd door onveiligheid in afgelegen gebieden, een gebrek aan voorzieningen en armoede.

Nederland geeft bilaterale steun en heeft samen met FTI specifiek geïnvesteerd in meisjesonderwijs: via de bouw van 214 nieuwe scholen met sanitaire voorzieningen en 1.000 nieuw opgeleide onderwijzeressen op het platteland (dichter bij huis en veiliger). Ook werden aan 350.000 kinderen schoolmaterialen verstrekt. Media en traditionele leiders werden ingeschakeld bij campagnes om meisjes naar school te krijgen. Bijdrage Nederland: € 2 miljoen, overige bijdragen uit FTI-fondsen.

Bron: www.educationfastrack.org

Circa 6 miljoen kinderen in 38 landen hebben geprofiteerd van een door Nederland gefinancierd UNICEF-programma voor onderwijs in crisissituaties. Meer dan 40.000 scholen en tijdelijke lesruimtes zijn hersteld of ingericht. Ruim 130.000 leerkrachten of ander schoolpersoneel kregen training.⁷

Sinds 2000 gaan 40 miljoen meer kinderen naar school. De groei is voor een belangrijk deel toe te schrijven aan het feit dat veel ontwikkelingslanden sinds de internationale aanvaarding van de millenniumdoelen en het actieplan *Education for All* (EFA) uit 2000 meer prioriteit aan onderwijs geven. Een van de afspraken van EFA is dat 'geen enkel land met een geloofwaardig onderwijsplan gehinderd zal worden door een gebrek aan middelen'.

De groei komt vooral van kinderen uit de armste bevolkingsgroepen.⁸ Ondanks de vooruitgang wordt millenniumdoel 2 niet gehaald.

Wat ging minder goed?

De grotere deelname aan onderwijs vloeide voort uit verschillende maatregelen. Het afschaffen van schoolgeld, werving en opleiding van leerkrachten, introduceren van meertalig onderwijs en instellen van ouderraden zijn hier enkele voorbeelden van.

Toch worden de meeste onderwijsdoelstellingen niet gehaald in 2015. De vooruitgang verloopt te traag; na de vliegende start in het eerste deel van het afgelopen decennium volgde een terugval. UNESCO stelt op basis van recente trends dat het aantal kinderen en jongeren dat geen onderwijs volgt in 2015 weer zal zijn opgelopen.⁹

De stagnatie wordt veroorzaakt door een complex van factoren. In veel landen is de instroom van miljoenen nieuwe leerlingen niet gelijk opgegaan met verbetering van de voorzieningen en van de kwaliteit van het onderwijs, wat vaak leidt tot slechte schoolresultaten en uitval.¹⁰ De leerprestaties verschillen van land tot land en worden beïnvloed door factoren als gezinskomen, taal, etnische achtergrond en geografische ligging. In Afrika beneden de Sahara bedroeg de jaarlijkse schooluitval in 2009 10 miljoen.¹¹ In Malawi en Zambia is meer dan een derde van de groep 6-leerlingen niet in staat om vloeiend te lezen. In Mali, waar nu 81,5% van de kinderen basisonderwijs volgt, moet nog een duidelijke kwaliteitsslag gemaakt worden.¹² Wereldwijd zijn er 1,9 miljoen te weinig gekwalificeerde leerkrachten.¹³ Verder zijn scholen niet altijd veilige plekken, met name voor meisjes, en zeker niet in conflictgebieden.

Een aantal lage/middeninkomenslanden moest in 2009 vanwege de financiële crisis zijn onderwijsbegrotingen verlagen. De investeringen van donorlanden en -organisaties stagneren sinds 2008. In dat jaar daalden de werkelijke bijdragen aan onderwijshulp in Afrika beneden de Sahara met 6% per Afrikaanse leerling.¹⁴ Anno 2011 bezuigen donoren verder op hun ontwikkelingsbudgetten en kiezen zij voor samenwerking met minder landen en in andere sectoren dan onderwijs.

Een grotendeels verwaarloosd probleem is analfabetisme. De wereld telt thans 796 miljoen analfabeten, waarvan twee derde vrouw is en voornamelijk in Zuid- en West-Azië, Afrika en de Arabische wereld woont.¹⁵ Analfabetisme betekent voor hen in de praktijk: minder toegang tot voorzieningen op het gebied van gezondheidzorg, bijvoorbeeld geboorteplanning en moeder-en-kindzorg, en weinig kansen op de arbeidsmarkt. Analfabete moeders sturen hun dochters minder snel naar school.

Een 'moeilijke' categorie landen vormen de fragiele staten (zie hoofdstuk 8), waar 40% van de kinderen die geen onderwijs volgen woont en waar scholen vaak het doelwit van terreur zijn.

De combinatie van conflict, sterke bevolkingsgroei, analfabetisme, slecht of onvoldoende onderwijs, gebrekkige aansluiting op de arbeidsmarkt en werkloosheid vormt een bedreiging voor de politieke en economische stabiliteit in met name Zuid- en West-Azië, het Midden-Oosten en Afrika.

2.4

Resultaten Nederlandse bijdrage

Onderwijsorganisatie en beleid

Wereldwijde trends

Veel ontwikkelingslanden hebben goede onderwijsplannen ontwikkeld met aandacht voor toegang tot onderwijs, gelijke kansen, kwaliteit, institutionele capaciteit, infrastructuur, financiering, monitoring en evaluatie, HIV/AIDS-bestrijding, sekseverschillen en betrokkenheid van maatschappelijke organisaties. De ontwikkeling van goede onderwijsplannen heeft donoorinvesteringen bevorderd en heeft ministeries van Financiën het vertrouwen gegeven meer te investeren in onderwijs. Wereldwijd is de binnenlandse financiering voor de onderwijssector sinds 2000 sterk gestegen. Ontwikkelingslanden spenderen gemiddeld 19% van de overheidsbegroting aan onderwijs.¹⁶

Bijdrage van Nederland

De Nederlandse inspanningen op het gebied van onderwijs waren gericht op het versterken van onderwijssectoren in ontwikkelingslanden. Dit betekent dat Nederland zowel

inzet op het bouwen van scholen en opleiden van docenten, als overheden stimuleert hun onderwijsstelsel zo te her vormen dat meisjes en jongens gelijke kansen hebben in het onderwijs, activiteiten regelmatig gemonitord en geëvalueerd worden en kwaliteit gewaarborgd blijft. De *Global Campaign for Education* hield donorlanden scherp via lobbyactiviteiten en met jaarlijkse rapportcijfers voor hun onderwijsinspanningen.¹⁷ In 2010 stond Nederland bovenaan, gevolgd door Noorwegen, Denemarken en Ierland, zij het onder voorbehoud gezien de toen al verwachte besparingen op onderwijs.

Nederland heeft diverse malen het initiatief genomen voor een betere afstemming van taken tussen donoren in landen of regio's. Ook maatschappelijke organisaties werken meer samen in coalities en netwerken, waardoor ze meer van elkaar leren en meer invloed hebben. In Bangladesh ontstond een gezamenlijke agenda en een duidelijke taakverdeling tussen de verschillende organisaties die actief zijn in het land.¹⁸ Dat lukt niet altijd. In Mozambique werd het vertrek van Nederland uit de onderwijssector niet opgevangen door andere bilaterale donoren en moesten het FTI en de Wereldbank inspringen.¹⁹

Het is belangrijk om te weten wat er gebeurt met de financiële en materiële middelen die Nederland levert om onderwijs te ondersteunen in ontwikkelingslanden. Zowel overheid als maatschappelijke organisaties zijn hier alert op. Overheidsbeleid en -uitgaven zijn vaak transparanter geworden als gevolg van een kritische houding en dialoog met de overheid. In 2010 werd in Sudan een onderzoek over verborgen schoolkosten gepubliceerd en besproken met de overheid en donoren.²⁰ Dit dwingt de Sudanese overheid dit probleem (bijvoorbeeld het ongeoorloofd aanvullen van het salaris van leerkrachten) aan te pakken.

→ Geleerde les

Onderwijshervormingen vergen tijd. Een belangrijke les is dat de ontwikkeling van een coherent onderwijsbeleid en capaciteitsopbouw een strategie en investeringsplan op langere termijn vereisen. Dit staat op gespannen voet met tijdrovende afstemming tussen donoren, organisaties en overheden en de onvoorspelbaarheid van de duur van de bijdragen.

Box 2.3

Beroepsonderwijs in Kaapverdië

In Kaapverdië is dankzij Nederlandse steun het aantal studenten dat beroepsonderwijs volgt verdrievoudigd naar 6000 in 2010. Ook is de herstructurering van het Instituut voor Werkgelegenheid en Beroepsopleiding (IEFP) afgerond met de goedkeuring door de Raad van Ministers in 2010. Dit maakt de weg vrij voor de herstructurering van de centra voor werkgelegenheid, die van belang zijn als institutionele 'bemiddelaars' tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt. Daarnaast is in 2010 het wettelijk en reglementair kader van het nationale stelsel van beroepskwalificaties (NSQ) geïntroduceerd. Het NSQ biedt onder andere een basis voor de erkenning van opleidingscentra. Het aanbod van beroepsonderwijs- en trainingscursussen wordt geleidelijk uitgebreid. Nederlandse bijdrage in 2009-2010: € 6.350.000.

Bron: Resultatenrapport 2009-2010 Nederlandse ambassade Senegal.

Box 2.4 Beroepsonderwijs in Tanzania

In vier jaar tijd zijn in het kader van het Nederlandse programma voor capaciteitsversterking van hoger onderwijs (NPT) de lesmaterialen en –methoden van een groot aantal instellingen voor beroepsonderwijs in Tanzania herzien en verbeterd. Dit gebeurde met behulp van adviesbureau CINOP dat de nationale raad voor technisch onderwijs (NACTI) adviseerde over de ontwikke-

ling van een begeleidingssysteem voor competentiegericht onderwijs. Daarnaast werd aandacht besteed aan de samenwerking tussen bedrijven en onderwijsinstellingen om de kansen op werk voor studenten te vergroten.

Bron: CINOP, <http://cinop.brenglerentotleven.nl>

Van school naar werk

Wereldwijde trends

De groei van het aantal leerlingen in het basisonderwijs heeft geleid tot een sterke vraag naar vervolgonderwijs. Om een betere positie op de arbeidsmarkt te krijgen, eisen ouders en jongeren vervolgonderwijs. Overheden staan onder politieke druk om de toegang tot voortgezet en beroepsonderwijs te vergroten. Daarnaast neemt ook de vraag naar hoger onderwijs toe, zowel vanuit jongeren als uit het bedrijfsleven.

Bijna de helft (86 miljoen) van de geregistreerde werklozen wereldwijd is tussen de 15 en 24 jaar.²¹ Veel van deze jongeren wonen in arme landen en missen relevante kennis en vaardigheden om aan het werk te kunnen. Niet-opgeleide jongeren hebben weinig kansen op de arbeidsmarkt, terwijl er steeds meer vraag is naar mensen met specifieke vakken- (zoals lassen en timmeren) en bredere vaardigheden, zoals kennis van ICT, probleemoplossend vermogen of werken in groepen. Nederlandse onderwijsinspanningen richten zich daarom steeds meer op het leren van beroepsvaardigheden die mensen economisch zelfstandig maken.

Bijdrage van Nederland

In de laatste twee jaar zijn met Nederlandse hulp voor het beroepsonderwijs leerplannen, stagemogelijkheden, trainingen en certificeringssystemen opgezet. Dit gebeurde onder meer in Bolivia, Kaapverdië, Rwanda, Ethiopië en Indonesië. Ambassades, kennisinstellingen en maatschappelijke organisaties hebben bijgedragen aan het verbeteren van beleid en kwaliteit van beroepsonderwijs. Van de programma's voor hogeronderwijsamenwerking (NICHE en NFP) is ruim een derde deel gericht op (hoger) beroepsonderwijs.

Een land als Bolivia is op weg millenniumdoel 2 te halen. Nu al gaan er evenveel meisjes als jongens naar school. Met Nederlandse steun volgden ruim 12.000 jongeren een training in 2009-2010; 80% van hen vond een baan.²²

Uit de Nederlandse inspanningen is een aantal lessen te trekken. Het investeren in technische vaardigheden alleen is niet genoeg. Werkgevers vragen ook om meer algemene, sociale en ondernemersvaardigheden. Verder geeft goed beroepsonderwijs niet altijd een garantie op werk. De economische crisis van 2009 heeft ervoor gezorgd dat miljoenen jongeren werkloos zijn geworden of zonder uitzicht op een baan van school af kwamen. Ook zorgt discriminatie op basis van geslacht, leeftijd of etniciteit ervoor dat het jongeren ontbreekt aan een eerlijke kans op werk.

→ Geleerde les

Beroepsonderwijs is in veel landen nog beperkt ontwikkeld, van lage kwaliteit en geniet weinig aanzien. Bovendien is beroepsonderwijs niet uitsluitend het domein van de onderwijssector, maar ook van andere beleidsterreinen.

Leren in crisissituaties

Wereldwijde trends

Ruim 28 miljoen (40%) van de kinderen die niet naar school gaan leven in conflictgebieden. Daarnaast kunnen veel kinderen als gevolg van een natuurramp niet naar school.²³ Onderzoek heeft uitgewezen dat onderwijs verzoent, de kans op burgeroorlog verlaagt en een belangrijke rol kan spelen bij de staatsopbouw in fragiele staten.²⁴

Bijdrage van Nederland

Nederland heeft de afgelopen jaren daarom aanzienlijk geïnvesteerd in de herintegratie van leerlingen op scholen, de opbouw van infrastructuur en het weerbaar maken van onderwijssystemen tegen crisissituaties. Via Nederlandse ambassades en hulporganisaties werden na de desastreuze aardbeving in Haïti en de overstromingen in Pakistan onder meer tijdelijke lesruimtes opgezet en scholen herbouwd.²⁵

Box 2.5 Samenwerking tussen UNICEF en Nederland

Het vijfjarige programma *Onderwijs in Crisissituaties* heeft een centrale rol gespeeld in de opbouw van onderwijs tijdens of kort na conflicten en rampen. In 2009 bijvoorbeeld kregen ruim 3 miljoen kinderen lesmaterialen, werden meer dan 40.000 (tijdelijke) scholen gebouwd en kregen meer dan 130.000 leerkrachten training. In Angola, Irak, Liberia, de Filipijnen, Noord- en Zuid-Sudan en Sri Lanka volgden jongeren die door burgeroorlog weinig hadden geleerd inhaalonderwijs en vergrootten daarmee hun kansen op de arbeidsmarkt. Nederlandse bijdrage 2007-2011: \$ 201 miljoen.

Bron: UNICEF Consolidated Report 2009, www.educationandtransition.org

In Afghanistan droeg Nederland bij aan een stijging van het aantal kinderen dat naar school gaat van 1 miljoen jongens in 2001 naar ruim 6 miljoen leerlingen (een derde meisjes) aan het eind van het decennium. Het aantal leerkrachten nam in die periode toe van 20.700 naar 158.000.²⁶ Dankzij een met Nederlands geld gefinancierd programma van Save the Children volgen kinderen in Uruzgan die niet naar school kunnen momenteel versnelde bijlessen om hun achterstand in te halen. Ook worden daar momenteel dankzij Nederland lerarenopleidingen, lesmateriaal en schoolgebouwen verbeterd.²⁷ De Nederlandse bijdrage aan onder-

wijs in Uruzgan beliepen de afgelopen jaren ongeveer € 10 miljoen per jaar.

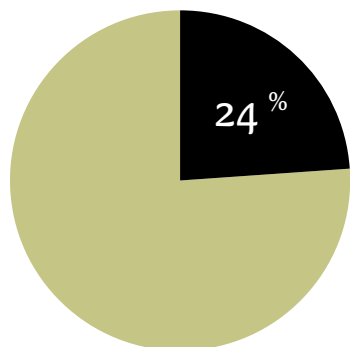
Scholen in (voormalige) crisisgebieden in tal van landen beschikken nu over kwalitatief goede leermiddelen in een leeromgeving die veiliger is geworden. Ook werd na een ramp of oorlog psychische hulp verleend op scholen. Kinderen die in het verleden zijn blootgesteld aan oorlog en geweld vinden nu op school een plek om hierover te kunnen praten. Veel van deze activiteiten zijn actief ondersteund door Nederlandse maatschappelijke organisaties. Via het Millennium Akkoord Onderwijs in Fragiele Staten maakten Colombiaanse scholieren bijvoorbeeld animatiefilms over geweld in hun omgeving.²⁸

→ Geleerde lessen

Werken en resultaten boeken in crisissituaties is en blijft zeer lastig. De vaak instabiele overheden en gemeenschappen zijn moeilijk te bereiken en het is moeilijk om concrete en bindende afspraken te maken. Programma's zijn vooraf vaak niet tot in detail te plannen. Een flexibele houding en goed kunnen inspelen op de lokale context zijn daarom van groot belang.

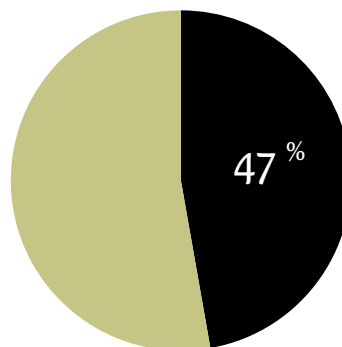
Figuur 2.4 Kinderen in conflictlanden gaan minder vaak naar school

Percentage kinderen van basisschoolleeftijd dat in conflictlanden woont

Wereldwijd
491 miljoen kinderen

Percentage kinderen dat niet naar de basisschool gaat dat in conflictlanden woont

Wereldwijd
61 miljoen kinderen

 Ontwikkelingslanden met conflict en veiligheidsproblemen
 Ontwikkelingslanden zonder conflict en veiligheidsproblemen

Bron: EFA Global Monitoring Report 2011, UNESCO, pag. 133, <http://unesdoc.unesco.org/images/0019/001907/190743e.pdf>

Box 2.6 Kwaliteit van onderwijs

Om de onderwijskwaliteit te kunnen verbeteren hebben overheden inzicht nodig in de werkelijke situatie in deze sector. Met Nederlandse steun verrichtte het Oost-Afrikaanse Consortium voor Onderwijsmonitoring (SACMEQ) de afgelopen jaren onderzoek naar het functioneren van individuele onderwijsstelsels. Onderzoek in vijftien Oost- en Zuid-Afrikaanse landen onder 60.000 leerlingen, 8.000 leraren en 2.800 schoolhoofden naar onder meer reken- en schrijfvaardigheden en zittenblijven

in groep 6 bracht aanzienlijke verschillen tussen landen aan het licht. Voor het vaststellen van de oorzaken werd gekeken naar zaken als de inhoud en beschikbaarheid van tekstboeken, de mate van gelijke kansen voor jongens en meisjes en de financiële steun voor het volgen van onderwijs. Met deze kennis en de adviezen van SACMEQ kunnen de landen gericht sturen op kwaliteitsverbetering. Nederlandse bijdrage in 2009-2010: ruim € 1,5 miljoen.

Oost-Afrikaanse Consortium voor Onderwijsmonitoring (SACMEQ) www.sacmeq.org

Van kwantiteit naar kwaliteit

Wereldwijde trends

Goed onderwijs is in veel landen niet vanzelfsprekend. Kinderen gaan wel naar school, maar leren te weinig. Het gebrek aan relevante lesmaterialen, veilig en kindvriendelijk onderwijs, vaardige leerkrachten en landelijke prestatie-indicatoren heeft een negatief effect op kwaliteit.²⁹ In Afrika beneden de Sahara en Zuid- en West-Azië verlaten drie op de tien het basisonderwijs voortijdig mede door de gebrekkige kwaliteit van het onderwijs.

Bijdrage van Nederland

Nederland heeft de afgelopen twee jaar aanzienlijke financiële investeringen gedaan in betere onderwijssystemen. Dat gebeurde in partnerlanden, via het FTI, en gespecialiseerde onderwijsinstellingen en organisaties, zoals de Federation of African Women Educationalists (FAWE), SACMEQ en IIEP. Hierdoor bleef het voor deze landen mogelijk om, ondanks de grote aanwas van nieuwe leerlingen, de kwaliteit van onderwijs op peil te houden.³⁰

Meisjes worden vaak achtergesteld ten opzichte van jongens. Voor de verbetering van hun positie is ondersteuning gegeven aan FAWE. Deze organisatie stimuleert meisjes hun school af te maken. Maatschappelijke organisaties en kennisinstellingen werden ondersteund in hun werk om innovatieve onderwijsmethoden te ontwikkelen.

Scholing van meisjes bevordert niet alleen gelijkheid: meisjes die hun opleiding afmaken hebben betere kansen op de arbeidsmarkt en zijn beter geïnformeerd over ouder-schap, zwangerschap en seksueel overdraagbare ziekten als HIV/AIDS.³¹

In Zambia is de schoolomgeving verbeterd door het opzetten van schoolvervoer, *safe clubs* in de school, het trainen van vrouwelijke leerkrachten en beschikbaar stellen van beurzen en mobiele bibliotheken.³² In Ethiopië heeft FAWE in het voortgezet en hoger onderwijs voor opleidingen en voorlichting over reproductieve gezondheid gezorgd.³³

→ Geleerde les(sen)

De resultaten van investeren in kwaliteit zijn pas op termijn zichtbaar. Zo moet bijvoorbeeld het pedagogisch onderwijs worden vernieuwd om leerkrachten vertrouwd te maken met moderne, kindvriendelijke lesmethoden en leerplannen die afgestemd zijn op de directe leefomgeving en moedertaal van de leerlingen.³⁴

Box 2.7 Pendidikan Matematika Realistik Indonesia

Het Nederlandse kennisinstituut APS begon halverwege de jaren '90 in samenwerking met het Freudenthal Instituut met het opzetten van realistisch rekenonderwijs in Indonesië, nadat uit internationale tests was gebleken dat dit onder de maat bleef. Door het uitwisselen en eigen maken van kennis werd realistisch rekenonderwijs op veel Indonesische scholen al snel een vertrouwde methode. Eind 2010 heeft deze rekenmethode navolging gevonden op 24 universiteiten en 1000 scholen, en is onderdeel geworden van het nationale Indonesische lespakket.

Bron: APS, 2010, *A decade of PMRI in Indonesia* <http://www.aps.nl>

2.5

Landenvoorbeeld Ethiopië

Ethiopië, een dichtbevolkt land waar 45% van de bevolking jonger dan 25 jaar is, reserveert een relatief groot deel van zijn begroting (circa 20%) voor onderwijs. Vanwege hun achterstand ten opzichte van jongens krijgt de deelname van meisjes speciale aandacht. Nu de deelname van jongens en meisjes inmiddels tot gemiddeld 90% is toegenomen, richt het beleid zich ook op de aanpak van andere grote knelpunten, zoals infrastructuur (gebouwen en leermiddelen) en capaciteitsverbetering (leerkrachten).³⁵

Nederland richtte zijn steun aanvankelijk op alternatieve onderwijsvormen voor (nomadische) kinderen in afgelegen gebieden en het bevorderen van deelname van meisjes. Toen de Ethiopische overheid vijf jaar geleden besloot meer werk te maken van kwaliteitsverbetering kreeg zij de donorgemeenschap daarin mee. Nederland werd medefinancier van een nationaal programma voor verbetering van onderwijskwaliteit en droeg via zijn eigen programma's voor hoger onderwijs bij aan capaciteitsopbouw van onderwijs- en ander beroepspersoneel.³⁶

Mede dankzij de eigen voortvarende aanpak en hogere onderwijsuitgaven van Ethiopië zelf en de aanzienlijke bijdrage van de donorgemeenschap is goede vooruitgang geboekt. Het aantal kinderen dat basisonderwijs volgt is

jaarlijks met gemiddeld 4% toegenomen.³⁷ Het aantal meisjes dat de basisschool afmaakt is gestegen van 26,3% in 2005 tot 40,5% in 2009. Voor de jongens geldt in dezelfde periode een toename van 42,1% naar 48,4%. In het schooljaar 2009-2010 hebben 28.000 studenten, van wie 36,4% vrouwen, met goed gevolg de lerarenopleiding afgerond. Ook schoolfaciliteiten, waaronder toegang tot internet, zijn verbeterd.³⁸

Belangrijke aandachtspunten voor de komende jaren zijn verdere kwaliteitsverbetering, het terugdringen van de hoge schooluitval, de achtergestelde positie van meisjes/vrouwen, fysieke schoolvoorzieningen zoals drinkwater en sanitair en het nog ontoereikende aantal leraren op alle niveaus in de onderwijssector.

Het bereiken van millenniumdoel 2 in 2015 leek enige tijd in zicht. Maar naast de genoemde problemen wordt succes vooral ook belemmerd door de hoge bevolkingsgroei.³⁹ In het kader van het streven om uiterlijk in 2025 een middeninkomensland te worden, wil de Ethiopische regering onder meer het analfabetisme aanpakken en zorgen voor verbetering van het (hoger) beroepsonderwijs.

Box 2.8 Kindvriendelijk onderwijs

Edukans en de Universiteit van Amsterdam hebben de afgelopen jaren een project opgezet ter verbetering van lerarenopleidingen in Ethiopië. Leraren leren er op een kindvriendelijke manier les te geven. Aan de hand van video-opnames worden de lesmethode en de resultaten daarvan geëvalueerd. De bij het project betrokken scholen hebben de methode inmiddels overgenomen: niet de leraar maar het kind staat nu centraal.

Bron: Edukans/UVA/DEC (2010), Learning in process. Quality of Teaching and Learning in Rural Ethiopia

Box 2.9 Jonge ondernemers

De organisatie Woord & Daad heeft in samenwerking met het Hoornbeek College uit Rotterdam een project ontwikkeld om leerlingen vaardigheden bij te brengen die van pas komen bij hun functioneren in het bedrijfsleven. Naast een relevante vaktraining krijgen zij ook inzicht in wat er komt kijken bij het opzetten van een eigen bedrijfje. In 2009 studeerden 30 studenten af, in 2010 waren dit er 140.

Bron: Woord & Daad, www.best4work.com/index.php/nl/learn4work

Conclusies

De ervaring leert dat onderwijs voor mensen, ongeacht hun omstandigheden, een belangrijke voorwaarde is voor ontwikkeling en het verwerven van een fatsoenlijk inkomen.

De gezamenlijke investeringen in onderwijs door ontwikkelingslanden en donoren, waaronder Nederland, hebben vruchten afgeworpen: het aantal kinderen dat niet naar school gaat is flink gedaald.

Investeren in onderwijs moet meer zijn dan scholen bouwen en lesmaterialen verstrekken. Om onderwijs blijvend te hervormen moeten ook pedagogische opleidingen en leerplannen worden gemoderniseerd en zaken als de nationale onderwijsplanning en het schoolmanagement worden verbeterd (kwaliteit).

De grotere deelname aan basisonderwijs leidt tot vraag naar vervolgonderwijs. Belangrijk is om dit onderwijs af te stemmen op de vraag van de arbeidsmarkt, wat samenwerking vereist tussen de onderwijssector, de private sector en het maatschappelijk middenveld.

Nederland heeft zich in 2009-2010 vooral onderscheiden door het stimuleren en opzetten van nieuwe samenwerkingsverbanden, de agendering van de relatie tussen (beroeps)onderwijs en arbeidsmarkt en de noodzaak van speciale faciliteiten voor meisjes en door zijn investeringen in het weerbaar maken van onderwijssystemen in nood- en conflictsituaties. Hiermee was in totaal circa € 1 miljard gemoeid.

Anno 2010-2011 stagneren de investeringen in onderwijs wereldwijd. Hierdoor dreigt het aantal kinderen dat onderwijs volgt weer af te nemen, zeker als de kwaliteit niet voldoende toeneemt. Millenniumdoel 2 en de onderwijsdoelen van millenniumdoel 3 zullen hierdoor niet worden gehaald. De grootste knelpunten doen zich voor op het platteland en in crisissituaties.

- 1 UNESCO, *Education For All Global Monitoring Report (GMR) 2011 – The hidden crisis: Armed conflict and education*, 2011, p. 9.
<http://unesdoc.unesco.org/images/0019/001907/190743e.pdf>
- 2 Nederland hanteert de principes van 'basic education' en het actieplan Education for All (EFA, Dakar 2000) in zijn onderwijsbeleid, wat behalve basisonderwijs ook andere sectoren omvat, zoals voorschools en beroepsopleiding, postprimaire en non-formeel onderwijs, waaronder volwassenenonderwijs en alfabetisering.
- 3 *GMR 2011*, p. 104-105.
<http://unesdoc.unesco.org/images/0019/001907/190743e.pdf>
- 4 Planning Commission, GOB, 2009, *The MDG Bangladesh Progress Report 2009*, p. 59.
<http://www.lcgbangladesh.org/MDGs/docs/Bangladesh%20MDGs%20Progress%20Report%202009.pdf>
- 5 *GMR 2011*, p. 41.
<http://unesdoc.unesco.org/images/0019/001907/190743e.pdf>
- 6 *GMR 2011*, p. 41-47.
<http://unesdoc.unesco.org/images/0019/001907/190743e.pdf>
- 7 UNICEF *Consolidated Report 2009*.
<http://www.unicef.org/sowco9/docs/SOWCo9-FullReport-EN.pdf>
- 8 *GMR 2011*, p. 1.
<http://unesdoc.unesco.org/images/0019/001907/190743e.pdf>
- 9 *GMR 2011*, p. 1.
<http://unesdoc.unesco.org/images/0019/001907/190743e.pdf>
- 10 Zie bijvoorbeeld: Impactevaluatie Uganda, 10B 2008.
- 11 *GMR 2011*, p. 47.
<http://unesdoc.unesco.org/images/0019/001907/190743e.pdf>
- 12 Resultatenrapport 2009-2010 ambassade Mali.
- 13 *GMR 2011*, p. 1.
<http://unesdoc.unesco.org/images/0019/001907/190743e.pdf>
- 14 *GMR 2011*, p. 108.
<http://unesdoc.unesco.org/images/0019/001907/190743e.pdf>
- 15 *GMR 2011*, p. 1.
<http://unesdoc.unesco.org/images/0019/001907/190743e.pdf>
- 16 Ter vergelijking: in Nederland was dit 17,5% in 2009. Zie ministerie van ocv, 2010, *Key Figures 2005-2009. Education, Culture and Science*.
- 17 www.campaignforeducation.org
- 18 Bangladesh 10B-evaluatie (draft).
- 19 Resultatenrapport 2009-2010 Nederlandse ambassade Mozambique.
- 20 *Schokland Project in Southern Sudan – April 2009 to June 2010 – Final Report*
- 21 www.ilo.org/global/topics/youth-employment/lang-en/index.htm
- 22 Resultatenrapport 2009-2010 Nederlandse ambassade Bolivia.
- 23 UNESCO, EFA, *Global Monitoring Report 2011 – The Hidden Crisis*.
<http://unesdoc.unesco.org/images/0019/001907/190743e.pdf>
- 24 Thyne, 2006.
- 25 Resultatenrapport 2009-2010 Nederlandse ambassade Pakistan.
Zie ook www.educationandtransition.org
- 26 Education and Fragility in Afghanistan,
http://www.iiep.unesco.org/fileadmin/user_upload/Info_Services_Publications/pdf/2009/Afghanistan.pdf
- 27 Christel Eijkholt, 'A donor's perspective on capacity development in the education sector in Afghanistan'. In: Morten Sigsgaard (ed.), *On the road to resilience. Capacity development with the Ministry for Education in Afghanistan*.
<http://www.scribd.com/doc/59321956/1/Presentation-of-the-IIEP-series>
- 28 Zie bijvoorbeeld: *The Future is Now - Education for Children in Countries Affected by Conflict*, 2010, Save the Children;
http://www.savethechildren.nl/Publicaties/Rewrite_the_Future/
- 29 *GMR*, p. 51-53, 83-97.
<http://unesdoc.unesco.org/images/0019/001907/190743e.pdf>
- 30 International Institute for Educational Planning (IIEP), newsletter September-December 2010. http://www.iiep.unesco.org/fileadmin/user_upload/Info_Services_Newsletter/pdf/eng/2010/2010_3En.pdf
- 31 Zie bijvoorbeeld [www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736\(10\)61257-3/abstract](http://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(10)61257-3/abstract) of *GMR*, p. 35-37
- 32 FAWESA, 2009.
- 33 FAWESA, 2010.
- 34 Zie bijvoorbeeld Impactevaluatie 10B, Zambia, 2008.
- 35 Resultatenrapport 2009-2010 Nederlandse ambassade Ethiopië.
- 36 Resultatenrapport 2009-2010 Nederlandse ambassade Ethiopië.
- 37 Educational Statistics, annual abstract, table 3.2 (2002 E.C./2009/10 G.C., Federal MoE, October 2010)
- 38 web.worldbank.org/external/projects/main?menuPK=228424&pagePK=64283627&ipK=73230&theSitePK=40941&Projectid=P106855
- 39 Resultatenrapport 2009-2010 Nederlandse ambassade Ethiopië.

Gelijke rechten en kansen voor vrouwen en mannen

Belangrijkste wereldwijde trend

- Meer vrouwen in parlementen en op ministersposten
- Het percentage vrouwen met een betaalde, geregistreerde baan buiten de landbouw neemt langzaam toe

Belangrijkste resultaat Nederlandse hulp

- Bewustwording over genderongelijkheid neemt toe, maar uitvoering van beleid blijft achter

De Nederlandse aanpak in Bangladesh

3.1

Overzicht

Millenniumdoel 3: Gelijke rechten en kansen voor vrouwen en mannen

Doelen:

- Uitbanning van geweld tegen vrouwen
- Verbetering van de positie van vrouwen in conflictgebieden
- Gelijke deelname aan vertegenwoordiging in politiek en bestuur
- Gelijke kansen en rechten op werk, inkomen en goede arbeidsomstandigheden
- Toename seksuele en reproductieve gezondheid en rechten

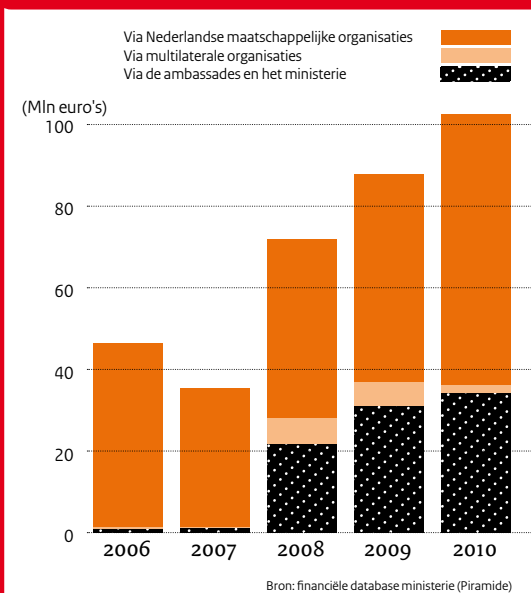
Belangrijkste wereldwijde trends

- De bewustwording en wetgeving op het gebied van geweld tegen vrouwen en vrouwen in conflictgebieden nemen toe.
- Het aantal vrouwen in parlementen en op ministersposten neemt langzaam toe.
- Het aantal vrouwen met een betaalde, geregistreerde baan buiten de landbouw neemt langzaam toe.

Belangrijkste geleerde lessen van de Nederlandse hulp

- Dataverzameling en kennisontwikkeling op het gebied van gender zijn nog onvoldoende, wat het moeilijk maakt de meerwaarde van het investeren in gelijke kansen voor vrouwen en mannen aan te tonen.
- Ondanks toegenomen bewustwording over genderongelijkheid ontbreekt het in veel landen nog aan daadkrachtige uitvoering van beleid en het beschikbaar stellen van middelen.
- Voor de duurzame bevordering van gelijkheid tussen vrouwen en mannen is een gecoördineerde aanpak essentieel waarin zowel donoren, overheid, maatschappelijk middenveld (inclusief religieuze instituties) als de doelgroep actief betrokken zijn en samenwerken.

Figuur 3.1 Uitgaven Nederlandse hulp aan gelijke rechten en kansen voor vrouwen

Welke resultaten wilden we bereiken en hoe?

Hoe draagt Nederland bij

Ervaringen met het promoten van gelijkheid tussen mannen en vrouwen

Ongelijkheden tussen vrouwen en mannen zijn diep verweven met de economische, politieke, sociale, culturele en religieuze verhoudingen in een land, met ongelijke rechten, keuzes en kansen als gevolg. Dit maakt het bevorderen van gelijkheid een complex en tijdrovend veranderingsproces waarvan de effecten pas op lange termijn goed zichtbaar zijn. Een probleem hierbij is dat er onvoldoende data beschikbaar zijn,¹ bijvoorbeeld over geweld tegen vrouwen. Hierdoor is het nog moeilijker om concrete resultaten zichtbaar te maken.

Er bestaat geen blauwdruk voor het bereiken van gendergelijkheid: de factoren voor succes zijn afhankelijk van de context en kunnen in elke situatie verschillen. Genderongelijkheid is een maatschappelijke kwestie en de politiek dient een leidende rol te spelen om verbetering te realiseren. Vrouwen kunnen daarbij een katalyserende rol spelen wanneer zij zich bewust zijn van hun rechten en kansen en wanneer zij de capaciteiten hebben om deze op te eisen. Vrouwen en mannen uit de lokale gemeenschap zouden daarom vanaf het begin bij besluitvorming moeten worden betrokken. Lokale (vrouwen)organisaties hebben toegang tot de wortels van de samenleving en staan aan de basis van duurzame initiatieven, zoals voor economische ontwikkeling, vredesprocessen en het aanpakken van geweld.

Welke resultaten wilden we bereiken en hoe?

De resultaatketen (zie 3.2.1) geeft een overzicht van de beoogde langetermijndoelen en verbeteringen op het gebied van gelijkheid tussen vrouwen en mannen (impact en effecten/outcomes), welke maatregelen de landen zelf nemen om dit te realiseren (landenoutputs) en welke bijdragen Nederland levert om hen hierbij te helpen (outputs Nederland). Natuurlijk spelen externe factoren en de landen-specifieke context altijd een rol bij het al dan niet bereiken van de gewenste effecten.

Impact en effecten (outcome)

Het doel van MDG3 is gelijke kansen en rechten voor vrouwen en mannen. Daarvoor is veel nodig, zoals de uitbanning van geweld tegen vrouwen, betrokkenheid van vrouwen in conflictgebieden bij het vinden van oplossingen en wederopbouw, meer deelname van vrouwen aan bestuur, meer werkende vrouwen in betaalde banen met een loon dat gelijk is aan dat van mannen voor hetzelfde werk, en meer rechten voor vrouwen als het gaat om seksualiteit en zwangerschap. Hiervoor zijn culturele veranderingen nodig, bijvoorbeeld: mensen vinden het niet langer normaal dat vrouwen worden mishandeld, waarden de invloed van vrouwen op bestuur en seksualiteit is voor hen bespreekbaar.

Outputs van het land

Om die effecten te bereiken nemen regeringen en maatschappelijke organisaties maatregelen om vrouwen te beschermen en meer kansen en invloed te geven. Bijvoorbeeld nieuwe arbeidswetgeving en opvang voor vrouwelijke slachtoffers van geweld (institutioneel niveau). Ook is het belangrijk de capaciteit van maatschappelijke organisaties te verbeteren zodat hun lobby en beleidsbeïnvloeding op het terrein van gender effectiever zijn.

Bijdrage (output) Nederland

Nederland ondersteunt deze lokaal ingezette processen en levert aan de hand van zijn eigen ervaringen op het gebied van emancipatie een bijdrage aan lokale veranderingen.

Omdat verandering bij vrouwen en mannen zelf begint en tegelijkertijd de steun van de overheid hierbij cruciaal is, is Nederland actief op verschillende niveaus. Nederlandse maatschappelijke organisaties² dragen bij door (vrouwen)organisaties in ontwikkelingslanden te ondersteunen, die op hun beurt de individuele capaciteiten van vrouwen en mannen versterken.

Maatschappelijke organisaties spelen ook een centrale rol in pleitbezorging voor gelijkheid en lobby voor bijvoorbeeld de uitvoering van geratificeerde verdragen zoals het VN-vrouwenverdrag CEDAW (*Convention on the Elimination of all forms of Discrimination against Women*), uitvoering van het Peking Platform voor Actie, en een sterker gender-orgaan binnen de VN, UN Women. Nederlandse maatschappelijke organisaties hebben zich verenigd in WO=MEN Dutch Gender Platform, het netwerk voor kennisuitwisseling en samenwerking voor de bevordering van gendergelijkheid.

Het ministerie van Buitenlandse Zaken in Den Haag en de ambassades werken nauw samen met overheden, donoren en VN-agentschappen zoals UNDP, UNFPA, UNICEF en UNIFEM. Zij richten zich onder meer op het bewerkstelligen van veranderingen op overheidsniveau, bijvoorbeeld door bewustzijn te creëren voor het belang van nieuwe wetgeving. In 2008 heeft het ministerie van Buitenlandse Zaken het MDG3 Fonds³ gelanceerd, dat de afgelopen jaren wereldwijd € 70 miljoen heeft geïnvesteerd in 45 projecten in 99 verschillende landen. Ter bevordering van gendergelijkheid was Nederland de afgelopen jaren vooral actief op de vijf thema's waarin de resultaatketen op de volgende pagina is opgedeeld. Op de thema's postprimair onderwijs voor meisjes, tijdbesparende infrastructuur voor vrouwen (bijvoorbeeld vernieuwende kooktoestellen) en goed geregeld eigendoms- en erfrecht was Nederland minder expliciet actief (zie website voor meer informatie hierover). In dit hoofdstuk worden voor elk thema de wereldwijde trends, de bijdrage van Nederland, de behaalde resultaten en de geleerde lessen beschreven.

Wie dragen bij?

Categorie	Actoren
Bilateraal	De Nederlandse ambassades in o.a. Guatemala, Egypte, Ethiopië, Nicaragua, Bolivia, Tanzania, Jemen, Burkina Faso, Bangladesh, DRC, Mozambique
Multilateraal	O.a. FAO, UNDP, UNFPA, UNICEF, UNIFEM
Maatschappelijke organisaties, kennisinstellingen en overige	O.a. Amref Flying Doctors, CARE, CMC Mensen met een Missie, CNV, Cordaid, Edukans, Free Voice, Heifer, HIVOS, ICCO, IFOR/WPP, IKV Pax Christi, International Child Support, ISS, KIT, Lilianefonds, Mama Cash, Nederlandse VrouwenRaad, Oxfam Novib, Platform Vrouwen en Duurzame Vrede, PLAN, Press Now, Prisma, PSO, Rutgers WPF, Simavi, SNV Netherlands Development Organisation, Solidaridad, sos Kinderdorpen, Stichting Kinderpostzegels, Stichting Red een Kind, Stop Aids Now, Universiteit Nijmegen, vso, War Child, WECF, WO=MEN Dutch Gender Platform, Women for Water Partnership
Bedrijfsleven & partnerschappen	N.v.t. / gegevens niet beschikbaar

NB: Dit overzicht geeft een beeld van de verscheidenheid aan de organisaties en samenwerkingsverbanden die zich, gedeeltelijk of geheel met inzet van ODA-gelden, bezighouden met millenniumdoel 3. Enkele van deze actoren zullen verder aan bod komen in dit hoofdstuk. Dit overzicht betreft geen exclusieve lijst.

Resultaatketen gelijke rechten en kansen voor vrouwen

Impact

Gelijke rechten en kansen voor vrouwen en mannen

Outcome

- Uitbanning van geweld tegen vrouwen

Institutioneel en individueel

- Politie hanteert specifieke opvang voor vrouwen
- Justitie vervolgt daders van geweld
- Vrouwelijke slachtoffers gebruiken opvangfaciliteiten

Cultureel

- Geweld tegen vrouwen wordt niet meer als normaal beschouwd
- Vrouwenbesnijdenis is afgenomen

Outcome

- Verbetering van de positie van vrouwen in conflictgebieden

Institutioneel en individueel

- Vrouwen beïnvloeden vredesonderhandelingen
- Vrouwen nemen deel aan vredesmissies
- Vrouwen hebben gezegenschap bij opbouw van het land

Cultureel

- Invloed van vrouwen in vredesonderhandelingen en opbouw is vanzelfsprekend
- Deelname van vrouwen aan vredesmissies is normaal

Outcome

- Gelijke deelname aan vertegenwoordiging in politiek en bestuur

Institutioneel en individueel

- Vrouwen zijn actief in politiek en bestuur
- Vrouwen besluiten mee over begrotingen
- Vrouwen bezetten leidinggevende posities

Cultureel

- Leiderschapscapaciteiten en invloed van vrouwen in politiek en bestuur worden gewaardeerd en gesteund

Outcome

- Gelijke kansen en rechten op werk, inkomen en goede arbeidsomstandigheden

Institutioneel en individueel

- Vrouwen gebruiken kinderopvang en zwangerschapsverlof om te kunnen werken
- Meer vrouwen werken in geregistreerde en betaalde banen
- Vrouwen verdienen een gelijk loon t.o.v. mannen

Cultureel

- Capaciteiten van vrouwen worden gewaardeerd
- Het aantal vrouwelijke ondernemers is toegenomen

Outcome

- Toename seksuele en reproductieve gezondheid en rechten

Institutioneel en individueel

- Vrouwen en mannen gebruiken anticonceptie
- Vrouwen maken gebruik van veilige abortus
- Jongens en meisjes krijgen seksuele voorlichting in het onderwijs

Cultureel

- Seksualiteit is bespreekbaar
- Taboes zijn doorbroken
- Onjuiste informatie over seksualiteit is de wereld uit
- Zelfbeschikkingrecht van vrouwen wordt gerespecteerd

Output van het land

Institutioneel

- Wet- en regelgeving om geweld tegen vrouwen tegen te gaan
- Nationaal actieplan n.a.v. VN-Resolutie 1325
- Voorzieningen voor slachtoffers van geweld, zoals juridische begeleiding
- Arbeidswetgeving aangepast aan behoeften van meisjes en vrouwen, verbeterde CAO's
- Dataverzameling over schaal en impact van genderproblematiek
- Toewijzing van budget voor abortusklinieken en anticonceptie

Output van het land

Cultuurverandering

- Verhoogde participatie van vrouwen in politieke organen en in maatschappelijke discussies
- Uitspraken vooraanstaande cultuurdragers (religieuze leiders, sporthelden, politici) over veroordeling geweld tegen vrouwen
- Positieve beeldvorming in de media over vrouwen
- Besef dat aanpak van genderongelijkheden de moeite loont voor vrouwen en mannen

Output van het land

Individuele capaciteiten

- Vrouwen zijn beter in staat te participeren op de arbeidsmarkt en in politiek en bestuur
- Verbeterde capaciteit maatschappelijk middenveld mede ten behoeve van lobby en beleidsbeïnvloeding op terrein van gender

Output Nederland

Ministerie en ambassades

- Dialoog tussen overheid en maatschappelijk middenveld over wetgeving huiselijk geweld
- Uitwisseling tussen parlementariërs om abortus op medische indicatie mogelijk te maken
- Maatschappelijke organisaties verstreken leningen aan vrouwelijke ondernemers
- Overleg met donoren over coördinatie genderbeleid

Output Nederland

Maatschappelijke organisaties

- Organisaties verminderen discriminatie op de werkvloer
- Seksuele voorlichting en educatie als onderdeel van regulier onderwijs
- Spaarsystemen voor vrouwen om eigen bedrijf te financieren
- Capaciteit van vrouwenorganisaties versterkt
- Onderzoekresultaten en kennis over succesvolle strategieën om gendergelijkheid te realiseren
- Meer bewustzijn onder bevolking over huiselijk geweld door campagnes, soaps, films

Output Nederland

Vrouwenorganisaties

- Vrouwennetwerken en -organisaties versterkt
- Vrouwen solidariteit en steun gegeven, leiderschap gestimuleerd
- Wensen en noden van vrouwen naar buiten gebracht
- Praktijkervaring en informatie over relevante thema's en strategieën gedeeld en verspreid

Input

Financiële steun, kennis, expertise en technische assistentie, netwerkinformatie

3-3

Wereldwijde ontwikkelingen

Gelijke rechten en kansen voor vrouwen en mannen

Wereldwijd wordt de ongelijkheid tussen vrouwen en mannen – de genderkloof – langzaam kleiner (zie figuur 3.2). Uit de *Gender Equity Index 2009*⁴ blijkt dat de genderkloof in die landen afneemt waar al meer gelijkheid was. Een deel van de vooruitgang die in de laatste decennia op het gebied van werk en inkomen voor vrouwen is geboekt is in 2009 gestagneerd door de economische crisis, die vrouwen het hardst treft.⁵ Dit terwijl het bevorderen van gelijke kansen en rechten voor vrouwen en mannen een fundamentele voorwaarde is voor ontwikkeling. Uit onderzoek van de Wereldbank blijkt dat investeren in vrouwen, actieve deelname door vrouwen aan het economisch leven en meer vrouwen in leiderschapsposities bijdragen aan de economische groei van een land.⁶ Verder heeft Brits onderzoek aangetoond dat in samenlevingen waar vrouwen politiek, sociaal en economisch onderdrukt worden meer conflicten, geweld en instabiliteit voorkomen.⁷

Internationale verdragen, conventies en resoluties, waaronder de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens en het VN-vrouwenverdrag CEDAW (*Convention on the Elimination of all forms of Discrimination against Women*) evenals de bevolkingsconferentie in Caïro in 1994 en de wereldvrouwenconferentie in Peking in 1995 vormen de basis voor het bereiken van millenniumdoel 3.

Ondanks zichtbare politieke wil om de genderkloof te dichten (door wetgeving, beleidsvorming en media-aandacht), ontbreekt het in veel landen aan daadkrachtige uitvoering van beleid en het beschikbaar stellen van middelen.

Geweld tegen vrouwen

Er is meer aandacht voor geweld tegen vrouwen en er vindt meer dataverzameling plaats over het aantal gevallen en de maatschappelijke kosten ervan.⁸ Op internationaal en nationaal niveau is meer regelgeving en wetgeving ontwikkeld. Geweld tegen vrouwen wordt wereldwijd meer opgevat als een sociaal-cultureel probleem van een gemeen-

schap dan als een individueel probleem waarvan vrouwen het slachtoffer zijn. Actoren uit verschillende kanalen werken steeds meer samen om geweld tegen vrouwen op de politieke agenda te krijgen en te houden.

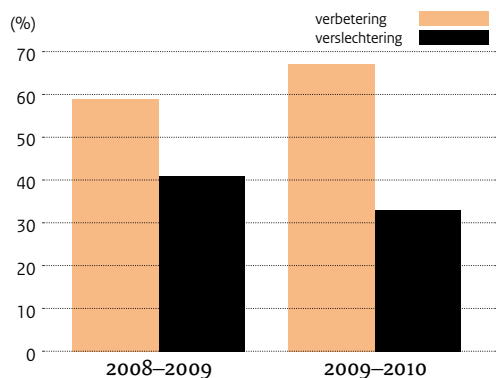
Vrouwen in conflictgebieden

De in 2000 aangenomen VN Veiligheidsraad Resolutie 1325 over de rol van vrouwen in vredes- en veiligheidsprocessen roept alle lidstaten op tot het bevorderen van deelname van vrouwen daaraan en het beschermen van de rechten van vrouwen in (post)conflictgebieden. De afgelopen jaren was er een toename van beleidsdocumenten, conferenties en publicaties op dit terrein. Ook zijn veel nationale actieplannen ontwikkeld waarin concrete afspraken zijn vastgelegd voor samenwerkingsverbanden, strategieën en inzet van middelen. Meer maatschappelijke organisaties zijn actief, de lobbyactiviteiten van vrouwenactivisten zijn toegenomen en er is meer samenwerking tussen nationale, regionale en mondiale actoren. Toch blijven implementatie van beleid en toewijzing van budget wereldwijd achter. Daarnaast zijn er onvoldoende transparante financierings-, controle- en verantwoordingsmechanismen in gebruik om beleid in praktijk te brengen. De daadwerkelijke uitvoering van Resolutie 1325 wordt op dit moment vooral verricht door (vrijwillige) vrouwenorganisaties en -bewegingen.

Deelname aan vertegenwoordiging in politiek en bestuur

Wereldwijd is het aandeel vrouwelijke parlementariërs toegenomen van 10% in 1995 naar 17% in 2009 (zie tabel 3.3).⁹ In 27 landen is dit 30% of meer. Deze stijging verloopt echter zeer langzaam: UNIFEM voorspelt dat in het huidige tempo in de minder ontwikkelde landen pas in 2047 een aandeel van 40% vrouwen in het parlement is bereikt, en in 2027 in de meer ontwikkelde landen.¹⁰ Verder zijn vrouwen sterk ondervertegenwoordigd in lokale overheden en telt de wereld op dit moment slechts veertien vrouwelijke staats-hoofden.¹¹

Figuur 3.2 Percentage landen waar ongelijkheid tussen mannen en vrouwen is verbeterd of verslechterd volgens de Global Gender Gap Index

Bron: Global Gender Gap Report 2008-2010, <http://www.weforum.org/issues/global-gender-gap>

Werk, inkomen en goede arbeidsomstandigheden

Het aantal vrouwen in geregistreerd en betaald werk buiten de landbouw steeg van 42,8% in 1999 naar 47,3%¹² in 2009.¹³ Dit betekent dat wereldwijd nog altijd meer dan 50% van de vrouwen in de werkzame leeftijd onbetaald werk verricht in het huishouden of in de informele economie, zoals op het land (in Afrika is 70% van de boeren vrouw).¹⁴ Wereldwijd daalt het aandeel vrouwen werkzaam in kwetsbare werkgelegenheid langzaam, van 55,9% in 1999 tot 51,2% in 2009.¹⁵ Ondanks toegenomen opleiding en afname van het verschil in werkervaring tussen vrouwen en mannen blijft de wereldwijde salariskloof een van de hardnekkigste vormen van economische ongelijkheid: in 2008 was deze 22%, en in sommige landen zelfs 50% of hoger (zie ook tabel 3.4).¹⁶ Factoren zoals rolopvattingen over mannen en vrouwen, de onderwaardering van vrouwelijke vaardigheden en de sociale druk op vrouwen om werk- en zorgverantwoordelijkheden te combineren, dragen hieraan bij.

Tabel 3.3 Deelname van vrouwen aan politiek

	Vrouwen in parlement		Vrouwen op ministersposten	
	vrouwelijke parlements-tariërs in 2010	verandering 2008-2010	vrouwelijke ministers in 2010	verandering 2008-2010
Bangladesh	19%	-	16%	100%
Burkina Faso	15%	0%	18%	29%
Colombia	10%	25%	21%	-9%
Egypte	2%	0%	9%	50%
India	11%	22%	10%	0%
Uganda	31%	0%	32%	14%
Zambia	14%	-7%	17%	0%

Bron: Global Gender Gap Report 2008-2010, <http://www.weforum.org/issues/global-gender-gap>

Seksuele en reproductieve gezondheid en rechten

Binnen millenniumdoel 3 gaat de aandacht hoofdzakelijk uit naar het recht van vrouwen en mannen op gezinsplanning, waaronder toegang tot anticonceptie en veilige abortus, en het vermogen om te kunnen onderhandelen over seks ('nee' kunnen zeggen). Wereldwijd is het gebruik van voorbehoedsmiddelen door getrouwde en samenwonende vrouwen gegroeid van 47% in 1990 tot 56% in 2007.¹⁷

Slechts 10% van de vrouwen zonder scholing heeft toegang tot of gebruikt anticonceptie, een percentage dat tussen 1990 en 2010 gelijk bleef.¹⁸ Tussen 1995 en 2008 is de financiering van betere gezinsplanning met 30% afgenomen.¹⁹ Organisaties die zich bezighouden met gendergelijkheid en seksuele en reproductieve gezondheid en rechten ontvangen steeds minder hulp.

Tabel 3.4 Gelijke kansen van vrouwen op de arbeidsmarkt

	Arbeidsdeelname van vrouwen		Vrouwen met betaalde baan buiten de landbouwsector		Loonsongelijkheid	
	van vrouwen 2010 (15-64 jaar)	verandering 2008-2010	vrouwen van totale beroepsbevolking in 2010	verandering 2008-2010	verhouding vrouw/man in 2010	verandering 2008-2010
Bangladesh	62%	13%	20%	-13%	0,51	11%
Bolivia	64%	-2%	38%	3%	0,61	7%
Ethiopië	83%	12%	47%	15%	0,67	12%
Indonesië	53%	0%	32%	3%	0,44	-4%
Malawi	74%	-14%	11%	-8%	0,74	1%
Mexico	46%	7%	39%	5%	0,42	8%
Zuid-Afrika	51%	4%	44%	-4%	0,6	33%

Bron: Global Gender Gap Report 2008-2010, <http://www.weforum.org/issues/global-gender-gap>

3.4

Resultaten Nederlandse bijdrage

Geweld tegen vrouwen

Nederlandse actoren richten zich vooral op preventie. Grootschalige campagnes hebben de zichtbaarheid van het probleem vergroot, zoals *WE CAN end all violence against women* en het *UNITE* initiatief van Ban Ki-moon, secretaris-generaal van de VN, waar Nederland via het multilaterale kanaal aan bijdraagt. Veel door Nederland gefinancierde organisaties en Nederlandse ambassades steunen het trainen van politie, rechters en medisch personeel. Mede hierdoor is de rapportage van gevallen toegenomen en de opvang verbeterd. Met hulp van het UN Trust Fund kon de *National Commission for Social Action* uit Sierra Leone, in samenwerking met lokale vrouwenorganisaties, 3.600 slachtoffers van conflict gerelateerd geweld registreren en 600 van hen ondersteuning bieden.

Binnen het onderzoeksprogramma *On Track with Gender*²⁰ van DPRN²¹ hebben Nederlandse kennisinstellingen, maatschappelijke organisaties en het ministerie in de periode 2008-2011 succesvolle strategieën voor het stoppen van geweld tegen vrouwen onderzocht. Eén daarvan is het opnemen van maatregelen om geweld tegen vrouwen te voorkomen in ontwikkelingsprogramma's, zoals goede verlichting bij water- en sanitaire voorzieningen en aparte bussen voor vrouwen bij werkgelegenheidsprogramma's. Een andere is het actief betrekken van mannen bij de problematiek.

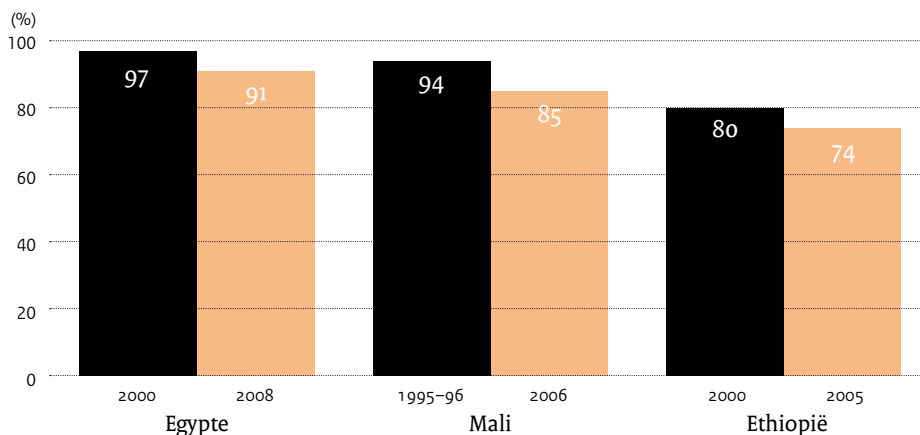
→ Geleerde lessen

Ondanks toegenomen bewustzijn en wetgeving over geweld tegen vrouwen is het lastig aan te geven wanneer geweld daadwerkelijk afneemt. In veel landen wordt het als 'normaal' beschouwd. Op deeltherreinen zijn wel concrete resultaten te melden, zoals bijvoorbeeld de afname van vrouwenbesnijdenis (zie figuur 3.5) en van zuur gooien in Bangladesh (van 272 slachtoffers in 2005 naar 153 in 2010).²² Ondanks aanwezige wetgeving op het terrein van geweld tegen vrouwen blijft de uitvoering, zoals bestraffing van daders, achter doordat er onvoldoende politieke daadkracht is om er middelen voor vrij te maken. Steun door de overheid is dan ook een voorwaarde voor bijdragen van donoren.²³

Vrouwen in conflictgebieden

Via het MDG3 Fonds wordt een verscheidenheid aan vrouwen, vrede en veiligheid gerelateerde projecten van maatschappelijke organisaties gefinancierd. Zoals medische hulp aan vrouwen die seksueel geweld hebben overleefd in Afrikaanse postconflictlanden,²⁴ het bevorderen van zelfredzaamheid van vrouwen tegen fundamentalisme in Irak²⁵ en ondersteuning van het Internationale Strafhof om strafeloosheid van geweld tegen vrouwen in conflictsituaties tegen te gaan.²⁶

Figuur 3.5 Percentage besnijdenissen bij vrouwen van 15-49 jaar

Bron: Female Genital Mutilation/Cutting: Data and Trends, Population Reference Bureau, 2010. <http://www.prb.org/pdf08/fgm-wallchart.pdf>

Box 3.1 Vrouwenbesnijdenis in Egypte

In Egypte neemt vrouwenbesnijdenis af, maar komt dit nog erg veel voor (zie tabel 3.4). Wat niet uit de statistieken blijkt, is dat de houding van jonge vrouwen duidelijk verandert. Uit onderzoek door de ambassade in Caïro blijkt dat vooral de jonge generatie vrouwen tegen deze traditie is: slechts 34,1% van meisjes van 15-19 jaar tegenover 63,8% van vrouwen van 45-50 jaar wil vrouwenbesnijdenis handhaven. Onder meisjes van 15-18 jaar nam

vrouwenbesnijdenis af van 76,5% in 2005 naar 74,4% in 2008. Uitbanning wordt steeds minder gezien als een westers agendapunt en meer beschouwd als een lokaal probleem dat de gezondheid en toekomstmogelijkheden van meisjes belemmert. Wat startte als een initiatief van vrouwenorganisaties is overgegaan in een Egyptische beweging die de steun heeft van verschillende ministers, religieuze leiders en officieren van justitie.

Bron: Resultatenrapport 2009-2010 – Nederlandse ambassade Egypte

In de Democratische Republiek Congo ondersteunt Nederland via het bilaterale kanaal een innovatief project waarbij mobiele bioscopen worden ingezet om Congolese militairen van het regeringsleger te wijzen op de schokkende omvang en gevolgen van (seksueel) geweld tegen vrouwen. Hierbij wordt materiaal gebruikt van de documentaire *Weapon of War*, winnaar van het Gouden Kalf 2010.²⁷

→ Geleerde lessen

De nauwe samenwerking tussen de ministeries van Defensie en Buitenlandse Zaken binnen de 3D-methode (*Defence, Diplomacy and Development*) heeft op het terrein van genderbeleid zowel bij diplomaten als het Nederlandse leger geleid tot een dieper bewustzijn. Dit had meer deelname van vrouwen en het daadwerkelijk toepassen van genderelementen tot gevolg, waardoor het operationeel-strategisch effect van conflictbeheersingsmissies is toegenomen.

Deelname aan vertegenwoordiging in politiek en bestuur

Nederland richt zich vooral op activiteiten om meer vrouwen op politieke posities te krijgen, zowel lokaal als nationaal. Mede dankzij Nederlandse financiering heeft een lokale maatschappelijke organisatie in Ecuador een regionaal netwerk opgezet van vrouwen die tot de gemarginaliseerde etnische minderheid Cimborazo horen en hen begeleiden bij de aanpassing van de grondwet. Door eigen grondwetsartikelen te schrijven hebben deze vrouwen bereikt dat de nationale grondwet nu expliciet voorschrijft dat vrouwen altijd betrokken moeten worden bij besluitvorming. Een voorlichtingscampagne in Malawi (met steun van o.a. UNDP) voor betere vertegenwoordiging van vrouwen resulteerde in 2009 in een stijging van 14% naar 22% gekozen vrouwen in het parlement.²⁸

→ Geleerde lessen

Een hoger aantal vrouwen op belangrijke politieke posities kan bijdragen aan beleidsuitkomsten die gunstig zijn voor vrouwen. Echter, omdat slechts 27 landen een kritische massa

van 30% vrouwen in het parlement hebben en de periode waarin dit voorkomt erg kort is, kunnen geen harde uitspraken worden gedaan over de effecten ervan. UNIFEM²⁹ heeft aangetoond dat het lang duurt voordat wereldwijd een kritische massa van vrouwen is bereikt en dat het invoeren van quota dit proces kan versnellen. Om beleidsuitkomsten duurzaam te beïnvloeden zijn daarnaast ook fundamentele veranderingen nodig, zoals blijkt bij een project in India waarbij Cordaid betrokken was. Het aantal vrouwen in lokale parlementen was toegenomen door quota, maar hun inbreng bleef gering door hun gebrek aan kennis, boycot door andere raadsleden en intimidatie. Een bewustmakingsproces rondom waarden en normen en de rollen van vrouwen en mannen, en de organisatie van planningscomités onder leiding van vrouwen resulteerden

Box 3.2 De Nederlandse aanpak in Afghanistan

In Afghanistan maakte de Nederlandse genderexpert bij de internationale vredesmissie haar collega-militairen duidelijk dat je een beter beeld krijgt van wat er precies in een gemeenschap speelt door expliciet met vrouwen te praten. De veronderstelling dat vrouwenzaken in Afghanistan te gevoelig zouden liggen om te bespreken, blijkt in de praktijk meer een opvatting van de internationale gemeenschap dan van de Afghanen zelf. Er zijn veel hoogopgeleide, sterke, zichtbare vrouwen die hard werken aan de wederopbouw van het land. Vrouwen die zich nog niet hadden verenigd, zijn benaderd door een speciaal opgezette 'vrouwenpatrouille' die hun vroeg naar hun behoeften. Hierna hebben vrouwen *shura's* (traditionele besluitvormingsmechanismen waar normaal gesproken alleen mannen aan deelnemen) opgezet waar zij politieke zaken en praktische behoeften bespreken. Door gender een integraal onderdeel te maken van militaire missies, is de bijdrage van vrouwen aan conflictoplossing en wederopbouw versterkt en worden hun specifieke behoeften gehoord.

Bron: Uit de gezamenlijke bijdrage Defensiepublicatie The Dutch Do's on Women, Peace & Security – Diplomacy, Defence & Development in Partnership (november 2010)

erin dat vrouwen in lokale parlementen beter in staat waren beslissingen te nemen met de steun van hun gemeenschap en daarmee de belangen van hun gemeenschap beter wisten te behartigen.

Werk, inkomen en goede arbeidsomstandigheden

Nederland richt zich vooral op het vergroten van de economische zelfstandigheid van vrouwen door te streven naar betere arbeidsomstandigheden, gelijke beloning en het vergroten van kansen op de arbeidsmarkt. Een concreet resultaat van het MDG3 Fonds is de toename van vrouwen in de projectlanden die lid zijn geworden van een vakbond met 40.000.³⁰ *Women in Informal Employment: Globalisation and Organizing* (WIEGO),³¹ ook gesteund door het MDG3 Fonds, heeft bijgedragen aan een nieuwe richtlijn van VN-arbeidsorganisatie ILO over de verbetering van de arbeidsrechten van huishoudelijk personeel. In Afrika geeft zij op lokaal niveau workshops aan thuiswerkers over de ILO-wetgeving³² en in India heeft een leeromgeving ervoor gezorgd dat de basisbehoeftes en vragen van straatverkopers nu op de politieke agenda staan. De *International Trade Union Confederation* (ITUC)³³ heeft in Brazilië, Indonesië, Oekraïne en Zuid-Afrika met haar project *Decisions For Life* op succesvolle wijze gepleit voor de opname van betere voorwaarden rondom ouderschap, de rol van vrouwen in onderhandelingsprocessen en gelijke beloning van mannen en vrouwen in CAO's.³⁴

→ Geleerde lessen

Uit onderzoek blijkt dat economische participatie van vrouwen bijdraagt aan de verbetering van hun eigen positie en die van hun gezin en gemeenschap, maar ook aan de economische groei van hun land.³⁵ Toch blijft hun positie op de arbeidsmarkt achter, is er nog geen sprake van gelijke beloning en zijn vrouwen harder geraakt door de economische crisis. Blijkbaar zijn de positieve effecten van de arbeidsdeelname van vrouwen nog geen gemeengoed. Er is dan ook grote behoefte aan meer kennis op dit terrein en de verspreiding ervan.

Seksuele en reproductieve gezondheid en rechten

Nederland zet in op preventie van soa's en ongewenste zwangerschappen, en op het bespreekbaar maken en houden van seksualiteit. In Bolivia, Brazilië, Chili, Ecuador en Peru zijn organisaties ondersteund die deze thema's bespreekbaar hebben gemaakt onder jongeren. Mede dankzij ICCO zijn in 2010 in Bolivia 6.360 leerlingen bereikt via programma's over seksualiteit die zijn geïntegreerd in het reguliere onderwijs.³⁶ Gelijke verhoudingen tussen meisjes en jongens om beslissingen te nemen over eigen lijf en leven staan centraal. Via financiële steun aan UNFPA en maatschappelijke organisaties was Nederland ook betrokken bij het beter beschikbaar maken van het vrouwencondoom.³⁷ Het voordeel van het vrouwencondoom is dat vrouwen de controle over het gebruik ervan hebben. De vraag ernaar kwam in eerste instantie vooral van vrouwen, maar nu komt deze ook meer van mannen.³⁸ Een ander succesvol project is UNHCR's Makapads-project in Uganda,³⁹ dat Nederland financieel steunt, waarbij vrouwen maandverband van papyrus produceren. Het maandverband wordt verkocht op de lokale markt en opgekocht door UNHCR om uit te delen aan vluchtelingen.

→ Geleerde lessen

Het thema seksuele en reproductieve gezondheid en rechten is nog altijd controversieel, wat blijkt uit de taboes rond seksualiteit en de afname van financiering voor gezinsplanning. In Nicaragua waren regering en parlement onbuigzaam op het terrein van therapeutische abortus vanwege de sterke invloed van de kerk op staatszaken. Met steun van Nederland hebben twintig parlementsleden een wetsvoorstel ingediend waardoor therapeutische abortus bij levensgevaar voor de moeder nu mogelijk is.⁴⁰ In de vele dialogen die Nederland de afgelopen jaren met overheidsinstellingen en het maatschappelijk middenveld heeft gevoerd is een toegenomen tegenbeweging waarneembaar geworden die voortkomt uit religieuze motieven. Dit vindt ook op multilateraal niveau plaats. Nederland moet daarom meer inzetten op dialogen met religieuze instituties.

3-5

Landenvoorbeeld Bangladesh

Algemene situatie

Hoewel CEDAW – met voorbehouden – in Bangladesh is ondertekend en de wet Huiselijk Geweld in 2010 door het parlement is goedgekeurd, bestaan er nog grote verschillen tussen mannen en vrouwen (zie tabel 3.2 en 3.4).

Bijdrage van Nederland

De ambassade financiert lokale maatschappelijke organisaties en de overheid om bewustzijn over vrouwenrechten te bevorderen. Ook wordt de ontwikkeling van een gemeenschapspolitie gesteund die speciale aandacht geeft aan de veiligheid van vrouwen. De door Oxfam Novib gesteunde internationale *WE CAN end all violence against women*-campagne heeft meer dan 600.000 mannen en vrouwen gemobiliseerd als *change makers* die zich hebben uitgesproken tegen geweld.⁴¹ Activistengroepen, posters, brochures en bijeenkomsten hebben het aantal voorvallen van geweld tegen vrouwen doen verminderen. Lokale overheidskantoren hebben registers ingesteld om huiselijk geweld te rapporteren. icco werkt mee aan een programma vanuit de Europese Commissie voor het bestrijden van armoede van de allerarmste vrouwen. Het project richt zich op het verbeteren van voedselzekerheid, gezondheid en voorbereiding op droogte en overstromingen.⁴² Nederland steunt ook lokale maatschappelijke organisaties in de uitvoering van programma's rond seksuele gezondheid en rechten van jongeren, die worden getraind in onderhandelen over veilige seks en het respecteren van grenzen. Hiertoe zijn ook jeugdriendelijke klinieken opgezet.

→ Geleerde lessen

Gebrek aan leiderschap en capaciteit bij het ministerie van Vrouwen- en Kinderzaken is een belangrijke belemmering om gendergelijkheid in beleid op te nemen. Een ander obstakel is het gebrek aan coördinatie tussen de vele maatschappelijke organisaties. Het versterken van partnerschappen tussen overheid, organisaties en donoren kost veel tijd en is de enige manier om vooruitgang te boeken op genderthema's. Het is essentieel dat de overheid hierin een leidende rol speelt.

Foto: Miriam O'Neill

Conclusies

Het behalen van millenniumdoel 3 komt langzaam dichterbij. Er is meer bewustwording over geweld tegen vrouwen en vrouwen in conflictgebieden en toegenomen kennis heeft vaak een succesvolle aanpak opgeleverd. Meer vrouwen nemen deel aan nationaal en lokaal bestuur. Binnen het thema werk, inkomen en arbeidsomstandigheden is een belangrijk resultaat dat meer vrouwen deelnemen aan de formele arbeidsmarkt, lid zijn van vakbonden en betere arbeidsomstandigheden hebben. Wat betreft seksuele en reproductieve gezondheid en rechten is een toename van het gebruik van anticonceptiemiddelen gerealiseerd en vindt betere voorlichting plaats.

Dataverzameling en kennisontwikkeling op gendergebied zijn momenteel nog onvoldoende, wat het aantonen van de meerwaarde van investeren in gelijkheid tussen vrouwen en mannen bemoeilijkt. Het is belangrijk dat Nederland hierop ook in de toekomst blijft inzetten, en zich naast het verhogen van het aantal vrouwen op belangrijke posities blijft richten op het vergroten van hun invloed en op steun van de gemeenschap. Ondanks toegenomen bewustwording over genderongelijkheid ontbreekt het in veel landen nog aan daadkrachtige uitvoering van beleid en het beschikbaar stellen van middelen. Ook zou er meer focus moeten zijn op vrouwen als actor in plaats van als slachtoffer. Verder is een gecoördineerde aanpak waarin zowel donoren, de overheid, het maatschappelijke middenveld (inclusief religieuze instituties) als mannen en vrouwen actief betrokken zijn en samenwerken essentieel voor het realiseren van gendergelijkheid. Belangrijk is daarbij dat Nederland blijft inzetten op de verschillende niveaus (institutioneel, cultureel en individueel) en overheden stimuleert om een leidende rol te nemen in verandering.

- 1 UNDP (2010), *Human Development Report*. <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2010/chapters/>
- 2 Onder andere: icco, Oxfam Novib, Cordaid, Hivos, Rutgers WPF, Mama Cash, IKV Pax Christi, PLAN, IFOR/WPP en CNV.
- 3 MDG3 Fonds, http://www.minbuza.nl/en/Key_Topics/Development_Cooperation/Dutch_development_policy/Millennium_Development_Goals_MDGs/Dutch_aim_for_MDG_3/MDG3_Fund
- 4 Social Watch, <http://www.socialwatch.org/taxonomy/term/527>
- 5 Swedish International Development Agency (SIDA), 2 December 2010, *The Impact of the Global Economic Crisis on Women's Well-Being and Empowerment*. <http://american.edu/cas/economics/pdf/upload/FloroTasTornqvist2010-impact-of-global-economic-crisis.pdf>

- 6 World Bank, 15 januari 2009, *Gender Equality as Smart Economics, a World Bank Group Action Plan*. <http://siteresources.worldbank.org/INTGENDER/Resources/GAPSecondProgressReport41909.pdf>
- 7 www.humansecuritygateway.com/documents/GSDRC_WomensEducationConflictAndStability.pdf
- 8 UNiTE to End Violence Against Women factsheet, februari 2008. <http://www.un.org/en/women/endviolence/pdf/VAW.pdf>
- 9 UN, Department of Economic and Social Affairs, 2010, *The World's Women 2010: Trends and Statistics*, p. 113, http://unstats.un.org/unsd/demographic/products/Worldswomen/WW_full%20report_color.pdf
- 10 UNIFEM, 2008, *Progress of the world's women 2008/2009*, p. 22. <http://www.unifem.org/progress/2008/publication.html>
- 11 UN, Department of Economic and Social Affairs, 2010, *The World's Women 2010: Trends and Statistics*, p. 111. http://unstats.un.org/unsd/demographic/products/Worldswomen/WW_full%20report_color.pdf
- 12 Wat betreft de kwantitatieve gegevens moet een voorbehoud worden gemaakt. Verschillende rapporten hanteren verschillende cijfers en schattingen die bovendien ieder een paar jaar achterlopen op de huidige situatie. De trends zijn echter duidelijk en wijzen in dezelfde richting: het gaat niet goed genoeg wat betreft gelijke kansen op werk en inkomen.
- 13 Glenn, S., Melis, S. and Withers, L., 2009, *Gender (in)equality in the labour market: an overview of global trends and developments*, p. 4. http://www.ituc-csi.org/IMG/pdf/GAP-09_EN.pdf
- 14 World Food Programme, 2011.
- 15 ILO (2010), *Women in labour markets: Measuring progress and identifying challenges*, p. 86. http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_emp/@emp_eln/@trends/documents/publication/wcms_123835.pdf
- 16 Glenn, S., Melis, S. and Withers, L., 2009, *Gender (in)equality in the labour market: an overview of global trends and developments*, pp. 9-32. http://www.ituc-csi.org/IMG/pdf/GAP-09_EN.pdf
- 17 UNFPA, 2009, *Healthy Expectations*, p. 9. <http://www.unfpa.org/webdav/site/global/shared/documents/publications/2009/chartbook.pdf>
- 18 UN Statistics Division, 2010, *MDG Gender Equality and Women's Empowerment Progress Chart 2010*, <http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Resources/Static/Products/Progress2010/MDG%20Report%202010%20-%20Gender%20Brochure%20En.pdf>
- 19 Bongaarts, J. and Sinding, S.W., 2009, *A Response to Critics of Family Planning Programs. International Perspectives on Sexual and Reproductive Health*, 35, pp. 39-44, http://www.popcouncil.org/pdfs/JournalArticles/IPSRH_35_1.pdf
- 20 www.ontrackwithgender.nl
- 21 Development Policy Review Network: www.dprn.nl
- 22 Resultatenrapport 2009-2010 Nederlandse ambassade Bangladesh.
- 23 Resultatenrapport 2009-2010 Nederlandse ambassade Guatemala.
- 24 www.minbuza.nl/en/Key_Topics/Millennium_Development_Goals_MDGs/Dutch_aim_for_MDG_3/MDG3_Fund/Project_grants/List_of_45_projects/Isis_Women%E2%80%99s_International_Cross_Cultural_Exchange
- 25 www.minbuza.nl/en/Key_Topics/Millennium_Development_Goals_MDGs/Dutch_aim_for_MDG_3/MDG3_Fund/Project_grants/List_of_45_projects/Organization_of_Women_s_Freedom_in_Iraq_OWFI
- 26 www.minbuza.nl/en/Key_Topics/Millennium_Development_Goals_MDGs/Dutch_aim_for_MDG_3/MDG3_Fund/Project_grants/List_of_45_projects/Women%E2%80%99s_Initiatives_for_Gender_Justice
- 27 www.weaponofwar.nl
- 28 Ministerie van Buitenlandse Zaken, intern document.
- 29 UNIFEM, 2008, *Progress of the world's women 2008/2009*, p. 22. <http://www.unifem.org/progress/2008/publication.html>
- 30 Resultaatrapportage Fund for Global Human Rights, november 2010, pp. 8, 10.
- 31 www.wiego.org
- 32 Resultatenrapportage WIEGO, november 2010, p. 5.
- 33 www.ituc-csi.org/decisions-for-life.html?lang=en
- 34 Ministerie van Buitenlandse Zaken, intern document.
- 35 World Bank, 15 januari 2009, *Gender Equality as Smart Economics, a World Bank Group Action Plan*. <http://siteresources.worldbank.org/INTGENDER/Resources/GAPSecondProgressReport41909.pdf>
- 36 Activiteiten icco, 23 maart 2011 (interne informatie).
- 37 *Keuzes en Kansen, beleidsnotitie hiv/aids en seksuele en reproductieve gezondheid en rechten (srgr) in het buitenlands beleid*, (2009).
- 38 www.condoms4all.org/category/Female%20Condom/2
- 39 www.irinnews.org/report.aspx?ReportID=88359
- 40 Resultatenrapport 2009-2010 Nederlandse ambassade Nicaragua.
- 41 Activiteiten Oxfam Novib (interne informatie).
- 42 Bron: Europese Commissie, EuropeAid (n.d.) *Gaibandha Food Security Project for Ultra Poor Women (GFSUP)*.

De gezondheids- millennium- doelen

Belangrijkste wereldwijde trend

- Kindersterfte en moedersterfte dalen
- De behoefte aan voorbehoedsmiddelen blijft even groot
- Medicijnen en preventieve maatregelen dringen hiv/AIDS, malaria en tuberculose verder terug

Belangrijkste resultaat Nederlandse hulp

- Meer kinderen overleven in partnerlanden
- Miljoenen mensen hebben toegang tot AIDS-remmers, voorbehoedsmiddelen en slapen onder klamboes
- Jongeren en kwetsbare groepen hebben betere toegang tot gezondheidszorg

De Nederlandse aanpak in DR Congo & Burkina Faso

4.1

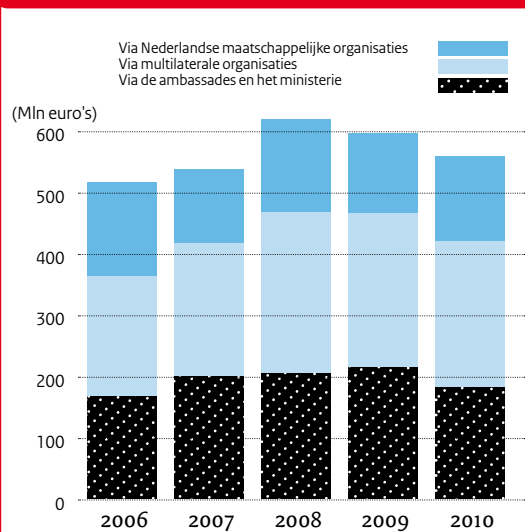
Overzicht

Millenniumdoel 4:
Verminder de kindersterfte
Millenniumdoel 5:
Verbeter de gezondheid van moeders
Millenniumdoel 6:
Bestrijd HIV/AIDS, malaria en andere ziektes

Belangrijkste wereldwijde trends

- Kindersterfte blijft dalen. Vergeleken bij 1990 sterven nu jaarlijks ruim 4 miljoen minder kinderen, mede door verbeterde toegang tot medicijnen, vaccins en klamboes.
- Vergeleken bij 1990 sterven nu jaarlijks 188.000 minder meisjes en vrouwen tijdens de bevalling, onder andere omdat steeds meer vrouwen bevallen onder professionele begeleiding. Ook gebruiken steeds meer mensen gezinsplanningmethoden. Maar de vraag hiernaar stijgt sneller dan het aanbod.
- Er is een dalende trend in het aantal sterfgevallen ten gevolge van AIDS, tuberculose en malaria door verbeterde toegang tot medicijnen en preventieve maatregelen.

Tabel 4.1 Uitgaven Nederlandse hulp aan gezondheid (millenniumdoel 4, 5 en 6)

Bron: financiële database ministerie (Piramide)

- De voorheen almaar stijgende financiële bijdrage van donoren aan de gezondheidsmillenniumdoelen zijn het afgelopen jaar gestagneerd. Voor gezinsplanning is er zelfs sinds enkele jaren sprake van een dalende financiering.

Belangrijkste resultaten Nederlandse hulp

- De Nederlandse samenwerking met nationale overheden, internationale en lokale organisaties heeft ertoe bijgedragen dat er in 12 partnerlanden nu jaarlijks 1,2 miljoen meer kinderen overleven dan in 1990.
- De Nederlandse ondersteuning heeft ertoe bijgedragen dat miljoenen mensen toegang hebben tot AIDS-remmers, onder klamboes slapen en zich met voorbehoedsmiddelen kunnen beschermen tegen ongewenste zwangerschappen en seksueel overdraagbare aandoeningen.
- Nederlandse maatschappelijke organisaties hebben in tientallen ontwikkelingslanden de toegang tot gezondheidszorg voor jongeren en kwetsbare groepen verbeterd.

Belangrijkste geleerde lessen van de Nederlandse hulp

- Er bestaan geen blauwdrukken voor de oplossingen van de problemen, die van land tot land verschillen. Goede samenwerking tussen overheid, lokale structuren en hulporganisaties is onontbeerlijk voor duurzame resultaten die aansluiten op de lokale problemen.
- Ondanks de miljardenbijdragen van donoren aan ontwikkelingslanden worden de kosten voor medicijnen en gezondheidszorg voor het grootste deel door de mensen zelf betaald.
- De stagnerende trend in financiële bijdragen van donoren en de oplopende kosten in de gezondheidszorg maken overheden en ontwikkelingsorganisaties steeds meer bewust van de noodzaak tot duurzamere financieringsvormen.

Inleiding gezondheidsmillenniumdoelen

Ieder land is gebaat bij een gezonde bevolking. Hoe gezonder de bevolking, hoe hoger de levensverwachting en hoe meer de bevolking produceert, wat economische groei en ontwikkeling ten goede komt.

De drie gezondheidsmillenniumdoelen zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Zo blijkt dat alle landen met een

Millenniumdoel 4, 5 en 6: De gezondheidsmillenniumdoelen

hoge kindersterfte (millenniumdoel 4), óók een hoge moedersterfte hebben (millenniumdoel 5).¹ Als een moeder sterft na de bevalling, heeft haar kind tien keer zoveel kans binnen twee jaar te overlijden als een kind wiens moeder wél blijft leven.²

Malaria, longinfecties, diarree en hiv (millenniumdoel 6) veroorzaken ruim de helft van de sterfte bij kinderen tot 5 jaar. In Afrika kennen enkele landen door de hoge hiv-prevalentie een hogere kindersterfte dan tien jaar geleden.³ Ook is 9% van de moedersterfte in Afrika te wijten aan hiv/aids.⁴

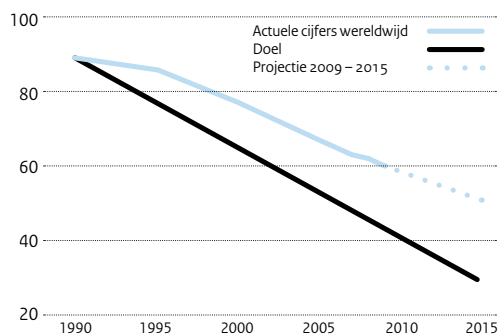
Mede door Nederlandse inzet is millenniumdoel 5 sinds 2007 verruimd met doel 5b: toegang tot reproductieve gezondheid voor iedereen. Daaronder valt toegang tot voorbehoedsmiddelen en recht op bescherming voor iedereen die een ongewenste zwangerschap of seksueel overdraagbare aandoeningen wil voorkomen. Zo ook toegang tot zorg tijdens de zwangerschap en bevalling, wat de kansen op een betere gezondheid voor vrouwen eveneens

verhoogt. Met de verruiming van millenniumdoel 5 wordt ook erkend dat adolescenten een belangrijke maar kwetsbare doelgroep zijn. Een meisje heeft namelijk voor haar 15de jaar vijf keer zoveel kans te sterven door een bevalling dan vanaf haar 20ste jaar. Kinderen van moeders onder de 18 jaar hebben 60% meer kans te sterven in hun eerste levensjaar.⁵ Investeren in de toegankelijkheid van voorbehoedsmiddelen is een van de meest kosteneffectieve manieren om kinder- en moedersterfte te verlagen.

De gezondheid van mensen hangt af van veel factoren, zoals politieke wil om hierin te investeren en van de vooruitgang op andere millenniumdoelen. Vooral ondervoeding en armoede (millenniumdoel 1), onderwijsniveau (millenniumdoel 2), gelijkheid tussen mannen en vrouwen (millenniumdoel 3), toegang tot veilig drinkwater en sanitaire voorzieningen (millenniumdoel 7) en de toegang tot betaalbare medicijnen (millenniumdoel 8) bepalen in belangrijke mate de gezondheid van kinderen, jongeren en volwassenen.

Figuur 4.2 Kindersterfte 1990–2009

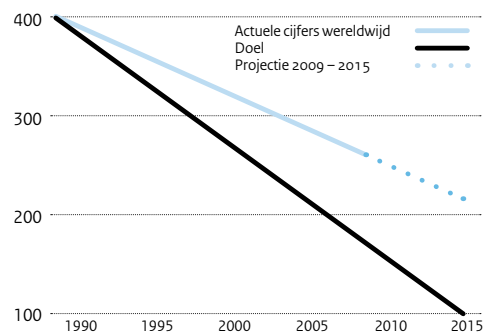
percentage van het aantal kinderen dat voor het vijfde levensjaar sterft (per 1000 levendgeborenen)

Bron: Levels & Trends in Child Mortality, Report 2010. Estimates developed by the UN Inter-agency Group for Child Mortality Estimation, www.childmortality.org

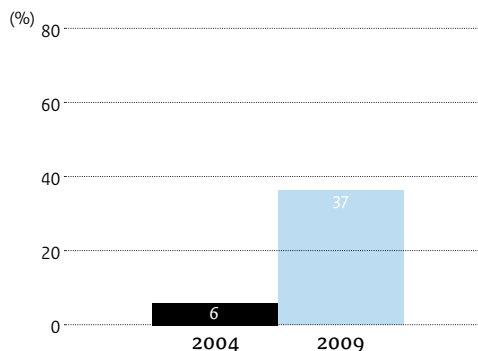
Figuur 4.3 Moedersterfte 1990–2009

aantal moeders dat sterft tijdens de bevalling (per 100.000 geboortes)

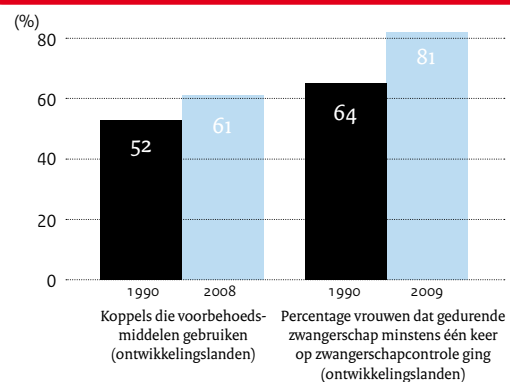
Bron: Trends in Maternal Mortality: 1990 to 2008. Estimates developed by WHO, UNICEF, UNFPA and The World Bank, <http://whqlibdoc.who.int>

Figuur 4.4 Percentage van mensen in ontwikkelingslanden met vergevorderde hiv-infectie dat antiretrovirale medicijnen slikt 2004–2009

Bron: United Nations, Millennium Development goals report 2011, http://www.un.org/millenniumgoals/11_MDG%20Report_EN.pdf

Figuur 4.5 Gebruik voorbehoedsmiddelen en zwangerschapscontrole in ontwikkelingslanden 1990–2009

Bron: United Nations, Millennium Development goals report 2011, http://www.un.org/millenniumgoals/11_MDG%20Report_EN.pdf

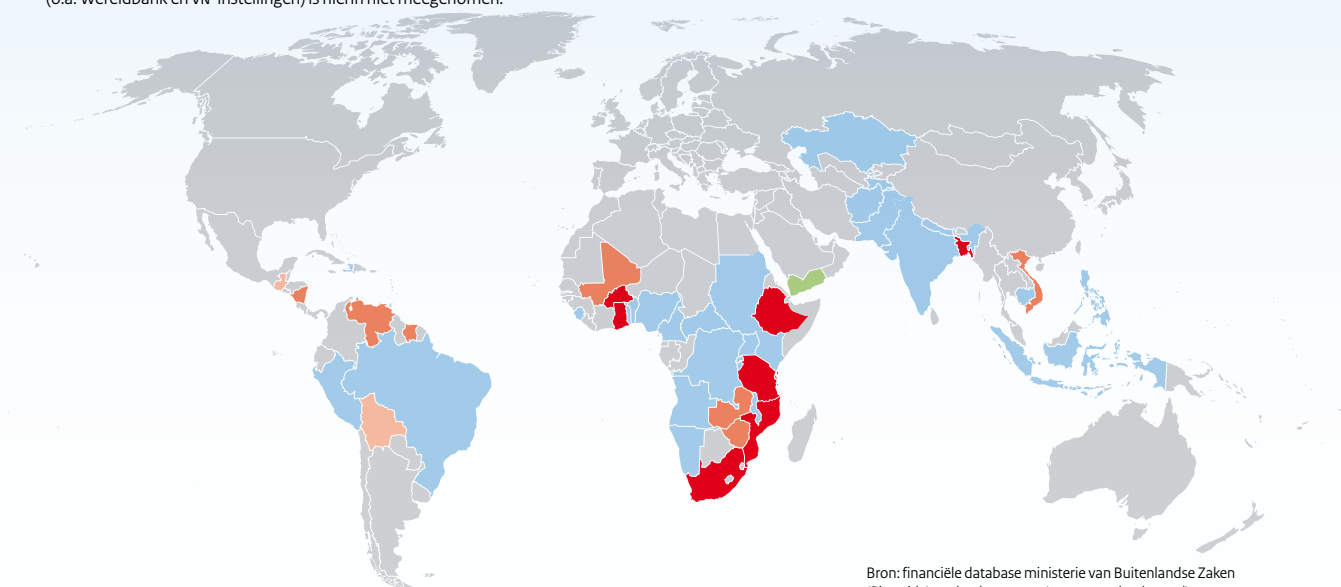
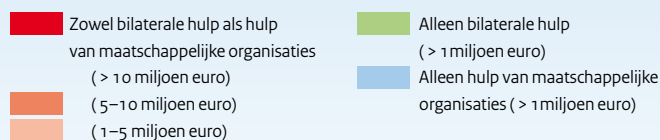

4.2

Welke resultaten wilden we bereiken en hoe?

Waar draagt Nederland bij aan gezondheid

De bedragen zijn gemiddelden over 2009 en 2010.
Opmerking: Nederlandse hulp via multilaterale organisaties (o.a. Wereldbank en VN-instellingen) is hierin niet meegenomen.

Bron: financiële database ministerie van Buitenlandse Zaken (Piramide) en database CIDIN (www.ngo-database.nl)

Hoe draagt Nederland bij

De resultaatketen (zie 4.2.1) geeft een overzicht van de langetermijndoelen en -verbeteringen voor bevolking op het gebied van gezondheid (impact en effecten/outcomes), welke maatregelen de landen hier zelf voor nemen om dit te realiseren (landenoutputs) en welke bijdrage Nederland levert om hen hierbij te helpen (outputs Nederland). Resultaten op outputniveau leiden niet automatisch tot de gewenste effecten. Externe factoren en de landenspecifieke context spelen altijd een rol.

Impact

Kindersterfte, moedersterfte, ongewenste zwangerschappen en sterfte door tuberculose, malaria en HIV/AIDS zijn naar verwachting in 2015 blijvend gedaald.

Effecten (Outcome)

Deze resultaten zijn alleen mogelijk als mensen hun gedrag veranderen, als (reproductieve en seksuele) rechten worden gerespecteerd én als mensen meer gebruik maken van de mogelijkheden die de gezondheidszorg biedt. Deze veranderingen resulteren onder andere in meer kinderen die zijn gevaccineerd en meer vrouwen die onder professionele begeleiding bevallen. Ook zal het gebruik van voorbehoedsmiddelen toenemen.

Outputs van het land

Om deze gedragsveranderingen en beter gebruik van gezondheidsdiensten te kunnen bereiken zet Nederland in op drie samenhangende resultaatgebieden:

1. Een betere kwaliteit van gezondheidszorg die toegankelijk is voor iedereen.

Millenniumdoel 4, 5 en 6: De gezondheidsmillenniumdoelen

2. Steeds meer kennis over gezondheid en een beter geïnformeerde bevolking.
3. Nationaal beleid en wetgeving die het behalen van de gezondheidsmillenniumdoelen stimuleren.

De drie outputs zijn nauw met elkaar verbonden. Kennis en informatie leiden niet direct tot gedragsverandering en hebben tijd nodig om in een samenleving een plaats te krijgen. Bovendien moet betere kennis samengaan met verbeterde toegang tot dienstverlening, die weer verankerd is in het nationale beleid.

Deze resultaten zijn niet vanzelfsprekend en volgen niet automatisch op elkaar. In ieder land kunnen verschillende onderliggende factoren van grote invloed zijn op het wel of niet behalen ervan. De politieke wil kan bijvoorbeeld ontbreken om gezondheidszorg voor iedereen toegankelijk te maken en traditionele waarden van religieuze leiders of gezondheidspersoneel kunnen de uitvoering van beleid tegenhouden. Vrouwen krijgen soms geen toestemming van hun man om een kliniek te bezoeken, corruptie kan ertoe leiden dat geneesmiddelen hun bestemming niet bereiken, de regentijd kan gebieden tijdelijk afsluiten van medische zorg en de veiligheidssituatie kan zo slecht zijn dat mensen niet naar een kliniek durven te reizen.

Sommige onderliggende factoren zijn niet te beïnvloeden vanuit de gezondheidssector en andere slechts moeizaam. In de resultaatketen zijn outputs geformuleerd die beïnvloedbaar zijn door een goede samenwerking tussen lokale overheden en maatschappelijke organisaties, private initiatieven en internationale organisaties.

Bijdrage (output) Nederland

Nederlandse ontwikkelingshulp draagt op verschillende manieren bij om de outputresultaten voor de gezondheidsmillenniumdoelen te behalen.

- Via ambassades in twaalf landen waar de gezondheidssector een Nederlandse prioriteit is. Hier biedt de Nederlandse overheid zowel financiële als technische ondersteuning om toegang tot en kwaliteit van gezondheidszorg voor iedereen via het nationale beleid te beïnvloeden. Ook wordt hier aandacht besteed aan belemmerende factoren zoals armoede, politieke wil en de manier hoe met publieke middelen wordt omgegaan, veelal samen met andere donoren en internationale organisaties.
- Via vijf VN-organisaties en drie mondiale financieringsmechanismen actief op het terrein van gezondheid die beleid beïnvloeden, kennis en informatie verbeteren en de toegang tot gezondheidszorg vergroten door technische, financiële en materiële ondersteuning.
- Via 36 Nederlandse en 10 internationale maatschappelijke organisaties die de capaciteit van partnerorganisaties versterken om de kennis en toegang tot gezondheidszorg voor jongeren en andere kwetsbare groepen te verbeteren.
- Via samenwerking met het bedrijfsleven zoals vastgelegd in acht *Product Development Partnerships* (PDP's) en enkele millenniumakkoorden. In een PDP werken academici, particuliere onderzoeksbureaus en de farmaceutische industrie samen aan onderzoek, ontwikkeling en het in de markt zetten van nieuwe medische producten. Via deze samenwerkingsverbanden heeft Nederland in de afgelopen twee jaar ruim € 1,1 miljard geïnvesteerd.

Wie dragen bij

Categorie	Actoren
Bilateraal	De Nederlandse ambassades in Bangladesh, Burkina Faso, Ethiopië, Ghana, Mali, Mozambique, Nicaragua, Suriname, Tanzania, Vietnam, Jemen, Zambia
Multilateraal	O.a. UNICEF, WHO, UNFPA, UNAIDS, Wereldbank & mondiale financieringsmechanismen: het Global Fund to fight AIDS, Tuberculosis and Malaria (GFATM), het Global Programme for Reproductive Health Commodity Security (GP-RHCS) en de Global Alliance for Vaccines and Immunization (GAVI)
Maatschappelijke organisaties, kennisinstellingen en overige	O.a. 1% Club, AFEW, AMREF Nederland, CHI, Child at Venture, CHOICE, COC Nederland, Concept Foundation, Cordaid, Dance4Life, DCDD, Dokters van de Wereld, Female Cancer Program, Guttmacher Institute, HAI, HCI, HNI, Health Con. Int., HealthNet International, Health[e]Foundation, Het Nederlandse Rode Kruis, Hivos, ICCO & Kerk in Actie, ICM (International Confederation of Midwives), ICMA, International Child Support, IPAS, IPPF (International Planned Parenthood Foundation), IWHC (International Women's Health Coalition), KNCV, Liliane Fonds, Mainline, MSI (Marie Stopes International), NIZA, NSPOH, Oxfam Novib, Pharm Access, PLAN, Prisma, PSI (Population Services International), RHM (Reproductive Health Matters), Schorer, Simavi, Stichting Aids Fonds, Stop Aids Now, Terre des Hommes, VSO, WEMOS, Wereldkinderen, Woord en Daad, World Aids Campaign, World Vision, WPF
Bedrijfsleven & partnerschappen	O.a. Product Development Partnerships: AERAS (Developing new Tuberculosis vaccines for World), FIND (Foundation for innovative Diagnostics), DNDI (Drugs for Neglected Diseases Initiative), IAVI (International Aids Vaccine Initiative), MMV (Medicines for Malaria Venture), IPM (International Partnership for Microbicides), GATBD (Global Alliance for TB Drug Development) Millenniumakkoorden: O.a. Together4Change, Text to Change Programme, Macha Works, MDG 5 MMC, Universal Access to the Female Condom Joint Programme

NB: Dit overzicht geeft een beeld van de verscheidenheid aan de organisaties en samenwerkingsverbanden die zich, gedeeltelijk of geheel met inzet van ODA-gelden, bezighouden met millenniumdoelen 4, 5 en 6. Enkele van deze actoren zullen verder aan bod komen in dit hoofdstuk. Dit overzicht betreft geen exclusieve lijst.

4.2.1

Resultaatketen gezondheid

Millenniumdoel 4
Verminder de kindersterfte

Millenniumdoel 5
Verbeter de gezondheid
van moeders

Millenniumdoel 6
Dring hiv/AIDS, malaria en
andere ziektes terug

Impact

- Lagere kindersterfte

- Lagere moedersterfte
- Minder ongewenste (tiener)zwangerschappen

- Minder mensen tussen 15-24 jaar besmet met HIV
- Minder sterfte door tuberculose en malaria

Outcome

- Hoger percentage kinderen van 1 jaar is gevaccineerd tegen mazelen

- Hoger percentage bevallingen begeleid door getraind gezondheidspersoneel
- Groter gebruik van voorbehoedsmiddelen
- Hoger percentage vrouwen gaat minstens één keer maar liever vier keer op zwangerschapscontrole

- Condoomgebruik bij risicovolle seks is toegenomen
- Groter aandeel van de HIV-geïnfecteerden heeft toegang tot AIDS-remmers, ook kwetsbare groepen
- Hoger percentage kinderen jonger dan 5 jaar slaapt onder klamboes
- Hoger percentage kinderen wordt op de juiste manier behandeld tegen malaria
- Hoger percentage tuberculosepatiënten is opgespoord en behandeld

Output van het land

Toegang en kwaliteit

- Meer en goed uitgeruste gezondheidscentra
- Meer goed opgeleid gezondheidspersoneel
- Voorbehoedsmiddelen zijn beter beschikbaar voor iedereen, ook voor jongeren
- Hogere kwaliteit van zowel private als publieke zorg

Output van het land

Informatie en kennis

- Meer jongeren bereikt met (seksuele) voorlichting
- Scholen nemen informatie op in curricula
- Meer getrainde dorpsgezondheidswerkers

Output van het land

Beleid en wetgeving

- Betaalbare zorg voor iedereen
- Schadelijke praktijken via wetgeving aangepakt
- Hogere financiële bijdrage van land aan zorg
- Uitvoering beleidsplannen wordt tijdig gemonitord en uitkomsten daarvan gebruikt

Output Nederland

Ministerie en ambassades

- Verbeterde financiering van het nationale gezondheidsplan
- Nederlandse ondersteuning sluit aan bij nationaal beleid en nationale procedures
- Gevoelige onderwerpen op de agenda gezet
- Lokale maatschappelijke organisaties nemen deel aan dialoog

Output Nederland

Maatschappelijke organisaties

- Versterkte capaciteit van maatschappelijke partnerorganisaties door diverse trainingen
- Beleid is beïnvloed (bijv. voor abortus, rechten van minderheden, kindhuwelijken)
- Verbeterde dienstverlening aan minderheidsgroeperingen

Output Nederland

Multilaterale organisaties

- Beleid moeder-kindzorg en hiv-preventie beïnvloed
- Interventies gebaseerd op bewijs en onderzoek
- Effectieve inkoop en verspreiding van medicijnen, klamboes, voorbehoedsmiddelen en vaccins

Output Nederland

Overige partnerschappen

- Verbeterde capaciteit wetenschappelijk onderzoek
- Kennisoverdracht
- Ontwikkeling van nieuwe medische producten
- Betere samenwerking private en publieke sector

Input

Financiële steun, kennis, expertise en technische assistentie, netwerkinformatie

4-3

Wereldwijde ontwikkelingen

Kindersterfte

Sinds 1990 is de kindersterfte met 33% gedaald. In 1990 stierven wereldwijd 89 van de 1.000 kinderen voor hun vijfde levensjaar (bijna 9%). In 2009, bijna twintig jaar later, is dit gedaald naar 60 per 1.000 ofwel 6%. Ook in absolute aantallen is dit een forse daling: van 12,4 miljoen naar 8,1 miljoen kinderen.⁶ Deze vooruitgang is een gemiddelde en verhult grote verschillen. Zo was de daling in kindersterfte tussen 1990 en 2009 twee keer zo groot in Latijns Amerika (56%) als in Afrika (28%). De helft van de kindersterfte – 4 miljoen – vindt plaats in Afrika, terwijl hier minder dan 15% van de wereldbevolking woont. De jaarlijkse bevolkingsgroei is in dit werelddeel echter het grootst (2,4%). In de Afrikaanse landen worden jaarlijks steeds meer kinderen geboren, wat het extra moeilijk maakt om hun overlevingskansen te verbeteren.⁷

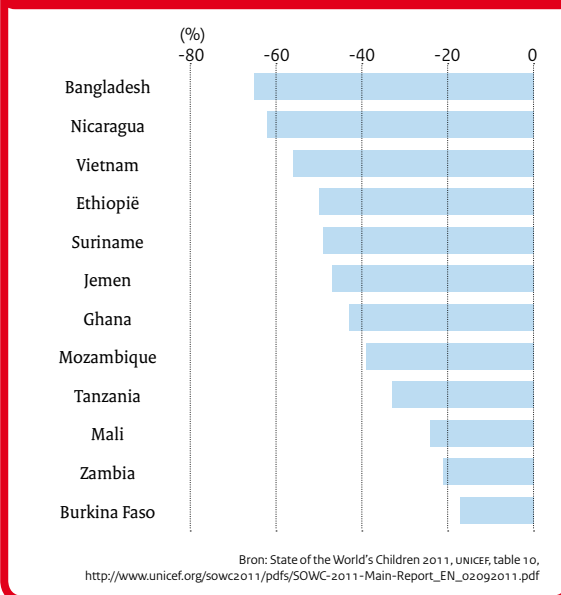
Om millenniumdoel 4 te behalen, moet de kindersterfte in 2015 twee derde (67%) minder zijn dan in 1990. In 26

Box 4.1 Kindersterfte verlagen door vaccinaties

De Global Alliance for Vaccines and Immunisation (GAVI) is een partnerschap van ontwikkelingslanden, internationale ontwikkelings- en financieringsorganisaties, filantropische instellingen en de farmaceutische industrie. De doelstelling van GAVI is om de kindersterfte te verlagen en de gezondheid van mensen te verbeteren door vaccinaties. GAVI werd in 2000 opgericht om stagnerende financiering voor vaccinaties en het dalende aantal vaccinaties dat daarmee samenhangt tegen te gaan. Tot eind 2009 ontving GAVI in totaal \$ 3 miljard. Nederland heeft in 2009 en 2010 € 43,8 miljoen bijgedragen en is hiermee een van de grootste donoren. Sinds de oprichting zijn er door de extra financiering van GAVI 288 miljoen meer kinderen gevaccineerd in 66 landen, waarvan ruim 82 miljoen in de afgelopen twee jaar. Sinds 2000 zijn naar schatting meer dan 5,4 miljoen gevallen van kindersterfte voorkomen. Ook heeft GAVI meer dan \$ 800 miljoen beschikbaar gesteld voor het verbeteren van gezondheidssystemen.

Bron: GAVI, <http://www.gavialliance.org>

Figuur 4.6 Verandering kindersterfte tussen 1990 en 2009 in twaalf landen waar Nederland de gezondheidszorg ondersteunt

landen is de kindersterfte sinds 1990 niet gedaald, veelal door een langdurige conflictsituatie zoals in Afghanistan, of door de zeer hoge hiv-prevalentie zoals in Botswana en Zimbabwe.⁸

In alle twaalf partnerlanden waar Nederland de gezondheidssector ondersteunt is kindersterfte sinds 1990 gedaald. Vergeleken met 1990 overleefden daar in 2009 1,2 miljoen meer kinderen. Bangladesh kent de grootste daling, 65%, waarmee millenniumdoel 4 al behaald is. In Zambia, Mali en Burkina Faso daalt de kindersterfte veel minder snel. De ernstige hiv-epidemie verklaart het achterblijven van Zambia. Het hoogste is de kindersterfte in Mali, waar één op de vijf kinderen voor zijn vijfde jaar overlijdt.⁹

Binnen landen zijn er grote verschillen in kindersterfte. Op het platteland is deze altijd hoger dan in de steden. De armste families en ongeschoolde moeders verliezen relatief meer kinderen dan rijkere gezinnen en geschoolde moeders.

De daling in kindersterfte is mogelijk geworden door betere toegang tot veilig drinkwater en sanitaire voorzieningen (opvallend in Ethiopië), training van gezondheids-personeel in het correct vaststellen en behandelen van malaria, longinfecties en diarree en door ontwikkelingen op het gebied van vaccins, klamboes en medicijnen. Vaccinaties redden jaarlijks het leven van 2,5 miljoen kinderen.¹⁰

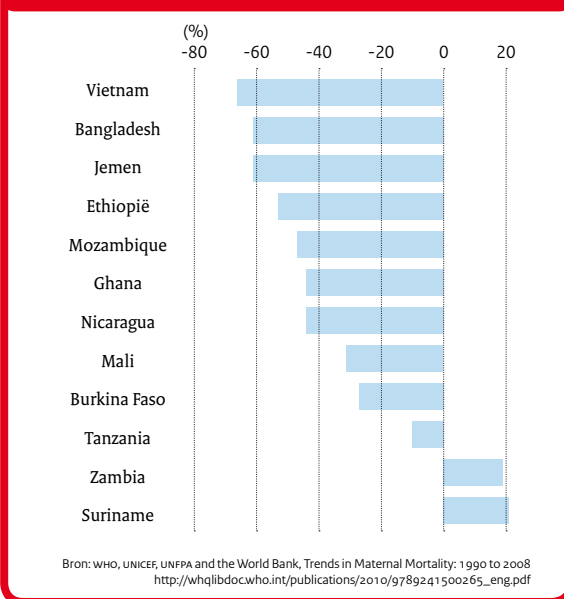
Naast directe steun aan de twaalf landen heeft Nederland ook bijgedragen aan de daling van kindersterfte door ondersteuning van internationale organisaties zoals de WHO, UNICEF en GAVI. Nederland was in 2009 de vierde grootste donor van UNICEF en GAVI.

Moedersterfte

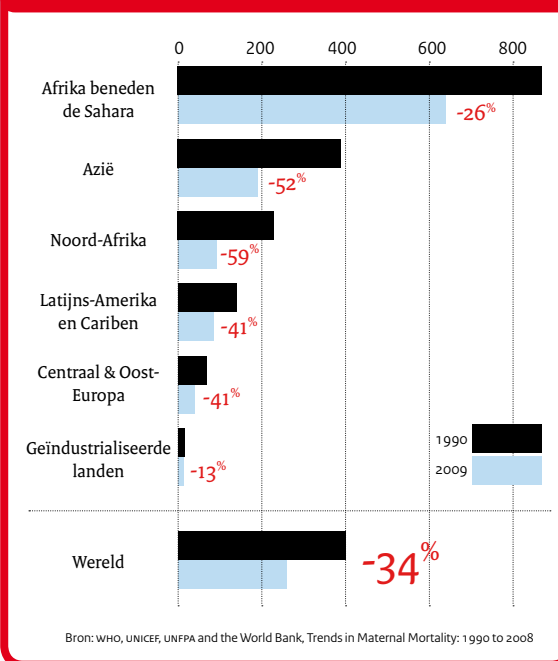
Moedersterfte is gedaald met 34%. Overleden in 1990 nog 546.000 vrouwen aan de gevolgen van zwangerschap en bevalling, in 2008 waren dit er 358.000. Maar liefst 99% van deze overleden vrouwen woonde in ontwikkelingslanden en daarvan kwam 30% uit Zuid-Azië en 57% uit Afrika. In Afrika is de daling het minst uitgesproken.¹¹ Naast de honderd-duizenden sterfgevallen zijn er jaarlijks 7 tot 10 miljoen vrouwen die blijvend letsel overhouden aan een moeilijke zwangerschap of bevalling, zoals onvruchtbaarheid, fistels en incontinentie.¹²

Om millenniumdoel 5a in 2015 te behalen, moet de moedersterfte met 75% gedaald zijn ten opzichte van 1990. In 147 landen is deze gedaald maar in 23 landen is deze zelfs gestegen. De meest uitgesproken stijgingen komen voor in

Figuur 4.7 Verandering moedersterfte tussen 1990 en 2009 in twaalf landen waar Nederland de gezondheidszorg ondersteunt

Figuur 4.8 Moedersterfte is in alle werelddelen gedaald sinds 1990
(per 100.000 levend geboren)

Afrikaanse landen met een ernstige hiv-epidemie, zoals Botswana en Zimbabwe. In dertig landen, waarvan 23 in Afrika, is er geen of onvoldoende afname om doel 5a te behalen. De allerhoogste moedersterfte uitgedrukt in aantal sterfgevallen per 100.000 geboortes is te vinden in Afghanistan (1.400), Tsjaad (1.200) en Somalië (1.200),¹³ landen die met langdurige conflictsituaties te maken hebben, waar praktijken als vrouwenbesnijdenis en kindhuwelijken veelvuldig voorkomen en vrouwen veel kinderen krijgen.

Van de twaalf partnerlanden waar Nederland via bilaterale samenwerking de gehele gezondheidssector ondersteunt, kent alleen Vietnam voldoende afname van moedersterfte om millenniumdoel 5a te kunnen behalen. Jemen, Bangladesh, Ethiopië, Mozambique, Ghana en Nicaragua zien ook aanzienlijke afnames in moedersterfte. In landen met een snelgroeiende bevolking zoals Mali, Tanzania en Burkina Faso daalt de moedersterfte minder snel.¹⁴ Vanwege de hoge hiv-prevalentie is moedersterfte in Zambia gestegen in plaats van gedaald. Van de stijging in Suriname is de oorzaak niet duidelijk. Mogelijk speelt betere registratie van moedersterfte hier een rol.

Om moedersterfte tegen te gaan, is het het beste om te bevallen onder professionele begeleiding. Het percentage begeleide bevallingen in ontwikkelingslanden steeg van 54% in 1990 naar 63% in 2008, maar de verschillen tussen arm en rijk blijven onverminderd groot. In Zuid-Azië bevalt slechts 17% van de armste vrouwen onder deskundige bege-

leiding, in vergelijking met 83% van de vrouwen uit de rijkste families.¹⁵

Toegang tot reproductieve gezondheid voor iedereen

Een groot deel van de moedersterfte kan vermeden worden door een ongewenste zwangerschap of een risicovolle zwangerschap te voorkomen. Een ongewenste zwangerschap eindigt vaak in een abortus. Omdat de meeste landen abortus slechts beperkt toestaan, gebeurt dit vaak onder onhygiënische en onveilige omstandigheden. Onveilige abortus veroorzaakt wereldwijd 13% van de moedersterfte¹⁶ en in sommige landen mogelijk 20 tot 40%.¹⁷

De risico's op complicaties tijdens de zwangerschap of bevalling nemen toe wanneer de moeder ondervoed is of al een ziekte heeft, door haar leeftijd (te jong of te oud) en door te veel en te snel op elkaar volgende zwangerschappen. Toegang tot reproductieve gezondheidszorg is daarom als millenniumdoel 5b toegevoegd om de gezondheid van moeders te verbeteren. Zwangerschapscontroles kunnen sommige risicofactoren al tijdens de zwangerschap ontdekken. Hiervan maakt een groeiend deel van de vrouwen gebruik (80% in 2008).

Ongewenste zwangerschappen daalden tussen 1995 en 2008 met 20%,¹⁸ vooral door toenemend gebruik van voorbehoedsmiddelen. In 1990 gebruikte nog maar 52% van de 15- tot 49-jarige vrouwen in ontwikkelingslanden anticonceptie, nu is dit 63%. In Afrika steeg het anticonceptiegebruik van 12% naar 22% maar bleef daarmee nog steeds het laagst in de wereld. Tegelijkertijd hebben nergens anders in de wereld zoveel vrouwen behoefte aan anticonceptiemiddelen (25%) maar kunnen ze er om verschillende redenen niet aan komen.¹⁹ Dit kan omdat de voorbehoedsmiddelen er niet zijn, maar mogelijk ook omdat de vrouwen niet over de nodige informatie beschikken; over de hele wereld gebruiken geschoolde vrouwen veel vaker voorbehoedsmiddelen dan ongeschoolde. Er kunnen ook financiële, sociale of religieuze barrières zijn.

Om aan de behoefte aan voorbehoedsmiddelen van alle vrouwen te kunnen voldoen zouden de investeringen in gezinsplanningmethoden moeten verdubbelen van de huidige \$ 3,6 naar \$ 6,7 miljard.²⁰ Ondanks het feit dat gezinsplanning een van de meest kosteneffectieve methodes is om moedersterfte- en kindersterfte te verminderen, is het beschikbare budget hiervoor nauwelijks veranderd.²¹

VN-organisatie UNFPA speelt een belangrijke rol bij de voorbehoedsmiddelenvoorziening in ontwikkelingslanden. Nederland ondersteunde UNFPA in 2009 en 2010 met bijna € 180 miljoen en is daarmee de grootste donor van deze organisatie. Een deel van de Nederlandse bijdrage (€ 59 miljoen)²² gaat naar het *Global Programme to Enhance*

Reproductive Health Commodity Security, dat landen ondersteunt bij verbeterde logistiek, planning en toegang tot voorbehoedsmiddelen, en medicijnen voor zwangerschap en bevalling. Hiernaast heeft Nederland met maatschappelijke organisaties en kennisinstellingen gewerkt om reproductieve gezondheidszorg te verbeteren.

Tuberculose

In 2009 waren naar schatting wereldwijd 9,4 miljoen mensen geïnfecteerd met tuberculose. Van de nieuw geïnfecteerden werd in 2009 63% opgespoord, weer een lichte verbetering ten opzichte van 2008 (61%). Niettemin blijft ruim een derde van de tuberculose-infecties onopgemerkt. Bij de behandeling van tuberculosepatiënten blijkt een steeds groter deel (5%) resistent voor meerdere medicijnen. Toch werd zowel in 2008 als 2009 86% succesvol behandeld.

Ondanks de beschikbare medicijnen en behandeling stierven er in 2009 1,3 miljoen mensen aan deze ziekte, waarvan het grootste deel in Azië. Dit zijn er 100.000 minder dan in 2008 en 35% minder sinds 1990. Wereldwijd heeft meer dan de helft van alle HIV-geïnfecteerden ook tuberculose. Als gevolg van deze co-infectie overleden in 2009 nog eens 400.000 mensen aan tuberculose.

Voor de bestrijding van tuberculose is ongeveer \$ 5 miljard nodig. Het grootste deel hiervan financieren nationale overheden zelf. De afhankelijkheid van externe financiering is relatief klein. Het Global Fund is wereldwijd de belangrijkste donor van de huidige tuberculosebestrijding-programma's en subsidieerde in 2009 11% van de totale uitgaven.²³

Box 4.2 Doorbraak in opsporing resistente tuberculose

Nederland heeft subsidie verleend aan het *Product Development Partnership* van de *Foundation for Innovative Diagnostics*, die een nieuwe tuberculostest (Xpert®) heeft ontwikkeld. Hiermee is een doorbraak bereikt in de opsporing en behandeling van tuberculose die resistent is voor bepaalde medicijnen. Voorheen kon het wel drie maanden duren voordat een kweek aangaf voor welke medicijnen de tuberkelbacil resistent was. Met deze nieuwe test kan dat binnen 100 minuten worden vastgesteld. De test kan worden gebruikt in een simpel laboratorium en werkt ook bij HIV-geïnfecteerde patiënten en bij multiresistente tuberculose. In december 2010 heeft de Wereldgezondheidsorganisatie deze nieuwe diagnostische test voor tuberculose goedgekeurd, waardoor hij wereldwijd toegankelijk wordt.

Bron: Foundation for Innovative Diagnostics <http://urc.tbcare.net>

Malaria

Met malariabestrijding zijn de laatste vijf jaar enorme successen geboekt. Steeds meer gezinnen beschermen zich tegen muggenbeten en worden beter behandeld bij ziekte. Een met insecticide geïmpregneerde klamboe helpt malaria te voorkomen. Sinds 2008 zijn er wereldwijd 289 miljoen verspreid. Daardoor steeg het percentage kinderen dat onder een klamboe sliep in Afrika van 24% in 2008 naar 35% eind 2009.

Daarnaast zijn meer huizen ingespoten met insecticide. Zo worden steeds meer mensen beschermd, van 13 miljoen in 2005 tot 75 miljoen in 2009. Deze preventieve maatregelen hebben samen met de toenemende beschikbaarheid van medicijnen bijgedragen aan dalende sterftetijfers ten gevolge van malaria.

In 2009 kregen ongeveer 225 miljoen mensen malaria.²⁴ Door malaria verliest een land waar deze ziekte veel voorkomt jaarlijks 1,3% van het bruto nationaal product.²⁵ Terwijl in 2000 nog bijna 1 miljoen mensen overleden aan de gevolgen van malaria, waren dit er in 2009 nog 789.000, een redelijke daling mede gezien de toegenomen bevolking in deze periode. Het grootste deel hiervan (85%) was kind. In Afrika wordt 27% van de kindersterfte veroorzaakt door malaria. Voor een effectieve bestrijding van malaria is \$ 6 miljard nodig. In 2010 werd ongeveer een kwart van de malariaprogramma's door donoren gefinancierd, met het Global Fund en de Wereldbank als grootste donoren.²⁶

HIV/AIDS

In 2009 liepen 2,6 miljoen mensen een HIV-infectie op. Dit is minder dan in 1999, toen er nog 3,1 miljoen nieuwe infecties bij kwamen. Het dodental als gevolg van HIV/AIDS was in 2009 1,8 miljoen, een daling van 40% ten opzichte van 2000, toen er nog 3 miljoen mensen aan overleden.

Er zijn wereldwijd ongeveer 33,3 miljoen mensen met HIV geïnfecteerd. Geschat wordt dat slechts 40% hiervan weet dat ze het virus dragen en dus kunnen doorgeven. Het is daarom belangrijk dat zo veel mogelijk mensen zich vrijwillig kunnen laten testen.

Niet iedereen die seropositief is heeft al AIDS-remmers nodig. In 2009 hadden 5,2 miljoen mensen toegang tot AIDS-remmers, 30% meer dan in 2008. Sinds 2004 is het aantal HIV-geïnfecteerde mensen dat deze behandeling krijgt verdertenvoudigd. Daardoor is in deze periode het aantal sterfgevallen als gevolg van HIV/AIDS gedaald met 19%. HIV/AIDS is nog niet te genezen en de financiële consequenties van de levenslange behandeling zullen steeds zwaarder op de nationale budgetten drukken.

In 2009 is in 33 landen het aantal nieuwe HIV-infecties teruggelopen, waaronder in Zimbabwe en Zuid-Afrika. In enkele landen in Oost-Europa en Centraal Azië is de HIV-prevalentie tussen 2001 en 2009 juist gestegen, vooral onder

injecterende drugsgebruikers. Gemarginaliseerde groepen zoals prostituees, drugsgebruikers en mannen die seks hebben met mannen lopen een hoger risico op HIV-infectie en het verspreiden ervan naar alle bevolkingsgroepen. Maar door stigma en discriminatie hebben zij vaak minder toegang tot preventie en behandeling dan de rest van de bevolking. Internationale organisaties bepleiten een kosten-effectiever HIV-beleid dat zich inzet voor deze groepen.

HIV heeft ook een grote invloed op moeder- en kindersterfte, vooral in zuidelijk Afrika. Wereldwijd werden in 2009 360.000 kinderen geïnfecteerd door overdracht van het virus door de moeder. Door de toenemende beschikbaarheid van medicijnen voor zwangere moeders en hun baby's (52%) is de AIDS-gerelateerde sterfte onder kinderen al een kwart minder dan in 2001.

De HIV-prevalentie onder jongeren is in tien landen met een hoge HIV-prevalentie afgenomen, maar nog steeds vindt meer dan de helft van alle nieuwe HIV-infecties plaats onder jongeren tussen 15 en 24 jaar, waarvan 95% in ontwikkelingslanden woont.

Aan HIV-bestrijdingsprogramma's werd in 2009 bijna \$ 16 miljard besteed, waarvan 52% door nationale overheden. Vergeleken met de bestrijding van malaria en tuberculose is HIV het meest afhankelijk van internationale ondersteuning. De grootste donoren in de HIV-bestrijding zijn de Verenigde Staten (27%), het Verenigd Koninkrijk (10%), Duitsland, Frankrijk en Nederland (ieder 5%).²⁷ In de afgelopen twee jaar droeg Nederland € 122 miljoen bij aan het GFATM en € 67,5 miljoen aan UNAIDS, het samenwerkingsverband van VN-organisaties op het gebied van preventie, behandeling en zorg voor mensen met HIV/AIDS. Om gemarginaliseerde groepen beter te kunnen bereiken worden ook diverse organisaties uit het maatschappelijk middenveld ondersteund.²⁸

Box 4.3 Global Fund

Het Global Fund to fight AIDS, Tuberculosis and Malaria (GFATM) is een publiek-privaat fonds dat in 2002 is opgericht om landen te ondersteunen bij het bestrijden van HIV/AIDS, tuberculose en malaria. In 2010 ontvingen wereldwijd 3 miljoen mensen ARV-medicijnen via het fonds, werden 1,4 miljoen nieuwe gevallen van tuberculose behandeld, 59 miljoen geïnfecteerde klamboes verspreid en 63 miljoen mensen behandeld voor malaria. In 2009 droeg GFATM 58% bij aan de verspreiding van klamboes, 48% aan de opsporing van tuberculose en 26% aan alle medicijnen tegen HIV/AIDS wereldwijd.

Bron: GFATM, <http://www.theglobalfund.org/en>

4.4

Resultaten Nederlandse bijdrage

Ontwikkelingshulp biedt slechts een bijdrage aan de oplossing voor alle gezondheidsproblemen in ontwikkelingslanden. De bevolking en de overheden van de landen zelf bekostigen het grootste deel van de gezondheidszorg. Nederland is in financiële zin een van de tien belangrijkste spelers die aan het behalen van de gezondheidsdoelen bijdragen, maar dit is niet meer dan 3% van de wereldwijde hulp.²⁹ Daarnaast is Nederland een bekende speler in het debat over een effectievere besteding van de hulp, in het opkomen voor de seksuele en reproductieve rechten van gemarginaliseerde groepen en jongeren, en leverancier van kennis en technische ondersteuning.

Toegang en kwaliteit van gezondheidszorg

Om moedersterfte en kindersterfte te verlagen, moet de gezondheidszorg zodanig georganiseerd zijn dat iedereen toegang heeft tot betaalbare, goede zorg en preventie, óók ongetrouwde jongeren, jong getrouwde meisjes, seksuele

minderheden en prostituees. Dit wordt bepaald door de beschikbaarheid van diensten, de afstand die mensen moeten overbruggen om een kliniek te bereiken, de financiële mogelijkheid om gebruik te maken van de aanwezige zorg en de taboes rond seksuele en reproductieve gezondheid. De kwaliteit van de gezondheidszorg hangt af van de beschikbaarheid over goed geschoold en voldoende personeel, de juiste medische apparatuur en medicijnen en een goede organisatie van de zorg. Kortom, een belangrijke voorwaarde voor het behalen van de gezondheidsdoelstellingen is een goed functionerend gezondheidssysteem. Om bij te dragen aan de versterking van de zwakke schakels in een gezondheidssysteem werken de Nederlandse overheid en Nederlandse maatschappelijke organisaties samen met lokale overheden in ontwikkelingslanden.

Box 4.4 Verbeterde toegankelijkheid voor zwangere vrouwen in Afghanistan

De toegang van zwangere vrouwen tot gezondheidsvoorzieningen in Afghanistan wordt beperkt door een aantal barrières, zoals een lange reistijd, het feit dat vrouwen niet zelf kunnen beslissen over hun bezoek aan gezondheidsvoorzieningen en een tekort aan vrouwelijk personeel. De Nederlandse organisatie HealthNet TPO startte in 2008 een programma in de provincie Nangarhar waarbij alle zwangere vrouwen thuis bezoek krijgen van verloskundigen uit hun gemeenschap. Dit bezoek dient als eerste screening voor risicozwangerschappen. Ook wordt dan voorlichting gegeven over het belang van medische begeleiding tijdens de bevalling. In de regio werd de verwijzing naar en de beschikbaarheid van 24 uur spoedeisende verloskundige zorg verbeterd door de inzet van een ambulance en de permanente aanwezigheid van

personeel. In de gezondheidsfaciliteiten werden aparte ingangen voor vrouwen gecreëerd. Lokale leiders en echtgenoten kregen ook voorlichting en werden betrokken bij de plannen voor verbetering. Het percentage bevallingen onder medische begeleiding in Nangarhar is mede door deze aanpassingen gestegen van 25% in 2008 naar 52% in 2010.

Bron: HealthNet TPO, <http://www.healthnettpo.org/nl>

→ Geleerde lessen

- Door via bestaande traditionele structuren en de lokale overheid te werken, worden veranderingen vaak breder gedragen in de samenleving en zijn ze duurzamer.
- Totdat de klinieken de kwaliteit gaan bieden die aan de behoefte voldoet, met vriendelijk en goed geschoold vrouwelijk personeel en privacy, bevallen vrouwen liever thuis, onder begeleiding van traditionele vroedvrouwen.

Box 4.5 Het Universal Access to Female Condoms Joint Programme (UAFC)

Anders dan in Europa is het vrouwencondoom in een aantal Afrikaanse landen behoorlijk bekend en gewild, maar de hoge prijs en de slechte verkrijgbaarheid zijn obstakels. Het UAFC werkt o.a. aan de promotie van het vrouwencondoom in Kameroen en Nigeria, waar zij inzetten op verlaging van de prijs van dit voorbehoedsmiddel. In deze landen hebben vrouwen een zwakke positie waar het gaat om het bedingen van veilige seks. Voor bescherming tegen ongewenste zwangerschap en hiv zijn vrouwen hier vaak afhankelijk van de bereidheid van hun partners om een condoom te gebruiken. Het risico op hiv/aids en ongewenste zwangerschap is voor vrouwen daardoor erg hoog. Via lokale organisaties verkoopt UAFC vrouwencondooms tegen een gesubsidieerde prijs. Een van de succesvolste verkoopkanalen bleek die van de kapsalons. De kapsalon vormt voor vrouwen een prettige omgeving om over intieme zaken als seks en condooms te praten. De lokale organisatie zorgt voor een betrouwbare distributie van de condooms aan de kapsalons en traint de kapsters zodat ze hun klanten uitleg kunnen geven over het gebruik ervan. De kapsters krijgen tevens een percentage van de opbrengst van de

verkoop. In 2010 werden in Kameroen zo 773.321 vrouwencondooms verkocht en 199.980 condooms gratis uitgedeeld bij wijze van marketing. In Nigeria werden in dat jaar 825.216 condooms verkocht en 76.142 uitgedeeld. De vraag naar het vrouwencondoom blijft sterk groeien en alleen al in 2010 werden er in Kameroen 1.287 nieuwe verkooppunten gecreëerd.

Mevrouw Odilia Bessum Kum is zo'n kapster. Als eigenares van een kapsalon in Buea, in Zuidwest-Kameroen, ontvangt ze klanten met uiteenlopende sociale en economische achtergronden.

Bron en copyright: UAFC, <http://www.condomsgall.org>

Goed uitgeruste gezondheidscentra en geschoold gezondheidspersoneel

De Nederlandse bilaterale programma's (zoals in Ghana, Mozambique, Tanzania, Nicaragua en Mali) geven door middel van een bijdrage aan het nationale gezondheidsbudget veel aandacht aan het functioneren van gezondheidscentra. Vooral de financiering van de basisgezondheidszorg in districten is daarmee verbeterd. Met het oog op de trage voortgang op het terugdringen van moedersterfte wordt de nadruk gelegd op de noodzaak tot het kunnen geven van spoedeisende verloskundige zorg. In onder andere Ethiopië, Jemen en Mozambique heeft Nederland daarom bijgedragen aan de bouw, verbetering en medische inrichting van klinieken. In Jemen zijn dankzij een Nederlandse bijdrage sinds 2007, 54 zwangerschapsklinieken gebouwd en ingericht. Ook de training van personeel is voorzien binnen dit programma. Deze klinieken kunnen naast de normale bevallingen nu ook keizersneden uitvoeren.³⁰

In Nicaragua is tussen 2009 en 2010 met Nederlandse hulp het netwerk van 'moederhuizen' met vijftien nieuwe huizen uitgebreid. Zwangere vrouwen die ver van een ziekenhuis wonen, vinden hier opvang voordat ze naar het ziekenhuis gaan om te bevallen. Het aantal bevallingen in

ziekenhuizen is door de moederhuizen toegenomen. Tijdens de wachttijd in de moederhuizen wordt voorlichting gegeven over kindzorg en voeding.³¹

De aanwezigheid van geschoold personeel is een essentiële voorwaarde voor het functioneren van een kliniek. Volgens de WHO zijn minimaal 23 artsen, verloskundigen en verpleegkundigen per 10.000 inwoners nodig om de bevolking basisgezondheidszorg te kunnen bieden. Slechts 20% van de ontwikkelingslanden voldoet aan deze norm. In bijna alle landen waar Nederland actief is in de gezondheidszorg is het gebrek aan personeel een struikelblok. Investeren in de opleiding van gezondheidswerkers en stimulerende maatregelen om personeel te motiveren in afgelegen gebieden te werken, zijn effectief om het tekort en de slechte verdeling op te lossen.³² In Vietnam heeft Nederland twintig medische opleidingsinstituten ondersteund die nu een verbeterd onderwijsprogramma bieden. In Ghana heeft Nederland bijgedragen aan het verbeteren van opleidingsmogelijkheden en carrièreperspectieven voor medisch personeel. Door het bieden van hogere salarissen is het aantal artsen tussen 2006 en 2009 met 15% gestegen en het aantal verpleegkundigen met 80%. Geëmigreerde Ghanese artsen keerden bovendien weer terug om in eigen land hun beroep uit te oefenen.³³

Betere beschikbaarheid van medicijnen, vaccins, apparatuur en voorbehoedsmiddelen

Naast aanwezigheid van personeel is beschikbaarheid van medicijnen, vaccins en voorbehoedsmiddelen noodzakelijk om goede zorg te leveren. De verspreiding van klamboes is een van de maatregelen om moeder- en kindersterfte te verminderen. Door de jaren heen zijn de districtsgezondheidscentra in Tanzania, Mali, Mozambique, Ethiopië en Burkina Faso steeds beter georganiseerd om dagelijkse zorg te bieden en om vaccinatiecampagnes en andere evenementen te organiseren waarbij de bevolking snel en adequaat wordt bereikt met informatie, medicijnen of klamboes. De Nederlandse overheid en de WHO en UNICEF hebben vele

Box 4.6 Gespecialiseerde verloskundige zorg in Ethiopië

Dankzij een AMREF-programma is er in de afgelegen streek Afar in Ethiopië voor het eerst spoedeisende verloskundige zorg beschikbaar, waaronder de mogelijkheid tot keizersnede. Het aantal bezoeken aan *Dubti hospital* voor prenatale zorg vertienvoudigde, en het aantal bevallingen in het ziekenhuis werd bijna negen keer zo hoog. Voor het *Awash health center* waren deze toenames nog hoger (respectievelijk 27 en 29 keer zo hoog). Het bleek echter erg moeilijk om gynaecologen te vinden die in Afar wilden werken. Toen AMREF hier uiteindelijk wel in slaagde, bleek het een nog grotere uitdaging om deze specialisten te motiveren om daadwerkelijk te blijven. Dat is niet gelukt en spoedeisende gynaecologische zorg is daardoor nu niet continu beschikbaar, wat een direct effect heeft op het gebruik en de kwaliteit van reproductieve gezondheidszorg in de regio. Om dit op termijn te verbeteren steunt AMREF de Ethiopische overheid bij het trainen en opleiden van lokale verloskundigen en specialisten. Studenten en gezondheidswerkers uit Afar ontvangen een beurs via AMREF voor een opleiding tot verloskundige of specialist.

Bron: AMREF Flying Doctors, <http://www.amref.nl>

→ Geleerde les

Geïsoleerde projecten zijn niet duurzaam. De praktijk leert dat indien de overheid vanaf het begin af aan betrokken is bij kleine experimentele initiatieven, de mogelijkheid groter wordt dat goede ervaringen op nationale schaal worden uitgebreid.

jaren geïnvesteerd in het opbouwen van deze organisatorische capaciteit.

Een benadering die rekening houdt met sekseverschillen is essentieel bij effectieve preventie, want er is bijvoorbeeld een verschil in het risico dat jongens en meisjes lopen om hiv te krijgen. Het is daarom belangrijk dat meisjes over de mogelijkheid beschikken om zichzelf te beschermen. Het vrouwencondoom is daarvoor tot nu toe het enige middel.

In Mozambique zijn in 2009 bijna 90 miljoen mannencondooms verspreid,³⁴ waarvan een derde door Nederlandse steun aan de internationale maatschappelijke organisatie PSI (Population Services International). Door PSI zijn er in 2009 ook 181.804 vrouwencondooms verspreid.³⁵ Hiernaast heeft Nederland wereldwijd een belangrijke rol gespeeld bij het toegankelijker maken van het vrouwencondoom, door het millenniumakkoord met UAFC en UNFPA's Global Female Condom Initiative, dat in 2009 in zeventig landen 50 miljoen vrouwencondooms heeft verspreid.³⁶

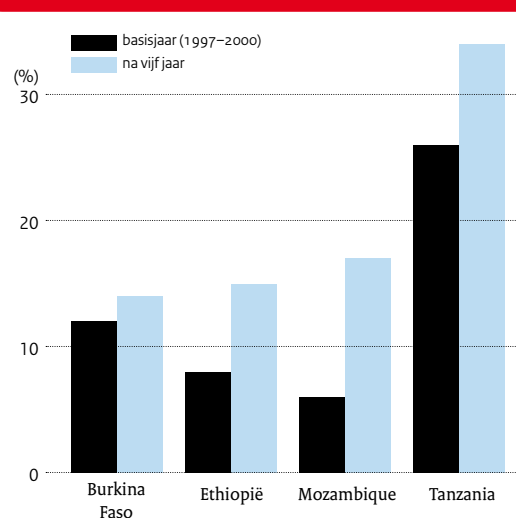
Kennis en informatie

Voorlichting en informatie

In veel landen en regio's is het geen vanzelfsprekendheid dat de bevolking toegang heeft tot informatie rondom gezondheid, seksualiteit en zwangerschap, een eerste voorwaarde om keuzes te kunnen maken op dit gebied. Wereldwijd heeft bijvoorbeeld slechts 34% van de jongeren correcte kennis over hiv/aids. Dit is een lichte stijging ten opzichte

Figuur 4.9 Percentage getrouwde vrouwen 15-49 jaar dat anticonceptie gebruikt

In vier landen waar Nederland de gezondheidszorg ondersteunt

Bron: UNFPA, How universal is access to reproductive health? 2010. <http://www.unfpa.org/public/home/publications/pid/6532>

van 2003, maar het internationale doel van 95% is nog lang niet in zicht.³⁷ En naast kennis zijn ook toegang tot voorbehoedsmiddelen en het in staat zijn om veilige seks af te dwingen van essentieel belang om gedrag daadwerkelijk te veranderen.

In Zuid- en Oost-Afrika, waar de hiv-epidemie het grootste is, hebben jongens gemiddeld een betere kennis van hiv (38%) dan meisjes (29%).³⁸ Bij jongeren die geen onderwijs hebben gehad ligt het kennisniveau nog lager.

Nederland heeft zich in de afgelopen twee jaar extra ingezet om meer informatie over gezondheid, seksualiteit en zwangerschappen beschikbaar te maken. Door toenevende informatie, via de media en gezondheidswerkers in de dorpen en gezondheidscentra, veelal in samenwerking met maatschappelijke organisaties, is de vraag naar geboorteregelingmethoden vergroot. In landen die inspelen op deze behoefte en in ruimere hoeveelheden verschillende anti-conceptiemiddelen inkopen, zoals Burkina Faso, Ethiopië, Mozambique en Tanzania, is het gebruik hiervan duidelijk toegenomen.

Scholen nemen informatie over reproductieve gezondheid op in curricula

Het Nederlandse maatschappelijk middenveld heeft in 2009 en 2010 in verscheidene landen voorlichting over seksualiteit op scholen ondersteund. In de Indiase deelstaat Tamil Nadu heeft Dance4life op 52 scholen op het platteland en in de stad ruim 47.000 jongeren bereikt met voorlichting over hiv/aids. Rutgers WPF ontwikkelde samen met lokale partners een lesprogramma voor seksuele voorlichting op middelbare scholen in acht landen in Afrika en Azië, waaronder religieuze scholen in Pakistan.³⁹ Er is steeds meer bewijs dat preventieprogramma's op scholen invloed hebben op het welzijn van jonge mensen en op hun sociale en gezondheidsgedrag.⁴⁰

Beter getraind gezondheidspersoneel

Niet alleen informatie aan de bevolking is belangrijk, informatie aan medisch personeel is ook nodig zodat zij beter leren omgaan met de specifieke problemen van mensen met hiv, ongehuwde vrouwen en seksuele minderheden. Door bijvoorbeeld training te geven aan artsen, verpleegkundigen en verloskundigen krijgen de verschillende bevolkingsgroepen meer vertrouwen in de dienstverlening, waardoor het gebruik ervan toeneemt. Veel Nederlandse maatschappelijke organisaties hebben op deze manier bijgedragen aan de verbetering van capaciteit bij zorgverleners. Zo ook de Netherlands School of Public en Occupational Health, die in Kirgizië zeventien ouderscholen opende om informatievoorziening aan zwangere vrouwen en hun partners te verbeteren. Tegelijkertijd trainde de who gynaecologen en verloskundigen om hun kennis en houding tegenover vrouwen te verbeteren, ook ten aanzien van het

veelvoorkomende seksueel en huiselijk geweld.⁴¹ Daardoor zijn er minder complicaties, effectiever medicijngebruik, lagere sterfte en minder blijvende invaliditeit onder moeders en baby's. UNFPA heeft dit model overgenomen in Kirgizië en Tadzjikistan.

Beleid en wetgeving

Hogere financiële bijdragen aan gezondheidsbeleid

Om de millenniumdoelen 4, 5 en 6 te bereiken hebben donoren en ontwikkelingslanden de afgelopen jaren meer geld in de gezondheidszorg gestoken. Gemiddeld besteden Afrikaanse landen 8,7% van het nationaal budget aan gezondheidszorg. Slechts zes landen halen de 15% die Afrikaanse landen in 2001 hebben afgesproken. Van deze zes is alleen Botswana niet afhankelijk van buitenlandse financiering. De overige vijf (Rwanda, Niger, Malawi, Zambia en Burkina Faso) zijn voor een derde tot meer dan de helft van het gezondheidsbudget afhankelijk van externe financiering. Ondanks deze besteding van 15% van hun nationale budget aan gezondheid komen niet alle landen aan de minimuminvestering van \$ 45 per persoon (who-norm).⁴² Een groot deel van de kosten betaalt de bevolking zelf.

Het is daarom van belang dat overheden en donoren een beleid ontwikkelen hoe de zorg op langere termijn gefinancierd kan worden. In de landen waar Nederland bijdraagt aan het nationale gezondheidsbudget, zoals in Mali, Tanzania, Burkina Faso, Ghana, Nicaragua en Mozambique, wordt daarom nauw overlegd met de nationale overheden en andere donoren om structurele verbeteringen in de financiering te kunnen realiseren.

Betaalbare zorg voor iedereen

In Tanzania is Nederland een van de grootste donoren in de gezondheidssector. Tanzania is er onder andere in geslaagd de kindersterfte te verlagen en de hiv-epidemie in te dammen. Ondanks de goede resultaten lijkt de toegang tot gezondheidszorg in de armere regio's achter te blijven. Nederland dringt er daarom op aan om de oorzaken van die ongelijke verdeling te achterhalen en de trend te keren door de zorg voor iedereen bereikbaar en betaalbaar te houden.

Een grote uitdaging is het verlagen van de kosten die gebruikers zelf moeten betalen. Het 'Integraal Gezondheidsmodel' in Nicaragua heeft er bijvoorbeeld voor gezorgd dat de eigen bijdragen van mensen zijn verlaagd. Hierdoor zijn de dekking van diensten en de gelijke toegang tot gezondheidszorg verbeterd, in het bijzonder in de extreem arme gebieden. In Mali is een keizersnede gratis, evenals de behandeling van malaria voor kinderen onder de vijf jaar.⁴³ Op deze manier worden financiële barrières voor de arme bevolking om gebruik te maken van de gezondheidszorg verminderd.

Box 4.7 Langdurige anticonceptie voor moeders op vaccinatiedagen voor pasgeboren baby's

In Mali gebruikt maar 6,6 % van de vrouwen anti-conceptiemiddelen. Toch zou één derde van de Malinese vrouwen deze wel willen gebruiken. Van de pas bevallen vrouwen heeft zelfs 79% behoefte aan methodes om een nieuwe zwangerschap even uit te stellen of te voorkomen. Vaccinatiedagen voor pasgeboren baby's vormen een innovatieve manier om juist deze vrouwen te bereiken. Met Nederlandse subsidie heeft PSI Mali een model ontwikkeld, waarin vrouwen die in gezondheidscentra komen om hun baby's te laten vaccineren tevens voorlichting krijgen over de voordelen van gezinsplanning voor de gezondheid van hun kinderen en voor henzelf. Getrainde verloskundigen leggen uit welke voorbehoedsmiddelen beschikbaar zijn. Vrouwen die dat willen krijgen na de vaccinatie van hun kind de mogelijkheid om tegen gesubsidieerde prijzen een van de langdurige vormen van anticonceptie te nemen. Zo werden tussen januari 2009 en april 2010 zo'n 35.800 Malinese vrouwen bereikt met gezinsplanninginformatie en hiervan kozen 7.100 vrouwen, ruim 20%, voor het direct laten plaatsen van een implantaat of spiraaltje.

Bron: PSI Progress Report 2010, <http://www.psi.org>

→ Geleerde les

De combinatie van kennis, toegang tot middelen én een omgeving die het gebruik van die middelen mogelijk maakt, is nodig om een daadwerkelijke verandering van gedrag te realiseren.

Een andere manier om te werken aan betaalbaarheid van zorg is het ontwikkelen en verbeteren van verzekerings-systemen. In Ghana heeft het ministerie van Gezondheid via belastinginning een *National Health Insurance Scheme* opgezet, dat nu 65% van de bevolking bereikt. Hierdoor is de toegang tot gezondheidszorg substantieel verbeterd en wordt voorkomen dat mensen als gevolg van ziektekosten in armoede vervallen.⁴⁴

Monitoring van beleid

In 2005 hebben de meeste donorlanden in Parijs afgesproken met hun financiering en programma's zo veel mogelijk aan te sluiten bij de plannen en procedures van de ontwikkelingslanden. Het *International Health Partnership* (IHP+) werkt op basis hiervan aan de gezondheidsmillenniumdoelen. Het aantal deelnemende organisaties, donorlanden en ontwikkelingslanden is in de afgelopen twee jaar vrijwel verdubbeld tot vijftig. Ook VN-organisaties en de mondiale

fondsen GAVI en GFATM zijn bij dit initiatief betrokken. Vooral gezien de grote bijdrage van deze mondiale fondsen aan de bestrijding van bepaalde ziektes is het belangrijk erop toe te zien dat ze geen verstoring effect hebben op de nationale gezondheidsprioriteiten van een land, zich voegen naar de nationale budget- en planningscyclus en de nationale procedures en monitoringsystemen gebruiken om duplicatie en tijdsverspilling te voorkomen. Donoren volgen nationale aankoopprocedures van medicijnen en apparatuur nog nauwelijks.⁴⁵ Ook de samenwerking van donoren en partnerlanden kost tijd.

Een probleem is het gebrek aan tijdige en betrouwbare gegevens, wat het lastig maakt om verschillen tussen geografische gebieden of gemarginaliseerde groepen effectief aan te kaarten. Nederland ondersteunt landen dan ook bij het opzetten van goede monitoringsystemen, zodat beleidsbeslissingen gebaseerd worden op betrouwbare gegevens en feiten. De beperkte middelen kunnen dan effectiever en efficiënter worden ingezet.

Wetgeving tegen schadelijke praktijken

Abortus, tienerzwangerschappen, vrouwenbesnijdenis en rechten van vrouwen en seksuele minderheden zijn onderwerpen die in veel landen taboe zijn. Niettemin dragen zij bij aan een hoge moeder- en kindersterfte en verhoogde risico's op hiv-infectie. Tradities, regelgeving en beschikbaarheid van behandelingen en medicijnen hebben eveneens invloed en kunnen de keuzemogelijkheden beperken.⁴⁶ Om de invloed van religie op deze problematiek bespreekbaar te maken organiseerde UNAIDS, de Eucuminal Advocacy Alliance, ICCO Alliantie en Cordaid in 2010 een conferentie over hiv voor hoge religieuze leiders. Het resultaat was een positieve houding waardoor nagenoeg alle aanwezigen een document ondertekenden waarmee zij verklaarden zich te zullen inspannen voor hiv-preventie voor iedereen en het tegengaan van discriminatie van mensen met hiv. Ook komen steeds meer religieuze leiders op voor seksuele rechten van jongeren en verzetten zich tegen het criminaliseren van homoseksualiteit. Om de gezondheidsmillenniumdoelen te behalen is het in veel landen belangrijk religieuze leiders te betrekken bij de strijd tegen kinder- en moedersterfte en hiv/aids.

Elk jaar sterven 65.000 tot 70.000 vrouwen aan onveilige abortus en houden bijna 5 miljoen vrouwen er verminningen aan over.⁴⁷ In zes landen in de wereld is abortus verboden. In 58 landen is het alleen toegestaan om het leven van de moeder te redden.⁴⁸ In landen waar abortus illegaal is lopen vrouwen dertig keer meer risico op complicaties met dodelijke afloop.⁴⁹ Aangetoond is dat vrouwen die voor abortus willen kiezen dat ook zullen doen, los van de vraag of dit is toegestaan of niet. Ook is gebleken dat het aantal slachtoffers veel kleiner is in landen waar mogelijkheden voor veilige abortus zijn.⁵⁰

Box 4.8 Jongeren in Malawi komen op voor hun seksuele en reproductieve rechten

De Nederlandse organisatie *CHOICE for Youth and Sexuality* werkt in Malawi nauw samen met partnerorganisatie *Youth Empowerment and Civic Education (YECE)*, die zich inzet voor de seksuele en reproductieve gezondheid en rechten van jongeren. Zowel *CHOICE* als *YECE* bestaat volledig uit jongeren. In 2009 en 2010 gaf *CHOICE* trainingen aan *YECE* en identificeerde ze samen met de jongeren uit Malawi de voor hen belangrijkste onderwerpen. Dit bleken onder meer gedwongen tienerhuwelijken en gebrekkige wetgeving te zijn. In Malawi trouwt 10,6 procent van de meisjes al voor hun 15de jaar. Meisjes raken daardoor jong zwanger, waardoor zij niet meer naar school gaan met alle gevolgen van dien. Met ondersteuning van *CHOICE* kreeg *YECE* steeds meer ervaring met beleidsbeïnvloeding. In juni 2010 is in Malawi een wet aangenomen die gedwongen huwelijken verbiedt. Hiermee werd het doel van *YECE* bereikt. Nu er in Malawi een wetsvoorstel is gedaan om de minimum huwbare leeftijd van 15 naar 16 te verhogen, pleit *YECE* er samen met andere organisaties voor deze leeftijd verder te verhogen naar 18 jaar.

Bron: *CHOICE for youth and sexuality*, www.choiceforyouth.org

Nicaragua is een van de zes landen waar abortus bij wet is verboden. Nederland ondersteunt initiatieven om in samenwerking met parlementsleden, maatschappelijke organisaties en de beroepsorganisatie van gynaecologen de wetgeving aan te passen. Bij gesprekken met de overheid over begrotingssteun en steun aan de gezondheidssector wordt deze kwestie ook regelmatig aan de orde gesteld.

Nederland werkt samen met de internationale maatschappelijke organisatie *IPAS*, die probeert veilige abortus op de agenda te krijgen en te houden. In Ethiopië, waar abortus sinds 2005 geliberaliseerd is, heeft *IPAS* een succesvolle lobby geleid voor herziening van de abortuswet. *IPAS* was daarna betrokken bij het ontwikkelen van officiële nationale richtlijnen voor abortus.⁵¹

Ongelijkheid tussen mannen en vrouwen, geweld en discriminatie zijn de voornaamste onderliggende oorzaken van de verspreiding van HIV/AIDS. Eén op de drie vrouwen in de wereld heeft te maken met geweld, in sommige landen is dat zelfs 70%.⁵² In Afrika beneden de Sahara is 76% van de mensen tussen de 15 en 24 met HIV vrouw. Veel vrouwen hebben te maken met geweld als ze aandringen op condoomgebruik. Ook andere kwetsbare groepen, zoals jongeren, mensen met een handicap, homo-, bi- en transseksuelen en drugsgebruikers, worden vaak gediscrimineerd en gecriminaliseerd.

4-5

Landenvoorbeeld DR Congo

Thematisch case: loon naar presteren in de gezondheidszorg in DR Congo

In de provincie Zuid-Kivu in de Democratische Republiek Congo hebben Cordaid en partners met financiële ondersteuning van de Europese Unie en de Nederlandse overheid een gezondheidsprogramma uitgevoerd. Het programma was niet alleen gericht op het verbeteren van het gezondheidssysteem, maar droeg ook bij aan een meer betrokken bevolking en verbetering van infrastructuur. Dit was mogelijk door prestatiegerichte financiering centraal te stellen.

Prestatiegerichte financiering betekent dat er geen geld wordt overgemaakt voor projectbenodigdheden (zoals medicijnen en salarissen), maar dat financiering afhangt van de geleverde gezondheidszorg. Loon naar presteren dus, waarbij de prestatie wordt afgemeten aan de hand van indicatoren en streefwaarden die zijn opgenomen in een contract tussen verschillende partijen: de kliniek, de fondsbeheerder (een onafhankelijke lokale organisatie), de overheid en Cordaid. Bij het beoordelen van de prestaties worden ook de patiënten betrokken. Door invoering van deze resultaatgerichte financiering is het personeel vaak beter gemotiveerd om kwalitatief goede diensten te leveren en rekening te houden met de behoeften van patiënten.

Het totale programma (€ 2,8 miljoen per jaar in 123 klinieken en 106 scholen) is in 2010 geëvalueerd. Gebleken is dat de kosten en de wachttijden binnen de gezondheidsprogramma's omlaag zijn gegaan. Het aantal patiënten is bijna verdubbeld, terwijl zesmaal zoveel gebruik wordt gemaakt van moderne gezinsplanningmethoden en het aantal genezen tuberculosepatiënten in bepaalde gebieden is verdrievoudigd.

Patiënten zijn tevreden: ze vinden de prijzen redelijk en in verhouding staan tot de geleverde kwaliteit. De evaluatie noemt ook verbeterpunten: streefcijfers voor bijvoorbeeld ondervoeding of het gebruik van voorbehoedsmiddelen en een nog betere integratie van de gemeenschap en bepaalde achtergestelde groepen in het programma ontbreken nog. De controle op de kwaliteit van zorg zou in het nationale systeem van regulering moeten worden opgenomen.⁵³

Doordat klinieken en patiënten in dit programma nauw samenwerken, wordt er efficiënter, effectiever en transparanter met financiële middelen omgesprongen. Uitvoering van een prestatiegericht financieringscontract valt of staat met afspraken met alle betrokkenen, heldere en gedeelde doelstellingen, en een transparant proces van monitoren en evaluatie.

Foto: CORDAID

4-5

Landenvoorbeeld Burkina Faso

Landenvoorbeeld: de Nederlandse aanpak in Burkina Faso

In Burkina Faso krijgen vrouwen tussen hun 15de en 49ste jaar gemiddeld zes kinderen. Eén op de zes kinderen wordt niet ouder dan 5 jaar, waarvan de meesten sterven aan diarree, longinfecties of malaria. Dat deze ziektes vaak fataal aflopen komt ook door ondervoeding: ongeveer een derde van de kinderen heeft een te laag gewicht. Het gebrek aan drinkwater en goed uitgeruste gezondheidscentra op het platteland verhogen verder het overlijdensrisico. Door het relatief hoge aantal kinderen per vrouw is het risico om door zwangerschap en bevalling te overlijden hoog. Ieder jaar sterven ongeveer 4.000 vrouwen door zwangerschap of bevalling.

Foto: Ami Vreale/Oxfam

Sinds de onafhankelijkheid van Burkina Faso in 1960 is de bevolking verdriedubbeld naar 15,7 miljoen. De Burkinese regering vreest dat een bevolkingsgroei van 3,1% per jaar alle vooruitgang op het gebied van economische groei en verbetering van sociale diensten tenietdoet. Het terugdringen van de moeder- en kindersterfte, waarbij gezinsplanning een prominente plaats heeft gekregen, is nu een prioriteit. Deze politieke wil heeft geleid tot gestaag toegenomen investeringen in gezondheid en aanpassing van het beleid voor moeder-en-kindzorg. De zorgkosten van een bevalling in een kliniek zijn voor 80% gesubsidieerd, evenals anticonceptiemiddelen. Burkina is een van de zes landen op het Afrikaanse continent die de doelstelling nakomen die in 2001 tussen Afrikaanse landen is overeengekomen: 15% van het nationale budget wordt geïnvesteerd in de gezondheidszorg. Het nationale budget van Burkina Faso is echter klein en dit percentage resulteert in minder dan € 15 per persoon per jaar.

Nederland heeft in 2009-2010 in totaal € 18,7 miljoen bijgedragen aan de verbetering van het gezondheidszorgsysteem. Daarmee is Nederland de grootste bilaterale donor in de gezondheidssector van Burkina Faso. UNICEF, WHO en UNFPA zijn ook belangrijke spelers, evenals de financieringsmechanismen van het GFATM en GAVI.

Het grootste deel van de investeringen (67%) draagt de overheid zelf, bijvoorbeeld de salarissen van zorgpersoneel. Naast de samenwerking met publieke gezondheidscentra heeft de overheid contracten met lokale maatschappelijke organisaties die de bevolking bereiken met informatie en middelen. De Nederlandse bijdrage is onder andere bestemd voor deze innovatieve manier van werken, die door andere donoren niet wordt gefinancierd. Ondanks de hoge sterftecijfers geeft de toename in het percentage bevallingen in klinieken van 64% in 2008 naar 73,4% in 2010 reden tot optimisme. Ook het gebruik van anticonceptie is sinds 2003 verdubbeld naar 30%.⁵⁴ De subsidie voor deze interventies blijkt te werken.

Conclusies

De kindersterfte en moedersterfte zijn wereldwijd met een derde gedaald. Meer mensen hebben toegang tot reproductieve gezondheidszorg en minder mensen werden de afgelopen jaren geïnfecteerd met hiv, tuberculose en malaria.

Met nog maar vier jaar te gaan tot 2015 zal het behalen van de millenniumdoelen 4, 5 en 6 voor veel landen in Afrika en Azië niet mogelijk zijn.

De interventies die in dit hoofdstuk zijn besproken, van dienstverlening tot beleidsbeïnvloeding op internationaal niveau, blijven daarom noodzakelijk, ook na 2015. Het behalen van de gezondheidsmillenniumdoelen is een kwestie van lange adem. De gezamenlijke inspanning van overheden in ontwikkelingslanden en in de geïndustrialiseerde wereld en van maatschappelijke organisaties, internationale organisaties en kennisinstellingen hebben tot belangrijke resultaten geleid. Deze samenwerking zal nog lang nodig zijn om tot duurzame en betere resultaten te komen.

De resultaten plaatsen ons ook voor nieuwe problemen. Als de moeder- en kindersterfte worden teruggedrongen blijven steeds meer mensen in leven, en die doen een beroep op de gezondheidszorg in een land. Regeringen moeten dus steeds meer besteden om de groeiende kosten van de zorg te betalen. Naast ontwikkelingshulp moeten alternatieve vormen van financiering van de zorg worden ontwikkeld om het systeem ook op langere termijn te kunnen betalen en toegankelijk te houden voor de armere bevolkingsgroepen.

Het gaat niet alleen om geld. Ook landen waar maar weinig geïnvesteerd kan worden per hoofd van de bevolking hebben aangetoond snelle vooruitgang te kunnen boeken. Politieke wil en beleid dat daadwerkelijk uitgevoerd wordt en zich richt op de belangrijkste obstakels zijn belangrijke factoren. Een goed functionerend gezondheidssysteem is een belangrijke voorwaarde om de moeder- en kindersterfte terug te brengen en ziektes te behandelen. Hier bestaan echter geen blauwdrukken voor en elk land heeft specifieke problemen die om lokale oplossingen vragen.

Gebleken is dat resultaten op de gezondheidsdoelen snel haalbaar zijn als de culturele en traditionele waarden in landen meisjes de mogelijkheid geven onderwijs te volgen en jongeren zich kunnen beschermen tegen ongewenste zwangerschappen en seksueel overdraagbare aandoeningen. Een mondiger maatschappelijk middenveld dat de belangen van de bevolking behartigt, ook van de kwetsbaarste en armste bevolkingsgroepen, en steun creëert voor gezondheidsinterventies onder lokale leiders, stimuleert dit.

- 1 Countdown Coverage Writing Group, 'Countdown to 2015 for maternal, newborn and child survival', *The Lancet* vol. 371, April 12, 2008.
<http://www.unicef.org/mdg/maternal.html>
- 2 Countdown Coverage Writing Group, 'Countdown to 2015 for maternal, newborn and child survival', *The Lancet* vol. 371, April 12, 2008.
- 4 WHO, UNICEF, UNFPA and the World Bank, 2010, *Trends in Maternal Mortality: 1990 to 2008. Estimates developed by WHO, UNICEF, UNFPA and The World Bank.*
http://whqlibdoc.who.int/publications/2010/9789241500265_eng.pdf
- 5 *The Millennium Development Goals Report 2009.*
http://www.un.org/millenniumgoals/pdf/MDG_Report_2009_ENG.pdf
- 6 UNICEF, *The State of the World's Children 2011*, p. 83-84.
http://www.unicef.org/sowc2011/pdfs/SOWC-2011-Main-Report_EN_02092011.pdf
- 7 Population Reference Bureau, 2009 *World Population Data Sheet.*
http://www.prb.org/pdf09/09wpds_eng.pdf
- 8 Countdown Coverage Writing Group, 'Countdown to 2015 for maternal, newborn and child survival', *The Lancet* vol. 371, April 12, 2008.
- 9 UNICEF, *State of the World's Children 2011.*
http://www.unicef.org/sowc2011/pdfs/SOWC-2011-Main-Report_EN_02092011.pdf
- 10 UNICEF, *Progress for Children. Achieving the MDGs with Equity*, Number 9, September 2010.
http://www.unicef.org/publications/files/Progress_for_Children-No.9_EN_081710.pdf
- 11 WHO, UNICEF, UNFPA and the World Bank, 2010, *Trends in Maternal Mortality: 1990 to 2008. Estimates developed by WHO, UNICEF, UNFPA and The World Bank.*
http://whqlibdoc.who.int/publications/2010/9789241500265_eng.pdf
- 12 United Nations Economic and Social Council, Commission on Population and Development, 44th session report, 2011, *Fertility, reproductive health and development.*
- 13 WHO, UNICEF, UNFPA and the World Bank, 2010, *Trends in Maternal Mortality: 1990 to 2008. Estimates developed by WHO, UNICEF, UNFPA and The World Bank.*
http://whqlibdoc.who.int/publications/2010/9789241500265_eng.pdf
- 14 Idem.
- 15 UNICEF, September 2010, *Progress for Children. Achieving the MDGs with Equity*, (No. 9), p. 26-27, http://www.unicef.org/publications/files/Progress_for_Children-No.9_EN_081710.pdf
- 16 Singh, S. et al, *Abortion Worldwide: A Decade of Uneven Progress*, New York, Guttmacher Institute, 2009.
<http://www.guttmacher.org/pubs/Abortion-Worldwide.pdf>
- 17 Friday E. Okonofua et al., 'Perceptions of Policymakers in Nigeria Toward Unsafe Abortion and Maternal Mortality', *International Perspectives on Sexual and Reproductive Health*; Volume 35, Number 4, December 2009.
<http://www.guttmacher.org/pubs/journals/3519409.pdf>
- 18 Singh, S. et al, 'Unintended pregnancy: worldwide levels, trends and outcomes', *Studies in Family Planning*, 2010, 41 (4): p. 241-250.
<http://docs.google.com/viewer?a=v&pid=explorer&chrome=true&srcid=0B5F-idWfw7ZdFhYTFkNWyNGYwMiooZWRIWE4YWYtYjYhYWIxZTEiMmRl&hl=en&authkey=CLeAl-sF>
- 19 UNFPA, 2010, *How Universal is Access to Reproductive Health. A Review of the Evidence*, p. 16.
http://www.unfpa.org/webdav/site/global/shared/documents/publications/2010/universal_rh.pdf
- 20 Adding it up: *The Costs and Benefits of Investing in Family Planning and Maternal and Newborn Health*, Guttmacher Institute, 2009: <http://www.guttmacher.org/pubs/AddingItUp2009.pdf>
- 21 Euromapping 2010, NIDI.
http://www.euroresources.org/fileadmin/user_upload/Euromapping/EM2010/Euromapping2010_LoRes.pdf
- 22 Financiële gegevens uit Piramide (financieel managementsysteem), ministerie van Buitenlandse Zaken.
- 23 Alle informatie uit bovenstaande alinea komt uit: *WHO Global Tuberculosis Report 2010.*
http://whqlibdoc.who.int/publications/2010/9789241564069_eng.pdf
- 24 *WHO World Malaria factsheet 2010*, www.who.int/mediacentre/factsheets/fs094/en/
- 25 *WHO World Malaria Report 2010.*
- 26 *WHO World Malaria Report 2010.*
- 27 Alle informatie uit bovenstaande alinea komt uit: *UNAIDS Global Report 2010.*
http://www.unaids.org/documents/20101123_GlobalReport_em.pdf
- 28 Financiële gegevens uit Piramide (financieel managementsysteem), ministerie van Buitenlandse Zaken.
- 29 OECD/DAC Statistics 2011
<http://www.oecd.org/dac/opendoors>
- 30 Resultatenrapport 2009-2010 Nederlandse ambassade Jemen.
- 31 Resultatenrapport 2009-2010 Nederlandse ambassade Nicaragua.
- 32 WHO & UNICEF, *Countdown to 2015 Decade Report 2000-2010.*
<http://www.countdown2015mnch.org/documents/2010report/CountdownReportPagesi-10.pdf>
- 33 Resultatenrapport 2009-2010 Nederlandse ambassade Ghana.
- 34 *Relatório de avaliação conjunta anual de 2009*, Republic of Mozambique, National AIDS Council 2010.
www.cncs.org.mz/index.php/por/content/.../Relatorio-ACA2009.PDF
- 35 *PSI Annual Project Report 2009 to the Royal Netherlands Embassy, Maputo*
- 36 UNAIDS Annual Report 2009, p. 11.
- 37 UNAIDS Global Report 2010.
http://www.unaids.org/documents/20101123_GlobalReport_em.pdf
- 38 *Progress for Children. Achieving the MDGs with equity*, Number 9, September 2010. UNICEF, p. 32, http://www.unicef.org/publications/files/Progress_for_Children-No.9_EN_081710.pdf
- 39 Bijdragen aan resultatenrapportage van respectievelijk Dance4Life en Rutgers WPF.
- 40 *Synthesis of impact evaluations in sexual en reproductive health and rights, 'IOB' Studie 2009*, p. 47
- 41 *Bridging the gap; an effective approach to strengthen the health system from two entries through empowering pregnant women and their families and health providers simultaneously*, folder nspoh/rhak, 2010.
- 42 Scorecard research, analysis, design & production by Africa Public Health Alliance & 15% Campaign 2009-2010.
- 43 Sector Track Record Mali – Update 2010.
- 44 Resultatenrapport 2009-2010 Nederlandse ambassade Ghana.
- 45 *Strengthening accountability to achieve the health MDGs. Annual Performance Report 2010.* IHP+ Results, http://ihpreports.net/wp-content/uploads/2011/02/IHP+Results-2010-Performance-Report-w-cover_EN.pdf
- 46 *Synthesis of impact evaluations in sexual en reproductive health and rights, IOB Study, 2009*, p. 28. <http://www.minbuza.nl/dsresource?objectid=buzabeheer:195620&type=org>
- 47 *Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights on preventable maternal mortality and morbidity and human rights, General Assembly*, April 2010, p. 12.
http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/14session/A.HRC.14.39_AEV-2.pdf
- 48 UN-DESA-Population Division, 'World Abortion Policies 2011' (ST/ESA/SER.A/302), wallchart update 2009, http://www.un.org/esa/population/publications/wpp2009/Publication_complete.pdf
- 49 Grimes et al., 'Unsafe abortion: the preventable pandemic', *The Lancet Sexual and Reproductive Health Series, The Lancet*, October 2006.
http://www.who.int/reproductivehealth/publications/general/lancet_4.pdf
- 50 *Women and Health: Today's Evidence Tomorrow's Agenda.* WHO Report 2008, pp. 42-43, http://whqlibdoc.who.int/publications/2009/9789241563857_eng.pdf
- 51 www.psi.org/sites/default/files/IPAS.ppt
- 52 WHO, 2005, *WHO Multi Country Study on Women's Health and Domestic Violence against Women.*
http://www.who.int/gender/violence/who_multicountry_study/en/
- 53 HealthNet TPO, 2011, *Evaluation of Performance Based Financing in Burundi, DRC and Rwanda.*
- 54 Ministère de la Santé Burkina Faso, maart 2011, *Revue du Secteur de la Santé au titre de l'année 2010.*

Het waarborgen van een duurzame leefomgeving

Belangrijkste wereldwijde trend

- Milieudegradatie zet voort: vooral armen zijn de dupe

Belangrijkste resultaat Nederlandse hulp

- Geleidelijk beter milieubeleid, efficiënter energiegebruik, aanpassing aan klimaatverandering
- Geleidelijk beter beheer van onze natuurlijke leefomgeving
- Meer mensen hebben toegang tot veilig drinkwater en sanitaire voorzieningen

De Nederlandse aanpak in Bolivia & Ghana

Introductie

Introductie Millenniumdoel 7

Onze natuurlijke leefomgeving blijft onder grote druk staan. Bevolkingsgroei, economische ontwikkeling en toenemende consumptie gaan gepaard met boskap, afname van soortenrijkdom, milieuvervuiling en uitstoot van broeikasgassen. Natuurlijke hulpbronnen en bodemschatten worden nog niet goed beheerd, met gevolgen voor duurzame economische groei.

Juist in ontwikkelingslanden is goed milieubeheer van levensbelang. Armen zijn voor hun voedsel- en watervoorziening en inkomen direct aangewezen op hun leefomgeving. Zij kunnen zich moeilijk aan milieuproblemen onttrekken omdat zij op plekken wonen waar de leefomgeving het kwetsbaarst is.

Zonder effectief milieubeleid zijn duurzame ontwikkeling en armoedevermindering in ontwikkelingslanden niet mogelijk. Maar milieubeleid heeft in die landen vaak geen prioriteit en er zijn nauwelijks middelen voor.

Juist daarom is millenniumdoel 7 geformuleerd. Dit millenniumdoel streeft naar een duurzame leefomgeving. Dit betekent dat welvaartsgroei niet ten koste gaat van het milieu, en ook niet van anderen. Nu niet maar ook niet in de toekomst.

Millenniumdoel 7 heeft meerdere subdoelen:

1. Het keren van het verlies van natuurlijke hulpbronnen en het integreren van duurzame ontwikkeling in nationaal beleid en nationale programma's.
2. Het beperken van verlies aan biodiversiteit.
3. Toegang verschaffen tot veilig drinkwater en sanitaire voorzieningen.
4. Het verbeteren van het leven van bewoners van sloppenwijken.

In dit hoofdstuk komen met name de eerste drie subdoelen aan bod, die in de praktijk nauw met elkaar verweven zijn:

- A. Milieubeheer, energie en klimaatverandering
- B. Bossen, biodiversiteit en geïntegreerd waterbeheer
- C. Drinkwater en sanitatie

5A

Milieubeheer, energie en klimaatverandering

5A.1

Overzicht

Belangrijkste wereldwijde trends

- Milieuwet- en regelgeving wordt matig nageleefd.
- De energiecrisis krijgt structurele trekken: schaarste, hogere prijzen en lage efficiëntie. Het gebruik van hernieuwbare energie neemt weliswaar toe, maar de afhankelijkheid van fossiele brandstoffen blijft groot.
- Ontwikkelingslanden werken plannen uit voor aanpassing aan de klimaatverandering ('klimaatadaptatie').

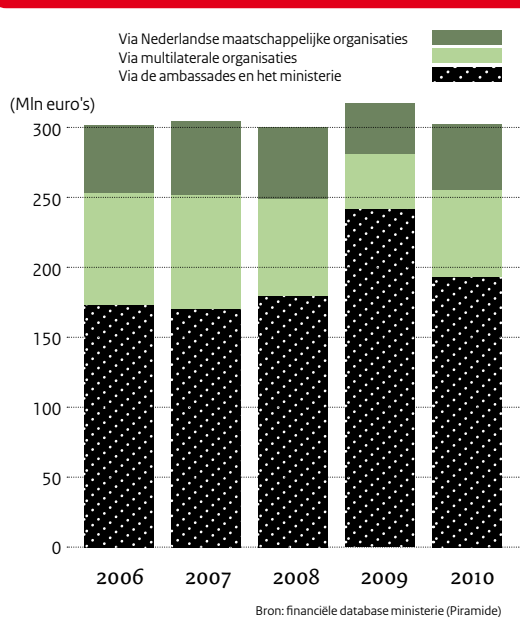
Belangrijkste resultaten Nederlandse hulp

- De in 2004 geformuleerde doelstelling om 10 miljoen mensen in ontwikkelingslanden in 2015 toegang te geven tot moderne energietoepassingen is op dit moment met 8,8 miljoen mensen al bijna gehaald.¹

In onderstaande figuur staan alle Nederlandse uitgaven op het gebied van milieu, inclusief milieubeheer, energie, bossen, biodiversiteit, geïntegreerd waterbeheer en klimaat.

Figuur 5.1 Uitgaven Nederlandse hulp aan milieu, energie en bos

Dit is inclusief de uitgaven in het kader van het Regeringsstandpunt Tropisch Regenwoud (t/m mei 2010) in tabel 5.4 (p. 82).

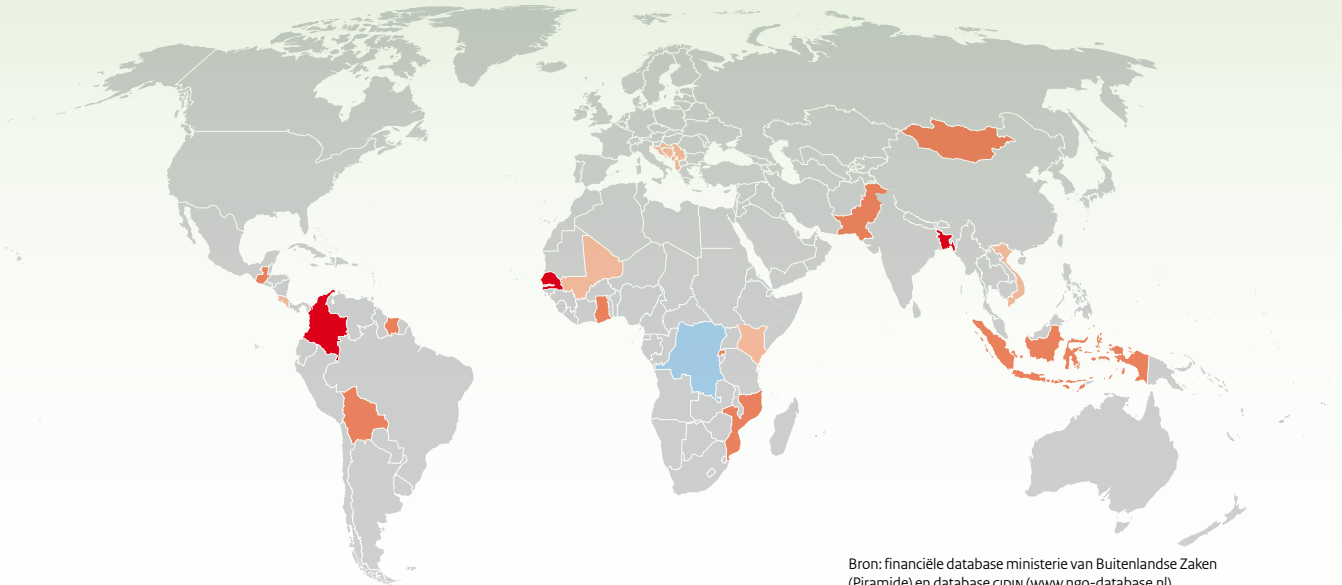
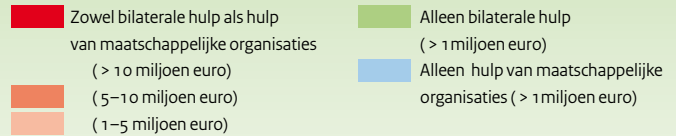

5A.2

Welke resultaten wilden we bereiken en hoe?

Waar draagt Nederland bij aan milieu, energie en bos

De bedragen zijn gemiddelden over 2009 en 2010.
Opmerking: Nederlandse hulp via multilaterale organisaties (o.a. Wereldbank en vn-instellingen) is hierin niet meegenomen.

Bron: financiële database ministerie van Buitenlandse Zaken (Piramide) en database CIDIN (www.ngo-database.nl)

Hoe draagt Nederland bij

De wereldwijde inspanningen op het gebied van milieu, klimaat en energie richten zich op het bereiken van een schone leefomgeving, verminderde kwetsbaarheid voor de gevolgen van klimaatverandering, minder aantasting van de luchtwegen, hogere productie (door schonere energie), minder uitstoot van broeikasgassen en minder werklust voor vrouwen.

De resultaatketen (zie 5A.2.1) geeft een overzicht van de beoogde langetermijndoelen en verbeteringen in het leven van mensen door milieubeheer (impact en effecten/outcomes), welke maatregelen landen nemen om dit te realiseren (landenoutputs) en welke bijdrage Nederland levert om hen hierbij te helpen (outputs Nederland). Resultaten op outputniveau leiden niet automatisch tot de gewenste effecten. Externe factoren en de landenspecifieke context spelen altijd een rol.

Impacts en effecten (outcomes)

Deze omvatten onder andere minder vervuiling, instandhouding van de natuurlijke hulpbronnen, minder rook in huizen door gebruik van schone (en hernieuwbare) energie, en voorbereid zijn op de (gevolgen van) klimaatverandering.

Outputs van het land

Om bovenstaande langetermijneffecten te bereiken is een aantal concrete outputs nodig die ontwikkelingslanden moeten leveren. Hierbij gaat het om beter beleid dat beter wordt uitgevoerd (institutionele ontwikkeling), het beter functioneren van ministeries en andere organisaties en instanties (capaciteitsopbouw), en de introductie van nieuwe technologieën en energiebronnen.

Bijdrage (output) Nederland

Bilaterale ondersteuning van Nederland is gericht op het hanteren van het principe van duurzaamheid in nationaal beleid. Dit proberen we te bereiken door bij te dragen aan sterkere nationale milieu-instellingen, effectief lokaal bestuur, goede wet- en regelgeving en beleidsverantwoording, marktwerking, gekwalificeerde menskracht en adequate begrotingen.

Nederlandse maatschappelijke organisaties zoals Both ENDS, IUCN, WWF, Hivos, WECF en ECN dragen met hun lokale partners bij aan duurzaamheid via beleidsbeïnvloeding en de controle op beleidsuitvoering. Bedrijven zoals Nederlandse water- en energiebedrijven, de houthandel, maar ook lokale bedrijven dragen mede dankzij Nederland bij aan een efficiënt aanbod van diensten en producten en verduurzaming van de productie.

Lokale en internationale kennisinstellingen ontwikkelen mede met behulp van Nederlandse hulp gelden nieuwe technologieën, benaderingen en wetenschappelijke inzichten, bijvoorbeeld over de gevolgen van klimaatverandering. Bovendien zijn er partnerschappen met het Nederlandse bedrijfsleven, zoals met Nuon en Philips voor hernieuwbare energie, waarbij ontwikkelingsgeld als hefboom worden ingezet om meer private investeringen los te maken.

Multilaterale organisaties dragen mede met Nederlands geld op twee manieren bij. Ontwikkelingsbanken zoals de Wereldbank, de Aziatische en Afrikaanse ontwikkelingsbanken investeren via zachte leningen in milieu-infrastructuur. VN-organisaties zoals UNDP en UNEP versterken de capaciteit van individuen en organisaties zodat zij zelf beleid kunnen maken en uitvoeren. Verdragen betreffende onder meer klimaat, biodiversiteit en verwoestijning zorgen ervoor dat overheden internationaal aan milieudoelstellingen gebonden zijn.

Wie dragen bij

Categorie	Actoren
Bilateraal	De Nederlandse ambassades in o.a. Ghana, Indonesië, Pakistan, Rwanda en Senegal Verder o.a. DFID, BMZ-GIZ, SIDA
Multilateraal	O.a. African Development Bank, EC, IFC, Wereldbank, VN (UNDP & UNEP)
Maatschappelijke organisaties, kennisinstellingen en overige	O.a. Agentschap NL, Both ENDS, CBI, CiEMER, Energieonderzoek Centrum Nederland (ECN), ETC, GVEP, Global Forest Coalition, Het Nederlandse Rode Kruis, Hivos, icco & Kerk in Actie, IUCN, Oxfam Novib, Mileudefensie, Rural Energy Foundation, Stichting Solar Cooking Nederland, snv Netherlands Development Organisation, STRO, Transnational Institute, Vrije Universiteit Amsterdam (VU), Women in Europe for a Common Future (WECF), WWF
Bedrijfsleven & partnerschappen	O.a. FMO, HIER klimaatcampagne, Nuon, Philips

NB: Dit overzicht geeft een beeld van de verscheidenheid aan de organisaties en samenwerkingsverbanden die zich, gedeeltelijk of geheel met inzet van ODA-gelden, bezighouden met millenniumdoel 7A, milieudegradatie, energie en klimaat. Enkele van deze actoren zullen verder aan bod komen in dit hoofdstuk. Dit overzicht betreft geen exclusieve lijst.

Resultaatketen milieubeheer, energie en klimaatverandering

Impact

Verbeterde leefomgeving en bestaansmogelijkheden

- Kostenbesparing door efficiënter energiegebruik
- Toename productieve activiteiten door toegang tot energie
- Verminderde uitstoot van broeikasgassen
- Mensen minder kwetsbaar voor extreme weer door klimaatverandering

Verbeterde levenskwaliteit en betere positie vrouwen

- Verminderde gezondheidsrisico's en afgenomen kindersterfte door minder rook binnenshuis
- Verbeterde kwaliteit woon- en werkomgeving
- Verminderde werkbelasting van vrouwen

Outcome

Milieubeheer

- Minder lucht-, bodem- en watervervuiling
- Instandhouding natuurlijke hulpbronnen en ecosystemen

Outcome

Energie

- Toename gebruik van schone (hernieuwbare) energie
- Minder druk op bossen voor brandhoutwinning
- Tijdsbesparing vrouwen, die minder hout hoeven te sprokkelen

Outcome

Klimaatverandering

- Aanpassing aan klimaatverandering
- Mensen zijn voorbereid op gevolgen grilliger weertypes

Output van het land

Institutionele aspecten

- Beleid voor milieu, energie en waterbeheer
- Beter wet- en regelgeving
- Naleving internationale verdragen
- Versterkte positie zwakke groepen

Output van het land

Infrastructuur en instrumentarium

- Toename aantal milieueffectrapportages en strategische milieu-analyses
- Beter naleving regels voor milieubeheer
- Meer infrastructuur voor hernieuwbare energie zoals biogasinstallaties

Output van het land

Dienstverlening en inspraak

- Meer capaciteit overheid
- Verbeterde capaciteit maatschappelijke organisaties
- Toegenomen betrokkenheid private sector bij hernieuwbare energie
- Grotere onderzoekscapaciteit
- Belanghebbenden zijn effectief georganiseerd

Output Nederland

Ministerie en ambassades

- Overheidsbeleid voor milieudegradatie, energie en klimaat
- Belanghebbenden zijn georganiseerd rondom deze thema's
- Beleidswijzigingen doorgevoerd, zoals decentralisatie voor betere dienstverlening
- Milieueffectrapportages worden gebruikt
- Er zijn markten voor hernieuwbare energie en milieudiensten

Output Nederland

Maatschappelijke organisaties

- Thema's (milieudegradatie, energie, klimaat) op maatschappelijk niveau geagendeerd
- Maatschappelijke controle op overheidsapparaat versterkt
- Overheidsbeleid bijgesteld met focus op het bereiken van armen

Output Nederland

Multilaterale organisaties

- Verdragen en naleving daarvan
- Verdragsmiddelen
- Capaciteiten overheden versterkt

Output Nederland

Bedrijfsleven

- Duurzame goederen en diensten
- Duurzame handelsketens

Input

Financiële steun, kennis, expertise en technische assistentie, netwerkinformatie

5A.3

Wereldwijde ontwikkelingen

Milieubeheer

In 2009 en 2010 leidden klimaat- en biodiversiteitstoppen tot internationale afspraken. In een aantal landen, zoals bijvoorbeeld in Bolivia, Ghana en Senegal, zijn deze vertaald in verbeterd beleid. Specifieke maatregelen zijn uitstootbeperkingen voor voertuigen en vergunningenstelsels voor boskap en mijnbouw. Dit leidde tot minder milieuaantasting en de instandhouding van ecosystemen.

Ter versterking van milieuwet- en regelgeving in ontwikkelingslanden bevordert de internationale gemeenschap het gebruik van milieueffectrapportages (MER en strategische MER).² Deze zijn verplicht voor grote investeringsprojecten zoals van de Wereldbank en de African Development Bank. Strategische MER's zijn een belangrijk instrument om milieubeheer in plannen en besluiten te integreren.

Energie

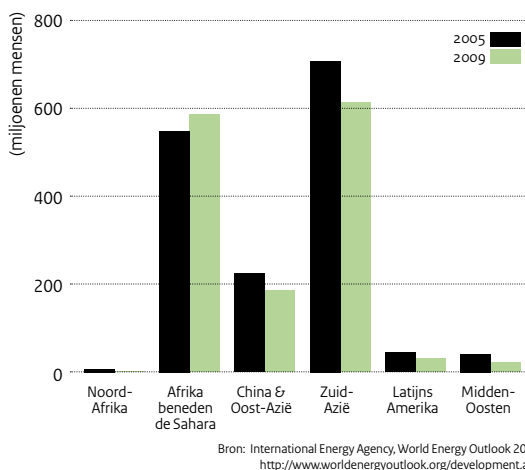
De wereldwijde toegang tot elektriciteit is tussen 2005 en 2009 gestaag toegenomen van 75,6% naar 78,9% en het aantal mensen dat geen beschikking heeft over elektriciteit is afgenomen van 1,58 miljard tot 1,44 miljard (figuur 5.2). Toch zijn steeds meer mensen (2,7 miljard in 2009) om te koken aangewezen op het gebruik van brandhout en andere traditionele biomassa en dit aantal lijkt de komende jaren alleen maar verder te stijgen.³ Traditionele verbranding van biomassa leidt onder meer tot veel rook binnenshuis, waardoor jaarlijks veel mensen sterven aan rookgerelateerde longziekten. De WHO schat dit aantal op 2 miljoen, voor het merendeel vrouwen en kinderen.⁴

Klimaatverandering

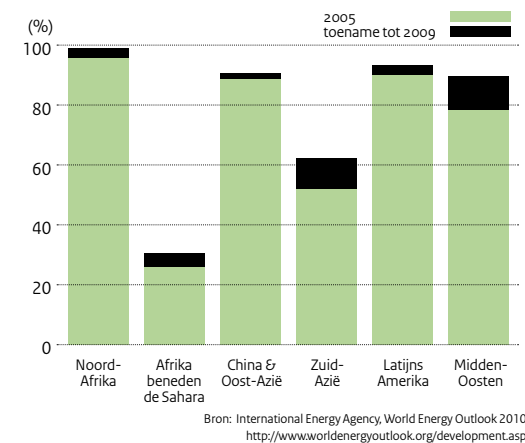
De gemiddelde oppervlaktetemperatuur van de aarde is de laatste honderd jaar gestegen door de toegenomen uitstoot van broeikasgassen. Daarvoor is afdoende wetenschappelijk bewijs.⁵ Klimaatverandering heeft een negatief effect op de productiviteit van de landbouw, vooral in de tropen, en negatieve gevolgen voor de gezondheid van arme mensen en hun toegang tot water en natuurlijke hulpbronnen. Grilliger weertypes vergroten de kwetsbaarheid van armen mensen.⁶

Op de klimaatop in Kopenhagen in 2009 kwamen wereldleiders overeen dat de wereldwijde temperatuurstijging niet hoger dan 2 graden mag zijn ten opzichte van het niveau voor de industriële revolutie. Toegezegde emissiere-

Figuur 5.2 Aantal mensen zonder toegang tot elektriciteit 2005-2009

Figuur 5.3 Percentage van de bevolking met toegang tot elektriciteit 2005-2009

ducties waren echter veel te laag, waardoor nu wordt afgekoerst op een temperatuur die mogelijk 3,5 tot 4 graden hoger is dan voor de industrialisatie. Eind 2010 is er in Cancún wel een aantal belangrijke besluiten aangenomen over vermindering van uitstoot van broeikasgassen (klimaatmitigatie), financiering, aanpassing aan klimaatverandering (adaptatie), ontbossing en technologie. Ook hebben veel ontwikkelingslanden (Indonesië, Colombia en Ghana) een aanzienlijke vermindering van broeikasgasgassen toegezegd. Dit wordt internationaal gezien als een doorbraak.

Resultaten Nederlandse bijdrage

Milieubeheer

Nederland heeft in een aantal landen, waaronder Colombia, Guatemala, Bolivia, Suriname, Ghana, Senegal en Vietnam, concreet bijgedragen aan verbeterde nationale milieumaatregelen.⁷ Een belangrijke component is de versterking van milieuministeries, onderzoeksinstituten en maatschappelijke organisaties. De VN-milieuorganisatie UNEP draagt met het VN-ontwikkelingsprogramma UNDP bij aan nationaal economisch beleid dat rekening houdt met het natuurlijke kapitaal van het land.⁸

Ook de controle op de effectiviteit van beleidsuitvoering door milieuorganisaties en parlementen is met Nederlandse steun verbeterd. Voorbeelden zijn de aanpak van grootschalige industriële vervuiling in de Balkan⁹ en de steun aan de milieuministeries van Ghana en Senegal. In Senegal heeft dat geleid tot verbeterde bosbouwplanning en budgettering op centraal niveau en samenhang met het financieel-economisch beleid. De nadruk op het centrale niveau was echter nadelig voor dienstverlening en investeringen op decentraal niveau. Daardoor was er in de regio's soms onvoldoende budget voor brandstof om milieu-inspecties uit te voeren.¹⁰ In Pakistan heeft de Nederlandse ambassade met de federale milieu autoriteiten en kamers van koophandel een initiatief voor een schoner producerende leer-, textiel- en suikerindustrie opgezet. Hierdoor waren bedrijven bereid te investeren in nieuwe technologieën en te voldoen aan steeds strengere milieueisen en exportstandaarden, en efficiëntere energieproductie.¹¹

De Nederlandse Commissie voor de milieueffectrapportage (Commissie MER) heeft in 2009 en 2010 in twintig landen en zes regio's geholpen de milieueffectrapportage te verbeteren. Dit resulteerde in toegenomen aandacht bij overheden voor de samenhang tussen milieu en armoede en daardoor betere ruimtelijke planning. Ook raakten kwetsbare groepen meer betrokken bij besluitvorming en planners en politici werden zich meer bewust van de samenhang tussen milieu, klimaat en economische ontwikkeling. Ghana is een mooi voorbeeld (zie box 5.1). Indirect dragen deze resultaten bij aan minder armoede, een beter milieu en beter bestuur. Naleving van regelgeving en genomen besluiten blijft in alle landen echter een belangrijk aandachtspunt.¹²

→ Geleerde lessen

- Zowel centrale milieuautoriteiten als lokale overheden moeten worden versterkt om milieubeleid uit te voeren.
- Pas als milieumaatregelen voor alle bedrijven gelden zijn ondernemers bereid te investeren in schonere technologieën.

Energie

In 2004 heeft Nederland zich ten doel gesteld om in 2015 10 miljoen armen van moderne energie te voorzien. In de afgelopen jaren lag de nadruk op hernieuwbare energie vanwege de noodzakelijke diversificatie van energiebronnen voor ontwikkelingslanden en de bijdrage aan de vermindering van uitstoot van broeikasgassen.¹³

Met onder andere GIZ, ETC, SNV/Hivos en via bilaterale programma's in Indonesië en Rwanda zijn tot op heden 9,6

Box 5.1 Ghana

In 2007 zijn voor de kust van Ghana grote olie- en gasvelden ontdekt, waaronder het Jubilee Field. Ghana wil deze rijkdommen duurzaam exploiteren om vervuilingproblemen zoals in Nigeria te voorkomen. Daarom wordt een MER doorlopen voor de vergunningsvoorwaarden. De Ghanese Environmental Protection Agency (EPA) heeft in 2009 de Nederlandse ambassade, de Commissie m.e.r. en het Noorse *Oil for Development programme* (NORAD) om advies gevraagd. Op basis van het advies van de Commissie m.e.r. is een aantal voorwaarden in de milieuvergunningen voor de exploratie aangescherpt.

Vervolgens hebben de ministeries van Milieu en Energie en EPA een strategische MER doorlopen voor de

planning voor de gehele olie- en gasector in Ghana. Deze is in 2010 gestart en wordt via het *Natural Resources and Environmental Governance*- (NREG) programma gefinancierd, waaraan Nederland bijdraagt. De Commissie m.e.r. en NORAD adviseren en coachen het Ghanese MER-team. De strategische MER is nog gaande, maar een aantal belangrijke resultaten is al geboekt. Zo werken de energie- en milieusector nu beter samen aan zowel de MER als de planning. Ook zijn scenario's voor de toekomstige olie- en gaswinning op milieu-, sociale, economische en institutionele consequenties bediscussieerd. De resultaten van dit proces worden gebruikt bij het doorlichten van nieuw olie- en gasbeleid.

Bron: Commissie MER 2011 (www.eia.nl)

miljoen mensen aangesloten op moderne, duurzame energievormen. Daarvan beschikken 6,5 miljoen mensen over moderne kookenergie en 3,1 miljoen over elektriciteit via andere bronnen, zoals biogasinstallaties, (kleinschalige) waterkrachtcentrales, aardwarmte, zonnepanelen, verduurzaamde biomassa en efficiëntere kookovens.^{14 15}

Verbeterde toegang tot (schone) energie vereist een goed functionerende markt en actieve private sector. Dit gebeurt door direct samen te werken met bedrijven. Zo zijn Philips en Nuon de afgelopen twee jaar gestimuleerd producten en bedrijfsmodellen te ontwikkelen die goed aansluiten op de Afrikaanse markt en wordt hier nu met de vu Amsterdam en ECN onderzoek naar gedaan.

Verder zijn via het *Global Village Energy Partnership* kleine lokale ondernemers ondersteund bij het opzetten en runnen van bedrijfjes op het gebied van hernieuwbare energie. Via het *Developing Energy Enterprises Project (DEEP)* zijn 900 ondernemers getraind en 300 bedrijfjes opgezet. In door Nederland ondersteunde biogasprogramma's in Azië en Afrika werden in 2009 53.000 huishoudelijke biogasinstallaties gebouwd en gefinancierd, in 2010 waren dit er 62.000. Hierdoor kregen 690.000 mensen toegang tot duurzame energie. Daarnaast verschaften ongeveer 7500 mensen zich een inkomen.¹⁶

Om de effecten van Nederlandse investeringen te vergroten wordt intensief samengewerkt met multilaterale instellingen en andere donorlanden. Zo is in 2010 door Nederlandse inzet een speciaal programma gerealiseerd onder het Climate Investment Fund van de Wereldbank voor het gebruik van hernieuwbare energie voor economische activiteit in de armste ontwikkelingslanden. Dit *Scaling-up Renewable Energy Program in Low Income Countries (SREP)* wordt nu door diverse donoren ondersteund.

Ook andere multilaterale programma's, zoals het *AFREA (African Renewable Energy Access)* en het *ASTAE (Asia Sustainable Technology and Alternative Energy)*, beide mede door Nederland geïnitieerd en gesteund, mogen zich verheugen in belangstelling van andere donoren (Noorwegen, Denemarken, Zweden, vs). Activiteiten binnen het *ASTAE* leidden tot verhoogde productie en gebruik van energie uit hernieuwbare energiebronnen.

→ Geleerde lessen

- Ontwikkelingsprogramma's op het gebied van hernieuwbare energie zoals waterkrachtcentrales en zonne-energiesystemen voor het platteland hebben een vrij lange (aan)looptijd nodig voordat concrete resultaten zichtbaar worden.
- Publiek-private samenwerking komt pas tot haar recht als de betrokkenheid van het Nederlandse bedrijfsleven voortkomt uit een oprechte interesse in een markt in ontwikkelingslanden.
- In veel ontwikkelingslanden is de elektriciteitssector niet geprivatiseerd en wordt brandstof gesubsidieerd. Inzetten op marktwerking is moeilijk als het politiek onhaalbaar is om dergelijke energiesubsidies af te schaffen.

Klimaatverandering

Nederland heeft een belangrijke rol gespeeld bij de internationale klimaatonderhandelingen door de financiering van een Wereldbankstudie naar de kosten van adaptatie in ontwikkelingslanden. Ook is het initiatief genomen tot het opzetten van de website www.faststartfinance.org, die een overzicht geeft van de in Kopenhagen toegezegde klimaatfinanciering voor de jaren 2010-2012. Daarmee kan gecontroleerd worden of financiële toezeggingen daadwerkelijk nagekomen worden.

Nederland hecht veel belang aan het steunen van ontwikkelingslanden bij de uitvoering van de internationale klimaatafspraken. In Kopenhagen is daarvoor een bedrag van € 300 miljoen toegezegd voor de periode 2010-2012. Dit bedrag wordt vooral ingezet voor hernieuwbare-energieprogramma's in Afrika en Indonesië. Ook heeft Nederland de kiem gelegd voor de lage emissie-ontwikkelingsstrategie van Ghana, samen met ECN en medegefinancierd door het Britse departement voor ontwikkelingssamenwerking.

In Bangladesh zijn kustversterkingswerken en hooggelegen vluchtlocaties voor overstromingen in delta's gefinancierd. Both ENDS werkte met het Instituut voor Milieuvraagstukken (IVM), ACACIA en maatschappelijke organisaties in zes landen aan de aanpassing aan klimaatverandering op lokaal en nationaal niveau, bijvoorbeeld door de introductie van droogteresistente gewassen. Doel is om succesvolle lokale adaptatie-initiatieven te versterken en ervaringen te gebruiken voor beleid, planning en investeringen in Peru, Ghana, Vietnam, Ethiopië, Brazilië en Zuid-Afrika.¹⁷

In 2009 en 2010 organiseerden Nederlandse maatschappelijke organisaties, verenigd in de nationale *HIER*-klimaatcampagne, bijeenkomsten over aanpassing aan klimaatverandering in ontwikkelingslanden. Een concreet resultaat is een programma van het Nederlandse Rode Kruis Klimaat Centrum, dat 65 nationale Rode Kruis verenigingen in ontwikkelingslanden in staat stelt goed om te gaan met extreem weer (droogte, overstromingen) als gevolg van klimaatverandering.¹⁸ Ook zijn er nieuwe samenwerkingsverbanden tussen universiteiten, verzekeringsmaatschappijen en milieuorganisaties ontstaan.

→ Geleerde lessen

- Klimaatonderhandelingen zijn gebaat bij transparantie van informatie, onder meer over klimaatfinanciering.
- Samenwerking met ontwikkelingslanden moet praktische oplossingen bieden voor problemen als zeespiegelstijging en droogte, en de vraag naar hernieuwbare energie.

5A.5

Voorbeeld

Oost-Afrika & West-Afrika

Ontwikkeling van een duurzame biogassector in Afrika

Biogasinstallaties voor huishoudelijk gebruik produceren gas uit dierlijke mest, eventueel in combinatie met de aansluiting van toiletten. Dit gas kan worden gebruikt om te koken of voor verlichting. Biogasinstallaties verlichten de werklast van vrouwen (minder vaak op zoek naar brandhout), remmen milieudegradatie (minder houtkap), besparen kosten (minder uitgaven voor koken en verlichting), verminderen de hoeveelheid agrarisch afval (productie van mest) en dragen bij aan de verbetering van gezondheid (luchtkwaliteit binnenshuis).

In navolging van succesvolle programma's in Azië heeft Nederland de afgelopen jaren partners in Afrikaanse landen ondersteund voor marktgerichte biogasprogramma's. De eerste initiatieven waren in 2006-2007 in Rwanda en Ethiopië. Voor een beleidsmatige doorbraak zorgde het *Africa Biogas Partnership Programme* (ABPP), dat, in samenwerking met Hivos en snv, streeft naar het bouwen van 70.000 kleine biogasinstallaties in zes Oost-afrikaanse landen.¹⁹

De start was in Afrika trager dan in Azië: slechts 392 installaties, vanwege hogere materiaal- en arbeidskosten. In 2010 was er een doorbraak: 3.799 nieuwe biogasinstallaties. Dit resultaat is bemoedigend. Meer dan 37.000 gezinsleden ervaren nu de voordelen van de technologie. De programma's hebben bovendien gezorgd voor ongeveer 420 mensjaren werk, voor een groot deel op het platteland.

Met een investering van tussen de € 400 en € 1.000 is een biogasinstallatie in Afrika nog steeds erg duur. Daarom verlenen programma's een investeringssubsidie van 25 tot 35% van de totale investering en wordt er gewerkt aan leningen voor een installatie. Maar vooral de kosten moeten omlaag: voor 2011 kunnen die met 20 tot 30% worden verlaagd door nieuwe constructiemethodes. Het ABPP ondersteunt de historische ontwikkeling van biogas in Afrika en bewijst dat het een toegankelijke alternatieve energiebron is en een voorbeeld van de verspreiding van duurzame energietechnologieën door de private sector.²⁰

Foto: SNV

Conclusies

Een goed beheer van natuurlijke rijkdommen vereist goede wet- en regelgeving en effectieve wetshandhaving. Milieudegradatie kan alleen worden tegengegaan door overheden in staat te stellen instrumenten als milieueffectrapportages te verbeteren en te gebruiken en maatschappelijke organisaties en bedrijven een actievere rol te geven. Door de Nederlandse inzet zijn onder meer in Ghana, Pakistan en Senegal resultaten geboekt. Maar van duurzaam milieubeheer is nog in weinig landen sprake.

De energie- en klimaatproblematiek wordt steeds ernstiger en raakt vooral arme mensen. Daarom heeft Nederland een impuls gegeven om nieuwe en schonere vormen van energie en energietoepassingen voor armen beschikbaar te stellen. De in 2004 geformuleerde doelstelling om 10 miljoen mensen in ontwikkelingslanden in 2015 toegang te geven tot moderne energietoepassingen is op dit moment met 8,8 miljoen mensen al bijna gehaald.

- 1 Interne DME-monitoring. Tellingen zijn gebaseerd op jaarrapportages van de verschillende activiteiten.
- 2 MER: milieueffectrapportage van projecten; Strategische MER: milieueffectrapportage van strategische plannen en beleid.
- 3 IEA/UNDP (2010), *Energy Poverty – How to make Modern Energy Access Universal?* http://www.iea.org/weo/docs/weo2010/weo2010_poverty.pdf
- 4 WHO (2010), *Clean Household Energy for All*. http://www.who.int/indoorair/interventions/CHEA_brochure_rev.pdf
- 5 Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC), 2007. www.ipcc.ch
- 6 Skoufias, E. et al., *The Poverty Impact of Climate Change: a review of the evidence*. World Bank Policy Research Working Paper 5622. http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2011/04/04/000158349_20110404100435/Rendered/PDF/WPS5622.pdf
- 7 Resultatenrapport 2009-2010 Nederlandse ambassade Bolivia, Ghana, Senegal, Colombia, Guatemala, Suriname en Vietnam, 2011. <http://www.unpei.org>
- 8 Regional Environmental Programme for the Western Balkans (2006-2010).
- 9 *Evaluation de l'approche sectorielle aus Senegal*, Janvier 2011.
- 10 <http://www.minbuza.nl/dsresource?objectid=buzabeheer:183848&type=org>
- 11 Programme for Industrial Sustainable Development – Cleaner Production, Resultatenrapport 2009-2010 Nederlandse ambassade Pakistan.
- 12 Jaarverslag Commissie MER 2009.
- 13 Beleidsbrief *Hernieuwbare Energie* (PREP), 2008.
- 14 Interne DME-monitoring. Tellingen zijn gebaseerd op jaarrapportages van de verschillende activiteiten.
- 15 Hoewel in 2009 en 2010 de nadruk lag op hernieuwbare energie, telt voor de outputdoelstelling alle toegang mee.
- 16 GVEP International - Developing Energy Enterprises project (DEEP) East Africa & Latin America and Caribbean (LAC) Operations, *5th Interim Narrative Report to Dutch Ministry of Foreign Affairs* (DGIS), June 2011. <http://www.bothends.org>
- 17 <http://www.rodekruis.nl/klimaatverandering>
- 18 Oost-Afrika: Ethiopië, Tanzania, Kenia, Uganda; West-Afrika: Burkina Faso, Senegal.
- 19 snv, *Domestic Biogas Newsletter* – issue 2, January 2010 en snv-Domestic Biogas Newsletter – issue 4, January 2011, <http://www.snvworld.org>

5B

Geïntegreerd beheer van bossen, biodiversiteit en water

5B.1

Overzicht

Belangrijkste wereldwijde trends

- Grotere erkenning van de functies van bossen voor de oplossing van wereldwijde problemen als armoede, klimaat, energie, voedselzekerheid, water, natuurlijke grondstoffenzekerheid en biodiversiteit.
- Meer nadruk op de waarde van ecosysteemgoederen en -diensten voor economische ontwikkeling.
- Aandacht voor innovatieve financieringsmechanismen en mobilisering van privaat kapitaal voor duurzaam beheer en behoud van bossen om klimaatverandering tegen te gaan.

Belangrijkste resultaten Nederlandse hulp

- In de EU worden nieuwe regels van kracht om te voorkomen dat illegaal hout op de Europese markt wordt verkocht.¹
- Er zijn vrijwillige partnerschappen ondertekend met Ghana, Kameroen en Congo voor samenwerking bij het stimuleren van de houthandel en het versterken van de houtindustrie voor legale productie van hout en houtproducten die in de EU worden ingevoerd.
- In Cancún zijn in 2010 afspraken gemaakt over mechanismen voor betaling voor CO₂-uitstoot om ontbossing tegen te gaan.
- In zes Afrikaanse landen zijn nationale plannen ontwikkeld voor geïntegreerd waterbeheer, met toenemende aandacht voor grensoverschrijdend waterbeheer voor zowel oppervlakte- als grondwater. Hierdoor kunnen de negatieve gevolgen van klimaatverandering op de waterbeschikbaarheid beter worden voorkomen.²

Nederlandse bijdrage aan millenniumdoel 7B

Ondanks vermindering van het aantal activiteiten waren de bossenuitgaven de laatste twee jaar weer hoger dan de minimale bijdrage van € 68 miljoen per jaar die in het kader van het Regeringsstandpunt Tropisch Regenwoud (tot en met 2010) is vastgesteld.³

Tabel 5.4 Uitgaven aan bos in het kader van het Regeringsstandpunt Tropisch Regenwoud (in miljoenen euro's)

	Algemene uitgaven bos (€)	Aantal bos-activiteiten
2007	75,3	217
2008	68,8	168
2009	69,7	165
2010	72,6	148

Bron: Lette, H., 2011; Rapport bestedingen 2010 in het kader van het Regeringsstandpunt Tropisch Regenwoud (TRR) en Klimaat-REDD ten behoeve van het ministerie van Buitenlandse Zaken, DGIS/DME (Wageningen UR-Centre for Development Innovation/CDI)

5B.2

Welke resultaten wilden we bereiken en hoe?

Hoe draagt Nederland bij

De resultaatketen (zie 5B.2.1) geeft een overzicht van het langetermijndoel van de wereldwijde aanpak op het gebied van bossen, biodiversiteit en geïntegreerd waterbeheer (impact en outcome), wat de landen hier zelf voor moeten leveren (outputs land), en welke concrete bijdrage Nederland levert via verschillende kanalen (outputs Nederland). Resultaten op outputniveau leiden niet automatisch tot de gewenste effecten. Externe factoren en de landenspecifieke context spelen altijd een rol.

Impact en effecten (outcome)

Bos, biodiversiteit en water zijn onlosmakelijk verbonden met economische ontwikkeling en armoedebestrijding. Goed beheerde ecosystemen dragen direct en indirect bij aan inkomensverbetering voor arme groepen, bijvoorbeeld door handel in hout en biodiversiteitsproducten. Meer dan één miljard mensen zijn immers voor hun levensonderhoud direct afhankelijk van bossen.⁴ Andere effecten van goed beheerde ecosystemen zijn productieve landbouwsystemen, het aanpassen aan klimaatverandering, het voorkomen van overstromingen en verwoestijning, drinkwatervoorziening, en ook het verminderen van de emissie van broeikasgassen (mitigatie).

Outputs van het land

In partnerlanden wordt in belangrijke, vaak grensoverschrijdende, stroomgebieden concreet gewerkt aan geïntegreerd

land- en waterbeheer, aan duurzaam beheer van bossen en verbetering van beheer van beschermde gebieden met hoge biodiversiteitswaarde.

Bijdrage (output) Nederland

Nederland draagt bij aan de verbeterde capaciteit van de betrokken actoren in het veld, en aan de andere kant aan verbeterd beleid, instituties en effectievere coördinatie tussen verschillende instanties en actoren. Via het Initiatief Duurzame Handel (IDH) en de Ronde Tafels van Soja en Palmolie wordt bijvoorbeeld gewerkt aan handelsketens met meer oog voor duurzaam gebruik van water, bos en biodiversiteit. Ook worden landen ondersteund om houtproductie en export meer volgens de regels van de wet en internationale afspraken te laten plaatsvinden. Nederland en de EU zullen vanaf 2013 alleen nog maar legaal hout importeren. In de water- en milieusector heeft Nederland vaak een leidende rol bij de harmonisatie met andere donoren, zoals in Bangladesh, Ghana, Egypte en Bolivia.

Maatschappelijke organisaties als ICCO, Hivos, CORDAID, Both ENDS, WWF, IUCN, Global Forest Coalition, Institute for Environmental Security dragen bij aan armoedebestrijding, het versterken van het maatschappelijk middenveld in de partnerlanden en aan de beleidsbeïnvloeding van lokale actoren.

Nederland ondersteunt daarnaast multilaterale organisaties en stimuleert de inbreng van ontwikkelingslanden in de internationale fora. In de ketenverduurzaming wordt actief samengewerkt met het bedrijfsleven.

Wie dragen bij

Categorie	Actoren
Bilateraal	De Nederlandse ambassades in o.a. Bangladesh, Bolivia, Colombia, Egypte, Ghana, Guatemala, Indonesië, Kenia, Mongolië, Pakistan, Suriname, Vietnam, Zuid-Afrika
Multilateraal	O.a. EFI, EU (FLEGT), VN (FAO, UNFF, CBD), Wereldbank (GEF, IFC)
Maatschappelijke organisaties, kennisinstellingen en overige	O.a. Biodiversity International, Both ENDS, CIFOR, Cordaid, EFI, Global Forest Coalition, Hivos, ICCO & Kerk in Actie, ICRAF, IDH, Institute for Environmental Security, International Tropical Timber Organization, IUCN-Nederlands Committee, IUCN headquarters, IWMI, Overseas Development Institute, Oxfam Novib, Solidaridad, Tropenbos International, Stichting Bewust met Hout, Woord en Daad, WWF, UNESCO-IHE, Netherlands Water Partnership
Bedrijfsleven & partnerschappen	O.a. bedrijven actief in onder meer het bossenprogramma van IDH, productschap Margarine, Vetten en Oliën voor palmolie en soja, bedrijven in financiële sector via betalen voor biodiversiteit, partnerschap forest tea in Sri Lanka.

NB: Dit overzicht geeft een beeld van de verscheidenheid aan de organisaties en samenwerkingsverbanden die zich, gedeeltelijk of geheel met inzet van ODA-gelden, bezighouden met millenniumdoel 7B, Bossen, biodiversiteit en waterbeheer. Enkele van deze actoren zullen verder aan bod komen in dit hoofdstuk. Dit overzicht betreft geen exclusieve lijst.

Resultaatketen geïntegreerd beheer bossen, biodiversiteit en water

Impact

Duurzame economische ontwikkeling en vermindering armoede

- Verbeterde kwaliteit leefomgeving door verbeterde toegang tot water, bos en land
- Aanvullend en gediversifieerd inkomen voor arme bevolkingsgroepen, op basis van duurzaam gebruik van ecosysteemgoederen en -diensten
- Verantwoord ketenbeheer draagt bij aan duurzame economische ontwikkeling

Duurzaam beheer ecosystemen

- Toegenomen duurzaam gebruik en beheer van ecosystemen en ecosysteme-diensten, afgenomen illegale houtkap, afname ontbossing en landdegradatie, toename van certificering
- Effectieve benutting van water, bos en biodiversiteit bij de aanpassing aan klimaatverandering en van bos in het verminderen van de emissie van broeikasgassen

Outcome

- Geïntegreerde, multifunctioneel beheerde stroomgebieden, bossen en beschermde gebieden

Outcome

- Duurzame handel in biodiversiteitsproducten en meer legaal en duurzaam geproduceerd hout

Outcome

- Handelsketens met duurzaam gebruik van water, bos en biodiversiteit

Outcome

- Adequate betalingen voor ecosystemediensten

Output van het land

Kennis, capaciteit, bewustwording en inspraak

- Ontwikkelingsbeleid beter gebaseerd op informatie en kennis van ecosystemen en -diensten
- Versterkte lokale organisaties, die inspraak hebben in nationaal en internationaal milieubeleid
- Toegenomen politiek en maatschappelijk draagvlak voor belang van ecosystemen en -diensten voor duurzame economische ontwikkeling

Output van het land

Verbeterd beleid, instituties en coördinatie

- Versterkte nationale overheden voor milieu, water, bosbouw, en verbeterde implementatie door decentrale overheden
- Naleefbare milieuwet- en regelgeving
- Verbeterde intersectorale samenwerking van ministeries, en in coördinatie met maatschappelijke organisaties en bedrijfsleven, t.b.v. milieubestuur
- Water-, bos- en biodiversiteitsbeleid effectief geïntegreerd in lokaal, nationaal en regionaal ontwikkelingsbeleid
- Geïntegreerde planning voor duurzaam landgebruik en waterbeheer
- Verbeterde uitvoering van internationale milieuverdragen
- Toegenomen zekerheid eigendoms- en gebruiksrechten van land en natuurlijke hulpbronnen

Output Nederland

Ministerie en ambassades

- Ondersteuning van water- en milieusectorbeleid van ontwikkelingslanden
- Landen (m.n. hun ministeries) in staat gesteld om houtexport legaal te maken en beter beleid uit te voeren voor duurzame productie
- Effectievere coördinatie tussen verschillende instanties en actoren, inclusief afstemming tussen donoren

Output Nederland

Maatschappelijke organisaties

- Betere beleidsbeïnvloeding van lokale maatschappelijk middenveld
- Meer inbreng lokale maatschappelijke organisaties uit ontwikkelingslanden in internationale fora
- Effectievere coördinatie tussen verschillende instanties en actoren
- Bedrijfsleven gestimuleerd en beïnvloed hun handelsketens duurzamer en armoedegericht te maken

Output Nederland

Multilaterale organisaties

- Ontwikkelingslanden hebben beter beleid om duurzame productie mogelijk te maken
- Meer en betere inbreng van ontwikkelingslanden in internationale fora

Output Nederland

Bedrijfsleven

- Meer nadruk op duurzaamheid in de aanvoerlijnen en import van Nederlandse bedrijven

Input

Financiële steun, kennis, expertise en technische assistentie, netwerk-informatie

5B.3

Wereldwijde ontwikkelingen

Bossen

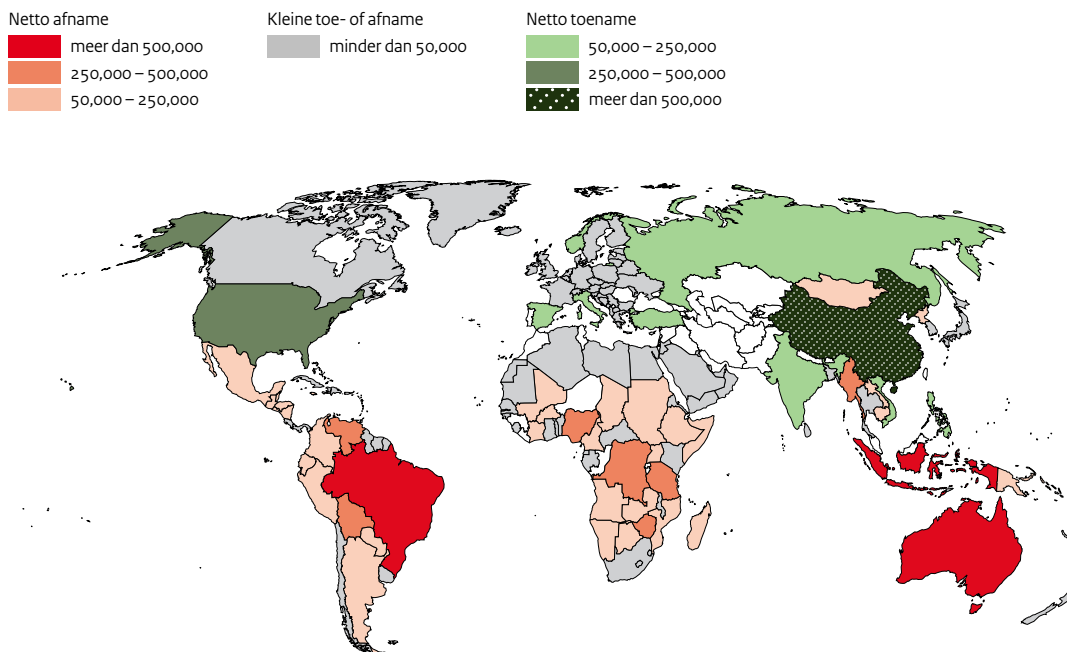
Volgens gegevens van de VN-organisatie voor voedsel- en landbouw (FAO) is de mate van ontbossing gedurende de periode 2000-2010 wereldwijd afgenomen ten opzichte van het voorgaande decennium, maar blijft deze nog alarme-rend hoog. Ontbossing van 13 miljoen hectare per jaar draagt bij aan 12% van de totale wereldwijde koolstofuit-stoot. Onderstaande kaart laat zien dat deze ontbossing vooral plaatsvindt in Zuid-Amerika, Afrika beneden de Sahara, Australië en Indonesië, terwijl er vooral in China,⁵ de Verenigde Staten, India en Rusland een netto toename is in bosareaal, vooral door aanplant.⁶

Het beleid voor het tegengaan van illegale houtkap lijkt zijn eerste vruchten af te werpen: na een piek eind jaren '90 is dit in belangrijke landen zoals Brazilië, Indonesië en Kameroen afgenomen. Hoewel deze gegevens met grote onzekerheden omgeven zijn, kan dit vertaald worden in een vermeden ontbossing van meer dan 17 miljoen hectare, of bijna \$ 6,5 miljard extra overheidsinkomsten.⁷

Na jaren van onderhandelingen zijn tijdens de klimaatop in Cancún internationale afspraken over bossen gemaakt. Deze openen de mogelijkheid voor ontwikkelingslanden voor financiële compensatie voor hun inspanningen bij het tegengaan van ontbossing en bosdegradatie. Daarmee kan het een belangrijke factor worden in het terugdringen van CO₂-uitstoot in die landen.

Nederland speelt een aanzienlijke rol in de wereldwijde import en verwerking van tropische grondstoffen zoals tropisch hout, palmolie en soja. De waarde van geïmporteerd tropisch hout in Nederland bedroeg in 2009 € 368 miljoen.⁸ Er is toenemende aandacht voor de milieu- en sociale consequenties van het produceren van deze produc-ten. Het areaal gecertificeerd bos neemt toe, en beslaat meer dan 350 miljoen hectare. Er komt steeds meer gecerti-ficeerd hout uit ontwikkelingslanden, maar dit is nog slechts een kleine fractie van het areaal (1,2-1,6%, afhanke-lijk van het continent)⁹ en een minieme fractie van de totale productie (0,1-0,2%).

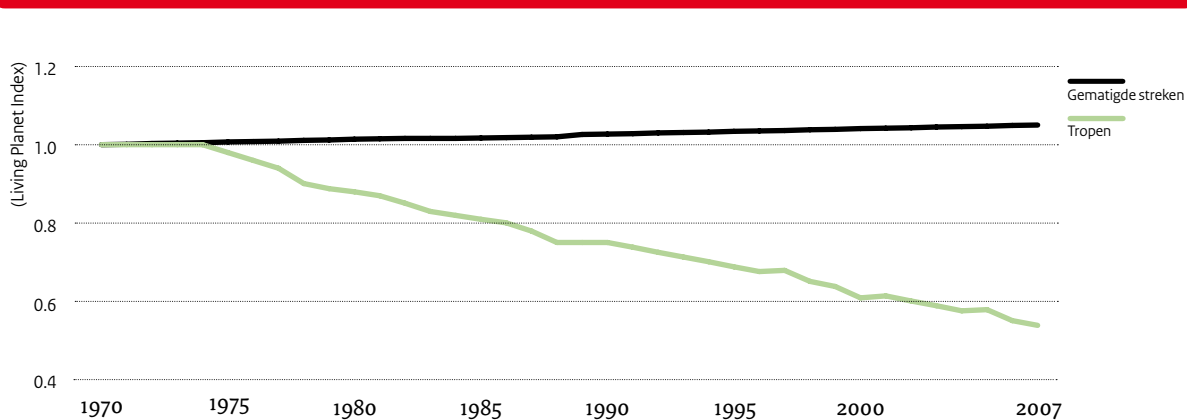
Figuur 5.5 Netto verandering bosoppervlak 2005–2010 (in hectares per jaar)

Bron: FAO Global Forest Resources Assessment 2010
<http://www.fao.org/docrep/013/i1757e/i1757e.pdf>

Figuur 5.6 Living Planet Index voor gematigde streken en de tropen 1970-2007, 1970=1 (Hoe hoger de index hoe beter de leefbaarheid van de natuurlijke omgeving)

Bron: World Wildlife Fund, Living Planet Report, http://wwf.panda.org/about_our_earth/all_publications/living_planet_report/¹²

Biodiversiteit

De *Living Planet Index* van het Wereld Natuur Fonds (wwf) geeft aan dat de achteruitgang van de biodiversiteit voortduurt. Sinds 1970 is de index¹⁰ met 25% afgenomen, in de tropen zelfs met 50%. Tegelijkertijd is de respons toegenomen, en neemt het aantal beschermd gebied toe: in ontwikkelingslanden is het percentage beschermd gebied toegenomen tot 10,9% van het land oppervlak in 2000 en 12,4% in 2009, vanaf een niveau van 8,9% in 1990.¹¹

Er is toenemende erkenning dat ecosysteemwaarden meegewogen moeten worden in beleid, met name voor armen die disproportioneel afhankelijk zijn van ecosysteemdiensten. Tussen 47 en 89% van het 'BNP van de armen' wordt bepaald door ecosysteemdiensten. Indicaties van de economische waarde van de diensten die geleverd worden door tropische bossen lopen op tot \$ 4,7 biljoen ($4,7 \times 10^{12}$) per jaar.¹³

Geïntegreerd waterbeheer

Doorzettende groei van de wereldbevolking en veranderd gebruik van water (per persoon) door sociaal-economische factoren leiden tot een toenemende druk op de beschikbare zoetwaterhoeveelheden voor de verschillende gebruiksdoel-einden (drinkwater, landbouw, ecosystemen, industrie etc.). De klimaatverandering veroorzaakt steeds vaker onvoorziene droogte of juist overstromingen, waardoor klimaatadaptatiestrategieën geïntegreerd moeten worden in het waterbeheer van grotere waterstroomgebieden. Om de verschillende functies van landschappen optimaal te kunnen benutten concentreert de ondersteuning zich steeds meer op gebiedsgericht geïntegreerd land- en waterbeheer.

Box 5.2 Bangladesh: water¹⁶

In een gebied van 302.000 ha werden in Bangladesh mede dankzij Nederland tot nu toe 622 waterbeheerorganisaties opgericht met 220.000 leden, werd 600 km dijk aangelegd en versterkt (er waren 330 dijkbreuken door cyclonen in 2008 en 2009) en werden 1485 km drainagekanalen uitgediept. Bij een geïntegreerd landinrichtingsprogramma op nieuw aangeslibd land langs de kust zijn tot 2010 in

totaal 761.000 mensen officieel opgenomen in het bevolkings- en kiesregister en zijn 7.305 bewijzen van landeigendom uitgereikt. Hierop wordt de naam van de vrouw als eerste wordt genoemd, wat uniek is voor Bangladesh. Een belangrijke bijkomstigheid is dat in de afgelopen twee jaar 21 vrouwen uit waterbeheerorganisaties zijn verkozen in de 'Union Parishad', de onderste laag van gekozen lokaal bestuur in Bangladesh.

Bron: Resultatenrapport 2009-2010 Nederlandse ambassade Bangladesh

Resultaten Nederlandse bijdrage

Landen met veel tropisch bos, zoals Ghana, Vietnam, Colombia, Bolivia (zie landenvoorbeeld), Suriname, Guatemala (zie box 5.3) en Indonesië, zetten in op het versterken van capaciteit op het gebied van bos- en natuurbeheer van de sectorministeries, decentrale overheden en gebruikersorganisaties. In Colombia, Bolivia, Ghana en Senegal bijvoorbeeld gaf Nederland rechtstreekse financiering en technische ondersteuning aan sectorprogramma's, waardoor de uitvoering van nationale strategieën en wetgeving daar is verbeterd. Deze rechtstreekse bijdrage aan het nationale budget voor de milieusector maakt het vaak mogelijk voorwaarden te stellen aan de besteding van de middelen die het land zelf aanwendt voor milieu en om milieuzaken op een hoger politiek niveau aan te kaarten. In Colombia heeft dit bijvoorbeeld geresulteerd in nieuwe wet- en regelgeving voor geïntegreerd waterbeheer en tot het Nationale Actieplan voor Beschermd Gebieden, dat heeft geleid tot uitbreiding van de natuurparken met 1 miljoen hectare.¹⁴ Verder ondersteunt Nederland regionale organisaties als de Amazone-verdragsorganisatie (ACTO) in Zuid-Amerika. In 2010 hebben de presidenten van de acht Amazone-landen de Verklaring van Manaus¹⁵ ondertekend, waarin een nieuwe Strategische Agenda voor Samenwerking rondom de Amazone werd aangenomen.

Institutionele versterking van sectorministeries wordt echter soms belemmerd door permanente reorganisaties in de partnerlanden, gebrek aan overheidsbudget en groot verloop van personeel (Bolivia).

→ Geleerde lessen

- Het versterken van regionale organisaties voor geïntegreerd land- en waterbeheer heeft verbeterde samenwerking tussen overheden van buurlanden over vaak complexe grensoverschrijdende problemen als belangrijk neveneffect.
- De overgang van een rol als donor van sectorprogramma's naar samenwerking als strategisch partner kan een winst situatie opleveren, mits de aangeboden Nederlandse expertise goed aansluit bij de nationale behoefte, zoals bijvoorbeeld deltatechnologie bij klimaatadaptatie en ecologisch verantwoorde groei in Vietnam.
- Politieke legitimiteit en sociaal draagvlak zijn cruciaal voor de duurzaamheid van een nationaal parkstelsel, evenals het potentieel van de beschermde gebieden om bij te dragen aan regionale economische ontwikkeling (zie landenvoorbeeld Bolivia).

Box 5.3 Bossenprogramma in Guatemala

Via een herbebossingsprogramma dat is opgezet met het nationale bosseninstituut kan de armere boerenbevolking subsidies krijgen voor het behoud van bos of herbebossing. Van 2009 tot 2010 hebben ongeveer 75.000 mensen hierdoor een aanvullend inkomen gekregen en is in totaal bijna 14.000 hectare behouden/herbebost. Het bossenprogramma is inmiddels opgeschaald naar nationaal niveau met een overheidsbudget tien keer zo groot als het huidige programma. Dit programma heeft bovendien bijgedragen aan het verbeteren van goed bestuur, door de samenwerking van gemeenschapsleiders met de overheid, in een historische context van repressie. Beperkende factoren waren het gebrek aan kennis en ervaring van het nationale bosseninstituut met het opzetten van dit soort gemeenschapsprojecten en hoe mannen én vrouwen hierin gelijke kansen te geven.

Bron: Resultatenrapport 2009-2010 Nederlandse ambassade Guatemala

Handelketens met duurzaam gebruik van water, bos en biodiversiteit

Verduurzaming van internationale handelketens, vooral die van hout, soja, palmolie en biomassa voor gebruik als biobrandstof, is van belang voor behoud en duurzaam gebruik van ecosysteemfuncties, biodiversiteit en bosgebieden in ontwikkelingslanden. Wat betreft palmolie en soja is ondersteuning gegeven aan de ronde tafels voor palmolie (RSPO)¹⁸ en soja (RTRS),¹⁹ die zich richten op vrijwillige certificering. Nederlandse bedrijven zijn belangrijke spelers bij deze initiatieven. De ronde tafels werken vanuit de filosofie dat elke belanghebbende (maatschappelijke organisaties, bedrijven) aan de tafel gelijke rechten heeft om specifieke onderwerpen aan te dragen en te bespreken met deelnemers die voorheen vaak lijnrecht tegenover elkaar stonden.

Vanaf eind 2008 wordt palmolie duurzaam geproduceerd, dit bedroeg in 2010 5% van de totale palmolieproductie. De marktvrage blijft hierbij nog achter, want slechts iets meer dan de helft van de gecertificeerde palmolie is in 2010 ook als zodanig verhandeld.²⁰ Voor soja is in 2010 overeenstemming over criteria voor verantwoord geproduceerde soja bereikt en begonnen met certificering.

Deze processen zijn via diverse kanalen ondersteund. Het Initiatief Duurzame Handel (IDH) heeft bijgedragen aan de verbreding van het internationaal draagvlak van de ronde tafel voor soja. Oxfam Novib en Solidaridad zijn actief in het bestuur van de ronde tafels voor respectievelijk palmolie en soja. Door capaciteitsopbouw zorgen zij ervoor dat kleine producenten aansluiting krijgen bij de verduurzaming. Zie ook Hoofdstuk 1.

→ Geleerde lessen

Ronde tafels van bedrijven en maatschappelijke organisaties zijn effectieve aanjagers van verduurzaming van handelsketens. Betrokkenheid van overheden gericht op randvoorwaarden van productie (planning, landgebruik, eigendomsrechten) is echter onmisbaar voor toekomstig succes.

Duurzame handel in biodiversiteitsproducten en meer legaal en duurzaam geproduceerd hout

Vanaf 2013 geldt binnen de EU een verbod op het importeren van illegaal gekapt hout. Landen zijn daarom bezig met het herstructureren van hun bosbouw om illegale houtkap tegen te gaan. Illegale houtkap in tropische bossen veroorzaakt naast ontbossing ook corruptie, verlies aan (overheids)inkomsten en sociale conflicten. Het FLEGT-actieplan (*Forest Law Enforcement, Governance and Trade*) bestaat uit het aangaan van vrijwillige partnerschappen (VPA's) tussen de Europese Unie en belangrijke houtproducerende landen.

Nederland is direct betrokken bij het FLEGT-proces in Vietnam en Ghana. Ghana wordt via sectorsteun in staat gesteld de afspraken uit de VPA uit te voeren. Nederland heeft via het Overseas Development Institute (ODI) een aantal landen ondersteund in het opzetten van een verificatiesysteem voor de houthandel. Tropenbos International heeft met Nederlandse steun in Ghana en Vietnam een belangrijke rol gespeeld bij het bij elkaar brengen van de belanghebbenden en onderzoek gedaan naar de gevolgen van de uitvoering van het FLEGT-actieplan voor de verschillende bevolkingsgroepen.

→ Geleerde lessen

Het FLEGT-actieplan is gericht op het tegengaan van de import van illegaal gekapt hout voor de Europese markt. Het is echter ook van belang om te voorkomen dat het illegale hout op de binnenlandse markt van houtexporterende landen aangeboden wordt, zodat lokale, van het bos afhankelijke mensen ook profiteren van FLEGT, en niet in de illegaliteit worden gedrukt en daarmee in de armoede.

Adequate betalingen voor ecosysteemdiensten

Er komt steeds meer bewijs voor de enorme potentiële waarde die ecosysteemdiensten en biodiversiteit vertegenwoordigen.²¹ De afgelopen jaren zijn er kleinschalige initiatieven ondernomen op het gebied van betalen voor waterdiensten, met betrokkenheid van waterleidingbedrijven en multinationals. Deze vormen een basis voor het opzetten van nieuwe financieringsvormen voor ecosysteemdiensten in waterstroomgebieden. Businessmodellen van WWF voor betaling voor water worden in Peru en Guatemala inmiddels vertaald in breder overheidsbeleid voor duurzaam beheer van waterstroomgebieden. Vanuit onder meer Wereldbank, IFC en WRI wordt schaalvergroting onderzocht gericht op betaling voor waterdiensten.

Verder is Nederland met een bijdrage van € 15 miljoen voor de periode 2009-2012 een belangrijke donor van de *Forest Carbon Partnership Facility* van de Wereldbank. Tropenbos International speelt een rol in de ondersteuning van nationale overheden en het opstellen van nationale REDD+-strategieën voor het terugdringen van CO₂ uitstoot door ontbossing en bosaantasting.

→ Geleerde lessen

- Er zijn veel overeenkomsten en aanvullingen tussen het betalen voor het tegengaan van bosdegradatie (REDD+) en het tegengaan van illegale houtkap (FLEGT). In beide gevallen zijn onafhankelijk toezicht en een goede consultatie van alle belanghebbenden belangrijk.
- Ondanks een toenemend aandeel bos en land in handen van de lokale bevolking en inheemse gemeenschappen (thans 22%)²² is de eigendomszekerheid nog steeds een belemmering voor een effectieve uitvoering van REDD-schema's.

Geïntegreerd beheerde stroomgebieden, bossen en beschermde gebieden

Landen met belangrijke stroomgebieden, zoals Bangladesh (zie box 5.2), Mozambique, Senegal, Egypte en Vietnam, investeren in het versterken van hun nationale en regionale organisaties voor stroomgebiedbeheer. Nederland ondersteunt deze initiatieven via het bilaterale en multilaterale kanaal. Deze regionale organisaties zijn belangrijk voor een verbeterde samenwerking tussen overheden van buurlanden.

In Fayoum (Egypte) bijvoorbeeld hebben organisaties van watergebruikers in een gebied van 120.000 hectare het Nederlandse model van democratisch gekozen waterschappen overgenomen. Dankzij de inzet van Nederlandse kennis is de deelname van lokale gebruikersorganisaties aan de besluitvorming over waterbeleid versterkt.²³

5B.5

Landenvoorbeeld Bolivia

Nederland heeft sinds 1996 effectief bijgedragen aan de ontwikkeling van een innovatieve vorm van co-management van het nationale parkstelsel in Bolivia, een van de landen met de grootste biodiversiteit ter wereld. Bolivia heeft 19,5%²⁴ van het territorium opgenomen in het nationale parkstelsel, dat voor een groot deel samenvalt met grondgebied van inheemse volkeren of kolonisten, die vaak onder armoedige condities leven. De uitdaging is om samen met hen een model te ontwikkelen, dat goed beheer van natuurlijke hulpbronnen combineert met sociale verbetering en economische groei.

Vanaf de jaren '90 heeft de Boliviaanse overheid ingezet op het concept 'Parken met Mensen', waarbij de lokale bevolking een belangrijke rol speelde bij de besluitvorming omtrent het parkbeheer. Het nieuwe concept 'Ruimtelijk beheer met gedeelde verantwoordelijkheid'²⁵ is een innovatieve vorm van decentralisatie en participatief beheer, waarbij de lokale bevolking de verantwoordelijkheid voor het park deelt met de nationale parkdienst.

Dit model heeft een belangrijk effect gehad op plattelandsontwikkeling en armoedevermindering, vooral voor inheemse gemeenschappen. Juridisch vastgelegde gedeelde verantwoordelijkheid van het beheer draagt niet alleen bij aan biodiversiteitsbehoud, het is een sociaal doel op zich. Versterking van de sociale organisaties in de parkcomités bevordert goed bestuur en brengt economische ontwikkeling op gang.

Dankzij concrete projecten zijn de parken 'centers of excellence' geworden op het gebied van experimenten met gebruik van biodiversiteit onder strenge duurzaamheids-criteria, die tegelijkertijd de inkomsten voor de lokale bevolking hebben vergroot. Indrukwekkende resultaten zijn behaald met gereguleerd gebruik en export van de vicuña-wol, wat extra inkomsten heeft gegenereerd voor meer dan zeventig gemeenschappen in de hoogvlakte. De gereguleerde exploitatie van krokodillenleer en de hoogwaardige cacao en paranoten in de lagere gebieden was eveneens succesvol. Daarnaast zijn er vorderingen gemaakt met het ontwikkelen van de toeristische mogelijkheden van de beschermde gebieden en betalen voor ecosysteemdiensten, voornamelijk drinkwater.²⁶

Foto: via Rob van den Boom, HMA Bolivia.

Conclusies

De verschuiving van natuurbehoud naar duurzaam economisch gebruik van bossen en biodiversiteit van de voorgaande jaren zet door, nu met meer nadruk op de economische waardering van ecosystemen, -goederen en -diensten voor economische groei. Het is van belang om bossen, biodiversiteit en waterbeheer structureel te integreren in de beleidsagenda's voor economische ontwikkeling.

Onder meer dankzij mede door Nederland gefinancierd onderzoek zijn instrumenten ontwikkeld om de waarde van ecosysteemdiensten beter mee te wegen in de planning van economische ontwikkeling en betere politieke afwegingen te maken. Deze ecosysteemdiensten zijn van belang voor het bedrijfsleven in de vorm van duurzame productie- en handelsketens waarbij de overheid alleen voorwaarden-scheppend moet optreden. Maar ze zijn ook belangrijk voor de publieke zaak, waarbij de overheid garanties moet bieden door effectieve regelgeving (duurzame leefomgeving, schone lucht, waterkwaliteit, rampenpreventie).

- 1 EU Timber Regulation, 2010. <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ%3AL%3A2010%3A295%3ASOM%3AEN%3AHTML>
- 2 Partnership for Africa's Water Development – PAWD II, final report, Global Water Partnership, juli 2010.
- 3 Rapport bestedingen 2010 in het kader van het Regeringsstandpunt Tropisch Regenwoud (RTR) en Klimaat-REDD ten behoeve van het Ministerie van Buitenlandse Zaken DGIS/BME Wageningen – UR Centre for Development Innovation; april 2011. Zie voor de overige cijfers de PROFORIS database <http://www.proforis.nl>.
- 4 World Bank, Washington, 2004, *Sustaining Forests: A Development Strategy*.
- 5 China is de koploper dankzij grootschalige restauratie- en herbebossingsprojecten met een toename in bosareaal van 20 miljoen ha van 2003 tot 2008 en een planning om tot 2020 40 miljoen ha toename te bereiken. <http://www.china-un.org/eng/hyfy/t792268.htm>
- 6 FAO Global Forest Resources Assessment 2010.
- 7 Lawson, S. & L. MacFaul, *Illegal Logging and Related Trade. Indicators of the Global Response*. London, UK: Chatham House, 2010.
- 8 Stichting Probos, 2010, *Kerngegevens Bos en Hout in Nederland*.
- 9 <http://www.fsc.org> en <http://www.pefcregs.info> (Jan 2011).
- 10 Index is gebaseerd op 3.180 populaties van 1.341 soorten vogels, zoogdieren, amfibieën en reptielen.
- 11 Ratio t.o.v. totale oppervlakte; <http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Resources/Static/Data/2010%20Stat%20Annex.pdf>
- 12 http://www.panda.org/about_our_earth/all_publications/living_planet_report/health_of_our_planet/biomes/
- 13 Constanza, R. et al., 1997, 'The value of the world's ecosystem services and natural capital', *Nature* 387, p. 253-260. En ook: Appendix A3.7 in Kumar, P. (ed.) 2010. *The economics of ecosystems and biodiversity. Ecological and economic foundations*. Earthscan, London U.K. and Washington U.S.A.
- 14 <http://www.parquesnacionales.gov.co> en <http://www.patrimonionatural.org.co>
- 15 <http://www.otca.org.br/en/noticia/noticia.php?idNoticia=2739&tipoN=9>
- 16 Resultatenrapport 2009-2010 Nederlandse ambassade Bangladesh.
- 17 Resultatenrapport 2009-2010 Nederlandse ambassade Guatemala.
- 18 Roundtable on Sustainable Palm Oil (<http://www.rspo.org>).
- 19 Round Table Responsible Soy Association (<http://www.responsiblesoy.org>).
- 20 Informatie Productschap Margarine, Vetten en Oliën (MVO), 2011 en presentatie RSPo tijdens Seminar Sustainable Sourcing Soy & Palm Oil, IOH & Productschap MVO, 11 april 2011.
- 21 Zie bijvoorbeeld het rapport *The Economics of Ecosystems & Biodiversity* (TEEB), waaraan ook Nederland heeft bijgedragen.
- 22 http://www.rightsandresources.org/documents/files/doc_1161.pdf
- 23 Resultatenrapport 2009-2010 Nederlandse ambassade Egypte.
- 24 *The Little Green Data Book*, Wereldbank, 2007.
- 25 'Gestión Territorial con Responsabilidad Compartida.' Zie http://www.semaph.gov.bo/index.php?option=com_content&view=article&id=55&Itemid=117
- 26 Resultatenrapport 2009-2010 Nederlandse ambassade Bolivia. Contribución del Programa de Apoyo al SNAP – Holanda (PASNAPH) al desarrollo del Sistema Nacional de Áreas Protegidas de Bolivia 1996-2009.

5C

Drinkwater en sanitatie

5C.1

Overzicht

Belangrijkste wereldwijde trends

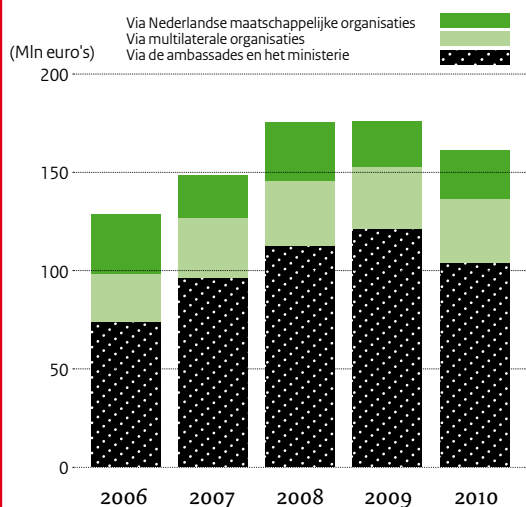
- Het halveren van het percentage mensen zonder toegang tot veilig drinkwater wordt voor de wereld als geheel in 2015 gehaald, maar er zijn grote verschillen tussen en ook binnen landen.
- De doelstelling om het percentage mensen zonder goede en hygiënische sanitaire voorzieningen te halveren blijft ver achter. Inspanningen kunnen alleen de bevolkingsgroei bijhouden. Nieuwe benaderingen moeten het tij keren.
- Het concept van de millenniumdoelen die alleen gaan over toegang tot water en sanitatie werkt beperkend omdat onderhoud, hygiënevoorlichting en onconventionele oplossingen zoals waterfilters in huizen hierdoor soms onderbelicht raken. Sinds 2008 is daar meer aandacht voor.

Belangrijkste resultaten Nederlandse hulp

- Gedurende 2009-2010 zijn dankzij de Nederlandse hulp ruim 3 miljoen mensen voorzien van verbeterde drinkwatervoorzieningen en bijna 10 miljoen mensen van verbeterde sanitaire voorzieningen.¹
- De samenwerking tussen Nederlandse partijen neemt toe, wat leidt tot een meer innovatieve aanpak en aanvullende financiering.

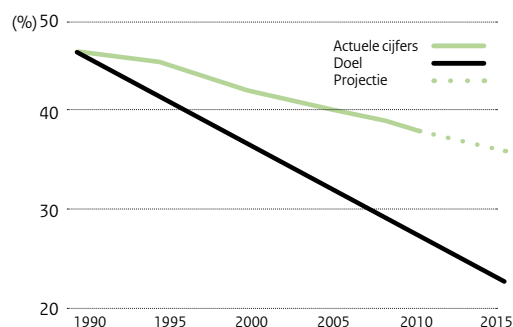
Figuur 5.7 Uitgaven Nederlandse hulp aan drinkwater en sanitatie²

In 2009 en 2010 ging minder dan 4% van het hele ontwikkelingsbudget van de Nederlandse overheid naar drinkwater en sanitatie. De maatschappelijke organisaties spendeerden hetzelfde percentage, terwijl drinkwater vaak beeldbepalend is voor de Nederlandse hulp. Eind 2010 heeft de overheid zich voorgenomen om de inspanning ten aanzien van water relatief te verhogen, met een specifiek accent op het bedrijfsleven.

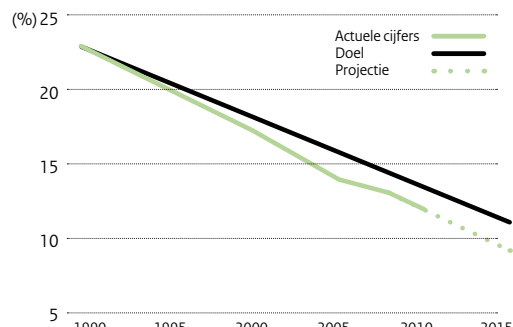
Bron: Financiële database ministerie (Piramide)

Figuur 5.8 Percentage van de wereldbevolking zonder goede sanitaire voorzieningen 1990-2015

Bron: WHO-UNICEF Progress on Sanitation and Drinking Water 2010
www.unicef.org/media/files/JMP-2010Final.pdf

Figuur 5.9 Percentage van de wereldbevolking zonder schoon drinkwater 1990-2015

Bron: WHO-UNICEF Progress on Sanitation and Drinking Water 2010
www.unicef.org/media/files/JMP-2010Final.pdf

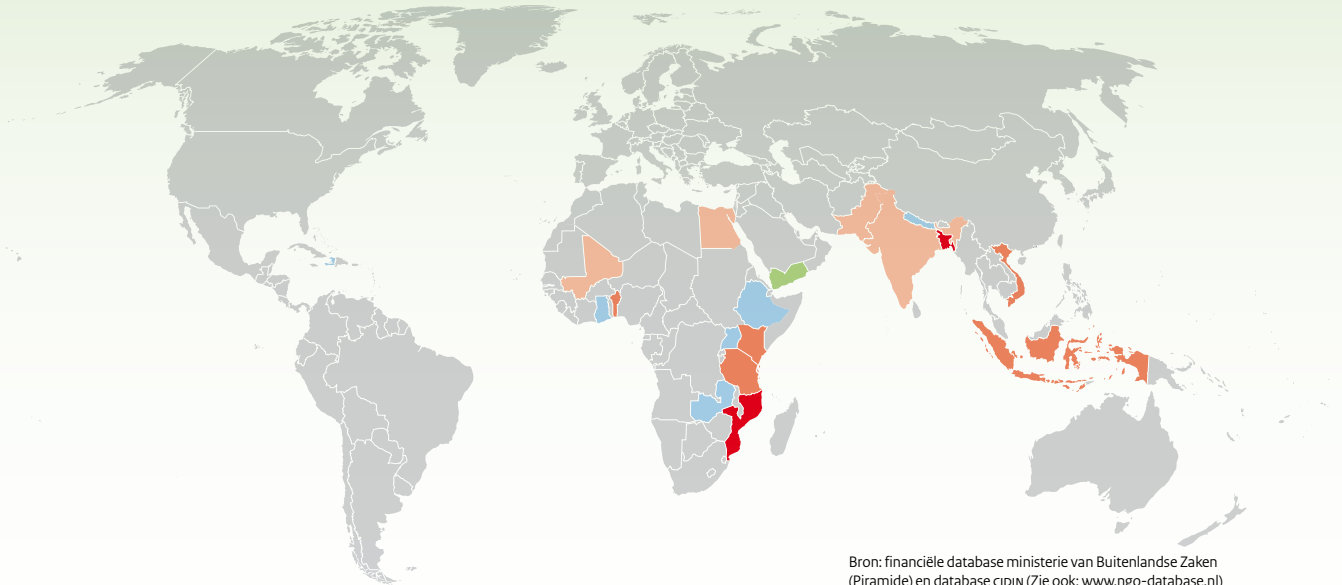
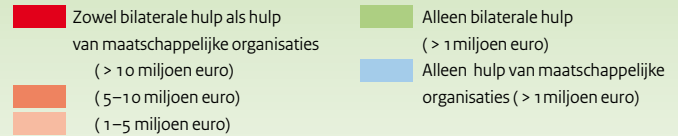

5C.2

Welke resultaten wilden we bereiken en hoe?

Waar draagt Nederland bij aan drinkwater en sanitatie

De bedragen zijn gemiddelden over 2009 en 2010.
Opmerking: Nederlandse hulp via multilaterale organisaties (o.a. Wereldbank en VN-instellingen) is hierin niet meegenomen.

Bron: financiële database ministerie van Buitenlandse Zaken (Piramide) en database CIDN (Zie ook: www.ngo-database.nl)

Hoe draagt Nederland bij

De resultaatketen (zie 5C.2.1) geeft een overzicht van het langetermijndoel van de wereldwijde aanpak op het gebied van drinkwater en sanitaire voorzieningen (impact en outcome), wat de landen hier zelf voor moeten leveren (outputs land), en welke concrete bijdrage Nederland via verschillende kanalen levert (outputs Nederland). Resultaten op outputniveau leiden niet automatisch tot de gewenste effecten. Externe factoren en de landenspecifieke context spelen altijd een rol.

Impact

Schoon drinkwater en meer hygiënische sanitaire voorzieningen hebben een positief effect op veel andere millenniumdoelen. Diarree wordt in 90% van de gevallen veroorzaakt door verontreinigd drinkwater, besmet voedsel en contact met ontlasting.³ Jaarlijks overlijden 1,5 miljoen kinderen

onder de vijf jaar aan de gevolgen hiervan.⁴ Vermindering van diarree en andere watergerelateerde ziekten verhoogt de arbeidsproductiviteit en de schooldeelname en verlaagt de ziektekosten.

Effecten (outcome)

Om deze impact te bereiken moeten mensen duurzaam toegang hebben tot veilig drinkwater en hygiënische sanitaire voorzieningen. Daarbij gaat het ook om gedragsverandering. Mensen moeten het drinkwater immers gebruiken en een goede hygiëne betrachten.

Outputs van het land

Om de outcomes te bereiken werkt het land aan goede infrastructurele voorzieningen. Daarnaast zijn ook institutionele verbeteringen nodig in de vorm van adequate wet- en regelgeving en financieringsmodellen. Ook moeten de

Box 5.4 Wat is veilig drinkwater?

Veilig drinkwater betekent een aansluiting van een huishouden op een waterleidingsysteem of toegang tot een publieke kraan, put met pomp of regenwater-opvang, mits afgeschermd tegen vervuiling. Het moet in voldoende mate aanwezig zijn (20 liter per persoon per dag). Bovendien moet het water op redelijke afstand (op maximaal 30 minuten loopafstand of maximaal 1000 meter) voor elk huishouden te verkrijgen zijn. Deze definitie geeft echter geen garantie. Een UNICEF studie in 6 landen concludeerde dat 10% van het kraanwater en 43% van de afgeschermden bronnen biologisch verontreinigd was.

bron: UNICEF/WHO 2010 update p.42, referentie naar RADWQ studie

Wat is sanitatie?

Om ziekten te voorkomen is het van groot belang dat mensen niet direct of indirect in contact komen met ontlasting. Hiervoor kunnen sanitaire voorzieningen worden aangelegd. Dit kan variëren van een toilet zoals wij dat kennen tot een eenvoudige putlatrine. Onder sanitatie wordt ook hygiënevoorlichting verstaan en het op hygiënische manier omgaan met vast afval.

juiste kennis en capaciteit voor een goede dienstverlening aanwezig zijn.

Bijdrage (outputs) Nederland

Nederland draagt samen met andere partners bij aan de opbouw van kennis over hygiëne en onderhoud van voorzieningen, het versterken van nationaal beleid op het gebied van water en sanitatie, en door de aanleg van publieke toiletten en waterpunten.

De Nederlandse overheid en de ambassades werken met overheden. Maatschappelijke organisaties richten zich op lokale organisaties en de kansarmen. Met het bedrijfsleven en kennisinstellingen dragen zij bij aan innovaties in techniek, ontwikkelingsbenaderingen en financiering. De Nederlandse bijdragen worden geleverd door de hieronder genoemde deelnemers.

Wie dragen bij

Categorie	Actoren
Bilateraal	Nederlandse ambassades in o.a. Bangladesh, Benin, Egypte, Indonesië, Jemen, Kenia, Mali, Mozambique, Pakistan, Tanzania en Vietnam. Verder o.a.: GTZ, USAID
Multilateraal	O.a. Kinderfonds van de Verenigde Naties (UNICEF), Secretary General's Advisory Board on Water and Sanitation (UNSGAB), Wereld Gezondheids Organisatie (WHO), United Nations Development Programme (UNDP), UN Habitat, Water Supply and Sanitation Collaborative Council (WSSCC)
Maatschappelijke organisaties, kennisinstellingen en overige	O.a. AKVO, Aqua for All, BOP Innovation Centre, Both Ends, BRAC, Connect International, Dorcas Aid International, Gender Water Alliance (GWA), icco & Kerk in Actie, International Water and Sanitation Centre (IRC), Koninklijk Instituut voor de Tropen (KIT), Meta Meta, Netherlands Organisation for international cooperation in higher education (Nuffic), Netherlands Water Partnership (NWP), Oxfam Novib, PLAN, Practica Foundation, Vereniging voor capaciteitsontwikkeling van maatschappelijke organisaties (PSO), RAIN Foundation, Netherlands Development Organisation (SNV), Simavi, Stichting Aid Environment, TU-Delft, UNESCO-IHE, Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG), WASTE, Women in Europe for a Common Future (WECF), Water Integrity Network (WIN), Wageningen Universiteit en Onderzoekscentrum (WUR)
Bedrijfsleven & partnerschappen	O.a. Acacia Water, DHV, Haskoning, Hatenboer Water, Safi Sana BV, Shell, Wavin Overseas, Witteveen SNS, Rabobank, Adessium, Micro Water Facility en Bos & drinkwaterbedrijven, o.a. Vitens Evides International, en waterschappen.

NB: Dit overzicht geeft een beeld van de verscheidenheid aan de organisaties en samenwerkingsverbanden die zich, gedeeltelijk of geheel met inzet van ODA-gelden, bezighouden met millenniumdoel 7C, water en sanitatie. Enkele van deze actoren zullen verder aan bod komen in dit hoofdstuk. Dit overzicht betreft geen exclusieve lijst.

Resultaatketen drinkwater en sanitatie

Impact

- Verbeterde volksgezondheid, minder diarree en andere watergerelateerde ziekten
- Verbeterde kwaliteit leefomgeving
- Toename onderwijsdeelname van meisjes door tijdbesparing en goede sanitaire voorzieningen op scholen
- Door tijdbesparing toename van economische activiteiten, vooral van vrouwen
- Toename voedselzekerheid; water wordt ook voor kleinschalige land- en tuinbouw gebruikt
- Afname van vooral lokale waterconflicten door betere beschikbaarheid

Outcome

- Mensen gebruiken veilig drinkwater
- Mensen hebben goede sanitaire voorzieningen en betrachten een goede hygiëne
- Drinkwater- en sanitaire voorzieningen worden duurzaam beheerd met medeverantwoordelijkheid van lokale instanties en gebruikers

Output van het land

Institutioneel

- Waterbeleid en wet- en regelgeving; participatief tot stand gekomen, gendersensitief, uitgaande van Recht op Water en Sanitatie en geïntegreerd in ander nationaal beleid
- Budgettair kader en beheer voor drinkwater en sanitatie zijn adequaat
- Financieringsmodellen die lokale verantwoordelijkheid bevorderen
- Institutioneel kader dat rol van gebruikers, private sector en lagere overheden bevordert

Output van het land

Capaciteit

- Toename integratie water-, sanitatie- en hygiëne-voorlichting
- Verbeterde capaciteit voor aanleg, beheer en onderhoud door (lokale) overheid, maatsch. organisaties, private sector
- Kennis van genderspecten
- Verbeterde controle waterkwaliteit
- Verbeterde Informatievoorziening over tarifiering en kosten aan burgers
- Resultaatgerichte monitoring en evaluatie

Output van het land

Technisch/infrastructuur

- Toename aantal verbeterde drinkwater- en sanitaire voorzieningen met aandacht voor drainage/afval
- Ontwerp en locatie voorzieningen afgestemd op genderspecten en natuurlijke en institutionele omgeving

Output Nederland

Ministerie en ambassades

- Informatie- en kennisdeling voor goed waterbeleid, en goede implementatie van nationale programma's
- Betere samenwerking tussen donoren onderling
- Water, sanitatie en hygiëne (WASH) blijft prioriteit op de agenda van internationale fora

Output Nederland

Maatschappelijke organisaties

- Kennisoverdracht voor lokale partners
- Meer aandacht voor belangen van kwetsbare groepen in samenleving
- Koppelen van beleidsontwikkeling aan realiteit
- Ontwikkeling van vernieuwende modellen voor financiering en samenwerking
- Technische innovatie

Output Nederland

Multilaterale organisaties

- Voldoende aandacht WASH bij internationale bijeenkomsten
- Goede inbreng ontwikkelingslanden in internationale fora
- Internationale lessen worden gedeeld

Output Nederland

Bedrijfsleven

- Technische innovatie, ontwikkeling van aangepaste technologie
- Kennisoverdracht
- Voorlichting toegespitst op lokale omstandigheden
- Meer dialoog rond publiek-private samenwerking

Input

Financiële steun, kennis, expertise en technische assistentie, netwerkinformatie

5C.3

Wereldwijde ontwikkelingen

Drinkwater

Wereldwijd gezien wordt het drinkwatermillenniumdoel in 2015 gehaald, maar er zijn grote geografische verschillen en verschillen tussen arme en rijke bevolkingsgroepen. India en China dragen het meest bij aan de wereldwijde vooruitgang. Afrika beneden de Sahara loopt weliswaar achter, maar ook hier steeg het deel van de bevolking dat toegang tot schoon drinkwater heeft: van 55% in 2000 naar 60% in 2008. 89% van de mensen zonder goed drinkwater woont op het platteland (zie tabel 5.10).

Sanitaire voorzieningen

De doelstelling voor sanitaire voorzieningen blijft achter. Er zijn nog steeds 2,6 miljard mensen zonder toegang tot goede sanitaire voorzieningen.⁶ Figuur 5.11 toont dat de snelste vooruitgang in Zuidoost-Azië is geboekt. In Afrika beneden de Sahara heeft slechts iets minder dan een derde van de bevolking toegang tot sanitaire voorzieningen, al valt ook hier vooruitgang waar te nemen.

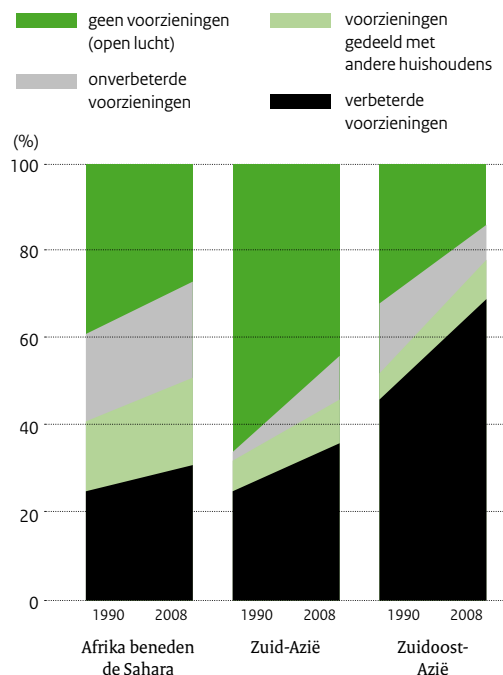
Het verbeteren van sanitaire voorzieningen en hygiëne ligt gecompliceerd doordat het onder de verantwoordelijkheid van verschillende overheden (ministeries, lokale overheden) valt. Culturele en gedragsfactoren zijn van invloed omdat die gedragsverandering soms lastig maken. Nieuwe benaderingen moeten de voortgang versnellen, waarbij de gebruikers worden gestimuleerd meer verantwoordelijkheid te nemen. Een effectieve benadering is *Community Led Total Sanitation (CLTS)* en de varianten daarop voor scholen en stadswijken. Hygiënevoorlichting staat bij deze benadering centraal. De mensen bouwen zelf een toilet, zo veel mogelijk met betrokkenheid van lokale ondernemers. Er komt meer aandacht voor tussenoplossingen zoals publieke toiletten en reparatie van bestaande voorzieningen, evenals voor de economische waarde van afval van toiletten als mest of voor de productie van biogas.

Tabel 5.10 Toegang tot schoon drinkwater in ontwikkelingslanden 2000-2008

	Toegang tot schoon drinkwater (% van de bevolking)		Aantal bereikte mensen dat toegang heeft gekregen in de periode 1990-2008 (in Mln)
	2000	2008	
Afrika beneden de Sahara	55	60	237
Zuid-Azië	81	87	547
China & Oost-Azië	81	89	436
Latijns Amerika	90	93	161
Ontwikkelingslanden	79	84	1.667

Bron: WHO-UNICEF Progress on Sanitation and Drinking Water 2010
www.unicef.org/media/files/JMP-2010Final.pdf

Figuur 5.11 Toegang tot sanitaire voorzieningen per regio in 1990 en 2008

Bron: WHO-UNICEF Progress on Sanitation and Drinking Water 2010
www.unicef.org/media/files/JMP-2010Final.pdf

Resultaten Nederlandse bijdrage

Het IOB heeft via evaluaties specifiek gekeken naar de effecten van grootschalige en langdurige Nederlandse water- en sanitatieprogramma's in Tanzania, Jemen, Egypte en Benin.⁷ Ze wezen uit dat verbeterde toegang tot water leidde tot aanzienlijke tijdsbesparing voor vooral vrouwen en meisjes. In Jemen en Tanzania resulteerde dit duidelijk in een hogere onderwijsdeelname.

Voor de programma's in Tanzania, Jemen en Egypte is vastgesteld dat het verbeteren van drinkwater- en sanitaire voorzieningen heeft geleid tot een significante afname van diarree.⁸ Hygiënevoorlichting was daarbij een belangrijk instrument. In Benin en Egypte leidde gebrekkige voorlichting daarentegen vaak tot onhygiënische opslag van schoon water in huis, waardoor het besmet raakte. De effecten op gezondheid vielen daar dus tegen.

Duurzame toegang tot voorzieningen

De Nederlandse overheid en haar partners in de watersector hebben beloofd om tussen 2004 en 2015 50 miljoen mensen van drinkwater en goede sanitaire voorzieningen te voorzien. Gedurende 2009 en 2010 hebben in totaal 3 miljoen mensen door Nederlandse hulp schoon drinkwater gekregen en bijna 10 miljoen mensen goede sanitaire voorzieningen (tabel 5.12). De belangrijkste bijdrage aan goede sanitaire voorzieningen komt vanuit het BRAC-programma in

Bangladesh. In 2009-2010 kregen 5 miljoen¹⁰ mensen door de Nederlandse steun aan dit programma toegang tot dergelijke voorzieningen.

Sinds 2004 hebben in totaal 12 miljoen mensen dankzij Nederland toegang gekregen tot verbeterde sanitaire voorzieningen en 12,2 miljoen mensen tot veilig drinkwater.¹¹ Er is een grotere inspanning vereist om met de huidige programma's de 50 miljoendoelstelling te bereiken. Er is namelijk onvoldoende financiering en er zijn te weinig programma's die op grote schaal worden uitgevoerd.

Mensen moeten blijvend profijt hebben van de nieuwe voorzieningen. Na afronding van het Nederlandse programma in Tanzania bleek slechts 7% van de 3.643 waterpunten niet meer operationeel en in Benin was dit 20%.¹² In Egypte en Jemen waren de meeste voorzieningen nog operationeel maar stelden de gebruikers veel vragen over de betrokken overheidsinstellingen en hun beleid. Alle evaluaties wezen op problemen met de betrouwbaarheid van de waterbron door grondwaterdaling en vervuiling. Dit onderstreept het belang van het koppelen van drinkwatervraagstukken aan waterbeheer.

Institutionele ontwikkeling

Goed waterbeleid van de centrale overheid, effectieve uitvoering daarvan en politieke wil zijn belangrijke voorwaarden voor het bereiken van resultaten. Daartoe voeren Nederlandse ambassades samen met andere donoren een dialoog met overheidsinstanties. In Mozambique resulteerde dit in goed nationaal beleid voor drinkwater en sanitatie op het platteland. Hierdoor worden nu meer middelen van het land zelf besteed aan deze voorzieningen. Het blijft echter nodig om beleid aan te scherpen en corruptie terug te dringen.

Het is belangrijk dat donoren taken onderling verdelen en de hulp goed op elkaar afstemmen. In Indonesië heeft de ambassade het initiatief genomen om het donoroverleg op het gebied van sanitaire voorzieningen vorm te geven. Vervolgens is er mede door een intensieve dialoog met de overheid een nationaal programma voor het verbeteren van sanitaire voorzieningen ontwikkeld, waardoor de Indonesische overheidsinvesteringen hiervoor zijn verveelvoudigd.¹³

In een aantal gevallen geeft Nederland directe steun aan het nationale sectorprogramma. Een IOB-evaluatie van deze hulp concludeert dat sectorsteun heeft bijgedragen aan verbetering van het bestuur van de sector op centraal niveau en betere afstemming van de hulp door donoren. Er is

Tabel 5.12 Aantal mensen dat gedurende 2009 en 2010 door Nederlandse hulp toegang heeft gekregen tot schoon drinkwater en sanitatie

Kanaal	Water	Sanitatie
Bilaterale programma's	1.470.000	7.552.000
Multilaterale organisaties	1.268.000	1.320.000
Maatschappelijke organisaties	237.000	422.000
Publiek-private partnerschappen	Nog niet bekend	420.000
Indirect, via algemene begrotingssteun	128.000	84.000
TOTAAL	3.103.000	9.798.000

Bron: Ministerie van Buitenlandse Zaken⁹

echter onvoldoende aandacht besteed aan het verbeteren van de uitvoering door lagere overheden. Ook was de deelname van niet-overheidspartijen beperkt.

Maatschappelijke organisaties spelen een specifieke rol in bijvoorbeeld het vragen van aandacht voor kwetsbare groepen, voorlichting op huishoudensniveau of het ter verantwoording roepen van de overheid als dienstverlening in gebreke blijft. Daarbij wordt steeds meer samengewerkt met het bedrijfsleven (zie box 5.6). Zo adviseert Simavi binnen een stedelijk programma in Malawi het Nederlandse Vitens Evides-International (VEI) over het bereiken van armere doelgroepen en over beleid ten aanzien van HIV/AIDS bij medewerkers.

Via innovatieve partnerschappen met het bedrijfsleven wordt hulpgeld in toenemende mate gebruikt om private geldstromen vrij te maken voor drinkwater en sanitatie. Een goed voorbeeld is het FINISH-programma van Waste, waaraan ook SNS-Reaal en Tata deelnemen. Centraal staat het opbouwen van capaciteit van microfinancieringsinstellingen op het gebied van sanitatie. Eén euro hulp heeft 7,6 euro losgemaakt aan commerciële financiering via leningen. Tot dusver zijn op deze wijze ruim 84.000 sanitaire voorzieningen gerealiseerd.¹⁴

Verbeteren van lokale capaciteit om programma's uit te voeren

Kennisoverdracht is het belangrijkste thema van *Water Operator Partnerships* (WOP's). Via deze vorm van partnerschap tussen Vitens Evides International en de lokale drinkwaterbedrijven van de Vietnamese steden Da Nang en Ho Chi Minh City is onder meer de effectiviteit van deze bedrijven vergroot. Het deel van het drinkwater waarvoor geen betaling werd ontvangen¹⁵ daalde van 39% in 2007 naar 31% in 2009. Door deze toegenomen bedrijfszekerheid worden de

Box 5.5 Urban Community Led Total Sanitation (UCLTS)

PLAN is betrokken bij een pilotproject op het gebied van urbane sanitatie in de sloppenwijk Mathare 10 in Nairobi, Kenia. De gemeenschap brengt zelf in kaart waar en hoe men zijn behoefte doet en wat dat voor gevolgen heeft. Op basis van deze analyse beslissen gemeenschappen hoe ze hun sanitatiesituatie zelf willen verbeteren zonder daarbij afhankelijk te zijn van externe ondersteuning of subsidies. Kleine bedrijfjes spelen een rol bij de verdere uitwerking en bij het schoonhouden van de voorzieningen.

Bron: Community Led Total Sanitation, www.communityledtotalsanitation.org/resource/piloting-clts-urban-setting-diary-progress-mathare-10-nairobi-kenya

Box 5.6 Driepartijensamenwerking/ TPP Ghana

De samenwerking tussen overheid en bedrijven wordt samengebracht onder de term Publiek-Private Partnerschappen (PPP's). In veel gevallen worden daar maatschappelijke organisaties als derde partij aan toegevoegd onder de afkorting TPP (Tri-partite Partnerships). In Ghana hebben Nederlandse organisaties een dergelijke samenwerking bevorderd met een *Learning Alliance* gericht op het beheer van stedelijke water- en sanitatievoorzieningen. Van Nederlandse zijde nemen hier ICCO, Simavi, Waste en Aqua for All aan deel, samen met het IRC en de bedrijven Safi Sana en VEI/AVRL. Dit resulteerde in een aantal innovatieve sanitatieprojecten in arme wijken van Accra.

Bron: Resource Centre Network Ghana www.washghana.net/page/839

drinkwaterbedrijven interessante partners voor grote investeerders zoals regionale ontwikkelingsbanken.

SNV concentreert zich op capaciteitsopbouw en beheer van bestaande watervoorzieningen in negentien landen. In een aantal daarvan zijn waterpunten elektronisch in kaart gebracht en informatie over onderhoudssituatie en waterkwaliteit geïnventariseerd. Dit heeft het voor districtsautoriteiten makkelijker gemaakt om bij storingen tijdig actie te ondernemen. In Tanzania heeft de nationale overheid het instrument overgenomen en zelf € 1,2 miljoen vrijgemaakt om deze aanpak ook in andere districten uit te voeren.¹⁶

Institutionele output internationaal

Een deel van de inspanningen die gericht zijn op het behalen van millenniumdoel 7c worden uitgevoerd buiten de partnerlanden. Deze activiteiten moeten ervoor zorgen dat er genoeg draagvlak ontstaat voor de problematiek in de watersector zowel in donorlanden als in partnerlanden.

In 2010 erkende de VN het recht op drinkwater en sanitatie als mensenrecht, een mijlpaal na jarenlange lobby.¹⁷ Een vergelijkbaar succes is geboekt ten aanzien van de erkenning van alternatieve (tussen)oplossingen als huisfilters en groepstoiletten.

UN Secretary-General's Advisory Board on Water and Sanitation (UNSGAB) houdt water en sanitaire voorzieningen hoog op de politieke agenda. Het voorzitterschap van z.k.h. de Prins van Oranje ondersteunt Nederlands vooraanstaande positie op het gebied van water. In het door Nederland en Groot-Brittannië gestarte *Sanitation and Water for All*- (swa) initiatief werden concrete afspraken gemaakt over afstemming van de hulp. Simavi is hier actief bij betrokken.

5C.5

Landenvoorbeeld Ghana

Ghana heeft een grote achterstand in het verbeteren van sanitaire voorzieningen. De toegang van de bevolking tot verbeterde sanitaire voorzieningen is in steden op dit moment 18% en op het platteland 7%. Ruim 70% van de stedelijke bevolking heeft wél toegang tot publieke latrines, die internationaal niet erkend worden als 'verbeterde voorziening'.¹⁸ In stedelijke gebieden heeft 90% van de bevolking toegang tot verbeterde drinkwatervoorzieningen, op het platteland is dit 74%.¹⁹

De Nederlandse bilaterale hulp richt zich in Ghana vooral op het verbeteren van stedelijke voorzieningen. Via het ORET-bedrijfslevenprogramma zijn er vooral investeringen gedaan in grootschalige waterwinning en -zuivering. Met financiering van de Wereldbank is het Nederlandse bedrijf Vitens Evides International betrokken bij het versterken van de stedelijke drinkwaterbedrijven. Het donateurfonds Water for Life zorgt met verdubbeling van Aqua for All voor aanvullende investeringen in arme volkswijken en kleine steden. In drie jaar tijd is met € 12 miljoen voor 72.000 mensen toegang verschaft tot veilige drinkwaterbronnen.²⁰

UNICEF, WaterAid en Plan Ghana zijn samen met de overheid actief op het gebied van Community Led Total Sanitation (CLTS),²¹ waarbij hygiënevoorlichting centraal staat. Het is de bedoeling dat mensen zelf toiletten bouwen, mogelijk met hulp van lokale ondernemers. In 2009 hebben de Ghanese overheid en UNICEF in samenwerking met onder andere Plan, WaterAid en de National Working Group on Sanitation een evaluatie uitgevoerd, die uitwijst dat in ruim 60% van de 33 bezochte gemeenschappen sinds de introductie van CLTS niemand meer zijn behoefte in de buitenlucht doet (*Open Defecation Free*). CLTS is nu de nationale strategie voor de verbetering van sanitaire voorzieningen en hygiëne in Ghana.

In Accra worden de ideeën rond nutriëntenhergebruik vanuit publieke toiletgebouwen verder uitgewerkt door onder andere het SWITCH-programma en Safi Sana. Dit levert meer inkomsten op voor de beheerder van de toiletten, vervangt het gebruik van kunstmest en biedt een oplossing voor het dumpen van de inhoud van giertanks op het strand.

Foto: Aqua for All.

Conclusies

De wereldwijde doelstelling om het deel van de mensen zonder veilig drinkwater te halveren wordt gehaald. Wel moet er meer aandacht komen voor ongelijkheid tussen en binnen landen voor duurzaamheid en kwaliteit van water.

De mondiale doelstelling voor sanitaire voorzieningen wordt niet gehaald. Nieuwe benaderingen, zoals het koppelen van sanitatie aan voedselzekerheid door terugwinning van voedingsstoffen, moeten het tij keren. Nederland blijft zich in internationale fora inzetten voor sanitatie, meer aandacht voor zeggenschap van vrouwen en zelffinanciering omdat deze nog te weinig politieke steun hebben en verantwoordelijkheden vaak niet duidelijk zijn.

Drinkwater- en sanitatieprogramma's dragen bij aan tijdsparing voor vrouwen en meisjes en onderwijsdeelname, maar zeggenschap van vrouwen moet actiever gestimuleerd en gevolgd worden.

Voor het bereiken van de doelstellingen is financiering door donorlanden onvoldoende. Programma's gaan daarom nu meer uit van investeringen door de doelgroep zelf. Via creatieve partnerschappen tussen bedrijfsleven, overheid en maatschappelijke organisaties wordt gewerkt aan manieren om private geldstromen aan te trekken, zodat meer mensen bereikt worden.

Hygiënevoorlichting is een belangrijke succesfactor voor het bereiken van effecten. Het moet een integraal onderdeel worden van drinkwater- en sanitatieprogramma's.

Ten slotte werkt het concept van de millenniumdoelen beperkend bij onder meer onderhoud, hygiënevoorlichting en sommige onconventionele oplossingen. Op deze essentiële elementen voor de duurzaamheid van interventies wordt dan ook in toenemende mate ingezet.

- 1 Ministerie van Buitenlandse Zaken, Monitoring 50 miljoendoelstelling.
- 2 Dit is exclusief de bijdrage aan water en sanitatie via het bedrijfslevenprogramma ORET. Deze bedroeg in 2010 zo'n € 30 miljoen.
- 3 WHO, *Health Report 2002*.
- 4 UNICEF/WHO, 2009. <http://www.unicef.org/media/files/JMP-2010Final.pdf>
- 5 WHO/UNICEF 2010, *Progress on Sanitation and Drinking-water*.
<http://www.unicef.org/media/files/JMP-2010Final.pdf>
- 6 WHO/UNICEF 2010, *Progress on Sanitation and Drinking-water*.
<http://www.unicef.org/media/files/JMP-2010Final.pdf>
- 7 IOB impactevaluaties drinkwater en sanitatie:
Water Supply and Sanitation Programmes Shinyanga Region, Tanzania 1990-2006 (2007), <http://www.minbuza.nl/dsresource?objectid=buzabeheer:28778&type=org>
Support to rural water supply and sanitation in Dhamar and Hodeidah governorates, Republic of Yemen (2008), <http://www.minbuza.nl/dsresource?objectid=buzabeheer:183861&type=org>
Drinking water supply and sanitation programme supported by the Netherlands in Fayoum Governorate, Arab Republic of Egypt, 1990-2009 (2010).
<http://www.minbuza.nl/dsresource?objectid=buzabeheer:269601&type=org>
Draft impact evaluation report on drinking water supply and sanitation programmes in Benin (2011). http://www.minbuza.nl/Producten_en_Diensten/Evaluatie/Lopende_
[onderzoeken/IOB_Impactevaluatie_water_en_sanitaire_voorzieningen_in_Benin](http://www.minbuza.nl/Producten_en_Diensten/Evaluatie/Lopende_)
- 8 IOB, impactevaluaties, zie 7, gebaseerd op eigen rapportage door respondenten.
- 9 Ministerie van Buitenlandse Zaken, Monitoring 50 miljoendoelstelling. Bij maatschappelijke organisaties is alleen het aandeel dat bereikt is met geld van het ministerie meegerekend. Bij bilaterale sectorsteun en bij programmasteun aan multilaterale organisaties is uitgegaan van een eenheidsinvestering van respectievelijk € 25 en € 19 voor drinkwater en € 20 en € 26 voor sanitatie (zie ook: Ministerie van Buitenlandse Zaken, 2009, *Drinking water and sanitation, Results in Development report 2007-2008*, page 39; speciale uitgave door DME)
- 10 BRAC-update, programme monitoring, maart 2011.
- 11 Ministerie van Buitenlandse Zaken, Monitoring 50 miljoendoelstelling. Zie 7.
- 12 *Water Supply and Sanitation Programmes Shinyanga Region, Tanzania 1990-2006*, IOB Impact evaluatie 2007 and *Evaluation Of Sector Approaches, In The Water Sector, Country Report, Benin*, 9 December 2007. [http://www.minbuza.nl/nl/Producten_en_Diensten/](http://www.minbuza.nl/nl/Producten_en_Diensten/Evaluatie/Afgeronde_)
[Evaluatie/Afgeronde_](http://www.minbuza.nl/nl/Producten_en_Diensten/Evaluatie/Afgeronde_)
[onderzoeken/2007/05/IOB_Impactevaluatie_water_en_sanitaire_voorzieningen_in_Tanzania](http://www.minbuza.nl/nl/Producten_en_Diensten/Evaluatie/Afgeronde_)
- 13 Resultatenrapport 2009-2010 Nederlandse ambassade Indonesië.
- 14 Jaarrapportage FINISH, 2010
- 15 Het aandeel van het water dat om verschillende redenen zoals lekverlies en illegale aansluitingen geen inkomsten oplevert. VEI, 2010
- 16 snv-rapportage, 2011.
- 17 Nederland is in principe voorstander van dit recht maar onthield zich van stemming omdat de resolutie te weinig de verantwoordelijkheid voor de uitvoering door de ontwikkelingslanden benadrukte.
- 18 WHO/UNICEF 2010, *Progress on Sanitation and Drinking-Water: Update 2010*.
<http://www.unicef.org/media/files/JMP-2010Final.pdf>
- 19 WHO/UNICEF 2010, *Progress on Sanitation and Drinking-Water: Update 2010*.
<http://www.unicef.org/media/files/JMP-2010Final.pdf>
- 20 Eindrapporten *Water for Life*, overzicht Aqua for All 2011. <http://www.aquaforall.nl>
- 21 PLAN Nederland, *Evaluation Of Strategy For Scaling Up Community Led Total Sanitation In Ghana*, September 2009. <http://www.plannederland.nl>

Een mondiaal partnerschap voor ontwikkeling

Belangrijkste wereldwijde trends

- Meer ruimte voor ontwikkeling en zelfredzaamheid van arme landen

Belangrijkste Nederlandse hulp

- Burgers, bedrijven en consumenten dragen steeds meer bij aan een mondiaal partnerschap voor ontwikkeling

De Nederlandse aanpak in Peru

6.1

Overzicht

Millenniumdoel 8: Een mondiaal partnerschap voor ontwikkeling

Doel: het scheppen van een internationaal klimaat waarin ontwikkelingslanden de ruimte krijgen voor economische groei en armoedebestrijding.

De huidige VN-indicatoren om de voortgang van millenniumdoel 8 te meten zijn:

1. Officiële ontwikkelingshulp
2. Toegang tot de markten van rijke landen
3. Toegang tot betaalbare geneesmiddelen
4. Schuldverlichting

Nederlandse bijdrage aan millenniumdoel 8

- Nederland behoort tot de koplopers wat betreft omvang en kwaliteit van de hulp en beleidscoherentie voor ontwikkeling.
- Burgers, stichtingen, particuliere fondsen en andere organisaties, maar ook (inter)nationale bedrijven, gaan vanuit hun eigen visie en belangen relaties aan met landen en leveren daarmee een positieve bijdrage aan het mondiaal partnerschap.
- De Nederlandse ontwikkelingssamenwerking stimuleert in het kader van het mondiaal partnerschap particuliere fair trade-initiatieven zoals het Initiatief Duurzame Handel.

Belangrijkste wereldwijde trends

- Veel ontwikkelingslanden hebben sinds midden jaren '90 een betere toegang tot de westerse markten. Driekwart van hun export kwam in 2004 tariefvrij de ontwikkelde landen binnen. In 2008 was dit gestegen tot 80%.¹ Niettemin is de Doha-ontwikkelingsronde anno 2011 nog niet afgerond.
- Door beter schuldmanagement, opbouw van valuta-reserves en aanzienlijke schuldkwijtschelding voor vooral de armste landen, gaan steeds minder ontwikkelingslanden gebukt onder hoge schuldenlasten.
- Op het terrein van toegang van ontwikkelingslanden tot medicijnen zijn positieve ontwikkelingen gaande, maar er liggen nog grote uitdagingen voor de nieuwe generatie AIDS-remmers.
- Vooruitgang op een aantal terreinen van millenniumdoel 8 staat onder druk omdat de aandacht is verlegd naar de gevolgen van de mondiale kredietcrisis.
- De groei van de hulp door rijke landen is onvoldoende om het internationaal afgesproken niveau van 0,7% van het bruto nationaal product te realiseren.

Welke resultaten wilden we bereiken en hoe?

Hoe draagt Nederland bij

Beleid in rijke landen moet ontwikkelingslanden optimale ruimte voor ontwikkeling bieden

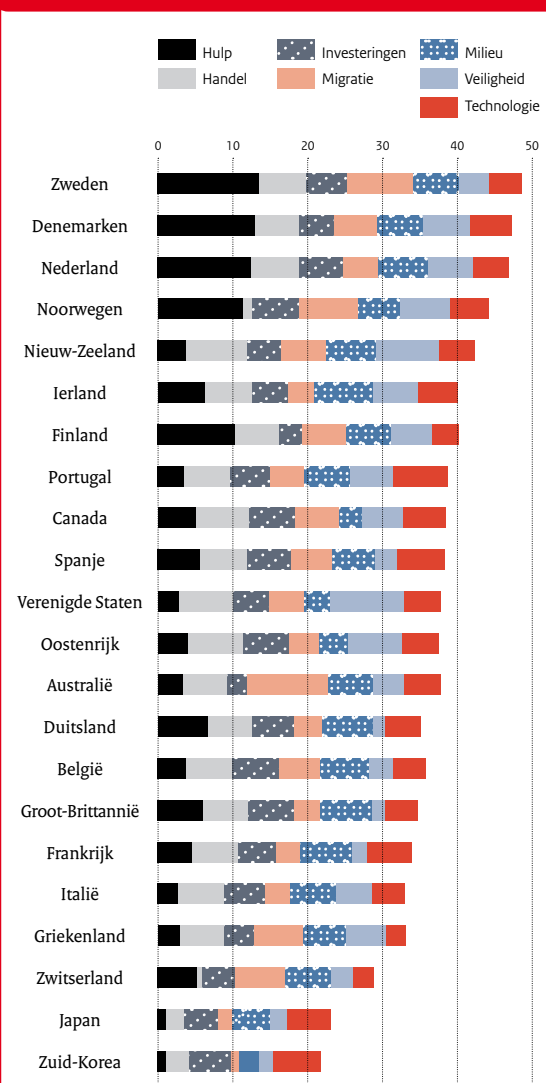
Millenniumdoel 8 betreft de (inspannings)verplichtingen van ontwikkelde landen. De internationale gemeenschap wil daarmee internationale verhoudingen creëren waarbinnen ontwikkelingslanden ruimte krijgen voor hun eigen ontwikkelingsproces en armoedebestrijding. Arme ontwikkelingslanden blijven onder andere achter omdat ze niet volledig meedraaien in de wereldeconomie en minder toegang hebben tot kennis. Millenniumdoel 8 wil de structurele positie van arme landen in de wereldorde versterken. Daarom richt het zich op grotere markttoegang voor de export van arme landen, een open en eerlijk multilateraal handels- en financieel systeem, toegang tot medicijnen, schuldelichting en afspraken over hulp.

Millenniumdoel 8 staat voor een brede visie op globalisering. Globalisering schept kansen voor ontwikkeling maar brengt ook risico's voor arme mensen met zich mee. Internationale samenwerking is nodig om eerlijke spelregels af te spreken en gelijke kansen te scheppen, ook voor de allerarmsten. Dit gaat veelal via internationale onderhandelingen die vanwege het grote aantal deelnemers en uiteenlopende belangen complex zijn. Onderhandelingen verlopen vaak moeizaam getuige de impasses in de Doha-ronde in de Wereldhandelsorganisatie (wto) en de moeizame vn-klimaat-onderhandelingen. Millenniumdoel 8 vraagt daarnaast dat de rijke landen bij alle relevante beleidsbeslissingen de effecten op ontwikkelingslanden laten meewegen. Waar nodig zou het beleid moeten worden aangepast om negatieve effecten te voorkomen.

De stand van het mondiale partnerschap wordt goed uitgedrukt in de jaarlijkse *Commitment to Development Index* van het Center for Global Development.² Deze index meet de ontwikkelingsgerichtheid van het beleid van donorlanden op het gebied van hulp, handel, buitenlandse investeringen, migratie, milieu, veiligheid en technologieoverdracht. (zie figuur 6.1)

Figuur 6.1 Committing aan Ontwikkeling Index 2010

(Hoe hoger de indexscore, hoe meer gecommiteerd aan ontwikkeling)

Bron: Center for Global Development, Commitment to Development Index, http://www.cgdev.org/section/initiatives/_active/cdi/

Nederland stond in 2009 en 2010 op de derde plaats, na Zweden en Denemarken. Nederland scoorde hoog op omvang, voorspelbaarheid en kwaliteit van de hulp, milieu, investeringen in ontwikkelingslanden, handel en veiligheid. Alleen op migratie en technologie was de score onder het gemiddelde. Deze hoge plaats illustreert het ontwikkelingsvriendelijke beleid en de inzet voor harde internationale afspraken onder millenniumdoel 8.

Figuur 6.1 laat zien dat de ontwikkelingsgerichtheid van rijke landen nogal varieert. Voortgang in coherent beleid is wereldwijd per saldo onvoldoende. Nederland streeft daarom naar meer resultaatgerichte samenwerking binnen de EU (verantwoordelijk op beleidsterreinen als handel) en de OESO. Ter versterking van millenniumdoel 8 zet Nederland in onderhandelingen in op concretere en meetbare doelen over internationale spelregels.

Wie dragen bij

Categorie	Actoren
Bilateraal	N.v.t.
Multilateraal	O.a. G20, EU, OESO, IMF, VN
Maatschappelijke organisaties, kennisinstellingen en overige	O.a. Agentschap NL, Both ENDS, CBI, Centre for Safety, CICT, Clingendael, Cordaid, CNV Internationaal, Eric Foundation, EVD, Fair Food, FNV Mondiaal, Free Voice, Health Action International, Hivos, icco & Kerk in Actie, International Child Support, KRT, NCDO, Niza, OIKOS, Oxfam Novib, PLAN, Prisma, PUM, Save the Children, Schone Kleren Campagne, snv Netherlands Development Organisation, Solidaridad, SOMO, SPARK, Terre des Hommes, Transnational Institute, WEMOS, Woord en Daad, World Vision, WRI, Yente
Bedrijfsleven & partnerschappen	N.v.t./gegevens onbekend

NB: Dit overzicht geeft een beeld van de verscheidenheid aan de organisaties en samenwerkingsverbanden die zich, gedeeltelijk of geheel met inzet van ODA-gelden, bezighouden met millenniumdoel 8. Enkele van deze actoren zullen verder aan bod komen in dit hoofdstuk. Dit overzicht betreft geen exclusieve lijst.

Wereldwijde ontwikkelingen en resultaten bijdrage Nederland

Officiële ontwikkelingshulp

Omvang

De omvang van de officiële ontwikkelingshulp bleef in 2010 steken op \$ 128,7 miljard. Alleen Nederland voldoet samen met Noorwegen, Zweden, Denemarken en Luxemburg aan de afspraak om 0,7% van het bruto nationaal inkomen aan ontwikkelingshulp te geven (zie figuur 6.3).

Effectiviteit

Donoren, maatschappelijke organisaties en ontvangende landen hebben in 2005 (Parijs) en 2008 (Accra) afspraken gemaakt om de hulp effectiever te maken. Voorlopige cijfers geven aan dat Nederland op zeven van de tien indicatoren voor effectiviteit een voldoende scoort. Daarbij gaat het onder meer om het gebruiken van landensystemen voor het besteden van de hulp. Zoals bijvoorbeeld de rapportage-mechanismen van de overheid van een ontwikkelingsland.

Maatschappelijke organisaties hebben zich sinds 2008 verenigd in het Open Forum for CSO (*civil society organisations*) Development Effectiveness.³ Het Open Forum richt zich ook op de effectiviteit van maatschappelijke organisaties zelf. In september 2010 werden in Istanbul acht principes aangenomen als leidraad voor hun ontwikkelingswerk.⁴

De kwaliteit en effectiviteit van hulp aan postconflict-landen zijn mede door inzet van Nederland verbeterd. Landen krijgen nu speciale hulp voor vredesopbouw. Ook is de overgang tussen noodhulp en ontwikkelingshulp verbeterd. Op initiatief van Nederland hebben donoren daarvoor richtlijnen afgesproken. Nederland heeft actief bijgedragen aan een internationale dialoog over vredesopbouw en staatsopbouw met een groep postconflictlanden onder leiding van de Democratische Republiek Congo en Oost-Timor.

Voorspelbaarheid en transparantie

Voorspelbaarheid van de hulp is belangrijk voor ontwikkelingslanden, omdat ze daardoor het plannings- en budget-

proces kunnen verbeteren. Die voorspelbaarheid laat in de praktijk echter te wensen over, ook die van Nederland. Hier zijn allerlei administratieve en politieke redenen voor. De laatste jaren hebben ook bezuinigingen als gevolg van de economische crisis en extra voorwaarden aan ontwikkelingslanden de voorspelbaarheid negatief beïnvloed.⁵

Nederland heeft een goede naam op het gebied van transparantie van hulp. Nederland was vorig jaar initiatiefnemer voor het *International Aid Transparency Initiative* (IATI). Binnen IATI zijn donorlanden en maatschappelijke organisaties overeengekomen informatie over hulpstromen sneller openbaar te maken. Nederland heeft hiertoe in 2011 de eerste concrete stappen gezet.

Belastingontwijking

Nederland draagt bij aan het debat over internationale belastingontwijking en -ontduiking, zodat ontwikkelingslanden zelf meer financiële middelen kunnen innen. De afgelopen twee jaar heeft dit onderwerp in internationale organen als de G20, EU, OESO, VN, en IMF een enorme vlucht genomen. De voorgestelde maatregelen zijn echter niet altijd even bruikbaar voor ontwikkelingslanden. De EU heeft daarom besloten meer rekening te houden met de wensen van ontwikkelingslanden. Binnen de OESO is vorig jaar een taakgroep Belasting en Ontwikkeling opgericht die zich onder Nederlands voorzitterschap bezighoudt met uitwisseling van informatie en capaciteitsopbouw om belastingontwijking aan te pakken.

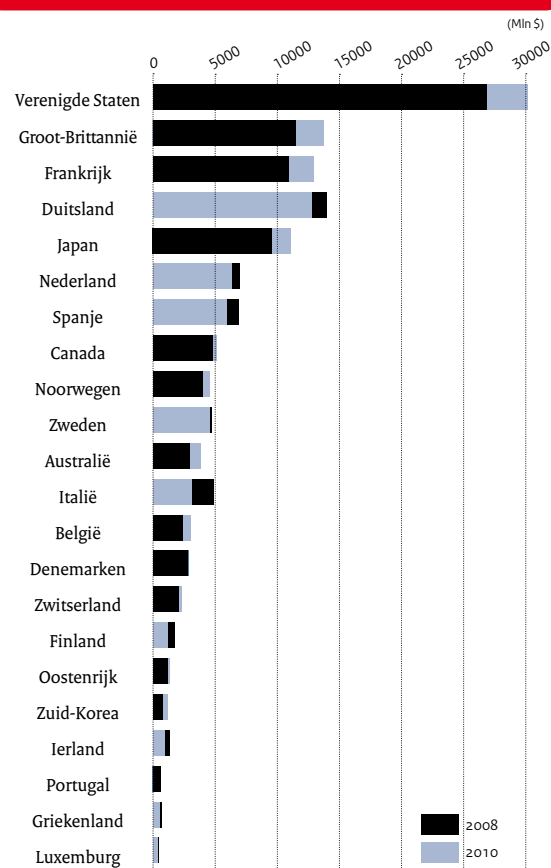
Nieuwe vormen van bilaterale samenwerking

Daarnaast is Nederland actief in nieuwe bilaterale en regionale samenwerkingsverbanden die bijdragen aan de millenniumdoelen en gebaseerd zijn op kennisuitwisseling. Het *Memorandum of Understanding* tussen Nederland en Indonesië op het gebied van goed bestuur, water, klimaat en biodiversiteit (zie box 6.1) is daar een voorbeeld van.

Figuur 6.2 Ontwikkelingshulp van DAC-landen in 2008 en toename 2008-2010

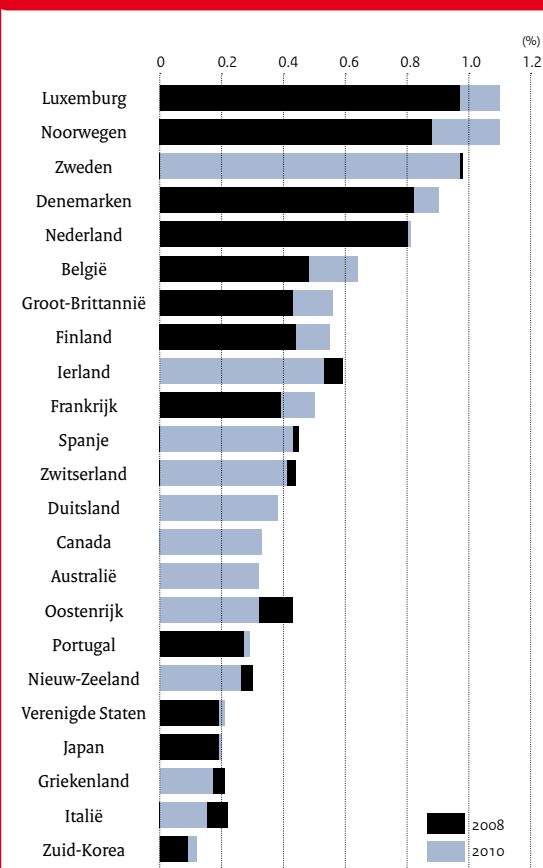
(lopende prijzen)

Bron: oeso-dac Database, qwids Query Wizard for International Development Statistics, www.stats.oecd.org

Figuur 6.3 Ontwikkelingshulp van DAC-landen in 2008 en toename 2008-2010

(als percentage van het bruto nationaal inkomen)

Bron: oeso-dac Database, qwids Query Wizard for International Development Statistics, www.stats.oecd.org

Box 6.1 Overeenkomst met Indonesië over duurzame ontwikkeling van de laaglanden

De grote problemen met veenbranden en boskap in Kalimantan en Sumatra hebben duidelijk gemaakt dat milieuschade economische groei kan belemmeren. Daarom heeft de Indonesische overheid een integrale *Ontwikkelingsstrategie voor de Laaglanden* opgesteld. Deze richt zich op duurzame productiemethoden en reductie van CO₂-emissies. Nederland helpt Indonesië hierbij. De Nederlandse en Indonesische ministers verantwoordelijk voor Milieu, Landbouw, Watermanagement en Transport werken samen in een uniek partnerschap. Parallel hieraan stimuleert de ambassade samenwerking tussen bedrijven en onderzoeksinstituten.

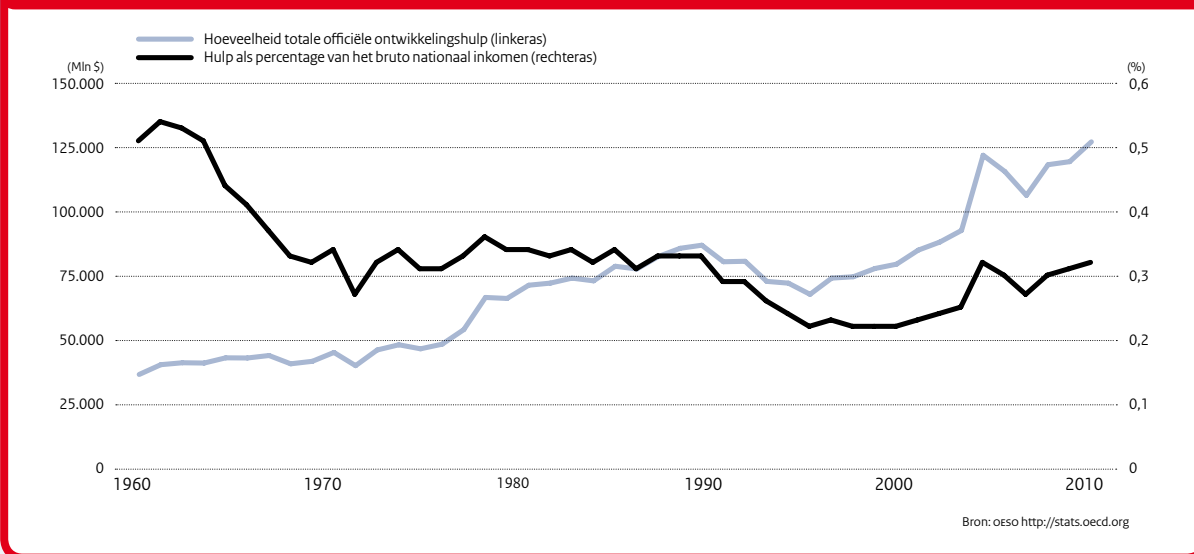
Samenwerkingsverbanden tussen bedrijven en maatschappelijke organisaties

Ook particulieren zien kansen om bij te dragen aan millenniumdoel 8. Het marktaandeel van duurzaam geproduceerde fair trade-producten groeit gestaag in Nederland. Consumenten voelen zich meer betrokken bij de manier waarop de producten die ze kopen tot stand zijn gekomen. Verschillende grote bedrijven spelen hierop in door hun ketens te verduurzamen door een milieuvriendelijk inkoopbeleid of door schonere productie. Oude tegenstellingen tussen bedrijven en maatschappelijke organisaties veranderen steeds vaker in vruchtbare samenwerking die ten goede komt aan ontwikkelingsdoelen. Hulp kan daarbij faciliteren (zie hoofdstuk 1).

Toegang tot de wereldmarkt

Een open en eerlijk multilateraal handelstelsel is een belangrijk onderdeel van millenniumdoel 8. Ontwikkelingslanden – in het bijzonder de minst ontwikkelde – moeten

Figuur 6.4 Wereldwijde ontwikkelingshulp geregistreerd door de OESO-DAC 1960 – 2010

de kans krijgen op gelijke voet deel te nemen aan de wereldhandel. Dit vergt eerlijke spelregels en handelscapaciteit. De spelregels moeten deze landen, rekening houdend met hun ontwikkelingsniveau, voldoende beleidsruimte gunnen.

Subsidies

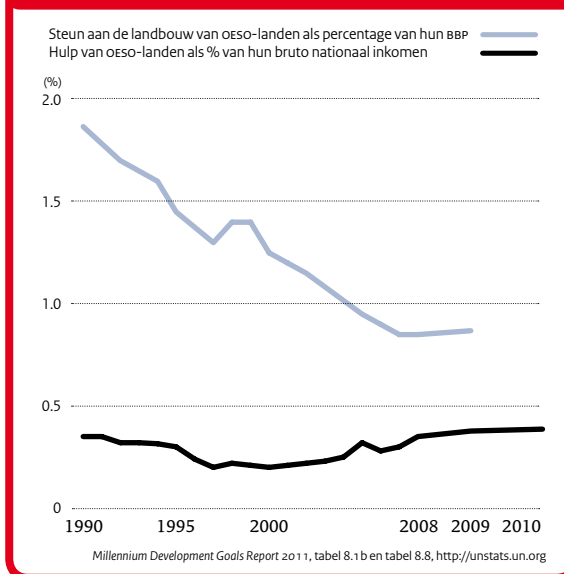
Nederland voert geen eigen handels- en landbouwbeleid aangezien dat in eu-verband wordt bepaald. Binnen de eu is Nederland voorvechter van afschaffing van marktverstorende subsidies. Mede door hervorming van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) zijn de landbouwsubsidies minder handelsverstoring. In 1990 werd nog circa 90% van de totale glb-uitgaven aangewend voor productiegekoppelde en exportsubsidies. Inmiddels is dit aandeel verminderd tot circa 10%. Exportsubsidies zijn verminderd van € 15 miljard per jaar in de jaren tachtig tot enkele honderden miljoenen nu. Het totaal aan landbouwsubsidies van ontwikkelde landen werkt echter nog steeds handelsverstoring voor de landbouwsector in ontwikkelingslanden. Nederland maakt zich daarom in de eu en de wto sterk voor hun belang (zie ook figuur 6.5).

Tarieven

Er is de afgelopen tien jaar sprake van een geleidelijke daling van de Europese tarieven op importen uit ontwikkelingslanden, veelal onder preferentiële handelsregimes. Niet alle ontwikkelingslanden profiteerden daar even sterk van. Exporteurs uit de minst ontwikkelde landen worden geconfronteerd met lastige oorsprongsregels die industrialisatie op basis van ingevoerde grondstoffen en halfabrikaten belemmeren. Daarnaast worden vaak strenge technische en gezondheidseisen aan de producten gesteld. Verlaging van tarieven is niet allesbepalend voor de export-

kansen en concurrentiepositie. Het functioneren van de overheid, interne stabiliteit en de omvang van markten zijn ook belangrijke factoren. Aid for Trade speelt hierin een belangrijke rol (zie hoofdstuk 1). Exportmogelijkheden naar markten van andere ontwikkelingslanden (zuid-zuidhandel) zijn in toenemende mate van belang maar daar worden exporteurs vaak met hogere tarieven geconfronteerd.

Figuur 6.5 Steun aan de landbouw en officiële ontwikkelingshulp als percentage van de nationale economie 1990-2010

Doha-ronde

Binnen de Wereldhandelsorganisatie (wto) wordt sinds 2001 onderhandeld over handelsliberalisatie in het kader van de *Doha Development Agenda* (DDA). Het onderhandelingsproces is echter sinds 2008 gestagneerd alhoewel ruim 80% van de kwesties lijkt te zijn oplost. De extra inspanning nodig voor succesvolle afsluiting is niet geleverd. Nu in mei 2011 – ondanks verwoede pogingen van de EU en een actieve opstelling van Nederland – een laatste poging om de verschillen te overbruggen is mislukt, wordt gesproken over een plan B, aan te nemen tijdens de Ministeriële Conferentie van de WTO eind 2011. Dit moet bestaan uit een ontwikkelingspakket voor de armste landen en afspraken voor voortzetting van de onderhandelingen over de overige onderwerpen.

EU-partnerschapsakkoorden (EPA's)

De Europese Commissie onderhandelt al enkele jaren over preferentiële handelsakkoorden met regionale groepen van ontwikkelingslanden binnen de ACS-groep. Deze onderhandelingen verlopen moeizaam. Vooral de minst ontwikkelde landen zijn minder geïnteresseerd omdat zij via het *Everything But Arms*-regime (EBA) al volledig tariefvrije markttoegang hebben tot de EU. De meerwaarde van deze akkoorden zit vooral in de bevordering van regionale integratie van ontwikkelingslanden onderling.

Toen onderhandelingen in 2007 onvoldoende voortgang boekten heeft Nederland zich sterk gemaakt voor een meer pragmatische aanpak gericht op interim-akkoorden voor uitsluitend goederen. Ook kon een verslechtering van de exportpositie voor andere landen dan de minst ontwikkelde worden voorkomen.

Toegang tot betaalbare geneesmiddelen

De toegang van mensen in arme landen tot een aantal belangrijke medicijnen is de afgelopen jaren flink verbeterd. Steeds meer arme mensen ontvangen nu AIDS-remmers of krijgen een adequate behandeling tegen malaria. Ook is de prijs van veel medicijnen gedaald door concurrentie van generieke medicijnen die niet langer onder octrooi vallen. Toch zijn er wereldwijd nog steeds miljoenen mensen zonder toegang tot adequate medicatie.⁶

Het onderzoek naar nieuwe geneesmiddelen is vrijwel geheel in handen van de farmaceutische industrie. Minder lucratieve geneesmiddelen, bijvoorbeeld voor specifieke armoedeziekten, worden nauwelijks ontwikkeld. De stichting WEMOS organiseerde in 2010 een conferentie met vooraanstaande medisch wetenschappers. Vastgesteld werd dat overheden (ook in arme landen) zich meer zouden moeten bemoeien met het geneesmiddelenonderzoek, bijvoorbeeld door financiering van onafhankelijke tests van medicijnen waaraan behoefte is.

De toegang tot betaalbare medicijnen wordt ook beïnvloed door WTO-regelgeving inzake intellectueel eigendom (IE), in het bijzonder voor octrooien. De Doha-verklaring maakt het ontwikkelingslanden mogelijk octrooiregels soepeler toe te passen door belangrijke medicijnen door generieke producenten te laten maken. Dankzij het werk van de Nederlandse organisatie Health Action International (HAI) werd deze mogelijke versoepeling ook in praktijk gebracht. Bijvoorbeeld in Peru, waar de regering tot 2025 \$ 1,26 miljard op de geneesmiddelenbegroting zal besparen. Ook heeft HAI samen met andere maatschappelijke organisaties en met de WHO⁷ en UNICEF gepleit voor grotere transparantie bij prijsafspraken voor vaccins en medicijnen. Vijftig landen beschikken nu over informatie over prijsafspraken die de prijzen van vaccins en medicijnen doen dalen en toegankelijkheid voor armen doet stijgen.

Schuldverlichting

Dankzij grootschalige schuldkwijtschelding van de internationale gemeenschap in het kader van het *Heavily Indebted Poor Countries Initiative* (HIPC) en het *Multilateral Debt Relief Initiative* (MDRI) is het aantal zwaar verschuldigde landen sterk afgenomen.⁸ Nederland neemt deel aan HIPC en MDRI, als bilaterale schuldeiser en donor van multilaterale crediteuren.

Om in aanmerking te komen voor steun onder HIPC en MDRI moet het ontvangende land een armoedebestrijdingsstrategie opstellen en uitvoeren, samen met een IMF-programma. Inmiddels hebben 32 landen zo volledige HIPC- en MDRI-schuldverlichting gekregen.⁹ Dankzij schuldverlichting lopen de HIPC-landen een veel kleiner risico op onhoudbare schulden. Schuldverlichting heeft, mede door steun van het IMF en de Wereldbank, bijgedragen aan een beter macro-economisch beleid en meer middelen voor armoedebestrijding.

6.4

Landenvoorbeeld Peru

Soms lukt het vrouwen in de informele sector om toegang te krijgen tot een exportmarkt. Wat is ervoor nodig om vrouwelijk ondernemerschap in ontwikkelingslanden te ondersteunen?

Maria del Pilar heeft een kinderkledingbedrijf in Pimentel, een dorp in Peru vlak bij Chiclayo. Er is weinig werkgelegenheid, de mannen zijn seizoensvissers. Maria wil niet alleen winstgevend kinderkleding van de beste kwaliteit maken, maar ook lokaal werk verschaffen.

Ze is vanuit huis met een assistent begonnen met de verkoop van kleding aan vrienden. Nu heeft ze een aantal winkels en 45 mensen in vaste dienst, waarvan 80% vrouwen. Daarnaast koopt ze werk in van andere vrouwen, bijvoorbeeld haak- en borduurwerk voor kinderkleding.

De Nederlandse maatschappelijke organisatie Yente ondersteunt vrouwen als Maria bij het internationaal zaken doen. In oktober 2009 deed Maria samen met 22 andere vrouwen uit Peru en Bolivia mee aan de Yente-handelsmissie naar Nederland. Tijdens de missie werden bedrijven en winkels bezocht en workshops gevolgd over internet, bedrijfsvoering en export. Maria heeft goed gebruikgemaakt van de opgedane contacten. Eenmaal terug in Peru won ze een businesscompetitie met een voorstel voor de aanschaf van software voor kledingontwerp, waardoor haar exportmogelijkheden toenemen.

Maria heeft na een aanvraag bij de Matchmakingfaciliteit van Agentschap NL opnieuw een bezoek aan Nederland kunnen brengen. In Peru deed ze mee aan een CBI-workshop (Centrum voor de Bevordering van Import uit Ontwikkelingslanden) over trends in internetverkoop. Ze onderhandelt nu met Return to Sender, zodat haar producten straks wellicht bij de HEMA te koop zijn. Sinds haar bezoek heeft Maria nog eens zestien mensen (elf vrouwen en vijf mannen) aangenomen. Ook opende ze twee nieuwe winkels, die bij elkaar \$ 60.000 hebben omgezet. In 2010 won ze in Peru een prijs voor de beste vrouwelijke ondernemer.

Zie ook http://www.youtube.com/watch?v=gvM_404r7VQ

Foto: Felipe Valencia

Conclusies

De voortgang in het realiseren van de indicatoren voor millenniumdoel 8 is wisselend maar per saldo onvoldoende. Bovendien staat de voortgang op een aantal terreinen, met name de groei van de toegezegde ontwikkelingshulp en duurzaamheid, onder druk. De aandacht is verlegd naar de gevolgen van de mondiale kredietcrisis en veel donoren worden geconfronteerd met grote overheidstekorten.

Positief is dat steeds minder ontwikkelingslanden zuchten onder hoge schuldenlasten. Dit komt door beter schuldmanagement, eigen reservevorming en aanzienlijke schuld-kwijtschelding aan vooral de armste landen.

Veel ontwikkelingslanden hebben sinds midden jaren negentig een betere toegang tot de westerse markten. MFN-tarieven in productsectoren waar ontwikkelingslanden een comparatief voordeel hebben, blijven echter relatief hoog. Ook blijven landbouwsubsidies in ontwikkelde landen qua volume hoog ondanks de trend naar een minder handelsverstoring karakter.

Terwijl de rijke landen hebben beloofd ten minste 0,7% van hun bruto nationaal product uit te geven aan ontwikkelingshulp, bleef het gemiddelde voor alle donoren in 2009 steken op 0,3%. De Nederlandse bijdrage voldeed met 0,81% de afgelopen jaren wel aan deze norm.

Nieuwe allianties tussen landen, organisaties, netwerken en tussen particuliere en publieke partijen leveren een onmiskenbare bijdrage aan het mondiaal partnerschap. De Nederlandse overheid speelt hier een initiërende en faciliterende rol.

Box 6.2 De groene Sint

De belangstelling voor bewust consumeren met een globalistisch tintje neemt toe, mede dankzij de moderne campagnes van maatschappelijke organisaties. Zo kent Nederland sinds twee jaar de 'Groene Sint'. Deze Sint bezocht ons land in 2009 en 2010. Eind 2009 was slechts 15% van alle verkochte chocoladeletters duurzaam. Dankzij de inzet van Oxfam Novib was dat eind 2010 gestegen tot ruim 95%! Supermarkten hebben laten zien dat het kan en leggen nu duurzame chocolade in de schappen. Een keurmerk garandeert dat de boeren een fatsoenlijke prijs voor hun cacao ontvangen, rekening houden met het milieu en geen kinderen laten werken op hun plantages.

Box 6.3 Exportkredieten en schuldverlichting

Maatschappelijke organisatie Both ENDS steunt lokale organisaties in ontwikkelingslanden bij armoedebestrijding en duurzaam milieubeheer en houdt zich ook bezig met schuldenproblematiek. Voor schuld-kwijtschelding wordt officiële ontwikkelingshulp gebruikt, ook voor exportkredieten. Namens de eigen overheid verzekeren exportkredietinstellingen (ECA's) exporteurs en investeerders tegen financiële risico's bij het zakendoen overzee. Als een ECA overgaat tot schade-uitkering wordt deze in rekening gebracht bij het ontvangende land. Dit leidt tot nieuwe schulden voor dat arme land, boven op de totale schuldenlast. Volgens Both ENDS wordt daarmee ontwikkelingsgeld gebruikt ter compensatie van uitgaven die niets te maken hebben met armoedebestrijding. Omdat de ECA's hun verliezen moeten dekken uit hun inkomsten is het niet nodig deze schade-uitkeringen door te berekenen aan gastlanden. Both ENDS is erin geslaagd deze problematiek bij internationale netwerken van maatschappelijke organisaties te agenderen.

- 1 The Millennium Development Goals. Goal 8: Market Access Indicators by rrc, UNCTAD and WTO. <http://www.mdg-trade.org>
- 2 Centre for Global Development, Commitment to Development Index 2010, http://www.cgdev.org/section/initiatives/_active/cdi/
- 3 <http://www.cso-effectiveness.org>
- 4 Nieuwsbrief Partos april 2011.
- 5 Report of the Commission of Experts of the President of the United Nations General Assembly on Reforms of the International Monetary and Financial System, http://www.un.org/ga/econcrisissummit/docs/FinalReport_CoE.pdf
- 6 Veelgestelde vragen over de millenniumdoelen, http://www.millenniumdoelen.nl/veelgestelde_vragen/Millenniumdoel_8
- 7 De WHO/HAI-methodologie *Measuring medicine prices, availability, affordability and price components* is een officiële indicator voor MDG 8. Zie MDG Gap Task Force, 2008, *Delivering on the Global Partnership for Achieving the Millennium Development Goals* (United Nations publication).
- 8 Global development finance, <http://data.worldbank.org/data-catalog/global-development-finance>
- 9 <http://www.imf.org/external/np/etr/facts/hipc.htm>

Goed bestuur en maatschappij- opbouw

Belangrijkste wereldwijde trend

- Een groeiend platform voor debat leidt tot meer vraag om inspraakmogelijkheden onder bevolkingsgroepen

Belangrijkste resultaat Nederlandse hulp

- In een aantal landen is bijgedragen aan de verbetering van democratische instituties en onafhankelijke media, zoals in Indonesië en Mozambique, waar in 'scholen voor democratie' een nieuwe generatie lokale politici wordt opgeleid
- Daar waar ambassades samenwerken met lokale partnerorganisaties worden resultaten geboekt in het verbeteren van toegang tot het recht

De Nederlandse aanpak in Rwanda

Overzicht

Wat is goed bestuur?

Goed bestuur betreft de effectiviteit van de dienstverlening van de overheid, transparantie van de bestedingen en legitimiteit.¹ Goed bestuur is een voorwaarde voor het behalen van de millenniumdoelen. Dit is vertaald in aandacht voor een viertal terreinen: democratisering, effectief bestuur, rechtsstaatontwikkeling en corruptiebestrijding, die nauw met elkaar samenhangen. Zo wordt het ontwikkelen van democratie onder andere bevorderd door een bestuurlijk systeem waarin niet alleen belasting wordt geïnd maar ook verantwoording wordt afgelegd over de uitgaven. Ook kan corruptie alleen effectief worden bestreden in een land met een legitiem en functionerend rechtssysteem. Goed bestuur is daarom gebaat bij een integrale benadering.

De noodzaak van een Code voor goed openbaar bestuur in Nederland laat zien dat een goed functionerende democratie geen absolute waarborg is voor goed bestuur. Dat is belangrijk om te weten bij het bepalen van de interventiestrategie in landen met wankelende democratieën en een zwak bestuur. Dat het ook een zaak is van eer en geweten is niet alleen terug te vinden in de beginselen van deugdelijk be-

stuur van de Nederlandse Code (zie box 7.1). Het is ook terug te vinden in andere landen en culturen. Wel soms op heel andere manieren en niet altijd expliciet vastgelegd. Maar het kan van groter gewicht zijn dan nog jonge democratische besluitvormingsprocessen.

Box 7.1 Beginselen van deugdelijk overheidsbestuur

• Openheid en integriteit

Het bestuur is open en integer en maakt duidelijk wat het daaronder verstaat. Het bestuur geeft in zijn gedrag het goede voorbeeld, zowel binnen de organisatie als daarbuiten.

• Participatie

Het bestuur weet wat er leeft in de maatschappij en laat zien wat het daarmee doet.

• Behoorlijke contacten met burgers

Het bestuur zorgt ervoor dat hijzelf en de organisatie zich behoorlijk gedragen in contacten met burgers.

• Doelgerichtheid en doelmatigheid

Het bestuur maakt de doelen van de organisatie bekend en neemt de beslissingen en maatregelen die nodig zijn om de gestelde doelen te behalen.

• Legitimiteit

Het bestuur neemt de beslissingen en maatregelen die het mag nemen en die in overeenstemming zijn met geldende wet- en regelgeving. De beslissingen zijn te rechtvaardigen.

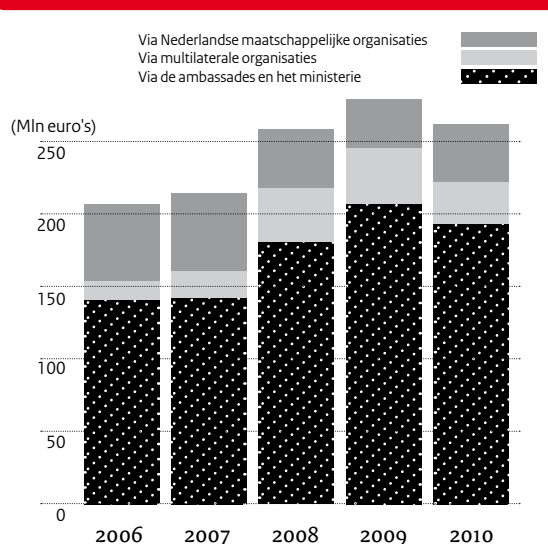
• Lerend en zelfreinigend vermogen

Het bestuur verbetert zijn prestaties en die van de organisatie, en richt de organisatie hier op in.

• Verantwoording

Het bestuur is bereid zich regelmatig en ruimhartig jegens de omgeving te verantwoorden.

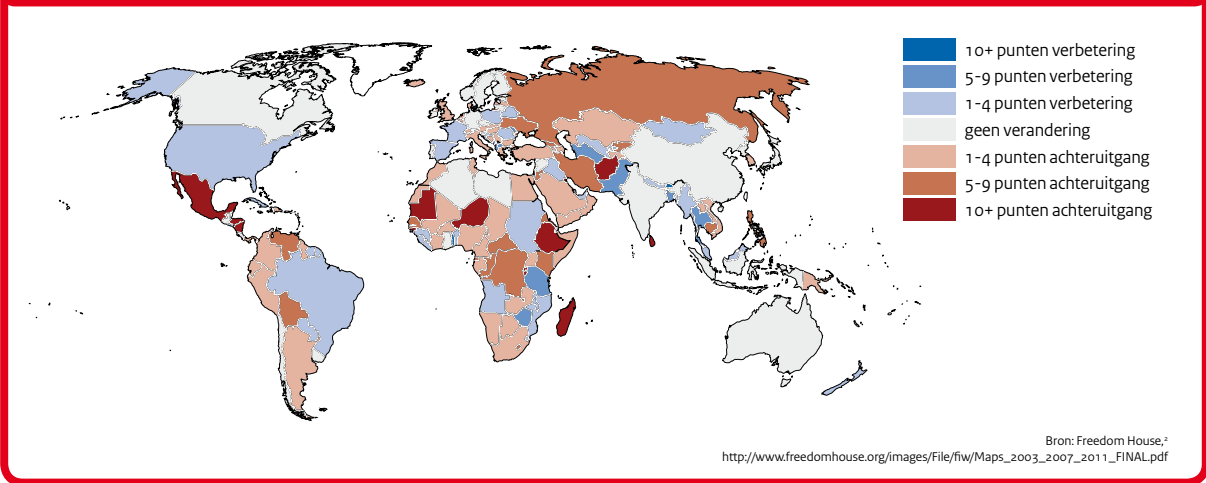
Figuur 7.1 Uitgaven Nederlandse hulp aan goed bestuur

Bron: financiële database ministerie (Piramide)

Bron: Nederlandse code goed openbaar bestuur
<http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/brochures/2009/06/23/brochure-nederlandse-code-voor-goed-openbaar-bestuur.html>

Figuur 7.2 Veranderingen in politieke rechten en burger­vrijheden 2006-2010 volgens Freedom House

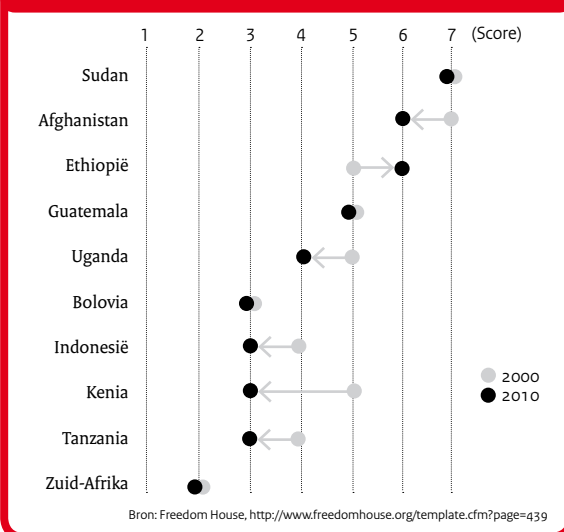
Belangrijkste wereldwijde trends

- In een groot aantal democratieën is een teruggang merkbaar en staan politieke, economische en burgerlijke vrijheden in toenemende mate onder druk.² In een aantal landen zijn burger­vrijheden wel toegenomen (figuur 7.3).
- Nieuwe media veranderen de participatie, vorm, inhoud en omvang van het debat.
- De publieke aandacht voor corruptieproblemen is toegenomen. Corruptie is volgens Transparency International een probleem in driekwart van alle landen.

Belangrijkste resultaten Nederlandse hulp

- In een aantal landen heeft Nederland bijgedragen aan de verbetering van democratische instituties zoals parlementen en politieke partijen.
- Via ondersteuning van het *Extractive Industries Transparency Initiative (EITI)* en de *United Nations Convention Against Corruption (UNCAC)* heeft Nederland een actieve rol gespeeld in het internationale debat over de aanpak van corruptiebestrijding.
- Begrotingssteun is succesvol gebleken in het verbeteren van systemen voor openbaar financieel beheer. De snelheid waarmee verbeteringen bereikt worden, verschillen per land: in landen als Nicaragua, Ghana, Tanzania en Zambia gaat het proces langzamer dan in bijvoorbeeld Burkina Faso en Mozambique.³

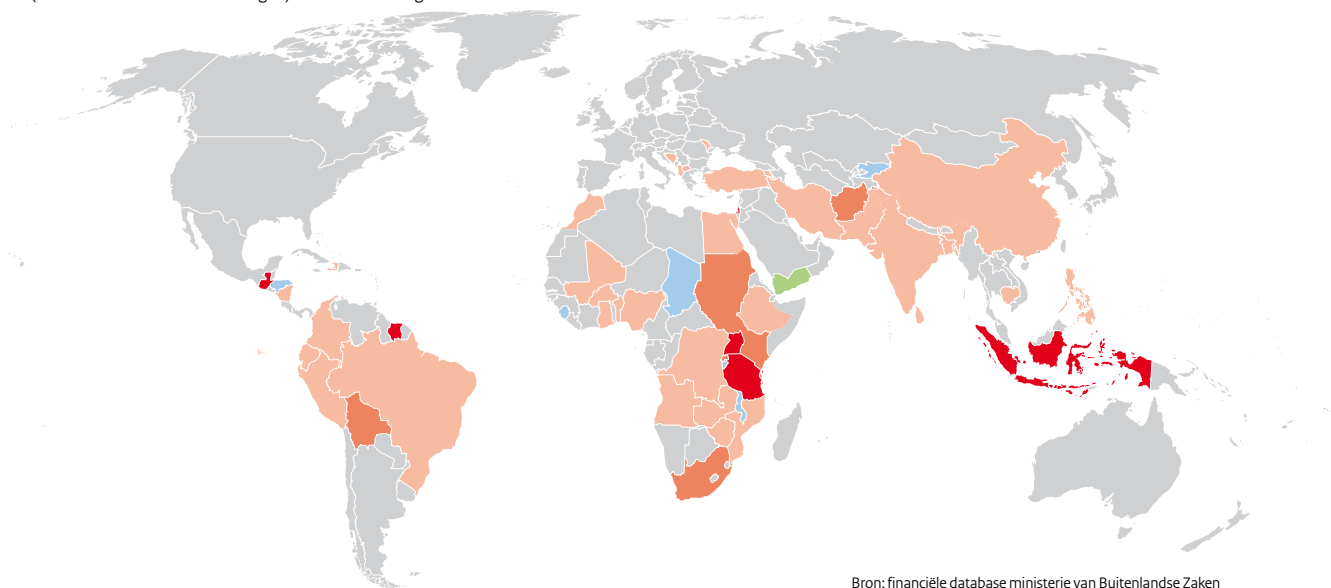
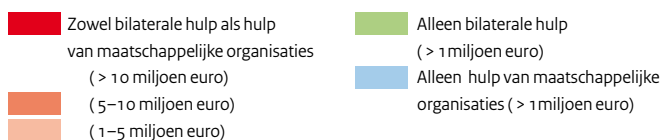
Figuur 7.3 Veranderingen in burger­vrijheden 2000-2010 in enkele landen waar Nederland bijdraagt aan verbetering van goed bestuur (hoe lager de score hoe meer vrijheid)

Welke resultaten wilden we bereiken en hoe?

Waar draagt Nederland bij aan goed bestuur

De bedragen zijn gemiddelden over 2009 en 2010.
Opmerking: Nederlandse hulp via multilaterale organisaties (o.a. Wereldbank en vn-instellingen) is hierin niet meegenomen.

Bron: financiële database ministerie van Buitenlandse Zaken (Piramide) en database CIDIN (Zie ook: www.ngo-database.nl)

Hoe draagt Nederland bij

De resultaatketen (zie 7.2.1.) geeft een overzicht van de beoogde langetermijndoelen en verbeteringen in het leven van de mensen (impact en effecten/outcomes), welke maatregelen de landen hier zelf voor nemen om dit te realiseren (landenoutputs) en welke bijdrage Nederland levert om hen hierbij te helpen (outputs Nederland). Resultaten op output-niveau leiden niet automatisch tot de gewenste effecten. Externe factoren en de landenspecifieke context spelen altijd een rol.

Impact

De mensen leven in omstandigheden waarin onder andere mensenrechten, democratische principes en de rechtsstaat worden beschermd.

Effecten (outcome)

Mensen kiezen hun leiders en hebben inspraak, overheidsdiensten bereiken alle bevolkingsgroepen en er wordt verantwoording afgelegd over overheidsbestedingen en resultaten. De mensen worden gelijk behandeld voor de wet, maken gebruik van onafhankelijke rechtspraak en hebben niet te lijden onder corruptie.

Outputs van het land

Om bovenstaande effecten te bereiken richten de landen zich op het creëren van mogelijkheden voor medezeggenschap van burgers in het bestuur, een goede communicatie en open discussie door bestuurders en maatschappelijke organisaties, wetgeving die rekening houdt met kwetsbare groepen en ruimte geeft aan maatschappelijke organisaties.

Bijdrage (output) Nederland

De Nederlandse bijdrage aan goed bestuur in partnerlanden richt zich op de ondersteuning van de vier genoemde thema's: democratisering, effectief bestuur, rechtsstaatontwikkeling en corruptiebestrijding. Nederland levert een bijdrage via de Nederlandse overheid, (internationale) maatschappelijke organisaties en het bedrijfsleven. Dit gebeurt vaak door middel van het versterken van maatschappelijke organisaties, het financieren van programma's, beleidsbeïnvloeding en het versterken van de dialoog tussen lokale overheden, maatschappelijke organisaties, burgers en bedrijven.

Box 7.2 Het dilemma van Goed Bestuur

Goed bestuur illustreert hoe lastig het is een relatie te leggen tussen de Nederlandse inzet op de genoemde thema's (democratisering, effectief bestuur, rechtsstaatontwikkeling en corruptiebestrijding) en ontwikkelingen die zich in partnerlanden voordoen. Er is bijvoorbeeld geen universele definitie van 'democratie'. Bij het 'meten' van resultaten van democratisering moeten de lokale context en invloed van overige ontwikkelingen ook worden meegewogen. Daarnaast moet rekening worden gehouden met de gezamenlijke invloed van een groot aantal actoren die goed bestuur ondersteunen. Daarbij laat de Nederlandse inzet van het afgelopen decennium zien dat goed bestuur zowel een resultaat van een ontwikkelingsinspanning kan zijn als een voorwaarde voor bijvoorbeeld begrotingssteun.

Wie dragen bij

Categorie	Actoren
Bilateraal	Alle ambassades die zich bezighouden met ontwikkelingssamenwerking
Multilateraal	O.a. UNDP, IMF, ATAF, IDLO, EITI, UNCAC
Maatschappelijke organisaties, kennisinstellingen en overige	O.a. Agriterra, AHD, Care, CILC, Global Witness, Hivos, ICCO & Kerk in Actie, IKV Pax Christi, NIMD, Press Now/Free Voice, PSo, Revenue Watch, SNV Netherlands Development Organisation, Transparency International, VNG International
Bedrijfsleven & partnerschappen	N.v.t./Gegevens onbekend

NB: Dit overzicht geeft een beeld van de verscheidenheid aan de organisaties en samenwerkingsverbanden die zich, gedeeltelijk of geheel met inzet van ODA-gelden, bezighouden met het thema Goed Bestuur. Enkele van deze actoren zullen verder aan bod komen in dit hoofdstuk. Dit overzicht betreft geen exclusieve lijst.

Resultaatketen goed bestuur

Impact

Een politiek, institutioneel en maatschappelijk klimaat waarin mensenrechten, democratische principes en de rechtsstaat worden beschermd en menselijke en natuurlijke hulpbronnen alsmede financiële en economische middelen op een transparante en verantwoorde wijze worden beheerd.

Outcome

Democratisering / zeggenschap en rekenschap

- Democratisch gekozen en representatief politiek leiderschap
- Bestuur dat verantwoording aflegt aan de bevolking, inclusief vrouwen, minderheden en (andere) kwetsbare en/of achtergestelde groepen, over politieke keuzes, beleid, implementatie en (ontwikkelings)resultaten
- Respect voor mensenrechten
- Participatie en zeggenschap van niet-gouvernementele actoren, inclusief vrouwen, minderheden en (andere) kwetsbare en/of achtergestelde groepen, in politieke processen op verschillende niveaus
- Onafhankelijke media en persvrijheid

Outcome

Effectief bestuur

- Benodigde diensten worden geleverd aan de bevolking, inclusief vrouwen, minderheden en (andere) kwetsbare en/of achtergestelde groepen
- Middelen worden transparant en verantwoord aangewend voor publieke doelen
- Rekenschap over bestedingen
- Ruimte voor ontwikkeling en versterking van lokaal bestuur (decentralisatie)

Outcome

Rechtsstaat

- Onafhankelijke rechtspraak: gelijkheid voor de wet
- Scheiding van uitvoerende en rechtsprekende macht, geen machtsmisbruik door politie en leger
- Internationale rechtsnormen worden nageleefd
- Toegang tot rechtsbijstand en juridisch advies op lokaal niveau

Outcome

Corruptiebestrijding

- Een cultuur van transparantie, openheid, zeggenschap en rekenschap in de bestuurlijke organen
- Politieke, bestuurlijke en maatschappelijke 'checks and balances'
- Een functionerende rechtsstaat
- Respect voor internationale politieke en juridische kaders

Output van het land

Bewustwording

- Toegenomen inzicht bij burgers en overheid in rechten en mogelijkheden voor participatie in bestuurlijke processen
- Intensieve uitwisseling van ideeën via publieke platforms

Output van het land

Communicatie

- Politici, bestuurders, maatschappelijk middenveld, ondernemers en burgers spreken vaker in de media over politiek-maatschappelijke onderwerpen
- Wensen tot verandering kenbaar gemaakt, in het bijzonder door vrouwen, minderheden en (andere) kwetsbare en/of achtergestelde groepen

Output van het land

Kwaliteit wetgeving en naleving

- Beleid en wetgeving die rekening houden met kwetsbare groepen en internationale verdragen
- Politieke ruimte en ondersteunende regelgeving voor maatschappelijk middenveld
- Recht en toegang tot informatie over overheidsbeleid en -uitvoering voor alle lagen van de bevolking

Output van het land

Institutionele en capaciteitsontwikkeling

- Financieel-administratieve organisaties versterkt
- Meer toegang tot het recht d.m.v. hervorming van wetgeving en/of beter gebruik van bestaande rechtsmogelijkheden
- Netwerken en allianties tussen overheidsorganen en het maatschappelijk middenveld zijn versterkt
- Kennis en vaardigheden van medewerkers van overheidsinstanties en het maatschappelijk middenveld zijn toegenomen

Output van het land

Monitoring

- Ruimte voor instituties en controleorganen die deel uitmaken van nationale verantwoordingsmechanismen
- Monitoren op zowel centraal niveau als in sectoren
- Checks and balances, verifieerbare en onafhankelijke verantwoording

Output Nederland

Ministerie en ambassades

- Succesvolle lobby op gebied van goed bestuur op politiek-bestuurlijke en maatschappelijke agenda's in ontwikkelingslanden
- Bilaterale overeenkomsten en samenwerkingsverbanden tussen Nederlandse overheid en partnerlanden
- Financiële basis voor de uitvoering van ontwikkelingsbeleid door partnerlanden en van activiteiten door lokale organisaties
- Stimuleren van samenwerking tussen overheid en maatschappelijk middenveld in ontwikkelingslanden

Output Nederland

Maatschappelijke organisaties

- Financiële steun voor de uitvoering van activiteiten door lokale organisaties
- Capaciteitsopbouw van lokale organisaties
- Toenemende mogelijkheden tot informatieverbreiding en dialoog d.m.v. creëren van fora die verschillende sectoren en actoren om de tafel brengen

Output Nederland

Multilaterale organisaties

- Multilaterale overeenkomsten en verbintenissen aan verdragen en internationale afspraken

Input

Financiële steun, kennis, expertise en technische assistentie, netwerkinformatie

Wereldwijde ontwikkelingen

Democratisering

In 2010 leek de democratiseringsgolf van eind 20ste eeuw voorbij. Van 1980 tot 2000 steeg het aantal democratieën in bijvoorbeeld Afrika nog van 3 naar 23.⁴ Recentelijk daalde het aantal landen met een gekozen regering van 62% (2009) naar 60% (2010), maar dit is nog steeds 15% meer dan tien jaar geleden.⁵

Meer inspraak van burgers is een belangrijk onderdeel van democratisering, wat onder andere tot uiting komt in een onafhankelijk en divers medialandschap. In de periode 2009-2010 stond vrijheid van meningsuiting wereldwijd onder druk. Volgens *Freedom House* woont slechts 17% van de wereldbevolking in landen met een vrije pers.⁶ Ondertussen verandert het wereldwijde medialandschap in rap tempo. Nieuwe technologieën en social media bieden nieuwe platforms voor debat.

Bovenstaande ontwikkelingen laten zien dat democratische principes massaal worden omarmd. Maar door de erfenis van gecorrumpeerde regimes is er vaak ook sprake van een groot institutioneel vacuüm. Men moet op zoek naar nieuwe instituties die aansluiten bij oude en nieuwe waarden en die gevrijwaard blijven van corruptie en machtsmisbruik.

Effectief bestuur

Wereldwijd wordt in allerlei vormen gewerkt aan versterking van de effectiviteit van bestuur, van het trainen van individuen tot nationale hervormingen. De resultaten zijn wisselend, maar de algemene indruk is dat de effectiviteit van overheden over een langere periode beschouwd langzaam toeneemt. De Wereldbank meldt dat landen die leningen hebben gekregen voor hervormingen in de publieke sector op verschillende terreinen verbeteringen in hun functioneren laten zien.⁷

Een andere ontwikkeling is dat burgers zich steeds meer bewust zijn van slecht bestuur en corruptie in eigen land. Dit heeft in een aantal landen geleid tot het afdwingen van hogere transparantie van overheidsbeleid. Steeds meer landen hebben het recht op toegang tot (overheids)informatie opgenomen in de wet.⁸

Rechtsstaat

De afgelopen twee jaar werd de democratiseringsgolf van de jaren negentig in een aantal landen aangetast door een geleidelijke toename van vrijheidsbeperkende wet- en regelgeving, vaak onder het mom van de strijd tegen terrorisme en het verbeteren van de nationale veiligheid.⁹ Hybride democratieën, zoals Zambia, Ethiopië en Zimbabwe, hebben op het oog effectief functionerende en legitieme instituties, maar in werkelijkheid zijn het vaak processen en systemen waarin rechtszekerheid ontbreekt of zelfs repressie wordt gelegitimeerd.

Diepgewortelde culturen van straffeloosheid in partnerlanden blijken lastig te doorbreken. Zolang er politieke onwil is om justitie- en veiligheidssectoren effectiever te laten samenwerken, zijn regeringen vaak niet in staat tot structurele veranderingen, of blokkeren deze zelfs, zoals het geval was in Guatemala.¹⁰

Corruptiebestrijding

De werkelijke omvang van corruptie en daaruit voortvloeiende financiële schade is nagenoeg onbekend, omdat informatie over steekpenningen zich lastig laat verzamelen. De Corruptie Perceptie Index meet hoe corruptie binnen een samenleving wordt ervaren. In 2010 scoorde bijna driekwart van de 178 landen in de index onder de 5, op een schaal van 0 (zeer corrupt) tot 10 (laag corruptie niveau).¹¹

Hierbij dient een kanttekening te worden geplaatst. Serieuze aanpak van corruptie begint met een toename van het aantal gemelde gevallen, waardoor het publiek in eerste instantie eerder een toename van corruptie ervaart. De uiteindelijke effecten, zoals goedkopere en betere infrastructuur, schoolmaterialen en medicijnen, dienen zich pas later aan. De Corruptie Perceptie Index 2010 toont aan dat de lokale bevolking het overgrote deel van de Nederlandse partnerlanden als zeer corrupt ervaart. Vooral Afghanistan, Burundi en Sudan springen eruit.¹²

Positief is dat de acceptatie van corruptie wereldwijd afneemt. Bovendien wordt de bevolking in ontwikkelingslanden mondiger, wat lokale verantwoording van de overheid tegenover burgers stimuleert.

Resultaten Nederlandse bijdrage

Democratisering

Verbeterde instituties

Nederland heeft in een aantal landen bijgedragen aan de verbetering van democratische instituties zoals parlementen en politieke partijen. Het Netherlands Institute for Multiparty Democracy (NIMD) heeft in Guatemala en Mali lokale centra voor meerpartijdemocratie gesteund. In Guatemala heeft ondersteuning via FORO (een platform voor politieke partijen) hervormingen voor een nieuw belastingstelsel in gang gezet.¹³ In de aanloop naar verkiezingen heeft Nederland bijgedragen aan communicatiecampagnes. In Uganda en Malawi is via folders en radiospotjes opgeroepen kennis te nemen van partijprogramma's.¹⁴ Hierdoor besteedden politieke partijen in hun campagnes meer aandacht aan de inhoud van hun programma's.¹⁵

In Ethiopië werkt het ontwikkelingsprogramma van de Verenigde Naties (UNDP) met twaalf donoren aan versterking van zeven lokale democratische instituties. In dit groot-schalige *Democratic Institutions Programme* (DIP) speelt de Nederlandse ambassade in Addis Abeba een belangrijke coördinerende rol. Hoewel dit programma tot een aantal bemoedigende resultaten heeft geleid, is het door lokale politieke onwil niet gelukt de wet die de invloed van maatschappelijke organisaties in Ethiopië inperkt te laten aanpassen.¹⁶

Actief kiesrecht

Ook bij het stimuleren van het gebruikmaken van actief kiesrecht heeft Nederland ondersteuning geboden. In Indonesië en Mozambique zijn goede ervaringen opgedaan met scholen voor democratie.¹⁷ Een deel van de alumni vormt inmiddels de nieuwe generatie (lokale) politici. In Indonesië is mede dankzij UNDP een nationaal centrum voor training van kiezers opgericht met filialen in alle 33 provincies. Nu Indonesië dit centrum zelf gaat financieren, is een belangrijk duurzaamheidsdoel bereikt.¹⁸

Media

Partners van de maatschappelijke organisaties Press Now en Free Voice¹⁹ spelen een belangrijke rol bij het verbeteren van de berichtgeving uit conflictgebieden en fragiele of repressieve staten. Steun krijgen onder meer 'Radio Dabanga' in Darfur, 'Radio Zamaneh' in Iran en 'Democratic Voice of Burma' in Birma.

Burgerinspraak

Door de lokale bevolking te informeren over haar rechten kan zij eerder verantwoording eisen van haar regering. Nederlandse organisaties spelen daarbij soms een faciliterende rol. Hivos rapporteert bijvoorbeeld dat voorstellen van partners over bescherming van homorechten en de bestrijding van kinderarbeid in vijftien landen hebben geleid tot positieve actie door beleidsmakers.²⁰

Box 7.3 IKV Pax Christi in Sudan

Het democratiseringsproces is gebaat bij een geïntegreerde aanpak in samenhang met andere goedbestuursthema's. Dat is onder andere gebleken uit programma's die IKV Pax Christi samen met partners heeft uitgevoerd in landen als Sudan, Democratische Republiek Congo en Kosovo. In Zuid-Sudan werd in november 2009 samen met het bisdom van Torit een conferentie georganiseerd over de mogelijkheden om in de regio Oost-Equatoria traditionele leiders structureel te betrekken bij het

officiële lokale bestuur, door deelname aan de gemeenteraden. De gemeentewet van Zuid-Sudan biedt daartoe de mogelijkheden, maar in de praktijk werd er geen aandacht aan besteed. In 2010 zijn voorbereidingen getroffen voor deelname van deze leiders op de lagere niveaus, en alleen al deze voorbereidingen hebben geleid tot meer consultatie, waarbij ook lokale veiligheidsvragen aan de orde zijn gekomen.²¹

Bron: Jaarverslagen IKV Pax Christi, 2009 en 2010, <http://www.ikvpaxchristi.nl>

Box 7.4 Grondwet

Het versterken van een democratie betekent beginnen bij het (waar nodig) verbeteren van de grondwet. In veel landen worden grondwetten steeds meer geschreven als een contract tussen burgers en overheid en minder als een erfenis van voormalige overheersers.²² Deze trend heeft in Ecuador bijvoorbeeld geleid tot grotere inspraak en meer deelname van bevolkingsgroepen die vroeger uitgesloten waren van het politieke proces. Tijdens de Grondwetgevende Vergadering in Ecuador in 2008 heeft het Nederlands Instituut voor Meerpartijdemocratie (NIMD) belangrijke elementen aangedragen voor het goed functioneren van politieke partijen en verkiezingen.²³

Het resultaat is de *Code of Democracy*, die politieke partijen verplicht zich om te vormen tot volwaardige partijen. In 2009 waren er in Ecuador nieuwe verkiezingen naar aanleiding van de nieuwe grondwet. In Zimbabwe zijn partijen en burgerorganisaties samengebracht in een commissie voor een nieuwe grondwet, wat uiteindelijk vastliep omdat de leiders andere doelen voor ogen hadden.²⁴ Ook in Zambia kwam dit werk niet van de grond.²⁵ Duidelijk is dat lokaal eigenaarschap en consensus belangrijker zijn dan externe ondersteuning van dergelijke ontwikkelingen.

Bron: Netherlands Institute for Multiparty Democracy, <http://www.nimd.org>

→ Geleerde lessen

Democratie kan niet worden 'opgelegd' aan partnerlanden. De context bepaalt het succes van de inzet en dus is het lezen van die context cruciaal voor het bepalen van de inzet. Buitenlandse donoren kunnen aandringen op democratische verkiezingen, maar dat is slechts een eerste stap. Bovendien leidt een democratisch verkozen regering niet per definitie tot een samenleving waarin democratische rechten en principes worden nageleefd.

Het opdoen van ervaringen met burgerinspraak en medezeggenschap op lokaal niveau kan een goede manier zijn om hiervoor op nationaal niveau politiek draagvlak te krijgen. Verantwoording door de regering aan de bevolking over de inzet van overheidsmiddelen is noodzakelijk. Onafhankelijke media spelen een belangrijke rol in de ontwikkeling van het publieke debat en het vergroten van de democratische ruimte. Maar media kunnen die rol alleen effectief spelen in samenwerking met een actief maatschappelijk middenveld.

Effectief bestuur

Efficiënter beheer overheidsuitgaven

Door begrotingssteun kan de capaciteit van nationale rekenkamers indirect worden versterkt, zodat deze hun controlerende rol kunnen vervullen. In Benin, Burkina Faso, Senegal en Zambia heeft Nederland hiermee bijgedragen aan een efficiënter begrotingsbeleid.²⁶ Begrotingen worden nu daadwerkelijk in de parlementen besproken en de uitvoering van het beleid wordt er gemonitord.

Versterking van lokaal bestuur

Dankzij een combinatie van steun voor decentralisatie en begrotingsprocessen en begrotingssteun zijn in de Malinese onderwijssector bevoegdheden en middelen overgeheveld naar de lagere overheden. Dit heeft de toegang tot het onderwijs verbeterd.²⁷ In Tanzania heeft Nederland decentralisatie ondersteund door speciaal daarop gerichte programma's te financieren, wat bijdroeg aan verbeterde

dienstverlening voor onderwijs, gezondheidszorg en drinkwatervoorziening.²⁸ Daarnaast heeft Nederland via het LOGO South-programma de capaciteit van het decentraal bestuur in zeventien partnerlanden rechtstreeks versterkt. Hier is gewerkt aan verbetering van afvalverwerking, drinkwatervoorziening, lokale belastingen, ruimtelijke ordening en huisvesting.²⁹

→ Geleerde lessen

Verantwoording afleggen aan burgers over uitgaven en het beheer van openbare middelen blijft een heikel punt uit vrees daarop afgerekend te worden. In landen als Egypte en Burkina Faso, waar versterking van decentraal bestuur officieel overheidsbeleid is, verloopt het proces vaak langzaam omdat de politieke wil om lokaal bestuur te versterken ontbreekt.³⁰ Dat is vooral het geval in sectorministeries waar men weinig genegen is macht, mensen en middelen met lokale overheden te delen.

Verder moeten activiteiten op dit gebied tegelijkertijd vanuit verschillende invalshoeken uitgevoerd worden. Het voorbeeld van Mali, waar tegelijkertijd aan de openbare financiën (inclusief belastingheffing) en decentralisatie werd gewerkt, illustreert dat dit de kans van slagen vergroot.

Rechtsstaat

Rechtsstaatontwikkeling vereist contextspecifieke ondersteuning. Rwanda is een hiërarchisch geleid land met een sterk bestuur waar Nederland een veelomvattend juridisch programma uitvoert. Sinds de justitie- en veiligheidssector samenwerken krijgt het vergroten van de rechtstoegang meer nadruk en zijn er aanzienlijke resultaten geboekt. Uganda kent meer zeggenschap voor burgers, maar ook meer corruptie en hier verloopt het versterken van de samenwerking tussen justitie en leger en politie een stuk moeizamer.

Nederlandse ambassades kunnen bij ondersteuning van rechtsstaatontwikkeling in een partnerland een positie als

‘kennismakelaar’ innemen, zoals het geval was in Suriname. Hier heeft de ambassade aanzienlijke resultaten geboekt in het verbeteren van de toegang tot het recht via het sectorplan ‘Rechtsbescherming en Veiligheid’.³¹

Maatschappelijke organisaties spelen vaak een belangrijke rol in het monitoren en aan de kaak stellen van zwaktes in de rechtsstaat. Een goed voorbeeld van een monitoringinstrument is de *Criminal Justice Observatory*, ontwikkeld door maatschappelijke organisaties in Guatemala en gericht op rechtsbescherming van gevangenen. In Midden-Amerika is dit initiatief mede dankzij icco succesvol verspreid.³²

→ Geleerde lessen

Rechtsstaatontwikkeling hangt nauw samen met ontwikkelingen binnen overige goedbestuursthema's, zoals de mate van corruptie en mate van burgerinspraak. Het ondersteunen van de ontwikkeling en versterking van de democratische rechtsstaat met toegang tot recht voor alle burgers en bedrijven blijft een proces van lange adem. Belangrijkste voorwaarde voor succes is de inzet en betrokkenheid van zowel burgers, maatschappelijke organisaties, als overheid.

Corruptiebestrijding

De Nederlandse bilaterale ontwikkelingssamenwerking steunt de strijd tegen corruptie in partnerlanden en wil voorkomen dat Nederlands geld voor ontwikkelingssamenwerking weglekt door corruptie. Daarbij hebben de Nederlandse ambassades in het kader van het oeso-verdrag tegen omkoping de plicht om mogelijke gevallen van omkoping van ambtenaren door Nederlanders of in Nederland gevestigde bedrijven te melden aan het ministerie.

In Burkina Faso ondersteunt de ambassade samen met andere donoren onder meer lokale anticorruptieorganisaties. De politieke wil is helaas niet altijd evident, en zonder

volledige onafhankelijkheid kunnen de benodigde instituties hun rollen niet optimaal vervullen.

Daarnaast speelt Nederland een actieve rol in het internationale debat over corruptie. Via het *Extractive Industries Transparency Initiative* (EITI) krijgt de bevolking in veel landen inspraak bij beslissingen over de grondstoffenindustrie en zicht op het geld dat hiermee is gemoeid. Dit vergroot de controle op de overheid en het bedrijfsleven alsmede het begrip van de bevolking voor bepaalde beslissingen.³³ Liberia bijvoorbeeld gebruikt het EITI-model nu om ook de transparantie in de bosbouw te vergroten.³⁴

Onder de *United Nations Convention Against Corruption* (UNCAC)³⁵ hebben 145 landen wereldwijde afspraken gemaakt over het voorkomen en bestrijden van corruptie. In 2009 zijn ze een ‘reviewmechanisme’ overeengekomen, waarmee de deelnemende landen elkaar bij de toepassing en uitvoering van de conventie bij de les kunnen houden.³⁶ Nederland heeft financieel bijgedragen en een actieve rol gespeeld bij de onderhandelingen over dit reviewmechanisme en zich ingespannen om het snel operationeel te maken. De UNCAC zegt echter niets over de financiering van politieke partijen, verplicht niet om het maatschappelijk middenveld bij de reviews te betrekken en veldbezoeken af te leggen en het is alleen verplicht om de samenvattingen van de reviews openbaar te maken. Dit beperkt de invloed van de organisatie in het creëren van draagvlak voor haar strategieën onder de lokale bevolking.

De Nederlandse overheid steunt UNDP, dat samen met het Media Institute of South Africa (MISA) een succesvolle training voor journalisten over onderzoek en verslaggeving over corruptie ontwikkelde.³⁷ Het naar buiten brengen van corruptiepraktijken wordt ook gesteund via invloedrijke maatschappelijke organisaties als Transparency International (zie box 7.5), Global Witness en Revenue Watch.^{38 39}

→ Geleerde lessen

Corruptie doet zich voor in alle lagen van de samenleving. De bestrijding ervan is dan ook gebaat bij samenwerking tussen internationale organisaties, ambassades, bedrijven en het maatschappelijk middenveld. Resultaten zijn sterk afhankelijk van goedbestuursthema's die zich richten op goede wet- en regelgeving, transparant bestuur, vrije toegang tot (overheids) informatie, een mondig maatschappelijk middenveld en een effectief vervolgingsbeleid. Duurzame corruptiebestrijding moet zich blijven richten op het creëren en verbeteren van de randvoorwaarden voor goed bestuur en de Nederlandse inzet hierop via de genoemde kanalen.

Box 7.5 Transparency International

Transparency International (TI) is de belangrijkste internationale maatschappelijke organisatie op het gebied van corruptiebestrijding. Mede door de jaarlijkse Nederlandse jaarlijkse bijdrage van € 750.000 heeft zij zich verder kunnen ontwikkelen. TI brengt gezaghebbende rapportages uit, waaronder de Corruptie Perceptie Index. Het werk van TI stimuleert de ondertekenaars van het VN-verdrag tegen corruptie (UNCAC) om elkaar zo objectief en productief mogelijk te beoordelen. Daarnaast werkt de organisatie op nationaal niveau in negentig verschillende landen, de *National Chapters*, van waaruit corruptie aan de kaak wordt gesteld.

Bron: Transparency International, <http://www.transparency.org>

7-5

Landenvoorbeeld Rwanda

Rwanda krabbelt langzaam maar zeker uit het verwoestende genocidale geweld van 1994. De regering van president Kagame hanteert een strikt overheidsbeleid waarin het benadrukken van etnische verschillen bij wet verboden is en de bestuurlijke macht vormen van oppositie met harde hand aanpakt. De behoefte aan onafhankelijke rechtspraak als basis voor verzoening is groot.

In 2009 en 2010 lag het accent van de Nederlandse steun grotendeels op justitie en decentralisatie. Deze steun is geëvolueerd van fysieke wederopbouw in de vorm van de bouw van een gevangenis (zie foto) en gerechtshoven, tot een *Letter of Intent* tussen het Nederlandse en Rwandese ministerie van (Veiligheid en) Justitie. Dit leidde tot specialistische samenwerking met het Rwandese Hooggerichtshof. Ook wordt momenteel de traditionele *gacaca*-rechtspraak geëvalueerd, die een belangrijke rol heeft gespeeld in de berechting van verdachten van genocide. Nederland heeft een leidende rol als co-chair van de *Justice, Reconciliation, Law and Order Sector* (JRLoS), waarin instituties samenwerken aan verbetering van juridische toegang, veiligheid, verzoening, rekenschap en mensenrechten. In 2009 en 2010 ging respectievelijk € 2,8 miljoen en € 3,8 miljoen naar deze sectorale steun.

Ter versterking van het decentralisatieproces zijn inspraakmechanismen op lokaal niveau ontwikkeld. Sinds 2001 zijn experimenten met de *Joint Action Development Forums* (JADF) gestart, met steun van SNV. De private sector, het maatschappelijk middenveld en de lokale overheid werken samen ter stimulering van lokale ontwikkeling. Sinds 2007 zijn de JADF's formeel beleid en is er in ieder district één actief. Door een verbeterde dialoog en samenwerking tussen direct betrokkenen zijn positieve resultaten behaald op het terrein van onder andere gezondheid, water, onderwijs en kredietfaciliteiten.⁴⁰

Er is bij het opbouwen van vertrouwen in Rwanda, gezien het grote nationale trauma, nog een lange weg te gaan. Geboekte resultaten moeten beter zichtbaar worden gemaakt. Er is alleen zicht op werkelijke en duurzame verzoening wanneer alle lagen van de bevolking daadwerkelijk overtuigd raken dat rechtspraak voor allen een prioriteit is van het Rwandese overheidsbeleid.

Foto: Nederlandse Ambassade Rwanda

Conclusies

Opnieuw is gebleken dat goedbestuurthema's in partnerlanden een belangrijke invloed hebben op het behalen van de ontwikkelingsdoelstellingen. Ook onderling hangen de thema's nauw met elkaar samen.

Zowel de successen als de minder geslaagde interventies benadrukken het belang van het kennen van de lokale context en ook het inschatten van de eigen capaciteit als donor bij het bepalen van de eigen inzet als ontwikkelingspartner. Ook de recente opkomst van burgerbewegingen in de Arabische wereld geeft een sterk signaal af dat de toekomst van landen, regio's en werelddelen primair in lokale handen ligt. Donoren moeten beseffen dat wezenlijke veranderingen vooral bewerkstelligd worden vanuit 'de onderstroom': de lokale bevolking van het partnerland. Het opbouwen van goed bestuur – gekarakteriseerd door een overheidssysteem dat effectief, transparant en legitiem opereert – is geen lineair proces. Het wordt eerder gekenmerkt door zowel positieve als negatieve ontwikkelingen en onderlinge afhankelijkheden waarbij na twee stappen vooruit soms weer een stap terug volgt.

Goed bestuur is dus slechts in beperkte mate 'maakbaar' en beïnvloedbaar. De belangrijkste les die uit de periode 2009-2010 kan worden geleerd is het belang van een pragmatische insteek, waarin het herkennen en ondersteunen van 'positieve' ontwikkelingen en lokale initiatieven tot concrete en duurzame resultaten leidt.

- 1 Landman, T., Dellepiane, S. 2008, *Democracy and Development. Issue paper prepared for the Ministry of Foreign Affairs of Denmark*, <http://www.um.dk/NR/rdonlyres/2E0B728-96A9-4A16-B490-5297DDA1C8A5/0/DemocracyandDevelopmentDenmarkEssexDraft2.pdf>
- 2 Freedom House 2011, *Freedom in the World 2011: The Authoritarian Challenge to Democracy*, http://www.freedomhouse.org/images/File/fiw/FIW_2011_Booklet.pdf
Voor uitleg methodologie zie: http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=351&ana_page=363&year=2010
- 3 The Commission's management of GBS in ACP, Latin American and Asia Countries, Special Report no.11/2010, maart 2010, EC/European Court of Auditors.
<http://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201102/20110224ATT14326/20110224ATT14326EN.pdf>
- 4 Radelet, S., *Emerging Africa: How 17 Countries Are Leading the Way*, Center for Global Development.
- 5 *Freedom in the World – Electoral Democracies*, Freedom House Survey, 2011, <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=439>
- 6 Freedom House, 2011, *Freedom of the Press*, <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=16>
- 7 Worldbank 2008, *Public Sector Reforms. What works and why? An IEG evaluation of World Bank Support*, http://siteresources.worldbank.org/EXTPUBSECREF/Resources/psr_eval.pdf
- 8 International Budget Partnership, 2010, *Open budget survey 2010*, internationalbudget.
<http://internationalbudget.org/what-we-do/open-budget-survey/>
- 9 AfricaTrust, 2011, *(Dis) Enabling the Public Sphere: Civil Society Regulation in Africa*, Volume 1; The International Center for Non-Profit Law, 2009, Barred from the Debate. *Global Trends in NGO Law*, Vol. 1, Issue 3.
- 10 Resultatenrapport 2009-2010 Nederlandse ambassade Guatemala.
- 11 Transparency International 2010, *Corruption Perceptions Index 2010*, http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi/
- 12 Transparency International, 2010, *Corruption Perceptions Index 2010*.
- 13 IOB, 2011, *Evaluation of Dutch Support to Capacity Development: The case of the Netherlands Institute for Multiparty Democracy*; Guatemala NIMD, Jaarverslag 2010.
<http://www.minbuza.nl/dsresource?objectid=buzabeheer:281543&type=org>
- 14 NIMD knowledge Centre, 2010, 'Stay Tuned! Radio and elections in Malawi', *NIMD Magazine* 2010, p. 16-18, <http://nimd.org/document/2016/nimd-annual-report-2009>
en http://www.nimd.org/documents/P/publieksjaarverslag_2010_stephan_16-08_definitieve_versie.pdf
- 15 Malawi, NIMD Jaarverslag 2009; Uganda, NIMD Jaarverslag 2010.
- 16 Resultatenrapport 2009-2010 Nederlandse ambassade Ethiopië.
- 17 NIMD Knowledge Center, 2010, 'The Democracy School; education for a new generation of participants in Malang, Indonesia', in *Democracy: Testimonies of a work in progress*, p. 21-22.
- 18 *UNDP in action 2009/2010: Delivering on Commitments*.
- 19 Free Voice, <http://www.freevoice.nl>
- 20 Hivos, Jaarverslag 2010.
- 21 Jaarverslagen ikv Pax Christi, 2009 en 2010; Werkgroep lokaal bestuur van Netwerk vvo, november 2010, *The time is now to embrace local governments' peace-building potential*.
<http://www.ikvpaxchristi.nl/catalogus/?cid=13>
- 22 Austin, R., 2009, *Writing Autobiographies of Nations: A Comparative Analysis of Constitutional Reform Processes*, p. 7-13, NIMD Knowledge Center.
- 23 Idem.
- 24 Austin, R., 2009, *Writing Autobiographies of Nations: A Comparative Analysis of Constitutional Reform Processes*, p. 72-83, NIMD Knowledge Center.
- 25 Context Analyse, NIMD Jaarplan 2009 en 2010.
- 26 Resultatenrapport 2009-2010 Nederlandse ambassade Burkina Faso, Senegal en Benin.
- 27 lokale medewerkers ambassade Bamako, Mali.
- 28 Resultatenrapport 2009-2010 Nederlandse ambassade Tanzania.
- 29 VNG International, Den Haag, 2010, *Logo South jaarverslag 2009*.
- 30 Resultatenrapport 2009-2010 Nederlandse ambassade Egypte en Burkina Faso.
- 31 Resultatenrapport 2009-2010 Nederlandse ambassade Suriname
- 32 Rapportage regionaal kantoor Midden-Amerika icco 2010. http://www.icco.nl/documents/pdf/icco_alliance_annual_report_2010_-_lowres.pdf
- 33 Extractive Indices Transparency Initiative, <http://www.eiti.org>.
- 34 Liberia Extractive Indices Transparency Initiative, <http://www.leiti.org.lr>
- 35 UNODC, 2004, 'United Nations Convention Against Corruption', United Nations, New York. <http://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CAC/index.html>
- 36 UNODC, 2010, *Mechanism for the Review of Implementation of the United Nations Convention Against Corruption*, United Nations, Vienna,
<http://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CAC/IRG.html>
- 37 *UNDP in action, 2009/2010. Delivering on commitments*.
- 38 <http://www.globalwitness.org/>
- 39 <http://www.revenuewatch.org/>
- 40 SNV Rwanda 2011, *Accountable Service Provision and Local Economic Development in Rwanda*, IADF Practice Brief, Issue 1, February 2011, Kigali.

Veiligheid en ontwikkeling in fragiele staten

Belangrijkste wereldwijde trend

- Fragiele staten lopen het verst achter op armoededoelstellingen (millennium-doelstellingen)

Belangrijkste resultaat Nederlandse hulp

- Bijdrage aan veiligheid en ontwikkeling in Uruzgan wierp zijn vruchten af

Overzicht

Waarom een speciale aanpak voor fragiele staten?

Fragiele staten zijn landen die gekenmerkt worden door conflict, instabiliteit, wetteloosheid en economische onderontwikkeling. De overheid is er niet of nauwelijks in staat haar taken uit te voeren en heeft vaak nauwelijks legitimiteit onder de bevolking. Samenlevingen zijn zelf vaak erg broos door jarenlang geweld, wanbestuur en chronische armoede. De aanpak van de complexe problematiek in fragiele staten valt niet onder één specifiek millenniumdoel te brengen. Vandaar dat er een apart hoofdstuk aan wordt gewijd.

Fragiele staten zijn verantwoordelijk voor het merendeel van de wereldwijde achterstand op de millenniumdoelen. Hoewel slechts één vijfde van de bevolking van lage-inkomenslanden in een fragiele staat woont, leeft hier één derde van de armen. Verder bieden fragiele staten vaak plaats aan criminele netwerken, terroristische groeperingen, piraterij en drugs-, mensen- en wapenhandel. Deze groep landen krijgt speciale aandacht omdat de problemen niet alleen de eigen bevolking raken, maar ook de regio en vaak ook Europa en Nederland.

Belangrijkste wereldwijde trends

→ In veel fragiele staten blijven de achterstanden op de millenniumdoelen groot en veel van deze landen blijven instabiel en onzeker. Uit gegevens van de Wereldbank blijkt dat de relatie tussen veiligheid en ontwikkeling steeds duidelijker wordt: in landen die te maken hebben (gehad) met gewelddadige conflicten is de armoededaling kleiner dan landen die niet of nauwelijks geweld hebben gekend. Het zijn met name landen met terugkerend geweld of cycli van geweld waar de achterstand op de ontwikkelingsdoelen het grootst is.

Belangrijkste resultaten Nederlandse hulp

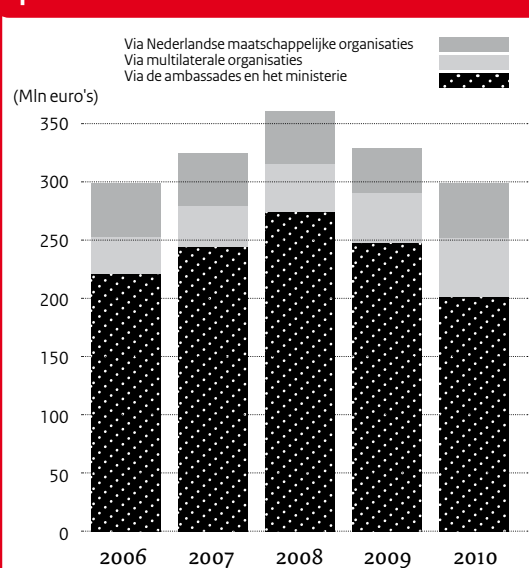
- In Burundi leveren Nederlandse strategisch adviseurs, onder andere via advisering en trainingstrajecten, een belangrijke bijdrage aan de hervormingen van politie en leger.
- De Nederlandse inspanningen in Uruzgan hebben bijgedragen aan vredesdividend en veiligheid in Uruzgan. Op het punt van bestuur waren de mogelijkheden om voortgang te boeken beperkter.

- Ook levert Nederland bijdragen aan ontwikkeling, terugkeer van ontheemden, capaciteitsopbouw en militaire inzet in de vn-missies unmis (Sudan) en unamid (in Darfur, Sudan).
- In het oosten van de Democratische Republiek Congo heeft Nederland, ondanks de blijvende instabiele omstandigheden, via de Verenigde Naties bijgedragen aan het aanleggen van wegen die economische initiatieven beter mogelijk maken en op die manier vredesdividend bieden aan de bevolking.
- In Zimbabwe ondersteunt Nederland hervormingsgezinde organisaties en processen, zoals het proces voor de grondwetsherziening, dat een eerlijker verloop van verkiezingen in de toekomst mogelijk moet maken.

Belangrijkste geleerde lessen van de Nederlandse hulp

- Complexe problematiek vraagt om een samenhangende inzet op veiligheid, diplomatie en ontwikkeling.

Figuur 8.1 Uitgaven vrede en veiligheid per kanaal

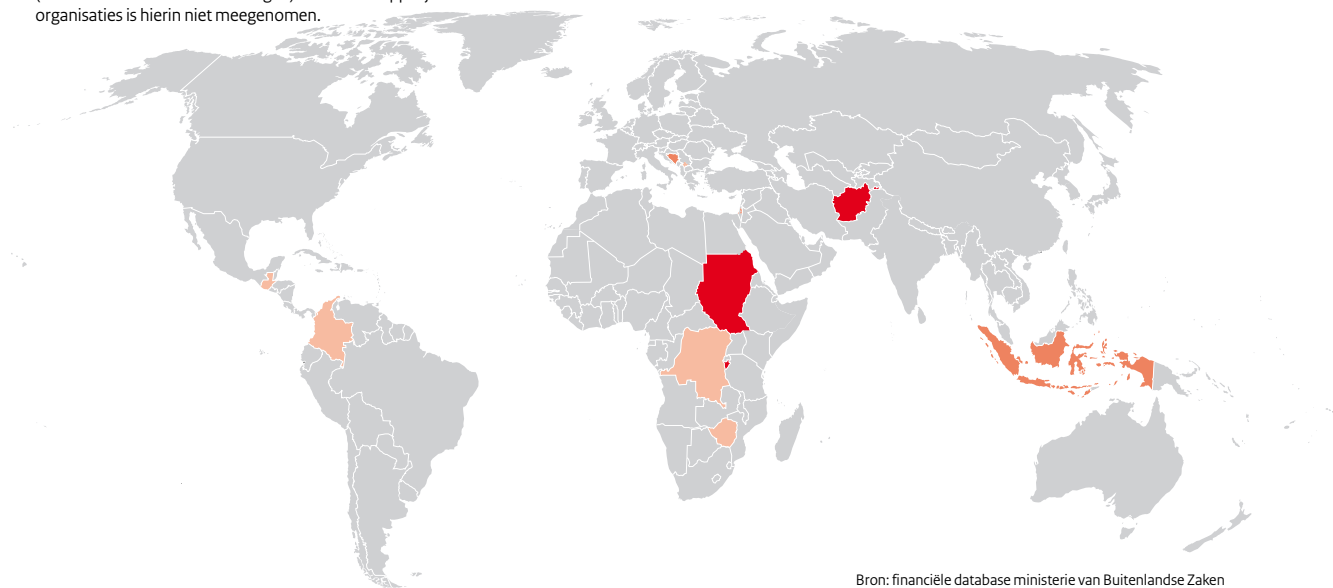
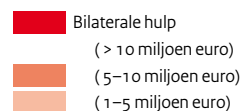

Bron: financiële database ministerie (Piramide)

Welke resultaten wilden we bereiken en hoe?

Waar draagt Nederland bij aan veiligheid in fragiele staten

De bedragen zijn gemiddelden over 2009 en 2010.
Opmerking: Nederlandse hulp via multilaterale organisaties (o.a. Wereldbank en VN-instellingen) en maatschappelijke organisaties is hierin niet meegenomen.

Bron: financiële database ministerie van Buitenlandse Zaken (Piramide)

Hoe draagt Nederland bij

De resultaatketen (zie 8.2.1) geeft een overzicht van de beoogde langetermijndoelen en verbeteringen in het leven van de mensen (outcomes), wat de landen hier zelf aan doen om dit te realiseren (landenoutputs) en welke bijdrage Nederland levert om hen hierbij te helpen (outputs Nederland). Resultaten op outputniveau leiden niet automatisch tot de gewenste effecten. Externe factoren en de landen-specifieke context spelen altijd een rol.

Impact en effecten (outcome)

Burgers voelen zich veilig en de randvoorwaarden voor ontwikkeling zijn aanwezig. Resultaten moeten op drie terreinen worden behaald: (1) veiligheid van burgers, (2) meer legitimiteit en capaciteit en wil van de overheid om

haar taken uit te voeren, en (3) maatschappelijke en economische ontwikkeling.

Outputs van het land

Om de effecten te bereiken moet het land een aantal concrete maatregelen doorvoeren. Daarbij gaat het bijvoorbeeld om een betere dienstverlening aan slachtoffers van seksueel geweld, democratische controle over leger en politie, en een beter conflictoplossend vermogen.

Bijdrage (output) Nederland

De Nederlandse overheid draagt aan het bovenstaande bij door landen in staat te stellen de benodigde maatregelen uit te voeren, door te helpen de kennis en vaardigheden van overheidsinstanties te verbeteren. Maatschappelijke organi-

saties stellen lokale maatschappelijke organisaties in staat hun taken uit te voeren, bijvoorbeeld op het gebied van conflictbeheersing en dienstverlening. Multilaterale organisaties krijgen middelen van Nederland om bijvoorbeeld ontwapeningsprogramma's en civiele en militaire missies beter uit te voeren. Het Nederlandse bedrijfsleven draagt bijvoorbeeld bij door te investeren in lokale bedrijven en aldus voor extra werkgelegenheid te zorgen.

In de afgelopen twee jaar heeft Nederland zijn hulp aan fragiele staten in het bijzondere geconcentreerd op negen landen: Afghanistan, Burundi, Colombia, de Democratische Republiek Congo, Guatemala, Kosovo, Pakistan, de Palestijnse Gebieden en Sudan. Ontwikkelingsorganisaties en bedrijven waren zowel in de bovengenoemde landen actief als in een aantal andere landen getroffen door instabiliteit en conflict, zoals Liberia en Zimbabwe.

Nederland is een groot voorstander van de 3D-benadering, waarin *diplomacy*, *defence and development* worden verenigd. Zo werkten de bijna 2000 Nederlandse militairen in Afghanistan nauw samen met Nederlandse civiele collega's en bovendien werden overheden, bevolkingsgroepen en internationale en maatschappelijke ontwikkelingsorganisaties betrokken.

Het meten van de resultaten van hulp aan fragiele staten is niet eenvoudig. Door instabiliteit en conflict zijn doelgroepen en regio's soms niet toegankelijk, en de zeer gepolitiseerde omgeving maakt het moeilijk om objectieve informatie te vinden. Bovendien ontbreken achtergrondstatistieken en zijn deze door de vaak snel veranderende situatie al gauw achterhaald.

Wie dragen bij

Categorie	Actoren
Bilateraal	Nederlandse ambassades & posten in o.a.: Bogotá, Bujumbura (geen ambassade), Guatemala, Islamabad, Kabul, Khartoum, Kinshasa, Pristina, Ramallah (geen ambassade), Sanaa
Multilateraal	O.a. UNDP, BCPR, DPKO, NAVO, EU, OESO, Wereldbank, het Internationaal Strafhof
Maatschappelijke organisaties, kennisinstellingen en overige	O.a. Agentschap NL, CARE, Clingendael, Cordaid, GPPAC, Hivos, IKV Pax Christi, icco & Kerk in Actie, Oxfam Novib, PLAN, Save the Children, SPARK, VNG International, War Child
Bedrijfsleven & partnerschappen	N.v.t./Gegevens onbekend

NB: Dit overzicht geeft een beeld van de verscheidenheid aan de organisaties en samenwerkingsverbanden die zich, gedeeltelijk of geheel met inzet van ODA-gelden, bezighouden met het thema Fragiele Staten. Enkele van deze actoren zullen verder aan bod komen in dit hoofdstuk. Dit overzicht betreft geen exclusieve lijst.

Resultaatketen veiligheid en ontwikkeling in fragiele staten

Impact

- Burgers voelen zich veilig en zijn in staat tot maatschappelijke en economische zelfontplooiing
- De randvoorwaarden voor duurzame ontwikkeling van de samenleving zijn aanwezig

Outcome

Veiligheid voor burgers

- Betere vredeshandhaving en crisisbeheersing door VN, NAVO en EU
- De rechtsorde en veiligheid van burgers worden beter geborgd door leger, politie en justitie
- Voormalige strijders zijn ontwapend en geïntegreerd in de samenleving
- Slachtoffers van seksueel geweld zijn ondersteund en nemen weer deel aan de samenleving
- Afname van kleine wapens die in omloop zijn (in zowel overheids- als burgerbezit)

Outcome

Een overheid met legitimiteit, capaciteit en wil om haar taken uit te voeren

- Burgers en overheden helpen conflicten te voorkomen, te de-escaleren en op te lossen
- Burgers hebben meer vertrouwen in hun overheden doordat die hun dienstverlenende taken beter uitvoeren
- Burgers (inclusief vrouwen, jongeren en minderheden) voeren dialoog met hun overheden over beleid en bestuur en zijn in staat autoriteiten ter verantwoording te roepen
- Door verzoening en vervolging van oorlogsmisdadigers kan een gewelddadig verleden worden afgesloten

Outcome

Maatschappelijke en economische ontwikkeling

- De bevolking ervaart duidelijker de voordelen van vrede en veiligheid
- De levensvatbaarheid van de private sector in fragiele staten is verbeterd
- Vrouwen participeren vaker in de wederopbouw en de economische ontwikkeling
- De toegang van burgers (inclusief vrouwen, jongeren en minderheden) tot kwalitatief betere basisvoorzieningen is vergroot

Output van het land

Veiligheid voor burgers

- VN, NAVO en EU zijn beter in staat tot crisisbeheersing en vredeshandhaving door Nederlandse personele inzet, heldere richtlijnen voor burgerbescherming en aandacht voor ontwikkeling binnen veiligheidsoperaties
- Verbeterde legitimiteit door maatschappelijke controle op functioneren van leger, politie en andere veiligheidsdiensten
- Voormalige gewapende strijders (waaronder jongeren en vrouwen) zijn beter ondersteund in hun terugkeer in de burgersamenleving en gemeenschappen zijn in staat ze op te nemen
- Slachtoffers van seksueel geweld krijgen gezondheidszorg en psychosociale ondersteuning, en kunnen economisch herintegreren. Daders worden bestraft door rechtbanken
- De verspreiding van wapens onder burgers neemt af door voldoende veiligheid, vertrouwen en dialoog voor vrijwillige ontwapening en door verbeterde wetgeving en informatievoorziening over kleine wapens en wapenbezit

Output van het land

Een overheid met legitimiteit, capaciteit en wil om haar taken uit te voeren

- Burgers (inclusief vrouwen, jongeren, minderheden en ontheemden) en overheden zijn beter in staat conflicten te voorkomen, te de-escaleren en op te lossen
- Versterkte capaciteit, wil en controle van lokale en nationale overheden om dienstverlenende taken voor burgers te vervullen
- Bestuurders, parlementen en maatschappelijke organisaties zijn in staat om politieke conflicten op een vreedzame manier op te lossen, en burgers (in het bijzonder vrouwen, jongeren en minderheden) zijn in staat om de overheid ter verantwoording te roepen
- Na conflict kunnen verzoening en berechting van oorlogsmisdadigers en misdadigers tegen de menselijkheid plaatsvinden

Output van het land

Maatschappelijke en economische ontwikkeling

- Een grotere en versterkte private sector in fragiele staten (inclusief het midden- en kleinbedrijf) biedt meer werkgelegenheid en verbetering van het ondernemersklimaat biedt nieuwe kansen
- Door verbeterde infrastructuur voor onderwijs en (economische) training kunnen vrouwen deelnemen aan wederopbouw en economische ontwikkeling
- Verbeterde aansluiting tussen humanitaire hulp-programma's en wederopbouwprogramma's door betere taakverdeling binnen de internationale gemeenschap en beter en meer personeel van internationale organisaties op lokaal niveau
- Verbeterd aanbod van en toegang tot basisvoorzieningen voor burgers (inclusief vrouwen, jongeren en minderheden)

Output Nederland

Ministerie en ambassades

- De overheid is in staat en bereid haar dienstverlenende taken uit te voeren
- Veiligheids- en justitiële sector zijn effectiever en democratischer
- Open en inclusieve politieke processen
- Toename in rechtstatelijkheid en transparantie
- Verkleinde kloof tussen humanitaire hulp en wederopbouw
- Voldoende financiële steun voor humanitaire hulp en wederopbouw

Output Nederland

Maatschappelijke organisaties

- Versterkt maatschappelijk middenveld ter ondersteuning van dialoog tussen bevolking en overheid en onafhankelijke media
- Verbeterde basisvoorzieningen
- Versterkte positie van de vrouw en aanpak seksueel geweld
- Meer preventie, de-escalatie en oplossing van lokale conflicten
- Transitional justice en verzoening
- Versterkt bedrijfsleven en ondernemersklimaat

Output Nederland

Multilaterale organisaties

- Effectievere internationale civiele en militaire missies
- Succesvolle ontwapening en re-integratie van voormalig strijders en afname van gewapend geweld
- Toename in rechtstatelijkheid, transparantie en transitional justice
- Verdachten van misdaden tegen de menselijkheid worden vervolgd
- Verkleinde kloof tussen humanitaire hulp en wederopbouw
- Verbeterd leiderschap en coördinatie van de internationale inzet

Output Nederland

Bedrijfsleven

- Meer werkgelegenheid en economische groei
- Versterkte landbouw- en private sector
- Respect voor goed ondernemerschap
- Verbeterde infrastructuur en basisvoorzieningen

Input

Financiële steun, kennis, expertise en technische assistentie, netwerkinformatie

Wereldwijde ontwikkelingen

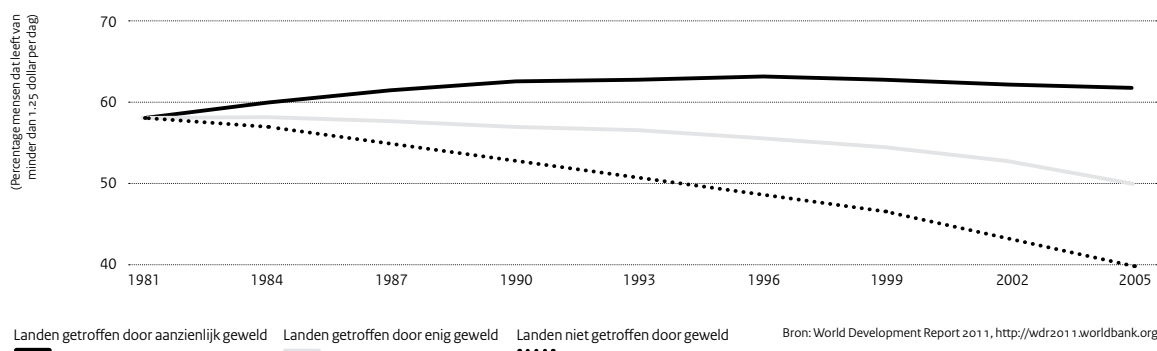
De achterstanden op de millenniumdoelen in veel fragiele staten blijven groot en veel van deze landen blijven instabiel en onzeker. Volgens de Wereldbank bevindt 36% van het totaal aantal mensen in extreme armoede zich in fragiele staten, 33% van de kinderen zonder basisonderwijs leeft daar en 39% van de kindersterfte vindt daar plaats.¹ Fragiele staten bereiken ook minder dan andere ontwikkelingslanden gelijke deelname aan onderwijs van jongens en meisjes, hoewel bijna één miljard kinderen – bijna één zesde van de wereldbevolking – leven in gebieden getroffen door gewapend conflict.

De relatie tussen veiligheid en ontwikkeling komt duidelijk naar voren in figuur 8.2 uit het onlangs gepubliceerde *World Development Report 2011 on Conflict, Security and Development*.² De armoededaling in landen die te maken hebben met gewelddadige conflicten is kleiner dan in landen die niet of nauwelijks zijn getroffen door geweld. Dit ondersteunt het belang van werken aan veiligheid en stabiliteit in deze landen als voorwaarde voor een effectieve inzet op het behalen van de millenniumdoelstellingen. Zoals eerder aangegeven lopen landen die te maken hebben met conflict en fragiliteit het verst achter op de internationale afspraken voor armoedebestrijding.

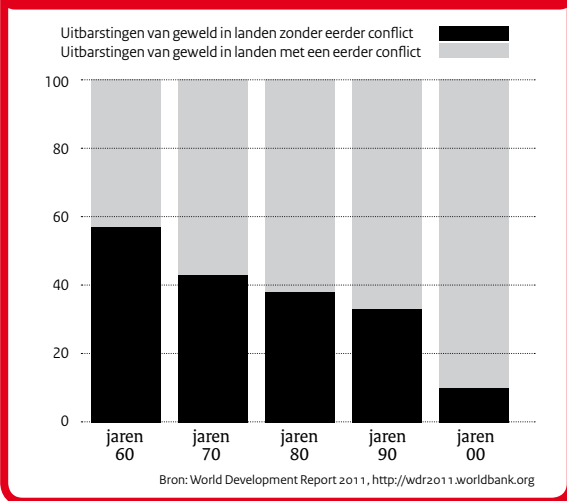
Er is in toenemende mate sprake van terugkerend geweld in landen die in het verleden al te maken hebben gehad met geweld, zoals blijkt uit figuur 8.3.² Deze trend, die feitelijk aangeeft dat we in veel landen te maken hebben met cycli van gewelddadige conflicten, onderstreept het belang van een langdurige betrokkenheid in deze landen en een samenhangende inzet gericht op veiligheid, dialoog en ontwikkeling. De impact van de internationale inzet kan, vanwege het grote menselijke leed in conflictgebieden, aanzienlijk zijn als wordt bijgedragen aan het voorkomen of doorbreken van cycli van geweld. Daar staat tegenover dat het werken in deze landen ook grotere risico's met zich meebrengt dan wanneer sprake is van inzet in meer stabiele landen.

Volgens de *Failed States Index* van het Fund for Peace laat de periode 2005-2010 in een groot aantal fragiele staten een vrij constant beeld zien.³ Figuur 8.4 geeft aan dat de zes landen die in 2010 tot de meest fragiele staten behoorden, Somalië, Tsjaad, Sudan, Zimbabwe, Democratische Republiek Congo en Afghanistan, ook in 2008 al hoog scoorden.³ Landen bovenaan de lijst van de meest falende of fragiele staten zijn daar dus grotendeels blijven staan, wat de noodzaak bevestigt van een lange termijn inzet om veranderingen in deze landen te bewerkstelligen.

Figuur 8.2 Armoede afname in landen met veel geweld, enig geweld, en geen geweld

Figuur 8.3 Steeds meer geweld vindt plaats in landen die al eerder een conflict hadden

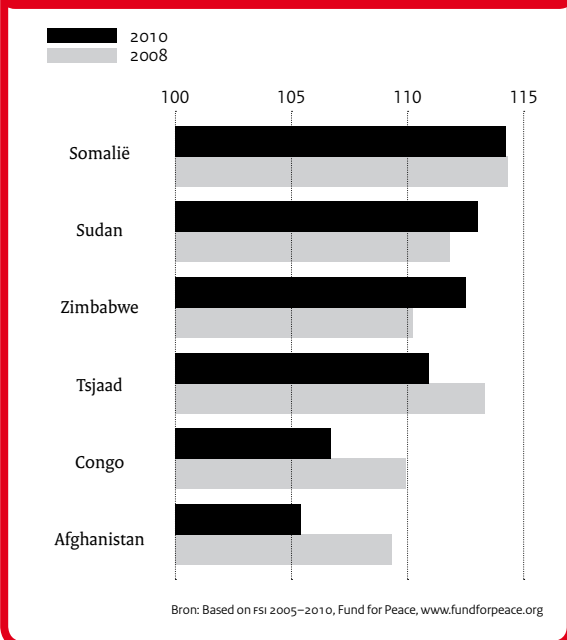

De Failed States Index laat ook zien dat de diversiteit onder deze landen aanzienlijk is en de oorzaken van fragiliteit vaak ver uiteen lopen. Dit toont het belang aan van een context-specifieke benadering voor een effectieve inzet in deze landen. Een aantal factoren had een grote invloed in de meeste landen: vluchtelingen en *internally displaced persons*, uitsluiting van bepaalde groepen en economische achteruitgang. 70% van de top-10-landen in Afrika. Vijf landen traden toe tot de top-10: Pakistan, Afghanistan, Zimbabwe, Centraal-Afrikaanse Republiek en Guinea-Conakry. Vijf landen verlieten de top-10: Liberia, Sierra Leone, Jemen, Haïti en Ivoorkust (ontwikkelingen in 2011 zijn niet meegenomen).⁴

In de periode 2008-2010 verbeterde de situatie in een aantal landen. Zo lieten Liberia en Sierra Leone duidelijke verbeteringen zien op het gebied van sociale voorzieningen, economische groei en de mensenrechtensituatie. Bangladesh, Ethiopië, Kenia en Uganda, landen die doorgaans als relatief stabiel worden aangemerkt, scoorden daarentegen lager op een aantal belangrijke indicatoren.

Figuur 8.4 Failed State Index in 2008 en 2010

voor de zes slechtst scorende landen in 2010 (hoe hoger de score, hoe fragieler)

Resultaten Nederlandse bijdrage

Veiligheid voor burgers

Internationale crisisbeheersingsoperaties en vredesmissies

De Nederlandse overheid heeft in 2009 en 2010 actief bijgedragen aan internationale crisisbeheersingsoperaties en vredesmissies. Natuurlijk springt de inzet in Afghanistan in het oog, waar Nederland tot augustus 2010 opereerde als *lead nation* in de taakgroep Uruzgan. Door de geïntegreerde inspanningen van militairen, diplomaten en ontwikkelings-experts (de 3D-benadering) werden duidelijke resultaten geboekt, zoals verbeterde veiligheid en bestuur in Tarin Kowt, Chora en Deh Rawud, een toename van meer dan honderd functionerende scholen en dertien functionerende gezondheidsklinieken en de economische ontsluiting van de provincie door onder meer een civiele luchtverbinding met Kabul.⁵

Een geleerde les in Afghanistan is dat de geïntegreerde aanpak op alle niveaus moet worden doorgevoerd. Bovendien is aandacht voor sleutelspelers bij de overheid, voor de lokale tribale verhoudingen en voor gelijktijdige opbouw van maatschappelijke contacten essentieel voor een ontwikkeling die in de Afghaanse maatschappij daadwerkelijk gedragen wordt.

Verbetering leger en politie

De geïntegreerde benadering die de Nederlandse overheid in missies volgt, komt ook sterk naar voren bij hervormingen van de veiligheidssector (vaak leger en politie), ook wel *Security Sector Reform* (SSR) genoemd. Dit zijn programma's om krijgsmacht, politie en justitie in een land in staat te stellen hun taken verantwoord uit te voeren en de democratische controle over de veiligheidssector te waarborgen. Veel van dergelijke programma's worden met Nederlandse steun uitgevoerd door de VN.

Het voornaamste Nederlandse SSR-programma van leger en politie begon in april 2009 in Burundi. Ondanks opstartproblemen heeft het al een behoorlijke bijdrage geleverd aan de veiligheid en stabiliteit in Burundi en in de regio. Door trainingen in de-escalerend optreden, een betere taakverdeling en instructie over hun rol in een democratie hebben leger en politie, bijvoorbeeld, een positieve rol gespeeld tijdens de verkiezingen van 2010. De voornaamste les tot nu toe is dat de democratische controle over de veiligheidssector verder moet worden versterkt. Hiertoe gaat de Nederlandse overheid nog meer samenwerken met andere donoren en Burundese organisaties.

Minder succesvol waren de Nederlandse inspanningen in de Democratische Republiek Congo gericht op hervor-

Box 8.1 Vredesopbouw in Sudan

Nederland heeft een grote rol gespeeld bij het vredesakkoord in Sudan en de stabilisering van de veiligheids-situatie na decennia van oorlog. Zo namen dertig militairen en politiemensen deel aan de VN-missie (UNMIS) die toeziet op de naleving van het vredesakkoord, en werden ook training en financiering gegeven. Nederland spande zich in het bijzonder in voor stabilisatie en conflictpreventie in de drie betwiste grensgebieden Abyei, Zuid-Kordofan en Blue Nile. Hier werd bijgedragen aan ontwapening en demobilisering, aan het functioneren van de gezamenlijke legereenheden (*Joint Integrated*

Units, JIU's) en aan de politie van Abyei. Dit vergrootte de stabiliteit. Het ontwapeningsprogramma leidde echter tot weinig duurzame herintegratie van ex-strijders en de effectiviteit van de JIU's was onvoldoende. Nederland heeft er daarom op aangedrongen de Sudanese autoriteiten en bevolking meer bij deze multilaterale programma's te betrekken. Ondertussen legden maatschappelijke organisaties als IKV Pax Christi zich toe op bemiddeling in lokale conflicten door sportactiviteiten. Op deze wijze probeerden Nederlandse actoren in samenwerking veiligheid op verschillende niveaus vorm te geven.⁶

Bron: Bron: J. Bennet et al., *Aiding the Peace: a multi-donor evaluation of Support to Conflict Prevention*, IOB evaluatie, 2010.

mingen van de veiligheidssector. Nederland was de grootste donor voor een brede en ambitieuze VN-veiligheids- en stabilisatiestrategie in het instabiele oosten van dit land, nam deel aan de Europese Veiligheidsmissie (EUSEC) en zette zich in voor betere afstemming van internationale inspanningen. Door gebrekkige donorcoördinatie en het ontbreken van politieke wil van de Congolese overheid kwamen echte veiligheidssectorhervormingen echter niet van de grond.

Ontwapening en herintegratie van voormalige strijders

Op het gebied van ontwapening, demobilisatie en herintegratie van oud-strijders na conflicten steunde de Nederlandse overheid internationale programma's in Afghanistan, Burundi, Colombia, de Democratische Republiek Congo, Rwanda, Sudan en Sri Lanka. Daarbij richtte Nederland zich allereerst op de economische herintegratie. Duurzame banen voor voormalig strijders zijn echter schaars, waardoor de resultaten erg tegenvallen.

Box 8.2 Aanpak seksueel geweld in de Democratische Republiek Congo

Verkrachting vormt een verborgen maar grootschalig probleem in veel fragiele staten. Seksueel geweld wordt in de Democratische Republiek Congo zelfs als oorlogswapen ingezet: rebellen vallen dorpen aan en gebruiken vervolgens ook verkrachting om gemeenschappen te ontwrichten. Nederland heeft zich daarom in 2009-2010 meer gericht op een brede en gecoördineerde aanpak van de opvang van slachtoffers van seksueel geweld. Een goed voorbeeld is het PROCOVISIE-programma in de provincie Zuid-Kivu in Oost-Congo. Door dit programma van ICCO, gefinancierd door het ministerie van Buitenlandse Zaken, ontvingen slachtoffers van seksueel geweld medische, psychologische, juridische en economische hulp. 5.222 vrouwelijke slachtoffers ontvingen medische verzorging, van wie 81% is hersteld; 5.517 vrouwen ontvingen psychologische ondersteuning, van wie 90% aangaf dat hun psychologisch welzijn hierdoor verbeterd is. Verder ontvingen vrouwen in 75 zaken juridische ondersteuning. In 53 hiervan is een uitspraak gedaan, waarvan er 34 door slachtoffers werden gewonnen. Daarnaast zijn 4.860 vrouwen geholpen met het opzetten van activiteiten om een inkomen te verwerven. In de meeste gevallen betrof dit kleinschalige handel.⁷

Bron: icco, www.icco.nl

Warchild heeft bijgedragen aan de succesvolle herintegratie van jongeren die aangesloten zijn geweest bij gewapende groepen, in het bijzonder in Colombia en de Democratische Republiek Congo. Hierbij richtte Warchild zich niet alleen op het leren van een vak, maar juist ook op het versterken van de emotionele, sociale en cognitieve vaardigheden van deze jongeren, die hun economische en sociale herintegratie hebben bevorderd.

Verder droeg de Nederlandse overheid financieel bij aan trainingen aan Congolese militairen over seksueel geweld, mobiele bioscopen over seksueel geweld, en een kliniek specifiek voor slachtoffers van seksueel geweld.

Uiteindelijk is het versterken van de legitimiteit van de overheid de meest duurzame oplossing voor de complexe problemen in fragiele staten. Dit vereist een strategie op verschillende niveaus. Daarbij gaat het bijvoorbeeld om een dialoog tussen gemeenschappen en de overheid om het diepe wantrouwen onder de bevolking jegens de overheid te verminderen.

Voorkoming en oplossing van conflicten

Vershillende Nederlandse organisaties ondersteunden lokale organisaties in fragiele staten om in hun eigen gemeenschap bij te dragen aan het voorkomen en oplossen van conflicten. In de Congolese provincie Ituri heeft IKV Pax Christi een netwerk van honderden vredescomités opgezet om onder andere landconflicten op te lossen. In kleinere conflicten wordt door vredescomités bemiddeld. Bij enkele grote conflicten tussen gemeenschappen bemiddelt het netwerk Haki Na Amani, dat IKV Pax Christi heeft opgezet. Een juridische oplossing is niet mogelijk, onder andere vanwege het gebrek aan draagvlak hiervoor bij de bevolking. Daarnaast is er geen enkele instantie die de tenuitvoerlegging van een straf van een rechter kan afdwingen.

Ook was er aandacht voor het vergroten van de capaciteit van lokale overheden om conflicten op te lossen. Onder begeleiding van de internationale tak van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) wisselden vijftien lokale overheden uit het Grote Merengebied van Afrika ervaringen uit over manieren om te voorkomen dat spanningen uitmonden in conflict.

Om de communicatie en samenwerking tussen overheden en burgers te versterken zette de Nederlandse organisatie Global Partnership for the Prevention of Armed Conflict (GPPAC) samenwerkingsverbanden op tussen maatschappelijke organisaties, overheden, en regionale en internationale organisaties. In Burundi en Sierra Leone heeft GPPAC bijvoorbeeld bewerkstelligd dat lokale maatschappelijke organisaties werden uitgenodigd voor bijeenkomsten en input mochten leveren voor rapporten van de VN-vredesmissie, om op deze manier bij te dragen aan vrede en conflictpreventie.

Overheid met capaciteit en politieke wil om haar taken uit te voeren

Het opbouwen van capaciteit van zowel lokale overheden als lokale organisaties is belangrijk. Zij kunnen dan hun kerntaken uitvoeren en burgers kunnen de overheid ter verantwoording roepen. De VN besteedt veel aandacht aan het opbouwen van goed bestuur en overheids capaciteit, ook met Nederlandse steun (€ 90 miljoen per jaar).

Centraal in het Nederlandse geïntegreerde beleid van staatsopbouw in Afghanistan stonden capaciteitsversterking van het bestuur, corruptiebestrijding en het streven naar een open politieke dialoog. In samenwerking met Duitsland, de VN en lokale overheden heeft Nederland bijgedragen aan capaciteitsopbouw van het bestuur in Uruzgan, wat onder meer leidde tot meer capabele adviseurs voor de gouverneur. Verder steunde Nederland de Afghaanse mensenrechtencommissie en werden inspanningen geleverd ter bevordering van een politieke dialoog tussen lokale partijen. De effectiviteit van deze activiteiten was door corruptie van Afghaanse overheden en gebrekkige donorcoördinatie niet optimaal, ondanks specifieke Nederlandse aandacht hiervoor.

Box 8.3 Orde, rechtsstaat en overheids capaciteit in de Palestijnse Gebieden

De Nederlandse overheid steunde verschillende Palestijnse en Israëliësch-Palestijnse organisaties die streven naar tolerantie, transparantie en naleving van mensen- en vrouwenrechten. Vier Palestijnse en vijf Israëliësch gemeenten wisten tegenstellingen te overbruggen en hielpen elkaar onder begeleiding van Nederlandse gemeentelijke deskundigen. Versterkte capaciteiten op het gebied van planning, water management en jeugdbeleid waren het resultaat. De Palestijnse Autoriteit stimuleert stabiliteit en ontwikkeling voor haar bevolking en is nu beter in staat orde en rechtszekerheid te garanderen.

Bron: Resultaten rapport 2009-2010 Nederlandse Ambassade Ramallah.

Ook in andere landen werden inspanningen geleverd ter versterking van de staatscapaciteit. In Zuid-Sudan heeft Nederland zich samen met andere donoren via een gezamenlijk *Capacity Building Trust Fund* gericht op conflict-preventie en vredesopbouw door het verbeteren van dienstverlening als onderwijs, gezondheidszorg en drinkwatervoorziening door centrale en lokale overheden. Dit programma had succesvoller kunnen zijn als er een betere conflictanalyse aan vooraf was gegaan zodat onderliggende

oorzaken van conflict aangepakt hadden kunnen worden. Het programma besteedde te weinig aandacht aan zaken als veiligheid, de rol van de politie en het handhaven van de rechtsstaat, waardoor het slechts ten dele succesvol was.⁸

In Burundi, Rwanda, de Palestijnse Gebieden en Zuid-Sudan droeg Nederland via de internationale tak van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG International)⁹ bij aan gezonde politieke en administratieve verhoudingen tussen verschillende lagen van de overheid, door steun aan verenigingen van gemeenten. Te veel of te weinig autonomie van lokale overheden (provincies/districten en gemeenten), bijvoorbeeld als deze in handen zijn van de oppositie, kan immers leiden tot instabiliteit.

Verzoening en transitional justice

Nederland steunde *transitional justice*-programma's in fragiele staten waar recente grootschalige mensenrechtenschendingen vrede, verzoening en ontwikkeling in de weg stonden. In Guatemala steunde Nederland bijvoorbeeld de internationale VN-commissie tegen straffeloosheid (CICIG) om de bevolking te helpen criminele netwerken aan te klagen. Nederland is bovendien het gastland en de voornaamste donor van het Internationaal Strafhof in Den Haag, waar veel zaken uit fragiele staten zoals Congo en Sudan worden behandeld.

Naast rechtvaardigheid is ook verzoening een moeilijk maar noodzakelijk proces voor duurzame vrede en ontwikkeling na jaren van conflict. SPARK heeft met het *Mitrovica Youth Programme*, het *Bridging the Divide*-project en het International Business College Mitrovica de dialoog tussen jongeren in de verdeelde stad Mitrovica, Noord-Kosovo, tot stand gebracht.¹⁰ Het leger- en politiehervormingsprogramma in Burundi droeg bij aan de integratie van Hutu's in de veiligheidsdiensten als onderdeel van de verzoening tussen Hutu's en Tutsi's. Organisaties als IKV Pax Christi investeerden veel in verzoeningstrajecten tussen bevolkingsgroepen die voorheen in conflict waren. Ondanks al deze inspanningen is het echter duidelijk dat langdurige verzoening alleen kan standhouden als er ook voldoende vooruitgang wordt geboekt op het gebied van wederopbouw en gerechtigheid.

Maatschappelijke en economische ontwikkeling

Output private sector

Het versterken van het bedrijfsleven in fragiele staten is een belangrijk hulpmiddel voor zowel economische groei als stabiliteit. Een goed ondernemersklimaat wordt daar namelijk belemmerd door onzekerheid en risico, wat het opzetten van een bedrijf ontmoedigt. Dit terwijl armoede en werkloosheid op hun beurt juist weer bijdragen aan de instabiliteit van deze staten.

Het Nederlandse PSI+-programma stimuleert ondernemers te investeren in fragiele staten met het doel daar economische groei te bevorderen en banen te scheppen. Samen met een lokale partner richt het Nederlandse of internationale bedrijf een joint venture op voor een economische activiteit waarbij ook maatschappelijk verantwoord ondernemen, aandacht voor milieu, capaciteitsopbouw en de positie van de vrouw en gemarginaliseerde groepen belangrijk zijn. Hoewel dit programma pas in 2009 is gelanceerd, zijn inmiddels ongeveer dertig bedrijven samen met hun lokale partners actief in zeven verschillende landen. Door begeleiding bij een grondige voorbereiding, het vinden van een geschikte partner en het maken van degelijke afspraken moeten deze PSI+-joint ventures duurzame ondernemingen worden.

In Kosovo heeft SPARK bijgedragen aan het creëren van werkgelegenheid en economische groei door trainingen te geven aan jonge, startende ondernemers, zodat hun kennis en capaciteiten beter aansluiten op de arbeidsmarkt. Dit leidde in 2009-2010 tot het opstarten van 26 nieuwe ondernemingen in het midden- en kleinbedrijf, wat 205 nieuwe banen opleverde. SPARK is in 2010 een soortgelijk project gestart in Liberia. Een geleerde les is dat deze activiteiten effectiever zijn als het ondernemersklimaat tevens wordt verbeterd door lokale organisaties te ondersteunen bij hun lobby daarvoor.

Deelname door vrouwen aan wederopbouw en economische ontwikkeling

Omdat vrouwen een spilfunctie hebben bij de wederopbouw van fragiele staten, en omdat problemen als moedersterfte, het uitsluiten van meisjes van onderwijs en seksueel geweld daar het grootst zijn, helpt Nederland vrouwen deel te nemen en bij te dragen aan wederopbouw en economische ontwikkeling. Zo zijn in Uruzgan 36 meisjesscholen gebouwd (waarvan er 29 operationeel zijn) en 14 gemengde scholen, werden vroedvrouwen getraind en ondernamen vrouwen meer economische activiteiten buitenshuis. Verder gaven partnerorganisaties van icco in de Afghaanse provincie Herat ondersteuning aan shuras (gemeenschapsraden) van vrouwen, die vrouwen economische vaardigheden bijbrachten.

Box 8.4 Fatema, een agent of change

Fatema (12 jaar) uit Afghanistan werd in 2009 voor de Internationale Kindervredesprijs genomineerd. Ze kwam op voor het recht op onderwijs in Afghanistan, voor jongens én voor meisjes. 'Kinderen zijn de toekomst van een land. Als kinderrechten worden geschonden, kan Afghanistan zich niet ontwikkelen en geen sterke toekomst hebben.' Fatema nam deel aan een War Child-project waarin kinderen, leerkrachten en gemeenschapsleiders voorlichting kregen over kinderrechten. Door met hun ouders te praten heeft ze er sindsdien voor gezorgd dat meisjes die niet meer naar school gingen weer naar school zijn gegaan. Ook heeft ze zich ingezet voor meer vrouwelijke docenten op haar school. Door haar lobby zijn er nu drie vrouwelijke leerkrachten aan het werk.

Bron: War Child, [http://www.warchild.nl/nieuws/1838/fatema-\(12\)-uit-afghanistan-genomineerd-voor-vredesprijs.html](http://www.warchild.nl/nieuws/1838/fatema-(12)-uit-afghanistan-genomineerd-voor-vredesprijs.html)

Conclusies

De speciale aanpak van Nederland van de ontwikkelingsproblemen in fragiele staten is betrekkelijk nieuw, maar er is al een aantal lessen geleerd. De voornaamste is dat de diverse samenhangende problemen alleen kunnen worden aangepakt door meerdere, gelijktijdige acties. Juist in fragiele staten kan bijvoorbeeld economische groei niet worden gestimuleerd zonder ook de veiligheid van burgers te verbeteren, en kan niet worden ingezet op een transparantere veiligheidssector zonder ook de politieke legitimiteit te versterken. Daarvoor zijn verschillende actoren en activiteiten nodig, die zo goed mogelijk op elkaar moeten worden afgestemd.

Deze les komt overal naar voren. De ontwapeningsprogramma's in Sudan, Democratische Republiek Congo en Burundi misten de aansluiting op economische initiatieven door lokale organisaties en gemeenschappen, waardoor voormalige strijders vaak niet aan banen konden worden geholpen en soms zelfs terugvielen op geweld. In de Democratische Republiek Congo heeft de slechte coördinatie tussen donoren de verschillende initiatieven veel minder effectief gemaakt in een toch al lastige omgeving. Een belangrijke les uit Uruzgan was dat gezamenlijke voorbereiding, planning en nazorg de 3D-benadering doeltreffender maken. Juist in fragiele staten moeten ontwikkelingsactiviteiten in samenhang worden opgesteld en uitgevoerd om op lange termijn structurele resultaten te bereiken.

Een tweede belangrijke les is de sleutelrol van *agents of change*. Ingrijpen in fragiele staten is immers per definitie een politiek proces dat niet beperkt kan worden tot technische blauwdrukken. Dit betekent dat een analyse van de lokale (conflict)situatie een essentiële strategische stap is om met kennis van de context te werk te gaan. Binnen deze analyse moeten invloedrijke hervormingsgezinde spelers worden gevonden, zoals betrouwbare gezaghebbers binnen of juist buiten de overheid. Vaak kunnen kerken, traditionele leiders, bedrijven en maatschappelijke organisaties een positief verschil maken – helemaal als er onvoldoende of geen politieke wil is om de situatie te verbeteren. Voordat Nederland een activiteit begint in een fragiele staat, loont het de moeite om te analyseren hoe de algehele situatie eruitziet en welke actoren een structureel verschil kunnen maken. Zulk gevoel voor politieke verhoudingen is in fragiele staten onmisbaar.

- 1 WorldBank Press Release. <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/NEWS/0,,contentMDK:21898895-pagePK:34370-piPK:34424-theSitePK:4607,00.html>
- 2 WorldBank, World Development Report 2011. <http://wdr2011.worldbank.org/>
- 3 Failed States Index. http://www.foreignpolicy.com/articles/2010/06/21/2010_failed_states_index_interactive_map_and_rankings
- 4 Erwin van Veen, 2011, *Global Development in State Failure: A brief analysis of the Failed States Index*. http://www.clingendael.nl/publications/2011/20110304_cru_publicatie_evanveen.pdf
- 5 The Dutch Engagement in Uruzgan 2006-2010, A TLO social-political assessment, 2010. <http://www.tlo-afghanistan.org/sites/default/files/The%20Dutch%20engagement%20in%20Uruzgan%20-%20TLO%20Report%202010%20WEB.pdf>
- 6 http://www.minbuza.nl/nl/Producten_en_Diensten/Evaluatie/Afgeronde_onderzoeken/2011/Aiding_the_Peace_A_Multi_donor_Evaluation_of_Support_to_Conflict_Prevention_and_Peacebuilding_Activities_in_Southern_Sudan_2005_2010
- 7 icco. <http://www.icco.nl/>
- 8 http://www.minbuza.nl/nl/Producten_en_Diensten/Evaluatie/Afgeronde_onderzoeken/2011/Aiding_the_Peace_A_Multi_donor_Evaluation_of_Support_to_Conflict_Prevention_and_Peacebuilding_Activities_in_Southern_Sudan_2005_2010
- 9 VNG International. <http://www.vng-international.nl>
- 10 SPARK Annual Report 2010. <http://www.spark-online.org/files/SPARK2010AnnualReport.pdf>

Humanitaire hulp

Belangrijkste wereldwijde trend

→ Meer humanitaire hulp nodig, humanitaire hulpverlening steeds complexer

Belangrijkste resultaat Nederlandse hulp

→ Bijdragen aan redden van levens en verlichten van lijden bij rampen

De Nederlandse aanpak in Haïti

Overzicht

Humanitaire hulp

Doel: het redden van levens, het verlichten van lijden en het behouden van de menselijke waardigheid tijdens en na natuurrampen (zoals overstromingen en aardbevingen), en door mensen veroorzaakte crises (conflicten in en tussen landen, milieurampen).

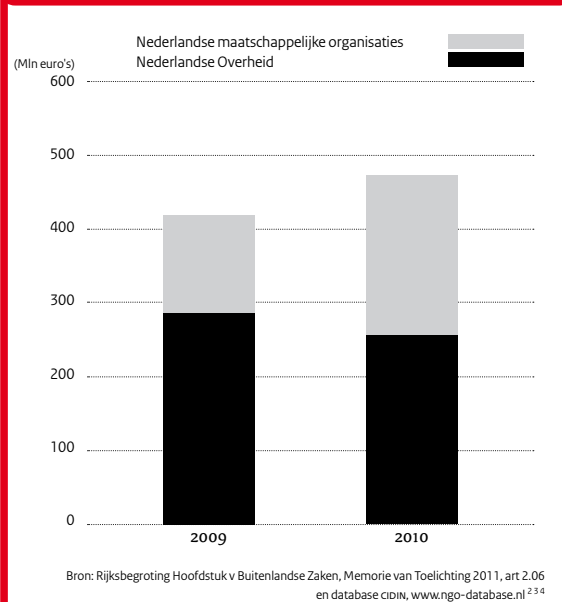
Grote rampen in 2009 en 2010¹

- Grote droogte in Oost-Afrika trof 20 miljoen mensen.
- Een aardbeving in Haïti maakte ruim 2 miljoen mensen dakloos.
- Overstromingen in Pakistan troffen ruim 18 miljoen mensen.
- De humanitaire crises in Afghanistan, Democratische Republiek Congo, de Palestijnse Gebieden, Sudan en Somalië duurden voort als gevolg van conflictsituaties.

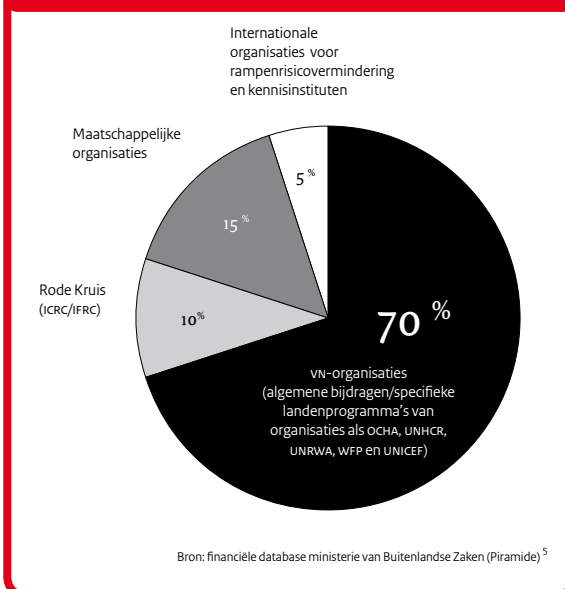
Belangrijkste wereldwijde trends

- Er is een groeiende behoefte aan humanitaire hulp.
- Humanitaire hulpverlening wordt door allerlei factoren steeds ingewikkelder.
- VN-organisaties, het Internationale Rode Kruis en organisaties uit het maatschappelijk middenveld zijn hoofdrolspelers bij humanitaire hulpverlening.

Figuur 9.1 Uitgaven Nederland aan humanitaire hulp

Figuur 9.2 Verdeling van de humanitaire hulp van de Nederlandse overheid over de verschillende hulpkanalen

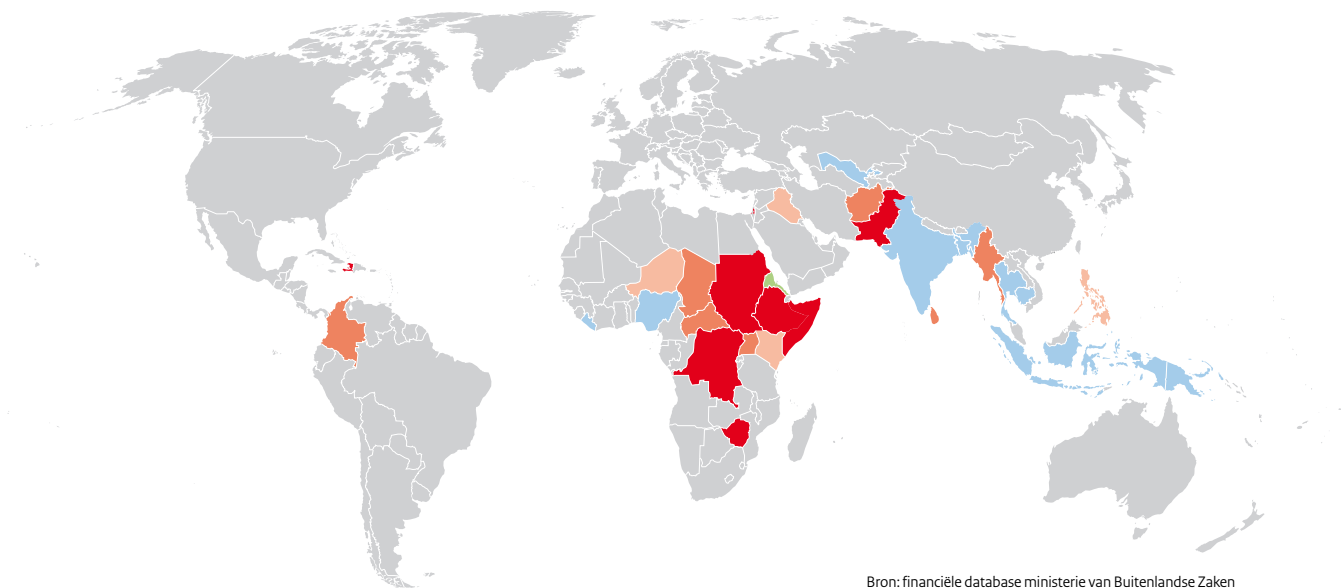
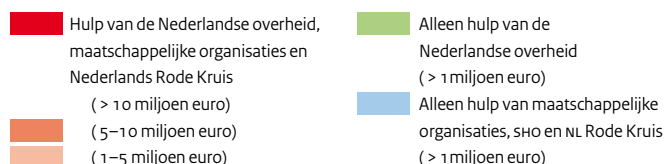

9.2

Welke resultaten wilden we bereiken en hoe?

Waar draagt Nederland bij aan humanitaire hulp

De bedragen zijn gemiddelden over 2009 en 2010.
Opmerking: Nederlandse hulp via multilaterale organisaties niet specifiek bestemd voor een bepaald land is hierin niet meegenomen.

Bron: financiële database ministerie van Buitenlandse Zaken (Piramide) en database CIDIN (www.ngo-database.nl)

Hoe draagt Nederland bij

De Nederlandse overheid is zelf geen directe uitvoerder van humanitaire hulp,⁶ maar stelt andere organisaties daartoe in staat. Het resultaat dat vervolgens specifiek met Nederlandse middelen wordt behaald, is dan vaak niet meer te traceren. De resultaatketen (zie 9.2.1) laat zien hoe resultaten behaald worden en hoe Nederland daaraan bijdraagt.

Impact

Het redden van levens, het verlichten van lijden en het behouden van de menselijke waardigheid tijdens en na natuurrampen en door mensen veroorzaakte crises.

Effecten (outcome)

Getroffenen lijden geen honger, hebben schoon drinkwater en onderdak en beschikken over sanitaire voorzieningen. Ze worden beschermd en meer doden door ziektes als gevolg van de ramp worden voorkomen. Er is een basis gelegd voor overgang naar wederopbouw en er is een groter vermogen rampenrisico's te vermijden dan wel te verminderen.

Outputs van het land in samenwerking met VN-organisaties, (Nederlandse) maatschappelijke organisaties en het Nederlandse Rode Kruis

Om deze effecten te behalen levert het getroffen land samen met de hulporganisaties een aantal concrete diensten, zoals noodonderdak, medische faciliteiten en voedsel.

Bijdrage (output) Nederland

Naast directe verlening van noodhulp door Nederlandse humanitaire organisaties levert Nederland ook concrete bijdragen aan de totstandkoming en naleving van betere internationale afspraken. Ook probeert Nederland de capaciteit van de lokale hulporganisaties te verbeteren.

Naast financiële steun kan de Nederlandse overheid ook materiële steun of deskundigheid, zoals een reddingsteam, ter beschikking stellen.

In de internationale dialoog met andere donoren en humanitaire hulporganisaties (VN-organisaties, Internationale Rode Kruis en maatschappelijke organisaties) zet Nederland in op:

- Verdere verbetering van het leiderschap en algehele coördinatie door de Organisation for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA), ook in de clusters/sectoren.⁷ Ook communicatie met het publiek en de media krijgt daarbij aandacht.
- Snellere, beter voorspelbare, transparantere financiering, onder meer door betere werking van de gezamenlijke donorfondsen en het clustersysteem. Nederland speelt een actieve rol bij de evaluaties die daaraan bijdragen.
- Goede analyse van de behoeften en prioriteitsstelling zodat slachtoffers van rampen krijgen wat ze het dringendst nodig hebben.
- Het waar mogelijk betrekken van lokale overheid, lokale maatschappelijke organisaties en lokale bevolking om noodhulp te geven die goed aansluit bij lokale behoeften en om lokale capaciteit op te bouwen.
- Beter toezicht en afleggen van verantwoording over de bereikte resultaten.
- Meer doen aan rampenrisicovermindering.
- Bij noodhulp en wederopbouw moeten meer structurele activiteiten beter op elkaar aansluiten.⁸

OCHA, VN-organisaties en andere humanitaire organisaties werken voortdurend aan verbeteringen, daarbij gesteund door donoren.^{9,10,11}

Nederland stimuleert uitvoerende noodhulporganisaties waar mogelijk partnerschappen aan te gaan met het Nederlands bedrijfsleven. Een voorbeeld hiervan is het partnerschap tussen het Wereldvoedselprogramma van de VN (WFP) en TNT (logistiek en transport)¹², Unilever (voedselhulp) en DSM (controle voedselkwaliteit).

Input

Nederland verleent ook steun om de hulp ter plaatse te krijgen, dat wil zeggen steun voor telecommunicatie, logistiek en voor transport van hulpgoederen. Nederland let erop dat de uitvoerende humanitaire hulporganisaties rekening houden met de specifieke behoeften die vrouwen en mannen, meisjes en jongens hebben in een bepaalde crisis-situatie. Nederland zorgt er ook zo veel mogelijk voor dat de hulpverlening goed wordt georganiseerd.

Nederland draagt bij via VN-organisaties, het Rode Kruis of maatschappelijke organisaties. Bijvoorbeeld via de Samenwerkende Hulporganisaties (SHO) die via giro 555 geld ophalen bij diverse rampen. De SHO zijn een samenwerkingsverband van Oxfam Novib, ICCO & Kerk in Actie, Cordaid, Het Nederlandse Rode Kruis, Tear, UNICEF, Save the Children, Stichting Vluchteling, Terre des Hommes en World Vision.

Sommige crises krijgen weinig aandacht in de media, waardoor er voor de slachtoffers van die crises vaak weinig financiële steun beschikbaar is. Nederland geeft ook hulp aan de slachtoffers van dergelijke zogeheten ‘vergeten crises’ of ‘stille rampen’, rechtstreeks of via de bijdrage aan het Centrale Noodhulpfonds van de VN (CERF)¹³ of het Stille Rampenfonds van het Nederlandse Rode Kruis.

Hoe is de humanitaire hulpverlening georganiseerd?

Lokale overheid en maatschappelijke organisaties zijn vaak de eerste hulpverleners. Humanitaire organisaties zoals VN-organisaties, het Internationale Rode Kruis en andere (internationale) maatschappelijke organisaties geven daarbij steun. Donoren zorgen zo snel mogelijk voor financiële en materiële bijdragen.

Als hoogste functionaris van de Organisation for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA)¹⁴ coördineert de Noodhulpcoördinator van de VN de betrokken humanitaire organisaties. Zie verdere toelichting in paragraaf 9.4.

Bij een ramp of crisissituatie reageert Nederland snel, na analyse van wat de beste manier is om hulp te bieden. Waar nodig zijn betrokken overheidsdiensten in Nederland, de Nederlandse ambassades en Nederlandse hulporganisaties dag en nacht in touw om hulp te organiseren.

Door het toegenomen gebruik van mobiele telefonie en andere nieuwe vormen van rapportage door burgers, kan passende hulp sneller op gang komen.

Resultaatketen humanitaire hulp

Impact

Mensenlevens gered

Getroffen bevolking voorzien van basisbehoeften

Outcome

- Getroffenen lijden geen honger
- Getroffenen hebben schoon drinkwater en sanitaire voorzieningen
- Meer doden door ziektes als gevolg van de ramp voorkomen
- Getroffenen hebben (nood)onderdak
- Getroffenen krijgen bescherming
- Basis gelegd voor snelle wederopbouw
- Groter vermogen om rampenrisico's te vermijden/verminderen

Output van het land in samenwerking met VN-organisaties, (Nederlandse) maatschappelijke organisaties en (Nederlandse) Rode Kruis

- Coördinatie van de noodhulp
- Noodonderdak gegeven
- Voedselvoorziening geregeld
- Tijdelijke infrastructuur voor drinkwater en sanitaire voorzieningen geleverd
- Medische faciliteiten beschikbaar
- Bescherming geboden tegen o.a. vrouwenhandel, kinderhandel, seksueel geweld en schending van mensenrechten
- Genderspecten hebben aandacht gekregen
- Coördinatie, logistiek en telecommunicatie geregeld
- Training gegeven en capaciteit opgebouwd o.a. op gebied van respons en risicovermindering

Output Nederland

Ministerie en ambassades, Maatschappelijke organisaties en Nederlandse Rode Kruis

- Expertise voor analyse van noden, materieel en experts
- Agendering in internationale dialoog van betere effectiviteit van humanitaire hulp, handhaving internationale afspraken, handhaving humanitaire principes, verbetering van de effectiviteit en duurzaamheid van de capaciteit van lokale partners

Input

Financiële steun, kennis, expertise en technische assistentie, netwerkinformatie, fondsenwerving, met name door de Samenwerkende Hulporganisaties (SHO).

Wereldwijde afspraken over humanitaire hulpverlening

Humanitaire hulpverlening komt op gang wanneer een overheid daarom vraagt, nadat er door natuurlijk of menselijk toedoen een crisis in een land is ontstaan. Het wordt gegeven als het getroffen land, dat zelf als eerste verantwoordelijk is om hulp te bieden, daar zelf niet toe in staat is. Het is altijd gericht op de specifieke behoeften en omstandigheden. Het is snelle, tijdelijke hulp, want herstel en wederopbouw moeten zo snel mogelijk starten en zelfredzaamheid van de lokale bevolking moet bevorderd worden. Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen bevolkingsgroepen: humanitaire hulp mag nooit verbonden worden aan geloof, etniciteit of enig ander onderscheid tussen mensen. Het is dus neutraal en onafhankelijk: noodhulp houdt ook geen rekening met politieke, economische, militaire of andere doelstellingen. Zo kunnen humanitaire hulpverleners door alle (strijdende) partijen worden geaccepteerd en onbelemmerd toegang hebben tot mensen in nood. Uiteindelijk kan het landen ook helpen om zelf beter voorbereid te zijn op crisissituaties.^{15 16}

Geleerde lessen van de tsunami-hulpverlening in Indonesië

De hulpverlening na de tsunami in Indonesië is in 2006 kritisch geëvalueerd.¹⁷ Hier zijn belangrijke lessen uit getrokken. De belangrijkste conclusies zijn:

- Veel mensen zijn geholpen maar de hulp heeft niet het maximaal mogelijke resultaat behaald. Er is veel slecht werk geleverd.
- Internationale organisaties maakten weinig gebruik van lokale capaciteit voor het geven van noodhulp. Donoren wilden graag zichtbaar blijven. Hierdoor zijn ze te veel bezig geweest met de eigen promotie.
- De communicatie met lokale organisaties was onder de maat en er werd geen verantwoording aan hen afgelegd over het besteden van de hulp.
- Het is nodig om waar mogelijk de lokale overheid en bevolking bij de humanitaire operatie te betrekken, zodat zij leren van de aanpak van een ramp en om te voorkomen dat de overgang van noodhulp naar wederopbouw stopt.¹⁸

De volgende aanbevelingen zijn gedaan:

- Humanitaire hulp moet op een andere manier worden vormgegeven: bijvoorbeeld door betere betrokkenheid van de lokale gemeenschappen en aan hen verantwoording afleggen.
- Alle actoren binnen noodhulp en wederopbouw moeten streven naar meer samenhang en coördinatie.

Wie dragen bij

Categorie	Actoren
Bilateraal	Nederlandse ambassades in getroffen gebied
Multilateraal	O.a. FAO, IOM, OCHA, UNHCR, UNRWA, WFP, UNICEF
Maatschappelijke organisaties, kennisinstellingen en overige	Samenwerkende Hulporganisaties (SHO): Oxfam Novib, icco & Kerk in Actie, Cordaid, Het Nederlandse Rode Kruis, Tear, Unicef, Save the Children, Stichting Vluchteling, Terre des Hommes en World Vision Verder: o.a. ALNAP, Artsen zonder grenzen, CARE, HAP, Hivos, HPG, ICVA, Islamic Relief, Stichting Red een Kind, Stichting Humana, Wageningen Universiteit Rampenstudies, zoA-Vluchtelingenzorg
Bedrijfsleven & partnerschappen	N.v.t./Gegevens onbekend

NB: Dit overzicht geeft een beeld van de verscheidenheid aan de organisaties en samenwerkingsverbanden die zich, gedeeltelijk of geheel met inzet van ODA-gelden, bezighouden met het thema Humanitaire Hulp. Enkele van deze actoren zullen verder aan bod komen in dit hoofdstuk. Dit overzicht betreft geen exclusieve lijst.

9-3

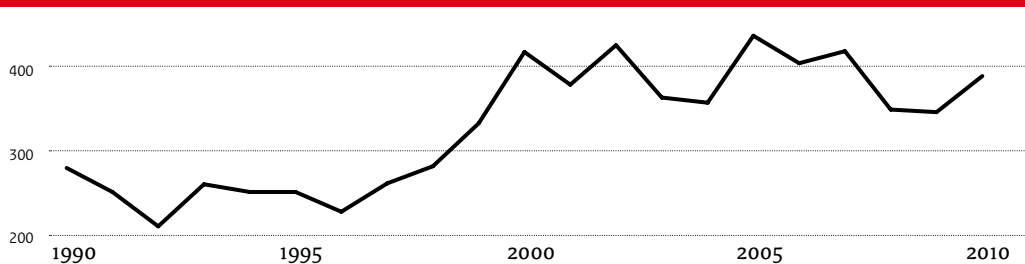
Wereldwijde ontwikkelingen

Er is er de laatste twintig jaar een stijgende lijn te zien in het aantal rampen.¹⁹ Er zijn steeds meer en steeds grotere natuurrampen, onder meer als gevolg van klimaatverandering,²⁰ waardoor de hulpverlening complexer is geworden. Door de bevolkingsdruk en trek van het platteland naar de stad nemen de gevolgen van rampen bovendien toe. De afgelopen tien jaar werden minder mensen getroffen dan de jaren daarvoor (figuur 9.4), maar het waren nog altijd vooral de allerarmsten, waaronder veel vrouwen en kinderen.²¹ Er moet nog meer aandacht komen voor rampenrisicovermindering, dat wil zeggen het voorkomen van rampen (preventie), het beperken van de effecten (mitigatie) en het voorbe-

reid zijn (rampenparaatheid).²² Preventieve activiteiten, die uit noodfondsen worden betaald, worden vaak in de nasleep van een ramp uitgevoerd om herhaling te voorkomen. Ze hebben eraan bijgedragen dat het aantal slachtoffers van rampen niet significant is gestegen.

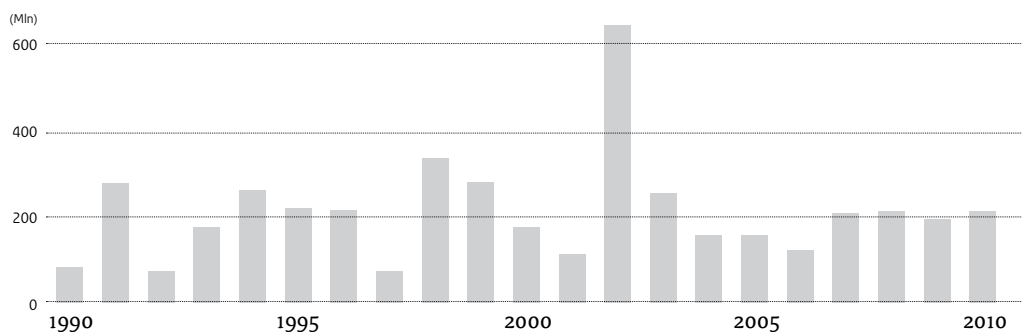
Een noodsituatie komt vaak ook voort uit een combinatie van een gewelddadig conflict en schaarste aan hulpbronnen, natuurrampen, armoedeproblematiek en grote aantallen ontheemden. Bovendien is de lokale overheid vaak deel van het probleem²³ en zijn conflicten ingewikkelder geworden. De toegang tot mensen in nood wordt moeilijker door veiligheidsproblemen, bijvoorbeeld doordat hulpverleners

Figuur 9.3 Aantal jaarlijks gerapporteerde rampen 1990-2010

Bron: Annual Disaster Statistical Review 2010, CRED 2011, www.reliefweb.int

Figuur 9.4 Aantal jaarlijks gerapporteerde slachtoffers van rampen 1990-2010 (zowel dodelijke als niet-dodelijke)

Bron: Annual Disaster Statistical Review 2010, CRED 2011, www.reliefweb.int

een reëel risico lopen op aanslagen en ontvoeringen. Hierdoor zijn meer veiligheidsmaatregelen nodig, wat ook hogere kosten met zich meebrengt.²⁴ Er is een dreiging van 'politisering' en zelfs 'militarisering' van humanitaire hulp doordat regeringen en militairen vaker dezelfde hulp willen verlenen als maatschappelijke humanitaire organisaties om steun van de bevolking te verwerven. Dit wekt de indruk van belangenverstrengeling. Hierdoor lijkt het of humanitaire hulp niet neutraal is, wat hulpverleners en hulpontvangers in gevaar kan brengen.²⁵

Financiering van noodhulp

De afgelopen tien jaar is de hoeveelheid humanitaire hulp jaarlijks gestegen met gemiddeld 6,9%. De totale humanitaire hulp van donoren wereldwijd in 2009 werd geschat op \$ 11 miljard en werd gegeven door minstens 112 landen.²⁶ Dat is exclusief de eigen uitgaven van overheid en burgers van het getroffen land en extra uitgaven uit andere fondsen voor wederopbouw, ondersteuning van vredesbewaking en herstel na een conflict. De wereldwijde uitgave aan humanitaire hulp in 2010 werd geschat op \$ 12,4 miljard.²⁷ Hulpbudgetten van de overheid en de particuliere sector houden echter geen gelijke tred met groeiende humanitaire noden (onder meer als gevolg van de economische crisis).²⁸ De behoefte aan hulp was in 2009 gemiddeld zo'n 30% hoger dan in de vorige verslagperiode.²⁹

Coördinatie noodhulp

Voorals reactie op de ervaringen met de hulpverlening na de tsunami in Indonesië heeft de VN, in samenwerking met andere humanitaire organisaties en met steun van donoren, hervormingen ingezet.³⁰ Die moeten zorgen voor betere samenhang en coördinatie van de hulp, die daardoor beter aansluit bij de behoeften van de getroffen.

De hervormingen betreffen vier onderdelen die elkaar onderling versterken:

1. Verbetering van leiderschap en coördinatie. De Algemene Vergadering van de Verenigde Naties heeft de Organisation for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA) aangewezen als de organisatie die wereldwijd en op landenniveau de humanitaire hulp coördineert. De Noodhulpcoördinator van de VN coördineert als hoogste functionaris van OCHA de betrokken humanitaire organisaties, coördineert met overheden, analyseert de noden, maakt een strategisch plan van aanpak voor de hulpoperatie, mobiliseert steun bij donoren, monitort de voortgang van de hulpoperatie en coördineert tussen civiele en militaire inzet. OCHA's rol is cruciaal voor prioriteitstelling van de hulpverlening en duidelijkheid omtrent ieders taken.

2. Het instellen van gezamenlijke fondsen (zoals het VN *Central Emergency Response Fund*) om geld voor humanitaire operaties sneller en flexibeler beschikbaar te stellen, en voor verbetering van de samenwerking en de coördinatie. Donoren zorgen zo snel mogelijk voor financiële en materiële bijdragen. Ook Nederland reageert snel en onderzoekt wat de beste manier is om hulp te bieden.
3. Invoeren van de clusterbenadering waarbij een hulporganisatie is aangewezen als leider van één of meerdere clusters (sectoren), zowel op wereldwijd niveau als op landenniveau. Daarmee ligt voor elke crisis al vooraf vast wie welk deel van de hulp organiseert. De lokale overheid en bevolking zijn vaak de eerste hulpverleners. Humanitaire organisaties zoals VN-organisaties, het Internationale Rode Kruis en (internationale) maatschappelijke organisaties geven daarbij steun. De hulp wordt per onderdeel aangepakt: voedselhulp, gezondheidszorg, onderdak, logistiek en transport et cetera. Per cluster zorgt de coördinerende humanitaire organisatie ervoor dat hulpverlenende organisaties informatie delen, activiteiten afstemmen om duplicatie en gaten in de hulp te voorkomen, samen de voortgang volgen en inspelen op veranderende situaties.
4. Partnerschappen tussen VN-organisaties en maatschappelijke organisaties om samenwerking te bevorderen. Maatschappelijke organisaties zijn zich meer bewust van de noodzaak tot coördinatie en voegen zich meer naar coördinatiemechanismen. Een recent evaluatierapport laat zien dat hier nog verbeteringen nodig zijn.³¹ Het ontbreekt de VN nog steeds aan voldoende sterk leiderschap zowel in de cruciale functie van coördinator als in de clusters. Besluitvorming kan traag zijn, wat leidt tot moeizame samenwerking met maatschappelijke organisaties die zelfstandig sneller kunnen handelen. Verder is de rol van de clusters in het toewijzen van fondsen bij een aantal betrokkenen nog niet duidelijk.

Overgang naar wederopbouw

Humanitaire hulp is per definitie tijdelijk. De overgang naar wederopbouw en structurele ontwikkeling gaat veelal moeizaam omdat de aanpak telkens weer verschillend is. In de overgangsfase bestaan humanitaire hulp en wederopbouw meestal naast elkaar.³² De afgelopen periode kwam er meer aandacht voor strategieën om humanitaire hulp af te bouwen. Parallel daaraan dienen wederopbouwactiviteiten gestart te worden, zodat de hulp aan getroffen niet abrupt ophoudt.

Resultaten Nederlandse bijdrage

Financiering van noodhulp

In 2009 gaf Nederland noodhulp aan totaal 26 landen en regio's, in 2010 aan 25. Dat betrof hulp na natuurrampen en in langdurige crisissituaties tijdens en na een conflict. Nederland stond de afgelopen jaren meestal in de topdrie van humanitaire donoren. In 2009 en 2010 namen de uitgaven echter sterk af. Dat kwam vooral omdat het budget voor ontwikkelingshulp gekoppeld is aan het – teruglopende – Nederlandse bruto nationaal product (BNP). De uitgaven aan humanitaire hulp bedroegen gemiddeld circa 5% van de officiële Nederlandse ontwikkelingshulpmiddelen, die circa 0,8% van het BNP bedroegen.

Coördinatie noodhulp

Nederland heeft een belangrijke inbreng in internationale beleidsdiscussies over de opzet en werking van het wereldwijde systeem van humanitaire hulp. Daarbij richt Nederland zich met name op de voortgang van de humanitaire hervormingen die de effectiviteit van de humanitaire hulp moeten verbeteren. De hervormingen bouwen voort op het werk van een groep donoren, waaronder Nederland, die

Box 9.1 Zimbabwe

Ooit was Zimbabwe 'de graanschuur van Afrika'. Door politiek wanbeleid verslechterde de economie. Grote droogtes en overstromingen leidden tot lagere landbouwproductie en voedseltekorten. In 2009 hadden volgens de VN 5 miljoen mensen in Zimbabwe voedselhulp nodig. Nederland droeg € 2 miljoen bij aan de door het Wereldvoedselprogramma van de VN (WFP)³³ gevraagde \$ 316 miljoen. Na de economische hervormingen van de overgangsregering is de voedselzekerheid de afgelopen twee jaar verbeterd. Nederland en andere donoren steunden het verstrekken van zaden en kunstmest. Samen met goede regenval zorgde dat ervoor dat ruim 3 miljoen mensen niet meer afhankelijk zijn van voedselhulp.³⁴

Bron: World Food Programme Standard Project Report 2009, Zimbabwe www.wfp.org/countries/zimbabwe

Box 9.2 Centrale noodhulpfonds van de VN (CERF)

Het centrale noodhulpfonds van de VN (CERF) is bedoeld voor snelle, flexibele en tijdige financiering bij grote rampen en 'vergeten crises'. Nederland draagt jaarlijks € 40 miljoen (17% van de uitgaven uit CERF) bij. Sinds de start in 2006 keerde CERF in 78 landen en regio's wereldwijd voor \$ 1,8 miljard van donoren ontvangen giften uit voor rampenbestrijding. Zo gaf CERF als eerste steun bij de rampen in Haïti en Pakistan, de voedselcrisis in West-Afrika en bij orkanen in de Filipijnen.³⁵

Bron: CERF Centrale noodfonds van de VN. cerf.un.org

onder de vlag van *Good Humanitarian Donorship*³⁶ willen samenwerken om de samenhang en effectiviteit van humanitaire hulp te bevorderen. Betere aansluiting van financiering voor humanitaire hulp op de behoeften, het geven van beter voorspelbare en meer flexibele financiering en het beter afleggen van verantwoording maken deel uit van de principes die de deelnemende donoren hebben afgesproken. Meer dan dertig donoren doen inmiddels mee. Maar het werk is nog lang niet voltooid.^{37 38 39} Bij nieuwe rampen is coördinatie nog steeds een uitdaging, zoals bleek na de ramp in Haïti, waar honderden hulpverlenende organisaties, van grote VN-organisaties tot kleine maatschappelijke organisaties en individuele hulpverleners, in actie kwamen.

De effectiviteit van de humanitaire hulp moet verder verbeteren. Nederland was een van de initiatiefnemers van het Goed Humanitair Donorschap en steunt de humanitaire hervormingen. Daarom let Nederland goed op de rol van de VN bij humanitair leiderschap en coördinatie, op efficiëntie, effectiviteit en het afleggen van verantwoording. Tegelijkertijd let Nederland erop dat coördinatie geen doel op zich wordt.

Overgang naar wederopbouw

Nederland maakt zich in de internationale dialoog sterk voor een soepele overgang van humanitaire hulp naar wederopbouw. Binnen de eigen activiteiten in partnerlanden bevordert de Nederlandse overheid de aansluiting tussen de humanitaire activiteiten en wederopbouw en meer structurele activiteiten.

Box 9.3 Pakistan

Bij de grote overstromingen in Pakistan in 2010 werden een grote voedselcrisis en de uitbraak van ziekten voorkomen. De coördinatie van de hulp verliep aanvankelijk moeizaam, maar verbeterde gaandeweg. Coördinatie was effectiever op de decentrale niveaus in de provincies en de districten dicht bij plaatsen waar de hulp werd verstrekt.⁴⁰ De Nederlandse overheid gaf € 5 miljoen aan UNICEF, het kinderfonds van de VN. UNICEF zorgde voor veilig drinkwater voor 3 miljoen mensen en zette teams in voor de coördinatie van de tientallen hulporganisaties binnen het cluster water en sanitaire voorzieningen.⁴¹ De totale hulpbehoefte werd door de VN becijferd op \$ 2 miljard, waarvan \$ 251 miljoen voor activiteiten van UNICEF.⁴²

Bron: UN Pakistan Emergency Response Plan. <http://reliefweb.int>

Box 9.4 Oost-Sudan

In Kassala, Oost-Sudan, is circa 10% van de 1,8 miljoen inwoners ontheemd. Het Nederlandse Rode Kruis zorgde voor medische voorzieningen voor 20.000 ontheemden en 75.000 andere mensen in door conflict getroffen dorpen. Ondervoeding bij kinderen kon met de helft worden teruggedrongen en ruim 7.000 kinderen werden gevaccineerd. Twee keer zoveel vrouwen krijgen nu begeleiding bij zwangerschap en circa 60% van de mensen heeft nu toegang tot sanitaire voorzieningen. Tweeënhalf jaar is echter te kort om duurzame verandering in de moeilijke omstandigheden van de mensen te brengen, zo is gebleken.⁴³

Bron: Nederlandse Rode Kruis.

Box 9.5 Dagboek

Uit het dagboek van een medewerkster van een maatschappelijke organisatie: "s Middags naar een vluchtelingenkamp net buiten de stad [Karachi, Pakistan]. Een enorme zandvlakte vol met tenten waar een straffe wind staat. In hun tent praat ik met Aveel en Nedie, jonge ouders van drie prachtige kinderen. De kleine Mehdi is hier geboren. Ze hebben uren op een vrachtauto gereden om hier te komen. Ze hadden gehoord dat er hulp zou zijn, bovendien waren de ouders van Nedie hier ook al. Thuis is er niet veel meer. De twee dieren die nog leefden na de overstroming hebben ze aan hun schoonzus en zwager gegeven. De hoogzwangere Nedie had het na aankomst in het kamp zwaar. Dankzij een lokale NGO kon ze in het ziekenhuis bevallen en kwam Mehdi gezond ter wereld."⁴⁴

Bron: icco en Kerk in Actie. <http://www.icco.nl>

9-5

Landenvoorbeeld

Haiti

Op 12 januari 2010 vielen er in Haiti als gevolg van een verwoestende aardbeving meer dan 220.000 doden en werden bijna 2,3 miljoen mensen dakloos.⁴⁵ Vanaf oktober dat jaar eiste een cholera-epidemie ruim 4.000 levens.⁴⁶ Dat alles in een zwak bestuurd land waar 67% van de bevolking onder de armoedegrens leeft,⁴⁷ en waar de overheid en aanwezige hulporganisaties ook zwaar waren getroffen door de aardbeving.⁴⁸

Vele landen en organisaties hielpen Haiti. De Nederlandse overheid stuurde een reddingsteam en een marineschip voor transportcapaciteit en herstel van de haven en steunde zowel het Internationale Rode Kruis als het Wereldvoedselprogramma van de Verenigde Naties met € 1 miljoen voor de eerste hulpgoederen, luchttransport, distributie en telecommunicatie. Het Nederlandse publiek toonde grote betrokkenheid: de Samenwerkende Hulporganisaties⁴⁹ (SHO) haalden in totaal ruim € 111,4 miljoen op, inclusief € 41,7 miljoen van de Nederlandse overheid voor noodhulp en wederopbouw tot en met 2014.⁵⁰ UNICEF ontving € 1,5 miljoen van Nederland voor cholera bestrijding.

Alle hulpinspanningen samen leverden voedselhulp op

voor circa 4 miljoen mensen, noodonderdak voor circa 1,5 miljoen mensen, schoon water voor 1,2 miljoen mensen en geld-voor-werkprogramma's, zoals het ruimen van puin, voor circa 300.000 mensen.⁵¹ Circa 30% van de getroffen heeft nu de opvangkampen verlaten. Terwijl de humanitaire hulp voortduurt, zijn de eerste stappen voor wederopbouw gezet. Het ontwikkelingsperspectief hangt af van de plannen van de nieuwe regering van Haiti. Volgens de VN is \$ 1,5 miljard nodig voor humanitaire hulp en \$ 11,5 miljard voor wederopbouw.⁵²

De deelnemers van de SHO⁵³ droegen bij aan de enorme hulpoperatie. Daarbij werkten ze samen met hun internationale koepelorganisaties en partners. Een kleine greep uit de in 2010 met SHO-geld bereikte resultaten: meer dan 35.000 zeilen en tenten uitgedeeld, 1.100 semipermanente huizen gebouwd, miljoenen liters schoon drinkwater aangeleverd, ruim 3.000 toiletten gebouwd, scholen geholpen om weer open te gaan en lokale ondernemingen gesteund. De wederopbouw gaat langzamer dan verwacht. Hulp wordt onder andere gehinderd door politieke en sociale onrust, een niet effectieve overheid en de uitbraak van cholera.

Foto: Foto: Paul Jeffrey, ACT Alliance

Conclusies

Nederland slaagt erin een waardevolle bijdrage te leveren aan de wereldwijde humanitaire hulp. Dat betreft zowel de inzet van de Nederlandse overheid als van maatschappelijke organisaties en het Rode Kruis. Daarbij vormt de samenwerking met en via de VN een belangrijk onderdeel. Tegelijkertijd is Nederland zich bewust van de beperkingen en is het realistisch over wat het kan doen. Nederland kan niet wereldwijd alle noden oplossen. Deze noden zijn zelfs hoger dan alle gezamenlijke humanitaire organisaties tezamen kunnen lenigen. Bovendien zijn er allerlei plaatselijke omstandigheden die de hulpverlening soms belemmeren en die Nederland niet kan beïnvloeden.

De VN werkt hard aan hervormingen om betere resultaten te behalen met humanitaire hulp. De humanitaire hulp is sneller en tijdiger geworden, en sluit beter aan bij de grootste behoeften van getroffen. Er is betere coördinatie gekomen die helpt om lacunes in de hulp en duplicatie te voorkomen. Er is ook meer aandacht gekomen voor monitoring, het afleggen van verantwoording en het leren van lessen. Nederland droeg daar via de internationale dialoog aan bij. Er zijn echter nog steeds grote uitdagingen en er is meer nodig voor nog betere resultaten. Daar blijft Nederland zich voor inzetten.

Naast rampenbestrijding moeten de risico's op rampen worden tegengegaan. Nederland zal meer doen om dit op te nemen in de programmering van structurele ontwikkelings-samenwerking in de partnerlanden, bijvoorbeeld op het gebied van water en voedselzekerheid, en klimaatadaptatie. Dit is nodig om menselijk lijden te voorkomen, maar ook om de trend van de steeds grotere vraag naar financiering van humanitaire hulp te doorbreken.

Ten slotte moet in de partnerlanden voor de Nederlandse ontwikkelingssamenwerking de aansluiting van wederopbouw op door de Nederlandse overheid gefinancierde humanitaire hulp nog meer benadrukt worden.

- 1 International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies, *World Disasters Report 2010*, <http://www.ifrc.org>
- 2 Rijksbegroting Hoofdstuk v Buitenlandse Zaken, Memorie van Toelichting art 2.06.
- 3 Via de bijdrage aan de EU draagt Nederland ook circa 5% bij aan de humanitaire hulp van de Europese Unie. Deze bijdrage wordt hier verder buiten beschouwing gelaten. CIDN, <http://www.ngo-database.nl>
- 4 Realisatiecijfers ministerie van Buitenlandse Zaken, Piramide-systeem.
- 5 In deze rapportage worden 'humanitaire hulp' en 'noodhulp' door elkaar gebruikt.
- 6 Voedselhulp, gezondheid, water en sanitaire voorzieningen, noodonderdak, kampcoördinatie en management, bescherming, vroege wederopbouw, logistiek en noodtelecommunicatie.
- 7 International Network on Conflict and Fragility (INCAF) <http://www.oeso.org>
- 8 OCHA, *Annual Report 2009. Application of lessons learned*.
- 9 Strengthening of the coordination of emergency humanitarian assistance of the United Nations, Report of the Secretary-General A/65/82-E/2010/88 25 May 2010

- 11 IASC Cluster Approach Evaluation 2, Synthesis Report, 2010.
- 12 Partnerschap van TNT met het Wereldvoedselprogramma: <http://www.movingtheworld.org/>
- 13 <http://cerf.un.org>
- 14 Opgericht in 1991 bij VN-resolutie 46/182. <http://ochaonline.org>
- 15 Principles of Good humanitarian Donorship <http://www.goodhumanitariananddonorship.org>
- 16 *The Code of Conduct for International Red Cross and Red Crescent Movement and ngo's in Disaster Relief*, 1994. <http://www.icrc.org>
- 17 Tsunami Evaluation Coalition, *Joint Evaluation of the International Response to the Indian Ocean Tsunami*, Synthesis Report, July 2006. http://www.alnap.org/pool/files/Syn_Report_Sum.pdf
- 18 *The role of national governments in international humanitarian response*, ALNAP meeting paper 26th Annual Meeting, 16-17 November 2010. www.alnap.org
- 19 EM-DAT-data uit: *Annual Disaster Statistical Review 2010 – The numbers and trends*, Université Catholique de Louvain (UCL) and WHO collaborating Centre for Research on Epidemiology of Disasters (CRED). http://www.cred.be/sites/default/files/ADSR_2010.pdf
- 20 IFRC, *World Disasters Report 2010*, <http://www.ifrc.org>
- 21 <http://www.ifrc.org>
- 22 ISDR: *Hyogo Framework for Action 2005-2015*, www.unisdr.org/hfa, www.alnap.org
- 23 OCHA, 2010, *Global Challenges and their Impact on International Humanitarian Action*.
- 24 OCHA, 2011, *To Stay and Deliver: Good practice for humanitarian in complex security environments*.
- 25 Idem.
- 26 Global Humanitarian Assistance <http://www.globalhumanitarianassistance.org/report/gha-report-2011>
- 27 Idem.
- 28 Idem.
- 29 Idem.
- 30 General Assembly Economic and Social Council, *report of the Secretary General Strengthening of the coordination of emergency humanitarian assistance of the United Nations*, A/65/82-E/2010/88 25 May 2010.
- 31 The NGOs and Humanitarian Reform Project, October 2009, *Review of the engagement of NGOs with the humanitarian reform process*, Synthesis Report.
- 32 OECB, 2010, *Conflict and Fragility, Transition Financing, Building a better response* <http://www.wfp.org/countries/zimbabwe>
- 33 WFP Standard project report 2009, Zimbabwe, <http://www.wfp.org>
- 34 <http://cerf.un.org>
- 35 *Taking stock of GHD – 2003 to date*. <http://www.goodhumanitariananddonorship.org>
- 36 Channel Research, March 2011, *Evaluation of the Common Humanitarian Fund*.
- 37 IASC Cluster Approach Evaluation 2, Synthesis Report, 2010.
- 38 OCHA Annual Report 2009. <http://ochaonline.un.org/>
- 39 DARA, March 2011, *Inter-Agency Real Time Evaluation of the Humanitarian Response to Pakistan's 2010 Flood Crisis*.
- 40 *Children and families face increasing challenges in aftermath of 2010 Pakistan floods* <http://www.unicef.org>
- 41 UN Pakistan Floods Emergency Response Plan, revised 17 September 2010, <http://www.reliefweb.int>
- 42 Nederlandse Rode Kruis, december 2010: *End of project evaluation Integrated Health and Livelihood Project*
- 43 icco en Kerk in Actie, <http://www.icco.nl>
- 44 *Report of the United Nations in Haiti 2010*.
- 45 OCHA Situation Report nr. 35, February 2011.
- 46 Minder dan \$ 2 per dag. Wereldbank, maart 2010, <http://www.worldbank.org>
- 47 Inter-Agency Standing Committee, *Haiti Earthquake response*, 6-Month Report.
- 48 SHO Derde Gezamenlijke SHO-rapportage Haiti 13 januari-31 december 2011, <http://www.haitinu.nl>
- 49 <http://www.giros55.nl>
- 50 Inter-Agency Standing Committee, *Haiti Earthquake response*, 6-Month Report.
- 51 Post-disaster needs assessment. <http://www.refondation.ht>
- 52 SHO Derde Gezamenlijke SHO-rapportage Haiti 13 januari-31 december 2011, <http://www.haitinu.nl>

Algemene verwijzing naar websites over humanitaire hulp:
<http://ochaonline.org>
<http://cerf.un.org>
<http://www.unicef.org>
<http://www.wfp.org>
<http://www.unhcr.org>
<http://www.icrc.org>
<http://www.ifrc.org>
<http://reliefweb.int>
<http://www.ru.nl/cidin>

Afkortingen

ABPP	Africa Biogas Partnership Programme	IFAD	International Fund for Agricultural Development
AFEW	Aids Foundation East-West	IFC	International Finance Corporation
AIID	Amsterdam Institute for International Development	IFDC	International Center for Soil Fertility and Agricultural Development
ALNAP	Active Learning Network for Accountability and Performance	IFPRI	International Food Policy Research Institute
APS	Algemeen Preferentieel Stelsel	IHE	Institute for Water Education
ARV	Antiretroviraal	IHP+	International Health Partnership plus
ASTAE	Asia Sustainable Technology and Alternative Energy	IICD	International Institute for Communication and Development
AU	Afrikaanse Unie	IIEP	International Institute for Educational Planning
BCPR	Bureau for Crisis Prevention and Recovery	IIEIA	Centre for Learning on sustainable agriculture
BMZ-GIZ	German Federal Ministry for Economic Cooperation and Development/Climate and Environment	ILO	International Labour Organisation
CAADP	Comprehensive Africa Agriculture Development Programme	IMF	International Monetary Fund
CBD	Convention on Biological Diversity	IOB	Inspectie Ontwikkelingssamenwerking en Beleidsevaluatie
CBI	Centrum ter Bevordering van Import uit ontwikkelingslanden	IOM	International Organization for Migration
CEDAW	Convention on the Elimination of all forms of Discrimination against Women	IPAS	Maatschappelijke organisatie ter bescherming van de gezondheid van de vrouw en ter bevordering van reproductieve rechten van vrouwen
CERF	United Nations Central Emergency Response Fund	IPCC	Intergovernmental Panel on Climate Change
CGIAR	Consultative Group on International Agricultural Research	IPPF	International Planned Parenthood Federation
CIDIN	Centre for international Development Issues Nijmegen	ISS	Institute for Social Studies
CILC	Center for International Legal Cooperation	ITC	International Trade Centre
CINOP	Centrum voor innovatie van opleidingen	IUCN	International Union for Conservation of Nature and Natural Resources
CLTS	Community-Led Total Sanitation	IWHC	International Women's Health Coalition
CNV	Christelijk Nationaal Vakverbond	KIT	Het Koninklijk Instituut voor de Tropen/ The Royal Tropical Institute
CSO	Civil Society Organisation	LNV	Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit
DFID	UK Department for International Development	MDF	Wereldwijd training en consultancy agency
DNDI	Drugs for Neglected Diseases Initiative	MDG's	Millennium Development Goals
DPRN	Development Policy Review Network	MDG+	Millenniumdoelen + goed bestuur + fragiele staten + humanitaire hulp
DRC	Democratic Republic of Congo	MDRI	Multilateral Debt Relief Initiative
ECN	Energieonderzoek Centrum nederland	MER	MilieuEffectRapportage
EFA	Education for All	MFO	Medefinancieringsorganisatie
EITI	Extractive Industries Transparency Initiative	MFS	Medefinancieringsstelsel
EPA	Economic Partnership Agreement	MJSP	Meerjarig Strategisch Plan
ETC	ETC Adviesgroep, adviesbureau voor plattelandontwikkeling en duurzame veehouderij en landbouw	MKB	Midden- en kleinbedrijf
ETS	Emission Trading Scheme	MSI	Mary Stopes International
EUSEC	European Communications Security and Evaluation Agency	MVO	Maatschappelijk verantwoord ondernemen
EZ	Economische Zaken	NFP	Netherlands Fellowship Programme
FAO	Food and Agriculture Organization of the United Nations	NGO	Non-governmental organisation
FARA	Forum for Agricultural Research in Africa	NICHE	Netherlands Initiative for Capacity development in Higher Education
FAWE	Forum for African Women Educationalists	NIMD	Netherlands Institute for Multiparty Democracy
FLEGT	Forest Law Enforcement Governance and Trade	NIZA	Nederlands Instituut voor Zuidelijk Afrika/ Netherlands Institute for Southern Africa
FMO	Financierings Maatschappij voor Ontwikkelingslanden	NRI	National Response Initiative
FNV	Federatie Nederlandse Vakbeweging	NSQ	Nederlands stelsel van beroepskwalificaties
FSC	Forest Stewardship Council (Raad voor Goed Bosbeheer)	NWP	Netherlands Water Partnership
FTI	EFA/Fast Track Initiative (FTI)	OCHA	UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs
GAVI	Global Alliance for Vaccines and Immunisations	ODA	Official Development Assistance
GEF	Global Environment Facility	OESO	Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling
GFATM	Global Fund to fight Aids, TB and Malaria	OHCHR	Office of the High Commissioner for Human Rights
GIZ	Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit	ORET	Ontwikkelingsrelevante Exporttransacties
GPPAC	Global Partnership for the Prevention of Armed Conflict	ORIO	Ontwikkelingsrelevante Infrastructuurontwikkeling
GTZ	Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit	OS	Ontwikkelingssamenwerking
GVEP	Global Village Energy Partnership	PAC	Parliamentary Accounts Committee
HAP	Humanitarian Accountability Partnership	PARTOS	Branchevereniging voor Internationale Samenwerking
HIF	Humanitarian Innovation Fund	PDP'S	Product Development Partnerships
HIF	Health Insurance Fund	PIDG	Private Infrastructure Development Group
HIPC-landen	Heavily Indebted Poor Countries	POP	Programma Ondersteuning Productenorganisaties
HPG	Humanitarian Policy Group	PPP'S	Publiek-private partnerschappen
ICARDA	Consultative Group on International Agricultural Research	PRSP	Poverty Reduction Strategy Paper
ICCO	interkerkelijke organisatie voor ontwikkelingssamenwerking		
ICVA	International Council of Voluntary Agencies		
IDH	Initiatief Duurzame Handel		
IDLO	International Development and Law Organisation		

PSI	Private Sector Investeringsprogramma
PSO	privatesectorontwikkeling
PSO	Vereniging van Nederlandse ontwikkelingsorganisaties die zich richten op capaciteitsversterking van maatschappelijke organisaties in ontwikkelingslanden
PUM	Programma Uitzending Managers
RED	Reducing emissions from deforestation and degradation
SACMEQ	Southern and Eastern Africa Consortium for Monitoring Education Quality
SALIN	Strategische allianties met internationale NGO's
SHO	De Samenwerkende Hulporganisaties
SIDA	Swedish International Development Agency
SNV	SNV Netherlands Development programme
SOMO	Stichting Onderzoek Multinationale Ondernemingen
SPARK	Voormalige Academic Training Association (ATA)
SRGR	Seksuele en reproductieve gezondheid en rechten
SSR	Security Sector Reform
STRO	Social Trade Organisation
UAFC	Universal Access to Female Condoms Joint Programme
UNAIDS	the Joint United Nations Programme on HIV/AIDS
UNAMID	United Nations African Union Mission in Darfur
UNCTAD	United Nations Conference on Trade and Development
UNDP	United Nations Development Programme
UNEP	United Nations Environment Programme
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
UNFPA	United Nations Population Fund
UNHCR	United Nations High Commissioner for Refugees
UNICEF	United Nations Children's Fund
UNIFEM	United Nations Development Fund for Women
UNMIS	United Nations Mission in Sudan
USAID	United States Agency for International Development
VN	Verenigde Naties
VNG	Vereniging van Nederlandse Gemeenten
VSO	Voluntary Service Overseas
WASH	Water, Sanitation and Hygiene programme
WECF	Women in Europe for a Common Future
WFP	World Food Programme
WHO	World Health Organisation
WIEGO	Women in Informal Employment: Globalisation and Organizing
WNF	Wereld Natuur Fonds
WPF	World Population Foundation
WTO	Wereldhandelsorganisatie
WUR	Wageningen Universiteit en Onderzoekscentrum
WWF	World Wildlife Fund

Dankwoord

Onder de regie van de Directie Effectiviteit en Coherentie (DEC) van het ministerie van Buitenlandse Zaken is in samenwerking met Partos door een groot aantal mensen aan de totstandkoming van de Resultaten Rapportage 2009-2010 bijgedragen.

Nog meer dan in de voorgaande rapportage is er intensief samengewerkt met het maatschappelijk middenveld. Daarnaast is deze keer het bedrijfsleven ook betrokken geweest. Na de startbijeenkomst van 23 september 2010 zijn schrijfgroepen per hoofdstuk samengesteld. Elke groep werd geleid door een trekker vanuit het ministerie van Buitenlandse Zaken en (op een enkele na) door een co-trekker vanuit het maatschappelijk middenveld. Beslissingen werden genomen door een Stuurgroep die werd bijgegaan door een Klankbordgroep, een Communicatiegroep en een Webgroep. De dagelijkse coördinatie en eindredactie was in handen van het secretariaat, dat gevormd werd door twee medewerkers van DEC en twee medewerkers van Partos.

Schrijfgroepen per hoofdstuk

Inleiding

Rob Swinkels en Pieter Dorst (BZ-DEC) met een bijdrage van Paul Hoebink (CIDIN).

MDG 1

Trekker: Henk van Trigt (BZ-DDE), ondersteund door Mirjam Hansen (BZ-DDE). Co-trekker: André Vording (ICCO & Kerk in Actie). Bijdragen van: Marlene Roefs (SNV), Hedwig Bruggeman (Agri-ProFocus), Marita Hutjes (Oxfam Novib), Jur Schuurman (Agriterra), Stineke Oenema (ICCO & Kerk in Actie), Carol Gribnau (HIVOS), Hans Eenhoorn (SOS Kinderdorpen), Alex Meerkerk (PUM), Bram van Overbeeke (DECP), Annelies Drost (Agentschap NL), Shinta Oosterwaal (CBI), Marti van Liere (Unilever), Simon Boddeus en Frank Nagel (Rabobank).

MDG 2

Trekker: Chris de Nie (BZ-Dso), ondersteund door Jan Maarse (stagiair bij BZ-Dso). Co-trekker: Martijn Marijnis (ICCO & Kerk in Actie). Bijdragen van: Yvonne van Heesch (BZ-Dso), Aart van den Broek (Edukans), Maryse Tanis (Woord en Daad), Annelies Kanis (Stichting Kinderpostzegels), Karin

van den Belt (Terre des Hommes), Pia van den Boom (Liliane Fonds), Lia van Nieuwenhuijzen (Save the Children), Boudewijn van Velzen (APS), Hans Maltha (CINOP), Beer Schröder (Nuffic) en Marloes Stammen (SOS Kinderdorpen).

MDG 3

Trekker: Ella de Voogd (BZ-DMH/EM), ondersteund door Amber de Kimpe (stagiaire BZ-DMH/EM). Co-trekker: Joni van de Sand (WO=MEN). Bijdragen van: Noortje Verhart (KIT), Isabelle Geuskens (IFOR), Ireen Dubel (Hivos), Jan Til (PLAN), Rachel Ploem (Rutgers WPF), Astrid Frey (Cordaid), Alice Bouman (Women for water partnership), Margreet Mook (ICCO & Kerk in Actie), Elise Kant (ICCO & Kerk in Actie), Jolanda Beerendonk (IKV/Pax Christi), Conny Wedda (CNV), en Robert Dijksterhuis (BZ-DMH/EM).

MDG 4, 5 & 6

Trekker: Monique Kamphuis (BZ-Dso), ondersteund door Dicky Methorst (BZ-Dso), Merel Heilman (stagiaire BZ-Dso) en Meike Keldenich (BZ-Dso). Co-trekker: Janharmen Drost (Prisma). Bijdragen van: Barbara Oosters (Rutgers WPF), Alinda Bosch (Cordaid), Anneke Wensing (Amref), Olga de Haan (NSPOH), Renee Vasbinder (HAI).

MDG 7

Trekker: Govert Visser (DME/CO).

Milieudegradatie, energie en klimaatverandering: Trekker: Govert Visser (BZ-DME). Bijdragen van: Wim van Nes (SNV), Frans Verberne (ETC), Bart Slop (CBI), Rob Verheem (CieMer), Fedde Jorritsma (WECF), Sofie de Groot (stagiaire BZ-DME/KE) en Heleen de Conick (ECN), Aart van der Horst (BZ-DME), Koosje van der Loo (BZ-DME), Maaike Hendriks (Both ENDS), en Ina de Visser (ex BZ-DME).

Geïntegreerd beheer van bossen, biodiversiteit en water: Trekker: Marnix Becking (BZ-DME). Bijdragen van: Roderick Zagt (Tropenbos International), Herman Savenije (Tropenbos International), Durk Adema (BZ-DME), An van Driel (BZ-DME), Omer van Renterghem (BZ-DME), Fons Gribbling (BZ-DME), Zumreta Jahic (BZ-DME), Rick Meis (BZ-DME) en Mark van der Wal (IUCN Nederlands Comité).

Water en sanitatie: Trekker: Pim van der Male (BZ-DME), ondersteund door Oeds-Willem Miedema (stagiair DME/MW). Co-trekkers: Dick Bouman (Aqua for All) en Elbrich Spijksma (NWP). Bijdragen van: Sharon Roose (PLAN).

MDG 8

Trekker: Joella van Rijn (BZ-DEC) ondersteund door Commerijn Plomp (BZ-DDE) en Otto Genee (BZ-DEC). Co-trekker: Wiert Wiertsema (Both ENDS). Bijdragen van: Koos van Eyk (CBI), Piet Posthuma (ICCO & Kerk in Actie), Karen Kammeraat (Yente), Sabina Voogd (Oxfam Novib), Tim Senden (Both ENDS), Piet Klop (WRI), Dirk Klaasen (BZ-DIE), Herman Specker (BZ-DEC), Timor El-Dardiry (BZ-DVF), Marieke Holzapfel (BZ-FEZ), Wijnand van IJssel (BZ-DME).

Goed Bestuur en Maatschappijbouw

Trekker: Jelte van Wieren (BZ-DMH/GB), ondersteund door Julie Bleeker, André Westerink en Renee van Eijl (BZ-DMH/GB). Co-trekker: Reinier van Hoffen (PSO). Bijdragen van: Liesbeth Teekamp (BZ-DMH/GB), Thomas Falkenhagen (BZ-DMH/GB), Sara Blink (BZ-DMH/GB), Quirine Timmerman (BZ-DMH/GB), Wouter Biesterbos (BZ-DMH/GB), Jan van Raamsdonk (BZ-DMH/GB), Jan Willem Nibbering (BZ-DEC), Mirco Goudriaan (BZ-DEC), Marianne Peters (BZ-DVF), Jur Schuurman (Agriterra), Merlijn van Waas (CARE), Marjan Besuijzen (Hivos), Steven Assies (Free Voice/ Press Now), Margriet Poel (SNV), Annemieke Burmeister (NIMD), Hans Buis (VNG), Dion van den Berg (IKV Pax Christi), Piet Posthuma (ICCO), Karlijn Leentvaar (Amsterdam Institute for International Development), Alphons Ranner (Transparency International Nederland), Jan Keulen (Free Voice/Press Now), Ronald Visser (Transparency International Secretariaat Berlijn).

Fragiele Staten

Trekker: Rick Slettenhaar (BZ-EFV), ondersteund door Laura Romkema en Ronald Wormgoor (BZ-EFV). Co-trekkers: Joost van Puijenbroek (IKV Pax Christi) & Paula Dijk (ICCO & Kerk in Actie). Bijdragen van: Antoinette Maas (ICCO & Kerk in Actie), Hans Wesseling (BZ-EFV), Nic van der Jagt (SPARK), Merlijn van Waas (CARE), Fulco van Deventer (Cordaid), Goele Scheers (GPPAC), Wendy Flik (Save the Children), Brechtje van Lith (War Child), Annelies Drost (Agentschap NL), Mariska van Beijnum (Clingendael), en Francesco Mascini (ministerie van Defensie).

Humanitaire Hulp

Trekker: Margriet Koeleman (BZ-DMH/HH). Co-trekker: Evert van Bodegom (ICCO & Kerk in Actie). Bijdragen van: Pauline van der Aa (BZ-DMH/HH), Welment van Aardenne (BZ-DVF), A. Blanken (Nederlandse Rode Kruis), Wilma ter Heege (Nederlandse Rode Kruis), Danielle Andela (Back Office SHO), Dick Loendersloot, (ICCO & Kerk in Actie) en Jeroen Jurriens (ICCO & Kerk in Actie).

Sturing en Advisering

Stuurgroep

Alexander Kohnstamm (Partos), André Haspels (BZ-DGIS), Rob Swartbol (BZ-DGIS), Bram van Ojik (BZ-DSO), Pieter Dorst (BZ-DEC), Jeanette Hamster (BZ-COM), Ivar Nijhuis (BZ-COM), Maikel van Gemert (BZ-FEZ), Henk van der Vegt (BZ-FEZ).

Klankbordgroep

Paul Hoebink (CIDIN Radboud Universiteit Nijmegen), Maarten Brouwer (BZ-DGIS), Ruerd Ruben (Inspectie Ontwikkelingssamenwerking en Beleidsevaluatie), Stefan Verwer (Lokaalmondiaal), Frans van den Boom (NCDO), Elisabeth van der Steenhoven (WO=MEN), Maurits Servaas (ICCO & Kerk in Actie), Tom van der Lee (Oxfam Novib), Christiaan Rebergen (BZ-ambassadeur voor de millenniumdoelen) en Herman Specker (BZ-DEC).

Communicatiegroep

Aase Kretzschmar (Partos), Arno Bonte (PLAN), Arnout Ponsioen (Politiek Online), Elsa Scholte (SNV), Jeanette Hamster (BZ-COM), Karin Jensma (PUM), Kari Postma (NCDO), Nienke Poortvliet (NCDO), PASCALLE Grotenhuis (BZ-DDE), Peggy van Schijndel (NCDO), Saskia Gaster (BZ-COM), Wietske de Vries (SNV).

Webgroep

Rob Swinkels (BZ-DEC), Hapee de Groot (Hivos), Ronald Kampherbeek (NCDO), Rolf Kleef (Nivocer), Rik Habraken (CIDIN), Anne-Marie Heemskerk (Partos), Peter van der Linde (AKVO), Anouska Traast (ICCO & Kerk in Actie), Frodo van Oostveen (NWP), Arjen Mulder (War Child), Ronald Siebes (BZ-DEC), Pelle Aardema (zelfstandige).

Lezersgroep

Marc Hasselaar, met bijdragen van Mette Gonggrijp, Pieter Dorst, Leni Buisman, Paul Gosselink (allen BZ-DEC), Timor el-Dardiry en Job Runhaar (BZ-DVF).

Dagelijks beheer

Secretariaat

Rob Swinkels (BZ-DEC), Ingwell Kuil (BZ-DEC), Anne-Marie Heemskerk (Partos) en Hilke Conradi (Partos), met ondersteuning van Jan van de Laar (Correctemundo, redacteur), Rolf Kleef (online samenwerkingsomgeving, Nivocer) Marjorie van Leeuwen (BZ-DEC), Diana Asowata-Menheere (BZ-DEC) en Pieter Dorst (BZ-DEC), onder begeleiding van Ton Lansink (BZ-DEC).

Colofon

Contactinformatie

Ministerie van Buitenlandse Zaken
Postbus 20061
2500 EB Den Haag
DEC@minbuza.nl
Tel. algemeen: +31 70 348 64 86
Tel. DEC: +31 70 348 4576

Partos
Branchevereniging van Nederlandse organisaties
werkzaam in internationale samenwerking
Ellermanstraat 18B
1099 BX Amsterdam
Tel 020 32 09 901
info@partos.nl

De Resultaten Rapportage 2009-2010 is beschikbaar als PDF-bestand
op www.rijksoverheid.nl/resultatenontwikkelingssamenwerking
Een samenvatting is beschikbaar op dezelfde website en in print.

Eindredactie

Rob Swinkels en Ingwell Kuil (BZ-DEC)
en Hilke Conradi (Partos)

Redactie

Jan van de Laar

Auditdienst Buitenlandse Zaken (ACD)

Lorien van Beek en Wim Slot

Concept en art direction

Vandejong, Amsterdam (www.vandejong.nl)

September 2011

